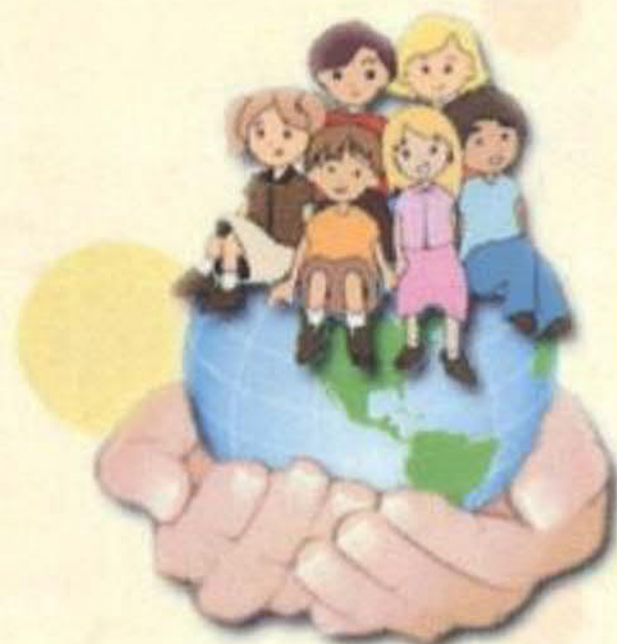

У
Б931

М. В. Бутиріна

ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

для студентів педагогічних вищих навчальних закладів

М.В. Бутиріна

ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

для студентів педагогічних вищих навчальних закладів

Слов'янськ
2014

УДК [331.45+614.84]:37.018(075.8)
ББК 65.247я73+74я73
Б931

Рецензенти:

Л.Ю. Матвійчук – доктор економічних наук, професор кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності Луцького національного технічного університету

Л.О. Мітюк – кандидат технічних наук, доцент каф. охорони праці, промислової та цивільної безпеки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні:
Кафедри промислових технологій 2014р., протокол №
Науково-методичної ради ДДПУ 2014р., протокол №
Вченої ради ДДПУ 2014р., протокол №

Бутиріна М.В.

Б931 Охорона праці в галузі: навчальний посібник для студентів педагогічних вищих навчальних закладів / Марина Володимирівна Бутиріна – Слов'янськ: , 2014, – 268 с.

Навчальний посібник для студентів педагогічних вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації та форм навчання складено відповідно до Типової навчальної програми, схваленої Науково-методичною комісією з цивільної безпеки Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 16 лютого 2011 р., протокол № 03/02 та Вченою Радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 23 лютого 2011 р., протокол № 2.

У даному навчальному посібнику наведені основні відомості щодо правових та організаційних питань охорони праці, гігієни праці та виробничої санітарії у навчально-виховних закладах, основ техніки безпеки та пожежної безпеки у закладах освіти України.

ББК 65.247я73+37я73

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ	
1. Поняття соціального партнерства в Україні.....	12
2. Міжнародні стандарти з соціальної відповідальності.....	14
3. Міжнародні принципи основ охорони праці.....	21
4. Міжнародне правове регулювання праці в Україні.....	24
ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ	
1. Законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці.....	37
2. Галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.....	43
3. Положення про організацію системи управління охороною праці в галузі освіти.....	45
4. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці при прийнятті на роботу і в процесі роботи.....	51
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ОРГАНІЗАЦІЇ	
1. Структура та зміст Положення про систему управління охороною праці (СУОП).....	63
2. Планування та фінансування заходів з охорони праці.....	65
3. Розподіл функціональних обов'язків з охорони праці керівників, працівників закладів освіти.....	71
4. Служба охорони праці, безпеки життєдіяльності у закладах освіти....	79
ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ В ГАЛУЗІ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ	
1. Основні поняття у галузі дослідження та профілактики виробничого травматизму.....	87
2. Розслідування нещасних випадків виробничого характеру.....	94
3. Розслідування професійних захворювань.....	99
4. Розслідування нещасних випадків невиробничого характеру.....	102
5. Розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально- виховного процесу в навчальних закладах.....	104
СПЕЦІАЛЬНІ РОЗДІЛИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1. Нормативно-правові основи організації навчально-виховного процесу у закладах освіти.....	113
2. Вимоги безпеки до розміщення обладнання та утримання робочих місць у навчально-виховних закладах.....	114

3. Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі освіти.....116
4. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності.....124
5. Особливості безпеки проведення занять у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях.....126

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1. Аналіз ризиків педагогічної діяльності.....154
2. Вимоги безпеки до обладнання для наукових досліджень у галузі освіти.....163
3. Вимоги до навчальних приміщень з персональним комп'ютером....167
4. Правила безпеки під час навчання в кабінеті інформатики у навчально-виховних закладах.....176

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА ГАЛУЗЕВИХ ОБ'ЄКТАХ

1. Засоби гасіння пожеж у навчально-виховних закладах.....182
2. Основні вимоги пожежної безпеки для закладів освіти України.....185
3. Обов'язки працівників навчально-виховних закладів з додержання правил пожежної безпеки.....192
4. Порядок дій у разі виникнення пожежі у закладах освіти України....194
5. Навчання працівників навчально-виховних закладів з питань пожежної безпеки.....198
6. Вимоги пожежної безпеки для приміщень різного призначення що належать до системи освіти України.....200

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ ПРАЦІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ

1. Органи державного нагляду за охороною праці.....207
2. Основні засади державного нагляду (контролю) з охорони праці у закладах освіти.....213
3. Громадський контроль за станом охорони праці в навчально-виховних закладах.....220

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ

1. Загальні засади соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві.....227
2. Суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку, їх права та обов'язки.....230
3. Діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків, його обов'язки та права.....236

4. Органи управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків та їх повноваження.....240
5. Відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'я.....243

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
З ДИСЦИПЛІНИ «ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ».....250**

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СКОРОЧЕНЬ.....253

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....264

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до частини восьмої статті 18 Закону України «Про охорону праці», статті 33 Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», Закону України «Про правові засади цивільного захисту», пункту 2 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 № 15, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.2005 за № 231/10511, та з метою забезпечення підвищення рівня знань студентів, курсантів та слухачів вищих навчальних закладів з питань охорони праці до навчальних планів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації внесено нормативну навчальну дисципліну «Охорона праці в галузі», яка повинна вивчатися всіма студентами, курсантами та слухачами вищих навчальних закладів України (крім навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України) на 4-му курсі (ОКР «Молодший спеціаліст»), на 5-му курсі (ОКР «Спеціаліст», «Магістр»).

Типова навчальна програма розроблена відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.10.2010 р. № 969/922/216 «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» з урахуванням того, що студенти на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» засвоїли головні положення нормативної навчальної дисципліни «Основи охорони праці», а також окремі питання охорони праці в дисциплінах професійного спрямування. Вона передбачає вивчення актуальних питань охорони праці для конкретної галузі господарської, економічної та науково-дослідної діяльності з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності випускників, а також досягнень науково-технічного прогресу.

Мета вивчення дисципліни полягає у формуванні у майбутніх фахівців умінь та компетенцій для забезпечення ефективного управління охороною праці та поліпшення умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду, а також в усвідомленні нерозривної єдності успішної професійної діяльності з обов'язковим дотриманням усіх вимог безпеки праці у конкретній галузі.

Зміст нормативної дисципліни «Охорона праці в галузі» включає розгляд наступних тем:

Назва теми	Зміст теми
Міжнародні норми в галузі охорони праці	<p>Соціальне партнерство (соціальний діалог) в охороні праці. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці. Соціальний діалог в Європейському Союзі. Охорона праці як невід'ємна складова соціальної відповідальності. Визначення та основні принципи соціальної відповідальності. Міжнародні норми соціальної відповідальності. Стандарт SA 8000 «Соціальна відповідальність». Міжнародний стандарт ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності». Вимоги до забезпечення охорони праці в структурі соціальної відповідальності.</p> <p>Законодавча основа Євросоюзу з питань охорони праці. Охорона праці - частина соціальної політики ЄС. Директиви ЄС з охорони праці. Рамкова директива 89/391/ЄС «Про введення заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників».</p> <p>Трудові норми Міжнародної організації праці. Конвенції та Рекомендації МОП. Основні Конвенції МОП в галузі охорони праці.</p> <p>Міжнародне співробітництво в галузі охорони праці. Основні напрямки співробітництва. Організація об'єднаних націй. Всесвітня організація охорони здоров'я. Міжнародна агенція з атомної енергії. Міжнародна організація праці. Європейський Союз. Співдружність незалежних держав.</p>
Основні законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі	<p>Законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі. Показчик нормативно-правових актів з питань охорони праці. Галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. Положення про організацію системи управління охороною праці в галузі.</p>
Система управління охороною праці в організації	<p>Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці (СУОП). Забезпечення функціонування та побудова СУОП в організації. Положення про СУОП, структура та зміст його розділів.</p> <p>Елементи системи управління охороною праці, міжнародний стандарт OHSAS 18001:2007. Політика в галузі охорони праці. Планування. Впровадження і функціонування СУОП. Перевірки і коригувальні дії. Аналіз з боку керівництва.</p>

Назва теми	Зміст теми
	<p>Примірний розподіл функціональних обов'язків з охорони праці керівників, посадових осіб і фахівців підприємства галузі. Пріоритет функцій забезпечення безпеки. Ефективність функціональної структури СУОП.</p> <p>Планування заходів з охорони праці. Види планування та контролю стану охорони праці. Виявлення, оцінка та зменшення ризиків небезпечних подій. Облік і аналіз показників охорони праці. Плани локалізації і ліквідації аварійних ситуацій й аварій. Мета та основні параметри планів. Аналітична та оперативна частини Плану.</p> <p>Інтегровані системи менеджменту в галузі охорони праці. Основні складові інтегрованої системи менеджменту. Функціональні та організаційні особливості.</p> <p>Галузеві системи управління охороною праці. Мета та принципи функціонування. Організаційна та функціональна структури СУОПГ.</p> <p>Регіональні системи управління охороною праці, мета, принципи та основні функції. Служби охорони праці місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.</p>
<p>Травматизм та професійні захворювання в галузі. Розслідування нещасних випадків</p>	<p>Загальні положення та визначення. Мета та завдання розслідування нещасних випадків. Обов'язки роботодавця щодо розслідування нещасних випадків. Обставини, за яких проводиться розслідування.</p> <p>Встановлення зв'язку нещасного випадку з виробництвом. Розслідування та облік нещасних випадків, хронічних професійних захворювань і отруєнь на виробництві. Розслідування нещасних випадків. Спеціальне розслідування нещасних випадків. Розслідування професійних захворювань. Організація розслідування, склад комісій з розслідування, основні документи.</p> <p>Розслідування та облік аварій. Розслідування інцидентів та невідповідностей.</p> <p>Особливості розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру.</p> <p>Дослідження та профілактика виробничого травматизму. Звітність та інформація про нещасні випадки, аналіз їх причин. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань. Розподіл травм за ступенем тяжкості. Методи дослідження виробничого травматизму.</p> <p>Основні технічні та організаційні заходи щодо профілактики травматизму та професійної захворюваності в галузі.</p>
<p>Спеціальні</p>	<p>Аналіз умов праці у галузі за показниками шкідливості та</p>

Назва теми	Зміст теми
розділи охорони праці в галузі професійної діяльності	<p>небезпечності чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу. Загальні вимоги безпеки в галузі. Вимоги безпеки під час експлуатації основного технологічного обладнання, при підготовці сировини та при виробництві продукції. Вимоги безпеки до розміщення обладнання та утримання робочих місць. Забезпечення безпеки контрольно-вимірювальних приладів, автоматизованих систем управління, сигналізації та зв'язку. Вимоги до санітарного контролю за станом повітря робочої зони. Вимоги до засобів індивідуального захисту. Особливості заходів електробезпеки на підприємствах галузі.</p> <p>Вимоги безпеки до виробничих і допоміжних приміщень. Утримання території підприємств галузі. Особливості охорони праці при ремонтних роботах, під час вантажно-розвантажувальних робіт. Вимоги безпеки праці під час експлуатації систем опалення, вентиляції і кондиціонування повітря.</p> <p>Вимоги до працівників певних категорій і порядок допуску їх до роботи.</p> <p>Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі. Шкідливі хімічні речовини, біологічні чинники, виробничий пил. Вібрація, шум, інфразвук, ультразвук. Виробничі випромінювання. Мікроклімат робочої зони.</p> <p>Важкість праці: Динамічні, статичні навантаження. Напруженість праці. Увага, напруженість аналізаторних функцій, емоційна та інтелектуальна напруженість, монотонність праці.</p>
Актуальні проблеми охорони праці в наукових дослідженнях	<p>Вимоги безпеки до лабораторних приміщень та обладнання для наукових досліджень.</p> <p>Організація наукових досліджень та основні наукові проблеми в галузі охорони праці. Наукова база охорони праці. Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці, галузеві науково-дослідні інститути з питань охорони праці, відділи та лабораторії з питань охорони праці галузевих науково-дослідних інститутів. Кафедри охорони праці та інші підрозділи вищих навчальних закладів.</p> <p>Програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. Загальнодержавна (національна), галузеві, регіональні програми.</p> <p>Аналіз професійного та виробничого ризиків. Аналіз, прогнозування, профілактика травматизму та професійної</p>

Назва теми	Зміст теми
	захворюваності. Мета і методи аналізу. Використання статистичної звітності і актів розслідування нещасних випадків і професійних захворювань в аналітичній роботі. Показники частоти та тяжкості травматизму. Автоматизовані системи управління охороною праці, обліку, аналізу та дослідження травматизму.
Основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах	Класи виробничих та складських приміщень по вибуховій та пожежній небезпеці. Вогнестійкість будівельних конструкцій і матеріалів. Протипожежні перешкоди. Забезпечення безпечної евакуації персоналу. Пожежна безпека технологічного устаткування, електрообладнання, систем опалення, вентиляції. Державний пожежний нагляд. Пожежна профілактика при проектуванні і експлуатації промислових об'єктів, будинків, споруд, технологічного обладнання. Пожежна сигналізація і зв'язок. Засоби гасіння пожеж. Протипожежне водопостачання. Первинні засоби пожежогасіння. Автоматичні засоби пожежогасіння на об'єктах галузі.
Державний і громадський контроль за станом охорони праці	Органи державного нагляду за охороною праці. Основні принципи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Держгірпромнагляд. Права і відповідальність посадових осіб Держгірпромнагляду. Перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду у сфері промислової безпеки та охорони праці. Проведення державного нагляду за охороною праці. Види та основні параметри проведення наглядових заходів.
Соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві	Завдання страхування від нещасного випадку. Принципи та види страхування. Суб'єкти та об'єкти страхування. Види страхування. Страховий ризик і страховий випадок. Фонд соціального страхування від нещасних випадків. Правління Фонду. Виконавча дирекція Фонду. Страхові експерти з охорони праці, їх функції і повноваження. Фінансування страхових виплат, соціальних послуг та профілактичних заходів. Джерела фінансування Фонду. Страхові тарифи. Страхові виплати. Обов'язки та права суб'єктів страхування від нещасних випадків. Обов'язки Фонду. Права та обов'язки застрахованої особи. Права та обов'язки роботодавця як страхувальника.

Завдання вивчення дисципліни передбачає забезпечення гарантії збереження здоров'я і працездатності педагогів в умовах освітньої діяльності

через ефективне управління охороною праці та формування відповідальності у посадових осіб і фахівців за колективну та власну безпеку.

Засвоївши програму навчальної дисципліни «Охорона праці в галузі» спеціалісти (магістри) за відповідними напрямками підготовки, спеціальностями та спеціалізаціями мають бути здатними вирішувати професійні завдання з урахуванням вимог охорони праці.

У даному навчальному посібнику, складеному відповідно до Типової навчальної програми, схваленої Науково-методичною комісією з цивільної безпеки Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 16 лютого 2011 р., протокол № 03/02 та Вченою Радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 23 лютого 2011 р., протокол № 2, наведені основні відомості щодо правових та організаційних питань охорони праці, гігієни праці та виробничої санітарії у навчально-виховних закладах, основ техніки безпеки та пожежної безпеки у закладах освіти України.

МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

1. Поняття соціального партнерства в Україні

Приєднавшись до Конвенцій Міжнародної організації праці «Про тристоронні консультації» Україна підтвердила своє прагнення через соціальне партнерство забезпечити побудову прозорих і прогнозованих відносин між урядом, роботодавцями та найманими працівниками й соціальну злагоду у суспільстві.

Ідея соціального партнерства, зокрема в галузі охорони праці, є основоположною в діяльності міжнародних організацій. Міжнародна організація праці (МОП) загалом має унікальну тристоронню структуру, визнану компетенцію і багатий досвід у соціальній сфері, тому вона відіграє важливу роль у розробці принципів, якими керуються уряди, організації роботодавців і організації працівників.

Міжнародний досвід показує, що оскільки в єдину систему охорони праці залучені декілька суб'єктів з різними інтересами, те, якою б сильною не була законодавча складова цієї системи, все-таки найдієвішим залишиться шлях переговорів, спільний пошук шляхів вирішення проблем охорони праці в організації – «соціальне партнерство».

Стрижнем соціального партнерства є принцип співробітництва між роботодавцями і найманими працівниками, який реалізується у формах:

- проведення переговорів;
- укладення колективних договорів та колективних угод;
- узгодження проектів нормативно-правових актів;
- консультацій при прийнятті рішень соціальними партнерами на всіх рівнях.

Міністерство охорони здоров'я України та Профспілка працівників охорони здоров'я України зазначають, що в умовах фінансової кризи соціальний діалог має особливе значення.

Порядок проведення соціального діалогу в галузі охорони здоров'я затверджено наказом МОЗ від 19.09.2007 № 562 за погодженням з Профспілкою працівників охорони здоров'я України.

Соціальне партнерство – взаємодія органів державної влади, об'єднань роботодавців і профспілок у визначенні і проведенні в життя узгодженої соціально-економічної політики, політики в галузі трудових відносин, а також двосторонні відносини між роботодавцями і профспілками, спрямовані на забезпечення узгодження їхніх інтересів.

До сфери соціального партнерства, зокрема, входять:

- досягнення консенсусу з питань правового захисту трудових прав працівників;
- застосування найманої праці з дотриманням техніки безпеки, вимог з охорони здоров'я працівників у процесі праці;
- оплати праці й забезпечення відтворюючої і стимулюючої функцій заробітної плати;

- прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати;
- забезпечення нормального режиму праці й відпочинку;
- встановленні порядку проведення колективних переговорів, вирішенні колективних трудових спорів тощо.

Процес досягнення згоди між сторонами трудових відносин визначається як соціальний діалог. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року дає таке визначення:

Соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Суб'єктами (сторонами) соціального партнерства (діалогу) є:

- працівники – в особі профспілок;
- роботодавці – в особі об'єднань роботодавців;
- держава – в особі органів державної влади.

Соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі. Наприклад, на локальному рівні (підприємство, установа, організація) працівників представляє первинна профспілкова організація, а в разі її відсутності вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників. Роботодавець може призначати своїх уповноважених представників.

Соціальний діалог здійснюється на таких принципах:

- законності та верховенства права;
- репрезентативності і правоможності сторін та їх представників;
- незалежності та рівноправності сторін;
- конструктивності та взаємодії;
- добровільності та прийняття реальних зобов'язань;
- взаємної поваги та пошуку компромісних рішень;
- обов'язковості розгляду пропозицій сторін;
- пріоритету узгоджувальних процедур;
- відкритості та гласності;
- обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей;
- відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Одні з найважливіших сфер трудових відносин – це відносини з охорони праці. Взаємини суб'єктів соціального партнерства в сфері охорони праці настільки різноманітні, що передбачити всі нюанси в законах просто неможливо. Роль держави полягає в створенні певних правил взаємин суб'єктів охорони праці, у виданні нормативно-правових актів з охорони праці, у здійсненні контролю за дотриманням цих загальних правил. На суб'єктів охорони праці держава покладає обов'язки й надає певні права. Так що в умовах динамічно мінливої економіки ми можемо говорити лише про

основні права і обов'язки суб'єктів охорони праці, покладаючись на їхній здоровий глузд та вміння спільно знаходити шляхи вирішення виникаючих проблем.

У роботодавця і працівника – свої інтереси до охорони праці та природне прагнення дотримувати їх з найменшими для себе втратами. Тобто, роботодавець ставить на перше місце економічні аспекти діяльності і прагне звести свої витрати до мінімуму, у тому числі й витрати на охорону праці.

Працівник зацікавлений, як мінімум, у забезпеченні з боку роботодавця здорових і безпечних умов своєї праці, високої оплати праці.

Держава покликана встановити гарантії прав й обов'язків кожного із суб'єктів і створити механізм виконання встановлених норм охорони праці, для чого видаються закони й утворюються органи управління та нагляду за охороною праці.

Соціальне партнерство з охорони праці – це система пошуку взаємно-прийнятних шляхів рішення загальних проблем охорони праці в організаціях, система взаємних домовленостей між всіма суб'єктами охорони праці, які закріплюються наступними шляхами:

- прийняттям колективних договорів, обов'язковою і невід'ємною складовою частиною яких є угоди про охорону праці;
- створенням спільних структур (комісій), покликаних вирішувати проблеми охорони праці;
- формуванням системи управління охороною праці, яка сприяє зацікавленості роботодавця і працівників в ефективній роботі з охорони праці, у тому числі через економічні важелі.

Участь роботодавця в системі управління охороною праці в організації – це в першу чергу служба охорони праці.

Участь працівників у системі управління охороною праці – це створення спільних з роботодавцем комісій з питань охорони праці, формування органів громадського контролю за дотриманням законодавства з охорони праці, вибори уповноважених осіб з питань охорони праці.

Участь держави в системі управління охороною праці – це прийняття законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці та контроль за його дотриманням суб'єктами охорони праці на всіх рівнях.

Соціальне партнерство в охороні праці вигідно для обох партнерів: спільний внесок у поліпшення умов праці веде до росту продуктивності й підвищенню якості продукції, що важливо для роботодавців, і одночасно допомагає зберегти здоров'я працівників.

2. Міжнародні стандарти з соціальної відповідальності

Завдання стандарту ISO 26000. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 «Настанова по соціальній відповідальності» (опублікований 28 жовтня 2010 р.) допомагає організаціям упорядкувати свою діяльність в галузі соціальної відповідальності. Ця настанова дає єдине розуміння соціальної відповідальності і детальну інструкцію для всіх організацій.

В ISO 26000 враховані всі ті принципи, які названі в Глобальному договорі ООН (п. 1.2.2). Важливо відзначити, що стандарт ISO 26000 розроблений не тільки для бізнес-структур, але також і для профспілок, громадських організацій і державних органів. Він визначає зони відповідальності для кожної організації у її взаєминах із зацікавленими сторонами.

Питання, що становлять сутність соціальної відповідальності, відбирають очікування суспільства в конкретний момент часу і, отже, постійно змінюються разом із проблемами суспільства і його очікуваннями.

Очікування суспільства

Соціальна відповідальність вимагає розуміння широких інтересів і очікувань суспільства. Соціальна відповідальність базується на повазі правових норм і виконанні юридично обумовлених обов'язків. Однак усвідомлення соціальної відповідальності вимагає також визнання обов'язків по відношенню до інших зацікавлених сторін, причому ці обов'язки не є юридично обов'язковими. Ці обов'язки можуть витікати із загальних цінностей, переконань та етики.

Незважаючи на те, що очікування відповідальної поведінки і розрізняються між країнами і культурами, організації варто визнавати і застосовувати універсальні цінності. Ці очікування відображені в міжнародних конвенціях і нормах поведінки, установлених в міжурядових інструментах, таких як Загальна декларація прав людини.

Визнання організацією своєї соціальної відповідальності

Існують два аспекти визнання організацією своєї соціальної відповідальності. Перший аспект полягає в тому, що організація розуміє, як її діяльність впливає на інших і на довкілля. Другий аспект полягає в тому, що організація розуміє суспільні очікування своєї соціально відповідальної поведінки.

Соціальна відповідальність організації розглядається по таких основним аспектам:

- організаційне управління;
- права людини;
- трудові відносини;
- довкілля;
- добросовісні ділові практики;
- проблеми, пов'язані зі споживачами;
- соціально-економічний розвиток суспільства.

Соціальна відповідальність в трудових відносинах та охороні праці

Трудові відносини організації поєднують у собі всю діяльність, що відноситься до роботи, що виконується самою організацією або від її імені. Власне кажучи, трудові відносини містять у собі не тільки взаємини організації зі своїми працівниками або відповідальність організації на робочих місцях, які належать їй; вони містять у собі відповідальність організації за роботу, яка виконується від її імені іншими, включаючи субпідряд.

Трудові відносини, зокрема, містять у собі питання найму, умов праці, навчання і підвищення кваліфікації працівників, охорони праці, а також представництва працівників та їхньої участі у колективних договорах, соціальному діалозі і тристоронніх взаєминах.

У сфері трудових відносин, зокрема, в питаннях використання найманої праці стандарт встановлює такі правила поведінки.

Як роботодавець, організація сприяє досягненню однієї з найбільш визнаних цілей суспільства, а саме підвищенню рівня життя за рахунок повного і безпечного працевлаштування.

Організація:

- визнає важливість безпечних умов праці для працівників і для суспільства в цілому.

- передає роботу на контрактній основі тільки тим організаціям, які офіційно визнані або в інший спосіб довели своє бажання й можливість виконувати зобов'язання, покладені на роботодавця, і працювати чесно. Це виключає посередників на ринку праці, які офіційно не визнані.

- не шукає переваг від нечесних, пов'язаних з експлуатацією або утисками трудових відносин, які можуть використовувати її партнери, постачальники або субпідрядники. Організація повинна відповідати за діяльність, яку здійснюють від її імені інші організації.

Зобов'язання організації у сфері охорони праці

Охорона праці стосується досягнення і підтримки самого високого рівня фізичного, інтелектуального і соціального процвітання працівників, запобігання звільнень у зв'язку зі станом здоров'я, викликаного умовами праці, захисту працівників від ризиків, пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю, і адаптації виробничого середовища до фізичних і психологічних можливостей працівників.

Організація повинна:

- прагнути до розуміння та контролю ризиків, пов'язаних з охороною праці;

- вводити відповідні процедури і надавати безпечне устаткування, необхідне для запобігання професійних захворювань та нещасних випадків, а також для дій у аварійних ситуаціях;

- аналізувати причини нещасних випадків і професійних захворювань, а також проблеми, підняті працівниками, для того, щоб розуміти їх і інформувати працівників про те, яким може бути вплив на людей;

- розуміти і застосовувати засоби виробничої гігієни;

- визнавати, що психологічні ризики на робочих місцях є причинами стресів і погіршення стану здоров'я;

- розробити політику охорони праці, у якій буде чітко прописано, що жоден з елементів діяльності організації не є важливішим за охорону праці, і що охорона праці є невід'ємною частиною діяльності організації;

- надавати необхідне навчання і зміцнення потенціалу всього персоналу по необхідних напрямках;

– дотримуватися норми, відповідно до якої заходи охорони праці не пов'язуються з витратами, покладеними на працівників;

– застосовувати системи управління охороною праці, які засновані на залученні зацікавлених працівників і які визнають і поважають права працівників на: повну і достовірну інформацію щодо ризиків, зв'язаних зі здоров'ям і безпекою, а також щодо контролю та попередження цих ризиків; вільно з'ясовувати й одержувати роз'яснення по всіх аспектах охорони праці; відмову від роботи, що явно може викликати серйозну і неминучу загрозу їхньому життю і здоров'ю або життю і здоров'ю інших; звернення за консультацією з питань охорони праці, за межі організації (до сторонніх фахівців); повідомлення керівникам про випадки, що стосуються охорони праці; участь у прийнятті рішень з охорони праці; відсутність репресій за те, що вони зробили щось із перерахованого вище.

Впровадження заходів соціальної відповідальності

У більшості випадків організації можуть включити соціальну відповідальність у практику діяльності без створення нових структур або спеціальних нових систем управління, хоча деякі види діяльності, імовірно, будуть здійснюватися з розглядом дещо ширшого кола проблем. Впровадження соціальної відповідальності в першу чергу стосується її інтеграції в існуючу систему управління і структуру.

Загалом повна перебудова організації з метою вмонтувати соціальну відповідальність у її діяльність є необов'язковою або неефективною. В більшості випадків соціальна відповідальність може бути інтегрована в організацію без істотних змін її структури.

Досягнення переваг

Організація, що застосовує соціально відповідальні трудові відносини, безумовно має розраховувати на досягнення відповідних потенційних переваг. Соціально відповідальні трудові відносини організації в сфері охорони праці можуть:

- позитивно впливати на її можливості щодо найму на роботу;
- покращити мотивацію та збереження кадрів;
- покращити виконання зобов'язань по охороні праці;
- позитивно впливати на репутацію організації;
- скоротити витрати;
- підвищити продуктивність праці;
- підтримувати моральний стан персоналу;
- впливати на думку інвесторів, донорів, спонсорів і фінансового співтовариства;
- впливати на взаємини з урядом, засобами масової інформації, постачальниками, аналогічними за рівнем організаціями, споживачами й співтовариством, у якому організація функціонує;
- розвивати взаємну довіру із зацікавленими сторонами.

Міжнародний стандарт SA 8000 «Соціальна відповідальність»

Використання етичних підходів до суспільства в цілому і до своїх співробітників, зокрема створення сприятливої атмосфери в колективі, є

критерієм високого рівня менеджменту у компаніях будь-якого виду власності. І навпаки, співробітництво з компаніями, які не виконують ці вимоги, вважається неетичним і пов'язаним з додатковими ризиками. Компанії, у яких менеджмент здійснюється відповідно до вимог стандарту SA 8000, мають конкурентну перевагу, яка полягає у високій мотивації персоналу, що у свою чергу дозволяє ефективніше застосовувати сучасні системи менеджменту для досягнення намічених цілей, забезпечуючи при цьому постійну рентабельність

Стандарт SA 8000 спрямований на забезпечення привабливості умов наймання для співробітників, поліпшення умов їхньої праці і життєвого рівня.

Компанії мають можливість добровільно впроваджувати Міжнародний стандарт SAI SA 8000®: 2001 «Соціальна відповідальність» (SAI – SOCIAL ACCOUNTABILITY INTERNATIONAL – Міжнародна неурядова організація «Соціальна відповідальність», заснована в 1987 р.)

Цей стандарт визначає вимоги із соціального захисту, що дозволяють компанії розробляти, підтримувати та впроваджувати політику й методи управління питаннями соціального захисту, які компанія може контролювати, а також демонструвати це зацікавленим сторонам.

Компанія, яка приймає стандарт SA 8000 бере на себе обов'язок дотримуватися національного законодавства, а також виконувати інші вимоги, у відношенні яких вона бере на себе зобов'язання із соціальної відповідальності.

Компанія, яка підтримує вимоги стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність», також повинна поважати принципи наступних міжнародних документів:

- Конвенції МОП 29 та 105 (примусова праця);
- Конвенція МОП 87 (свобода об'єднань);
- Конвенція МОП 98 (право на колективний договір);
- Конвенції МОП 100 та 111 (рівна оплата чоловікам і жінкам за рівноцінну роботу);
- Конвенція МОП 135 (представники працівників);
- Конвенція МОП 138 і Рекомендація 146 (мінімальний вік);
- Конвенція МОП 155 і Рекомендація 164 (охорона праці);
- Конвенція МОП 159 (відновлення професійної працездатності і непрацездатність);
- Конвенція МОП 177 (надомна робота);
- Конвенція МОП 182 (найгірші форми дитячої праці);
- Конвенція МОП 187 (про основи безпеки та гігієни праці);
- Всесвітня декларація прав людини;
- Конвенція ООН про права дитини;
- Конвенція ООН про усунення всіх форм дискримінації жінок.

Цей стандарт SA 8000 встановлює вимоги соціальної відповідальності компанії за наступними напрямками:

1. Дитяча праця

Компанія не повинна використати або підтримувати використання дитячої праці

Компанія повинна встановлювати, документувати, підтримувати і поширювати серед персоналу та інших зацікавлених сторін політику і методи сприяння одержанню освіти дітьми і молодими працівниками, що підпадають під законодавство про обов'язкову освіту або навчаються у школі, в тому числі заходи, які виключають зайнятість дитини або молодого працівника під час занять у школі і гарантують, що загальний час, який витрачає дитина на шкільні заняття та роботу, на проїзд (на роботу, у школу, з роботи і школи), не може перевищувати 10 годин на день.

Компанія повинна запобігати участі дітей у ситуаціях на робочому місці або поза ним, що становлять небезпеку для їхнього життя або здоров'я.

2. Примусова праця

Компанія не повинна використовувати або підтримувати використання примусової праці та не повинна вимагати від персоналу жодних застав при прийнятті на роботу.

3. Охорона праці

В галузі охорони праці встановлюються такі критерії соціальної відповідальності.

Компанія з урахуванням специфіки своєї галузі промисловості і певних чинників небезпеки, забезпечує безпечні умови праці та вживає відповідні заходи для запобігання нещасних випадків та заподіяння шкоди здоров'ю, що є наслідком роботи або відбуваються в її процесі, шляхом скорочення, у можливих межах, небезпечних та шкідливих чинників, характерних для виробничого середовища.

Компанія призначає представника вищого керівництва, який відповідає за охорону праці персоналу і виконання положень даного стандарту, що стосується охорони праці.

Компанія надає персоналу, включаючи нових працівників, регулярно і задокументоване навчання з охорони праці та техніки безпеки.

Компанія організовує систему управління, яка дозволяє виявляти і запобігати потенційним загрозам здоров'ю і безпеці персоналу.

Компанія надає персоналу для використання чисті туалетні кімнати, доступ до питної води, а також, за необхідності, умови для зберігання продуктів харчування.

Компанія забезпечує чистоту і безпеку місць відпочинку персоналу, а також їхню відповідність основним потребам працівників.

4. Свобода об'єднань і право на колективний договір

Компанія поважає право персоналу утворювати професійні спілки за своїм вибором, брати участь у колективних договорах і гарантує, що представники такого персоналу не будуть піддаватися дискримінації і будуть мати доступ до своїх колег на робочих місцях під час роботи.

5. Дискримінація

Компанія не повинна:

– застосовувати або підтримувати дискримінацію при найманні на роботу, оплаті, наданні доступу до навчання, підвищенні в посаді, звільненні або виході на пенсію на основі раси, національної приналежності, віросповідання, інвалідності, статі, сексуальної орієнтації, належності до якої-небудь організації, політичних поглядів або віку;

– перешкоджати здійсненню права персоналу додержуватися принципів або звичаїв чи виконувати свої потреби, пов'язані з расою, національною приналежністю, віросповіданням, інвалідністю, статтю, сексуальною орієнтацією, належністю до якої-небудь організації або політичними поглядами;

– допускати поведження, включаючи жести, вираження і фізичні контакти, що є загрозливими, образливими, експлуатуючими або такими, що схиляють до сексуальних відносин.

6. Дисциплінарні заходи

Компанія не повинна використовувати або підтримувати тілесні покарання, психологічне або фізичне насильство, словесні образи.

7. Робочий час

Компанія повинна дотримувати відповідних законів і промислових стандартів, що визначають час роботи, стандартний робочий тиждень повинен визначатися законодавством, але не повинен на регулярній основі перевищувати 48 годин. Персонал повинен мати, принаймні, один вихідний день за кожен семиденний період. Вся понаднормова робота повинна оплачуватися в розмірі вище звичайного і у жодному разі не повинна перевищувати для працівника 12 годин на тиждень.

8. Заробітна плата

Компанія повинна гарантувати, що заробітна плата за стандартний тиждень, принаймні, відповідає мінімальним правовим або промисловим стандартам і достатня для забезпечення основних потреб персоналу. заробітна плата та інші виплати повинні виплачуватися в повній відповідності з усіма законами, і здійснюватися готівкою або чеком на вибір працівників.

Відрахування із заробітної плати не застосовуються як дисциплінарний захід. Компанія надає працівникам регулярне і докладне обґрунтування складу заробітної плати та виплат.

9. Системи управління

Вище керівництво повинне визначати політику компанії в сфері соціального захисту і умов праці таким чином, щоб вона:

- включала зобов'язання по виконанню всіх вимог даного стандарту;
- включала зобов'язання по виконанню національних та інших законів, інших вимог, на які погоджується компанія, а також зобов'язання по дотриманню міжнародних інструментів і їхньої інтерпретації;
- включала зобов'язання по безперервному поліпшенню;
- ефективно документувалася, виконувалася, підтримувалася, доводилася в доступній і зрозумілій формі до всього персоналу, включаючи директорів, керівників, адміністрацію, спостерігачів і працівників, що

працюють за наймом, за контрактом або іншим способом представляють компанію;

- була відкрита для громадськості.

Компанія повинна:

- надавати можливість працівникам обирати свого власного представника для взаємодії з вищим керівництвом з питань, що відносяться до даного стандарту;

- визначити й підтримувати відповідні процедури для оцінки і вибору постачальників/субпідрядників на основі їхньої відповідності вимогам даного стандарту;

- регулярно інформувати всі зацікавлені сторони про виконання вимог стандарту «Соціальна відповідальність»;

- надавати достатню інформацію і доступ до неї всім зацікавленим сторонам, що бажають перевірити, як виконуються вимоги даного стандарту у випадках коли це передбачено договором; аналогічна інформація повинна також надаватися постачальниками і субпідрядниками.

3. Міжнародні принципи основ охорони праці

Задля досягнення зведення до мінімуму показників виробничого травматизму та професійних захворювань поступово здійснювалася гармонізація стандартів у сфері охорони праці на підприємствах держав-членів ЄС. Активно вона почала впроваджуватися з кінця 1980-х рр., водночас з фінальними заходами стосовно введення в дію внутрішнього ринку. В цей період було прийнято директиви щодо персональних засобів захисту працівників, знаків безпеки на робочому місці, максимальної ваги вантажу, який дозволено переносити вручну, тощо.

У 1989 р. було прийнято основний документ у сфері охорони праці – *Рамкову Директиву 89/391/ЄС «Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи»*. Директива містить загальні принципи попередження виробничих ризиків, забезпечення безпеки, охорони здоров'я, уникнення факторів ризику та нещасних випадків, інформування, консультацій, збалансованої участі відповідно до національного законодавства, практики, освіти працівників. Рамкова Директива передбачила право працівників не виконувати роботу у разі серйозної небезпеки, можливості нещасного випадку або захворювання.

Рамкова Директива встановила основні принципи охорони праці та здоров'я працівників, яким мають відповідати всі документи, що приймаються в рамках ЄС або державами-членами на національному рівні:

- обов'язок роботодавця гарантувати здоров'я та безпеку в процесі здійснення трудової діяльності, зокрема, шляхом належного та своєчасного інформування працівників за допомогою інструкцій, спеціальних курсів правильного використання обладнання тощо;

– обов'язок кожного працівника сприяти охороні власного здоров'я та безпеки, безпеки інших працівників через дотримання інструкцій безпеки, правильного використання технічних засобів;

– відсутність та/або обмеження відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника внаслідок непереборної сили.

Метою Директиви 89/391/ЄС є впровадження заходів для заохочення удосконалення у сфері безпеки і захисту здоров'я працівників під час роботи. Відповідно до цього вона містить загальні принципи щодо запобігання професійним ризикам, захисту безпеки і здоров'я, виключення ризику і нещасних випадків, інформування, консультацій, пропорційної участі відповідно до національного законодавства та/або практики, навчання працівників та їх представників, а також загальні правила впровадження названих принципів.

За винятком деяких випадків Директива застосовується у всіх приватних, державних і муніципальних галузях. Загальні визначення «працівника» і «роботодавця» указують, які обов'язки Директива накладає на кожну з сторін.

Рамкова директива містить багато принципів моментів, які можна стисло описати в такий спосіб:

– Загальне завдання з поліпшення виробничого середовища.

– Поняття виробничого середовища охоплює, поряд із традиційною фізичною безпекою, також організацію роботи, соціальні відносини на робочих місцях.

– Завданнями охорони праці є не тільки запобігання фізичної шкоди (нешасні випадки та професійні захворювання), але також зниження навантаження на працівників і створення морально здорових умов праці.

Головний зміст рамкової Директиви.

У Директиві встановлюють загальні обов'язки роботодавців і працівників, націлені на поліпшення охорони праці, а також права працівників, пов'язані з їхньою участю в вирішенні питань охорони праці.

Зазначені в Директиві заходи націлені на поліпшення існуючих умов і підвищення рівня охорони праці. На перший план висувається визначення цілей і завдань, а не строгих конкретних норм поведінки. Окрім завдань по запобіганню та усуненню небезпек, у Директиві зазначені і засоби, які застосовуються для досягнення поставлених цілей. Вони включають принципи превентивних заходів, перелічені в статті 6 Директиви, такі як:

– запобігання небезпек;

– усунення небезпек на стадії їхнього виникнення;

– розробка єдиної і всеосяжної превентивної політики;

– першочерговість колективних заходів захисту в порівнянні з індивідуальними заходами.

Крім цього, Директива містить положення про організацію захисту та профілактичні заходи та наводить перелік основних обов'язків працівників з охорони праці. Кожен працівник зобов'язаний піклуватися про безпеку і

здоров'я, як власне так і інших людей, відповідно до набутої підготовки та інструкцій, наданих йому роботодавцем. З цією метою працівники повинні:

- правильно використовувати обладнання, апарати, верстати, небезпечні речовини, транспортне обладнання та інші засоби виробництва;
- правильно користуватися індивідуальними засобами захисту та повертати їх в належне місце;
- утримуватися від самостійного відімкнення зміни або усунення пристроїв захисту, які встановлені на обладнанні, апаратах, верстатах, установках і спорудах, а також правильно застосовувати такі захисні пристрої;
- негайно інформувати роботодавця та/або його посадових осіб про будь-яку виробничу ситуацію, відносно якої вони мають підстави вважати наявність серйозної і неминучої загрози.

Установлено, що працівники мають право захищатися від серйозної і прямої небезпеки. Працівники також мають право бути вислуханими і брати участь у прийнятті рішень з охорони праці. Директива містить також положення про обов'язок працівників піклуватися про безпеку й здоров'я як самого себе, так і інших людей.

Основний обов'язок роботодавця – піклуватися про безпеку та здоров'я у будь-яких ситуаціях, пов'язаних з роботою. Зокрема, роботодавцю забороняється, за винятком окремих обґрунтованих випадків, вимагати від працівників поновлення їх діяльності в ситуації, коли серйозна і безпосередня небезпека не усунута. Крім того, роботодавець зобов'язаний інформувати та інструктувати працівників і ознайомлювати їх з питаннями безпеки праці.

Директива встановлює також особливі обов'язки роботодавця з забезпечення безпеки: організація першої допомоги, боротьба з пожежами та евакуації працівників, медичні огляди і захист категорій працівників, які піддаються особливому ризику. В описі обов'язків роботодавців, поряд із захистом, підкреслюються превентивні заходи, які повинні прийматися на основі визначення небезпек у виробничому середовищі та оцінки ризику.

Рамковий характер Директиви 89/391/ЄС полягає у тому, що її положення сформульовано у загальній формі, для їх реалізації було прийнято декілька десятків інших нормативних актів. *Проте все законодавство ЄС з охорони праці, яке прийнято на підставі Директиви 89/391/ЄС, можна поділити на такі групи за предметом врегулювання:*

1. Загальні принципи профілактики та основи охорони праці (Директива Ради 89/391/ЄС);

2. Вимоги охорони праці для робочого місця (Директива 89/654/ЄС щодо вимог до робочого місця, Директива 92/57/ЄС щодо тимчасових чи пересувних будівельних майданчиків, Директива 92/91/ЄС щодо охорони праці на підприємствах, де здійснюється видобування мінеральної сировини через свердловини, Директива 92/104/ЄС щодо охорони праці на підземних та відкритих гірничодобувних підприємствах, Директива 93/103/ЄС щодо охорони праці на борту риболовецьких суден, Директива 1999/92/ЄС щодо

захисту працівників, які піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах);

3. Вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива 89/655/ЄС щодо використання працівниками засобів захисту, Директива 89/656/ЄС щодо використання засобів індивідуального захисту на робочому місці, Директива 90/269/ЄС щодо ручного переміщення вантажів, коли є ризик пошкодження спини у працівника, Директива 90/270/ЄС щодо роботи з екранами, Директива 92/58/ЄС про мінімальні вимоги до знаків на підприємстві, що стосуються загрози безпеки та здоров'я працівників);

4. Вимоги охорони праці при роботі з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива 2004/37/ЄС про захист працівників від ризиків, пов'язаних з використанням канцерогенів та мутагенів на підприємстві, Директива 2000/54/ЄС про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з використанням біологічних агентів на виробництві, Директива 98/24/ЄС щодо захисту здоров'я та безпеки працівників від шкідливого впливу хімічних реагентів на виробництві, Директива 2002/44/ЄС щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (вібрацією), Директива 2003/10/ЄС про захист працівників від небезпеки, пов'язаної з дією фізичних агентів (шуму), Директива 2004/40/ЄС про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (в електромагнітній сфері), Директива 2006/25/ЄС про мінімальні вимоги охорони здоров'я та безпеки працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (штучної оптичної радіації);

5. Захист певних груп працівників на робочому місці (Директива 92/85/ЄС про сприяння безпеці та захисту здоров'я вагітних працівниць та таких, що нещодавно народили, матерів-годувальниць на робочому місці, Директива 94/33/ЄС щодо захисту молоді на роботі, Директива 91/383/ЄС щодо працівників, які перебувають у тимчасових трудових відносинах);

6. Вимоги стосовно робочого часу (Директива 2003/88/ЄС про деякі аспекти організації робочого часу).

Першою директивою, прийнятою на підставі Рамкової директиви, була Директива 89/654/ЄС про встановлення мінімальних вимог до безпеки та гігієни робочих місць. Під робочим місцем розумілося місце, яке надано для установки робочого обладнання, що знаходиться на території підприємства та/або закладу та до якого працівник має доступ у процесі своєї роботи.

4. Міжнародне правове регулювання праці в Україні

Основними інституціями міжнародного співробітництва України в галузі охорони праці є:

- Організація об'єднаних націй (ООН);
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ);
- Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ);
- Міжнародна організація праці (МОП);

- Європейський Союз (ЄС);
- Співдружність незалежних держав (СНД)

Організація Об'єднаних Націй

Відповідно до Статуту Організація Об'єднаних Націй переслідує Цілі:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою приймати ефективні колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, у згоді з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або дозвіл міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру;
2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру;
3. Здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови, релігії.
4. Бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей.

Для досягнення зазначених Цілей Організація та її Члени діють у відповідності з наступними Принципами:

1. Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів;
2. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують прийняті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права і переваги, що випливають із приналежності до складу Членів Організації;
3. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй дозволяють свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість;
4. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй;
5. Всі Члени Організації Об'єднаних Націй надають їй всебічну допомогу у всіх діях, які здійснюються нею згідно з цим Статутом, і утримуються від надання допомоги будь-якій державі, проти якої Організація Об'єднаних Націй починає дії превентивного або примусового характеру;
6. Організація забезпечує, щоб держави, які не є її членами, діяли у відповідності з цими Принципами оскільки це може виявитися необхідним для підтримання міжнародного миру і безпеки.

До компетенції ООН, згідно з її статутом, входить всебічний розгляд проблем у галузі прав людини. Генеральна Асамблея ООН приймає з цих питань резолюції (серед них особливо важливе значення мають декларації) і договори. Звичайно питання, які стосуються прав людини, включаються в її

порядок денний за рекомендацією Економічної і Соціальної ради (ЕКОСОС) або за пропозицією держав-членів. Більшість таких питань Генеральна Асамблея передає на розгляд у свій Третій комітет (із соціальних, гуманітарних і культурних питань), який готує щодо них проекти резолюцій, що приймаються Генеральною Асамблеєю у кінці її сесії. Вона створює також додаткові органи з тих чи інших проблем у галузі прав людини (наприклад, Спеціальний комітет з деколонізації, Спеціальний комітет проти апартеїду, Комітет зі здійснення невід'ємних прав палестинського народу та ін.).

Економічна і Соціальна Рада ООН приймає з питань прав людини резолюції або проекти резолюцій (у тому числі декларацій) і договорів, які передає для ухвалення до створених при ЕКОСОС Комісії з прав людини й Комісії зі становища жінок.

Комісія з прав людини складається з 53 держав-членів, які вибираються ЕКОСОС. Комісія приймає резолюції і проекти резолюцій або спеціальних доповідей для розгляду окремих проблем (наприклад, щодо смертної кари, релігійної терпимості тощо) і вивчення ситуацій у конкретних країнах (наприклад, в Афганістані, Ірані), створює робочі групи (щодо права на розвиток, з вивчення випадків постійного грубого порушення прав людини та ін.). Із суверенітету держави витікає, що вся сфера її взаємовідношень із власним населенням – питання, в принципі, внутрішнє, яке регулюється на національному рівні. На цьому ґрунтуються закладені в практиці Організації Об'єднаних Націй положення про те, що під порушенням принципу захисту прав людини треба розуміти насамперед загальну політичну і правову ситуацію у державі, яка свідчить про те, що ця держава ігнорує свої зобов'язання поважати права людини, масово і грубо порушуючи основні права людини внаслідок, наприклад, апартеїду, расизму, колоніалізму, іноземної окупації тощо. Багато років вважалося, що окремі порушення прав конкретних осіб (індивідуальні випадки) звичайно належать до внутрішньої компетенції держави і не можуть бути через це предметом розгляду в ООН чи інших міжнародних організаціях. Самі по собі вони можуть і не бути ознакою того, що в державі склалися обставини, які дають змогу говорити про порушення цією державою своїх зобов'язань відповідно до Статуту ООН. За останні роки погляди на цю проблему змінилися. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Створена у 1946 році на Міжнародній конференції з охорони здоров'я в Нью-Йорку. Статут набув чинності 7 квітня 1948 року (цей день відзначають як Всесвітній день здоров'я). Штаб-квартира розміщена у Женеві (Швейцарія). У ВООЗ входять 190 держав-членів.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй. Головною метою ВООЗ є сприяння забезпеченню охорони здоров'я населення усіх країн світу. Текст Уставу ВООЗ можна коротко сформулювати як «Право на здоров'я». ВООЗ координує міжнародне співробітництво з метою розвитку й удосконалення систем охорони здоров'я, викорінення інфекційних захворювань,

впровадження загальної імунізації, боротьби з поширенням СНІДу, координації фармацевтичної діяльності країн-членів тощо. Основні напрямки її діяльності: боротьба з інфекційними хворобами; розробка карантинних і санітарних правил; вирішення проблем соціального характеру. ВООЗ надає допомогу в налагоджуванні системи охорони здоров'я та підготовки кадрів, у боротьбі з хворобами.

Протягом останніх років завдяки зусиллям ВООЗ питання охорони здоров'я стали пріоритетом у політичному порядку денному світу. Їх почали обговорювати на найважливіших політичних форумах, до цієї галузі залучаються нові фінансові ресурси.

Функції ВООЗ поділяються на дві категорії: нормативна діяльність (здійснюється переважно штаб-квартирою) та технічне співробітництво (здійснюється регіональними та країновими бюро).

З метою більш повного врахування регіональних пріоритетів у галузі охорони здоров'я та забезпечення більш тісного зв'язку з потребами національних систем охорони здоров'я головна діяльність ВООЗ здійснюється через її шість регіональних бюро та через представництва ВООЗ у країнах.

Виконавча рада ВООЗ, яка складається з представників 31 держави, що вибираються Асамблеєю на 3 роки, збирається не рідше двох разів на рік. Виконавча рада виконує рішення Асамблеї, визначає порядок денний засідань Асамблеї, створює комітети, вживає заходи надзвичайного характеру. Адміністративним органом Виконавчої ради є Секретаріат на чолі з генеральним директором. Секретаріат підпорядковується Виконавчій раді. У межах ВООЗ діють шість регіональних організацій: країн Європи, Східного Середземномор'я, Африки, Америки, Східної Азії, західної частини Тихого океану. Представники ВООЗ є в кожній країні — члені ВООЗ, які на місцях відповідають за діяльність ВООЗ у країнах перебування, консультують уряди щодо розробки й реалізації національних програм охорони здоров'я.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)

Ця міжурядова організація в галузі використання атомної енергії була створена за рішенням ООН на міжнародній конференції у Нью-Йорку. Статут Агентства прийнятий 26 жовтня 1956 року і набув чинності 29 червня 1957 року. Штаб-квартира розташована у Відні (Австрія). В організацію входять понад 120 держав.

МАГАТЕ, хоча і належить до спеціальних організацій, не має статуту спеціалізованого органу ООН. Його зв'язок з ООН регулюється угодою, укладеною з Генеральною Асамблеєю ООН 14 листопада 1957 року. Згідно з цією угодою, а також зі Статутом МАГАТЕ має подавати щорічні доповіді про свою діяльність Генеральній Асамблеї та за необхідності Раді безпеки й ЕКОСОС, якщо у зв'язку з діяльністю Агентства виникають питання, які входять до їхньої компетенції. Агентство ставить за мету сприяти розвитку міжнародного співробітництва в галузі світового використання атомної енергії і забезпечувати, аби запропонована МАГАТЕ допомога не використовувалася у військових цілях.

Вищий орган МАГАТЕ – Генеральна конференція, що складається з представників усіх держав-членів, які збираються щорічно на чергові сесії. Передбачені також спеціальні сесії. Генеральна конференція здійснює загальне керівництво політикою й програмами МАГАТЕ. Рада правління займається оперативним керівництвом усією діяльністю МАГАТЕ. До її складу входять 35 держав, із яких 22 вибираються Генеральною конференцією від семи регіонів світу (Західної Європи, Східної Європи, Латинської Америки, Африки, Середнього Сходу і Південної Азії, Південно-Східної Азії та району Тихого океану, Далекого Сходу), а 13 обираються Радою з найбільш розвинутих країн у галузі технології атомної енергії, включаючи виробництво сировинних матеріалів. Рада засідає в установлені нею строки. МАГАТЕ має два постійних комітети: з адміністративних і бюджетних питань і з технічної допомоги. Крім того, МАГАТЕ може створювати комітети для вирішення конкретних питань.

Секретаріат МАГАТЕ здійснює адміністративно-технічне керівництво організацією. Він очолюється генеральним директором, який призначається на чотири роки Радою правління та затверджується Генеральною конференцією.

До МАГАТЕ входить також Науково-консультативний комітет, що складається з 15 авторитетних учених у галузі атомної енергії. Комітет розробляє рекомендації для генерального директора з науково-технічних програм діяльності Агентства.

Основні напрямки діяльності МАГАТЕ: організація й координація досліджень і розробок у галузі ядерної енергетики, радіаційної безпеки; надання технічної допомоги державам-членам Агентства в галузі світового використання ядерної енергетики; здійснення контролю (гарантій) за світовим використанням атомної енергії; розробка регламентацій на діяльність з питань, пов'язаних з атомною небезпекою.

Міжнародна організація праці (МОП)

Міжнародна організація праці – одна з найдавніших міжурядових організацій — була створена у 1919 році і розвивалася спочатку як автономна інституція при Лізі Націй, а з 1946 року — як перша спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй. Штаб-квартира МОП — Міжнародне бюро праці (МБП) – розташована в Женеві (Швейцарія). За станом на 1 липня 1997 року членами МОП є 174 держави.

Міжнародно-правові акти двох видів — Конвенції і Рекомендації — приймаються в рамках, закріплених у статуті МОП та інших її документах. Традиційно це відбувається шляхом дворазового обговорення, перше з котрих проходить на Конференції в рамках заснованого з цього питання тристороннього комітету. Цей комітет розробляє за загальною згодою кінцевий текст висновків та виносить його на пленарне засідання Конференції разом з проектом резолюції про включення в порядок денний Конференції пункту про прийняття на ній конвенції і/або рекомендації.

Конвенції та рекомендації МОП разом з різноманітними актами ООН, що діють у світовому масштабі, і актами локальної дії, прийнятими

регіональними організаціями, складають свого роду міжнародний кодекс праці.

Міжнародний кодекс праці – це різноманітні міжнародні трудові норми; зведення з 184 конвенцій та 194 рекомендацій МОП, прийнятих за роки існування Організації. Він є об'єктом уваги, вивчення, запозичення, практичного використання в якості визнаного в цивілізованому світі еталона, зведення модельних актів з соціально-трудова відносин, творче освоєння якого є необхідною умовою розробки та вдосконалення національних систем трудового права, які орієнтуються на загальноцивілізаційні вимоги.

В сукупності ці конвенції та рекомендації складають унікальну правову базу та конкретний юридичний статус соціально-трудова відносин, які мають будуватись у конкретній країні з урахуванням національних особливостей. Кодекс дає правову основу соціального партнерства у вигляді конкретних правових норм, що містяться в спеціальних юридичних актах – конвенціях МОП; ним юридично визнано право профспілок на законодавчу ініціативу, а також принцип рівноправності соціальних партнерів; визначена необхідність існування в країнах-членах МОП арбітражних органів з вирішення соціально-трудова конфліктів; вимагається створення умов для забезпечення незалежності одне від одного соціальних партнерів, їх автономності.

Міжнародний кодекс праці встановлює міжнародні стандарти у сфері трудових прав, найму та професійної підготовки, умов праці та зайнятості. Кодекс детально описує всі процедури, що ґрунтуються на принципових положеннях системи трипартизму, які є важливими для переговорного процесу сторін, для ефективного застосування міжнародних трудових норм у практиці певної країни тощо.

Конкретний зміст Кодексу складається з 13 основних розділів, за якими групуються конвенції та рекомендації МОП, що містять базові ідеї за кожною сферою діяльності Організації.

Правове значення конвенцій та рекомендацій, у яких знаходять втілення міжнародні трудові норми, є різним. Конвенції підлягають ратифікації та покладають на державу юридичні зобов'язання з їх практичного впровадження, їх виконання перевіряється. Спеціальні місії знайомляться з положенням профспілок в певній країні, з виконанням тієї чи іншої конвенції, в разі порушення ратифікованих конвенцій країна заноситься в окремі списки та морально засуджується.

Рекомендації не ратифікуються, вони є моделлю, якою держава може, але не зобов'язана керуватись у здійсненні правового регулювання праці. Рекомендації є ніби орієнтиром для країн, що мають намір дотримуватись соціально-трудова нормативів, однак з певних причин не можуть чи не хочуть їх ратифікувати. Саме тому конвенції є головною нормою законотворчої діяльності МОП та саме вони здійснюють найвагоміший вплив на регулювання трудової сфери тієї чи іншої країни.

Всі документи МОП поєднані спільною ідеєю присутності у всіх діях соціальних партнерів імперативу політичної волі до досягнення соціального компромісу, вони не містять політичних амбіцій та ідеологічних установок.

Більшість норм про працю, які пропонуються МОП у формі конвенцій та рекомендацій, не мають революційного та інноваційного характеру та не є універсальними, проте вони пропонують такі методи вирішення проблем у трудовій сфері, які позитивно зарекомендували себе або є єдино правильними, та були випробувані в багатьох країнах. Вони також сприяють розробці державами власної політики у сфері соціально-трудових відносин в загальному міжнародному контексті та вирішенню національних проблем з використанням та одночасним розвитком міжнародної співпраці.

До основних Конвенцій МОП у сфері соціально-трудових відносин належать такі:

Конвенція № 87 1948 р. «Про свободу асоціацій та захист права на організацію» передбачає гарантію та забезпечення всім працівникам і підприємцям без будь-яких винятків і попереднього дозволу права на створення за власним вибором асоціацій і вільно вступати до них. Вони можуть вести діяльність у цих організаціях, формувати програму їх дій без втручання державних органів. Організації трудящих та підприємців не можуть бути розпущені чи тимчасово заборонені в адміністративному порядку.

Конвенція № 95 1949 р. «Про охорону заробітної плати». Основним принципом цього документа є своєчасна та повна виплата заробітної плати, що охороняється від застосування протизаконної практики. Інші положення стосуються впорядкування й обмеження відрахувань із заробітної плати, днів та місця її виплати.

Конвенція № 98 1949 р. «Про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів». Вона є основним принципом у взаємовідносинах сторін, у вирішенні трудових конфліктів проголошує переговорний принцип. Конвенція спрямована на усунення дискримінації професійних спілок, захист організацій підприємців та трудящих від втручання ззовні, а також на здійснення заходів зі сприяння колективним переговорам.

Конвенція № 100 1951 р. «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» стверджує принцип рівної оплати за рівноцінну працю чоловіків та жінок.

Конвенція № 111 1958 р. «Про дискримінацію у сфері праці та занять» передбачає здійснення національної політики, спрямованої на усунення дискримінації за ознаками раси, статі, кольору шкіри, релігії, політичних переконань, національного чи соціального походження.

Конвенція № 122 1964 р. «Про політику у сфері зайнятості», яка передбачає активне сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості. Цю Конвенцію необхідно розглядати разом з рекомендаціями МОП № 122 (1964 р.) та № 169 (1984 р.).

Конвенція № 131 1970 р. «Про встановлення мінімальної заробітної плати». Конвенція встановлює, що мінімальна заробітна плата має силу закону та не підлягає зниженню, а порушення цього положення тягне за собою карні чи інші санкції.

Конвенція № 135 1971 р. «Про захист прав представників трудящих на підприємстві та наданих їм можливостей». Ця Конвенція проголошує, що представники трудящих користуються захистом від будь-якої дії, яка може завдати їм шкоди. Представникам трудящих мають надаватись на підприємстві відповідні можливості для швидкого й ефективного виконання своїх функцій. Поняття "представники трудящих" включає осіб, які визнані такими відповідно до національного законодавства чи практики, чи то представники профспілок, чи виборні представники.

З усіх ухвалених МОП конвенцій Україна ратифікувала 54 конвенції, з них 46 — чинні, в тому числі всі фундаментальні конвенції (№ 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138). За роки незалежності Україною ратифіковано 10 конвенцій.

Європейський Союз (ЄС)

Європейський Союз підтримує дипломатичні відносини практично з усіма країнами світу. ЄС будує відносини стратегічного партнерства з ключовими гравцями на міжнародній арені, налагоджує тісні зв'язки з країнами, що розвиваються по всьому світу, а також має двосторонні Угоди про асоційоване членство з рядом сусідніх держав. За кордоном Європейський Союз представлений мережею зі 136 Представництв, що функціонують на зразок дипломатичних місій.

Політика ЄС з охорони праці розвивалась протягом десятиріч. З 1980-х рр. забезпечення здорових та безпечних умов праці стає одним із пріоритетів політики ЄС. Сьогодні це – один із найбільш концентрованих та важливих секторів соціальної політики Євросоюзу. В статті 153 ДФЄС чітко визначено, що забезпечення охорони праці є одним із найважливіших напрямів соціальної політики ЄС. Право кожного працівника на роботу в умовах, які забезпечують охорону його здоров'я, безпеку та гідність, закріплено у ст. 31 Хартії ЄС про основні права. Правові основи охорони праці розвинено у ґрунтовній законодавчій базі ЄС та підкріплено великою кількістю інструментів не законодавчого характеру.

Загалом законодавство ЄС у сфері охорони праці ґрунтується на чотирьох основних принципах:

- 1) більш досконалі стандарти охорони праці покликані сприяти зміцненню конкуренції;
- 2) законодавство про охорону праці може принести очікувані результати лише за умови його належного виконання;
- 3) поява нових ризиків вимагатиме розробки нових правових норм;
- 4) соціальний діалог залишається основним засобом при розробці політики з охорони праці, успіх якої залежатиме від спільних зусиль соціальних партнерів.

Політика ЄС у сфері охорони праці спрямована на досягнення двох основних завдань:

1) соціальне – захист працівників шляхом забезпечення відповідного рівня охорони праці (ст. 153 ДФЄС);

2) економічне – забезпечення відповідності товарів, що виробляються в рамках цього сектора, стандартам безпеки та гігієни (ст. 115 ДФЄС).

Головною метою політики з охорони праці є зведення до мінімуму показників виробничого травматизму та професійних захворювань. Причому останніми роками ця мета набуває нового змісту, поширюючись до пропаганди «добробуту на роботі». Такий добробут означає сприятливі моральні та психологічні умови роботи, а не лише показники зменшення або відсутності нещасних випадків чи професійних захворювань.

Окрім головної мети політики з охорони праці ЄС, виокремлюють допоміжні цілі:

- профілактика соціальних ризиків (стресів, домагань на робочому місці, депресій, роздратування, ризиків, пов'язаних з алкогольною, наркотичною, медикаментозною залежністю);

- аналіз нових ризиків чи тих, які виникають із зосередженням на ризиках, пов'язаних із роботою з хімічними, фізичними та біологічними агентами, а також ризиках, пов'язаних із загальним виробничим середовищем (ергономічні, психологічні, соціальні ризики);

- урахування змін у формах зайнятості, організації роботи та робочого часу (до найбільш вразливої групи належать працівники з нестандартною чи тимчасовою зайнятістю);

- урахування розмірів підприємств (конкретні заходи щодо інформування, підвищення рівня обізнаності, програм попередження ризиків повинні також спрямовуватися на малі та середні підприємства, приватних підприємців, домашніх працівників тощо);

- інтенсивна профілактика професійних захворювань (особлива увага приділяється в рамках ЄС вирішенню проблем, пов'язаних з втратою слуху, проблемами опорно-рухового апарату, із захворюваннями, спричиненими роботою з токсичними матеріалами та речовинами);

- урахування демографічних змін;

- врахування тендерного виміру при здійсненні оцінки ризику, проведенні превентивних заходів та компенсаційних виплат.

Рамковий характер Директиви 89/391/ЄЕС полягає у тому, що її положення сформульовано у загальній формі, для їх реалізації було прийнято декілька десятків інших нормативних актів. Проте все законодавство ЄС з охорони праці, яке прийнято на підставі Директиви 89/391/ЄЕС, можна поділити на такі групи за предметом врегулювання:

1. Загальні принципи профілактики та основи охорони праці (Директива Ради 89/391/ЄЕС);

2. Вимоги охорони праці для робочого місця (Директива 89/654/ЄЕС щодо вимог до робочого місця, Директива 92/57/ЄЕС щодо тимчасових чи пересувних будівельних майданчиків, Директива 92/91/ЄЕС щодо охорони праці на підприємствах, де здійснюється видобування мінеральної сировини через свердловини, Директива 92/104/ЄЕС щодо охорони праці на підземних

та відкритих гірничодобувних підприємствах, Директива 93/103/ЄС щодо охорони праці на борту риболовецьких суден, Директива 1999/92/ЄС щодо захисту працівників, які піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах);

3. Вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива 89/655/ЄЕС щодо використання працівниками засобів захисту, Директива 89/656/ЄЕС щодо використання засобів індивідуального захисту на робочому місці, Директива 90/269/ЄЕС щодо ручного переміщення вантажів, коли є ризик пошкодження спини у працівника, Директива 90/270/ЄЕС щодо роботи з екранами, Директива 92/58/ЄЕС про мінімальні вимоги до знаків на підприємстві, що стосуються загрози безпеки та здоров'я працівників);

4. Вимоги охорони праці при роботі з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива 2004/37/ЄС про захист працівників від ризиків, пов'язаних з використанням канцерогенів та мутагенів на підприємстві, Директива 2000/54/ЄС про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з використанням біологічних агентів на виробництві, Директива 98/24/ЄС щодо захисту здоров'я та безпеки працівників від шкідливого впливу хімічних реагентів на виробництві, Директива 2002/44/ЄС щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (вібрацією), Директива 2003/10/ЄС про захист працівників від небезпеки, пов'язаної з дією фізичних агентів (шуму), Директива 2004/40/ЄС про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (в електромагнітній сфері), Директива 2006/25/ЄС про мінімальні вимоги охорони здоров'я та безпеки працівників від ризиків, пов'язаних з фізичними агентами (штучної оптичної радіації);

5. Захист певних груп працівників на робочому місці (Директива 92/85/ЄЕС про сприяння безпеці та захисту здоров'я вагітних працівниць та таких, що нещодавно народили, матерів-годувальниць на робочому місці, Директива 94/33/ЄС щодо захисту молоді на роботі, Директива 91/383/ЄЕС щодо працівників, які перебувають у тимчасових трудових відносинах);

6. Вимоги стосовно робочого часу (Директива 2003/88/ЄС про деякі аспекти організації робочого часу).

Співдружність незалежних держав (СНД)

Ініціаторами її утворення виступили Білорусь, Україна та Росія, які 8 грудня 1991 року уклали в Мінську Договір про утворення СНД. 21 грудня в Алма-Аті 11 керівників колишніх радянських союзних республік підписали протокол до Договору, який зафіксував, що Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан і Україна утворюють Співдружність Незалежних Держав.

Одна з головних цілей СНД – збереження й подальше зміцнення відносин дружби, добросусідства і взаємовигідного співробітництва. При створенні СНД зазначалось, що Співдружність будується на принципах міжнародного права. Членство в СНД є добровільним, і кожен з учасників

має право його призупиняти чи припиняти. Органи СНД мають суто консультативні та координуючі функції.

В Угоді про створення СНД 1991 р. була задекларована низка пріоритетних цілей інтеграції нової міжрегіональної організації. Це координація зовнішньої політики, співробітництво у формуванні спільного економічного та митного простору, гуманітарній сфері, питання безпеки, уніфікація законодавства та інші.

Для забезпечення таких цілей необхідні були відповідні координуючі органи і, зокрема, представницький орган, який виконував би консультативні функції, здійснював облік, сприяв інтеграції інтересів Сторін Угоди при прийнятті рішень та забезпечував їх легітимність. Ним стала Міжпарламентська Асамблея СНД.

Вищим органом Співдружності є Рада глав держав, яка обговорює і вирішує принципові питання, пов'язані з діяльністю держав-членів у сфері їх загальних інтересів. Статутом СНД передбачено і діяльність Ради глав урядів, що координує співробітництво органів виконавчої влади держав-членів в економічній, соціальній, інших сферах спільних інтересів; Раду міністрів закордонних справ, Координаційно-консультативний комітет, Головне командування об'єднаних збройних сил, Раду командувачів прикордонними військами, Економічний суд, Комісію з прав людини. Можливим є створення робочих і допоміжних органів як на постійній, так і на тимчасовій основі.

Міжпарламентська Асамблея складається з парламентських делегацій учасників Угоди про Міжпарламентську Асамблею 1992 р. її рішення мають форму заяв, звернень, рекомендацій, пропозицій. До компетенції Асамблеї належить розробка рекомендаційних законодавчих актів (модельних) з питань, що знаходяться у сфері спільних інтересів держав Співдружності.

Загалом правову основу СНД складають низка угод та інших документів (Угода про створення Співдружності Незалежних Держав і Протокол до неї, Алма-Атинська декларація від 21 грудня 1991 р., Угода з військових питань, Статут СНД від 22 січня 1993 р. та ін.). Разом із членством у СНД передбачена така форма як асоційоване членство. Встановлено право виходу з СНД.

Таким чином, можна визначити наступні функції СНД:

- а) культурно-історична;
- б) міжнародно-правова;
- в) економічна;
- г) військово-політична.

У діяльність Співдружності були привнесені принципи радянської системи. Деякі напрями співпраці переведені в площину двостороннього співробітництва (насамперед у галузі військової співпраці).

Фактично рішення органів СНД мають необов'язковий характер, і кожна країна дотримується лише тих з них, які для неї вигідні й узгоджуються з національним законодавством. Так, Україна не підписала Статут СНД і є лише його асоційованим членом, не бере участі в Митному та

Платіжному союзам, в органах військового співробітництва. У Міжпарламентській Асамблеї Україна має лише статус спостерігача.

Угода про співробітництво в галузі охорони праці (Україна, Російська Федерація, Вірменія, Азейбарджан, Молдова, Таджикистан, Білорусь, Грузія, Туркменістан, Казахстан, Киргизія, Узбекистан), підписана 09.12.1994, зазначає, що сторони, володіючи повною самостійністю в питаннях формування і реалізації національної політики у сфері охорони праці:

- вважають за доцільне проведення скоординованої політики з питань охорони праці з обліком загальноприйнятих міжнародних норм і правил;
- визнають стандарти Системи стандартів безпеки праці (ССБП), єдині норми і правила по охороні праці в якості міждержавних за погодженим переліком, що переглядається у міру необхідності з урахуванням вимог національного законодавства Сторін і результатів спільної роботи, спрямованої на удосконалювання ССБП;
- затверджують погоджені або спільно розроблені норми і вимоги по охороні праці до взаємопостачальних машин, механізмів, устаткування, матеріалів, технології, засобів охорони праці;
- застосовують погоджені терміни і визначення у сфері охорони праці;
- створюють спільну інформаційну систему з банком даних по охороні праці й організують публікації з цього питання.

Сторони здійснюють погоджену діяльність у сфері охорони праці у наступних напрямках:

- установлення вимог охорони праці до машин, механізмів, іншої продукції виробничого призначення, нових речовин, матеріалів, технологій і проєктованих об'єктів;
- створення більш ефективних засобів індивідуального і колективного захисту, сучасних матеріалів для їх виготовлення, здійснення обов'язкової сертифікації устаткування і засобів захисту;
- розробка і реалізація міждержавних програм і технічних проєктів, спільне проведення найважливіших науково-дослідних робіт;
- розробка системи показників і державної звітності в галузі охорони праці на погодженій методологічній основі;
- організація підготовки і підвищення кваліфікації кадрів;
- удосконалювання порядку розслідування й обліку нещасних випадків на виробництві, а також відшкодування шкоди, заподіяної працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними трудових обов'язків;
- участь у розслідуванні нещасних випадків і професійних захворювань, що виникли з громадянами держав-учасниць цієї Угоди під час їх роботи (відрядження) в інших державах-учасницях цієї Угоди;
- обмін інформацією, проведення міждержавних виставок, симпозіумів, науково-практичних конференцій, семінарів, нарад із проблем, що представляють взаємний інтерес;

– сприяння регулярним контактам і консультаціям між органами державного управління охороною праці, нагляду і контролю у цій сфері, а також відповідними науково-дослідними організаціями.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні форми соціального партнерства у галузі охорони праці.
2. Дайте визначення поняттям «соціальне пратнерство», «соціальний діалог» та наведіть суб'єктів соціального діалогу.
3. Назвіть принципи соціального партнерства у галузі охорони праці.
4. Наведіть шляхи соціального партнерства з охорони праці.
5. Охарактеризуйте аспекти соціальної відповідальності в трудових відносинах згідно Міжнародного стандарту ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності».
6. Подайте обов'язки організацій з соціальної відповідальності згідно Міжнародного стандарту ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності».
7. Дайте коротку характеристику Міжнародному стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність».
8. Наведіть напрямки соціальної відповідальності компанії згідно Міжнародного стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність».
9. Подайте головний зміст рамкової Директиви 89/391/ЄЕС «Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи».
10. Назвіть основні принципи охорони праці та здоров'я працівників означені у рамковій Директиві 89/391/ЄЕС «Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи».
- 11.. Наведіть питання з охорони праці, що належать до компетенції ООН.
12. Зазначте мету діяльності та основні напрямки роботи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).
13. Означте напрямки діяльності Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)
14. Міжнародна організація праці (МОП): головна мета та основні напрямки діяльності.
15. Означте політику Європейського союзу у галузі охорони праці.
16. Визначте основні напрями діяльності Співдружності незалежних держав в галузі охорони праці.

ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

1. Законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці

В основі всіх нормативно-правових актів з охорони праці в галузі та документів лежить Конституція України. Конституція гарантує право на працю, що дає можливість людині заробляти собі на життя працею, яку вона обирає або на яку вільно погоджується (ст.43). Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійного технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів, відповідно до суспільних потреб.

Кожній людині Конституція гарантує право на належні, безпечні і здорові умови праці. Конституцією гарантується захист від незаконного звільнення. Кожна людина має право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49).

Основний закон держави має найвищу юридичну силу, на якому ґрунтується вся національна система права. Закони та інші підзаконні, нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і мають їй відповідати.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про охорону праці» до найважливіших законодавчих актів з охорони праці належать:

- Закон України «Про охорону праці»;
- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили до втрати працездатності»;
- закони України «Про пожежну безпеку», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів».

З прийняттям в 1992 році Закону «Про охорону праці» було вирішено три основних завдання:

- державні функції нагляду за охороною праці в народному господарстві були передані Держнаглядохоронпраці – державному комітету, який входив до структури Кабінету Міністрів України (на сьогодні – Держгірпромнагляд), тобто визначена державна структура, яка відповідає за стан охорони праці в Україні .

- були чітко визначені обов'язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці (ст. 14) та відповідальність робітників всіх категорій за порушення вимог щодо охорони праці (ст. 44).

Вперше на законодавчому рівні було визначено, що кожен працівник несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених Законом, нормами і правилами вимог.

– визначені пріоритетні напрямки реалізації конституційного права громадян на їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності (ст. 4), серед яких основними є:

- пріоритет життя і здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності підприємства;
- повна відповідальність роботодавця за створення належних – безпечних і здорових умов праці;
- соціальний захист працівників, повне відшкодування збитків особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- комплексне розв'язання завдань охорони праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- соціальний захист працівників, повне відшкодування збитків особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- використання економічних методів управління охороною праці, участь держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;
- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародної співпраці.

Трудові відносини між працівниками і роботодавцями в Україні регулюються *Кодексом законів про працю (КЗпП) України*, відповідно до якого права працюючої людини на охорону праці охороняються всебічно.

КЗпП містить розділ XI «Охорона праці» (ст. 153–173) та розділ XVIII «Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю» (ст. 259–265). Кодекс законів про працю регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи ефективності суспільного виробництва і зростанню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни. Законодавство про працю встановлює високий рівень умов праці, всебічну охорону трудових прав працівників. Право на працю реалізується укладанням трудового договору.

Спеціальними законодавчими актами є міжгалузеві та галузеві акти про охорону праці: Державні стандарти, Системи стандартів безпеки праці, будівельні норми і правила, Санітарні норми, правила будови електроустановок, норми радіаційної безпеки, правила будови та безпечної експлуатації вантажопідйомних кранів та ін.

Сьогодні на території України діє широкий спектр нормативних документів з охорони праці – від міждержавних (наприклад, ГОСТ 12. –

документи системи стандартів безпеки праці – ССБП) до нормативних документів конкретних організацій (підприємств).

Система стандартів безпеки праці – комплекс взаємопов'язаних стандартів, які містять вимоги, норми і правила, що направлені на забезпечення безпеки праці, збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

До нормативно-правових актів з охорони праці відносяться, згідно зі ст. 27 Закону «Про охорону праці», правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові до виконання.

З 01.01.2007 р. державні нормативні акти з охорони праці – ДНАОПи припинили своє існування і почали розроблятися *нормативно-правові акти з промислової безпеки, охорони праці (НПАОП)*. Згідно з «Положенням про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України)» (затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 408/2011) служба «опрацьовує і затверджує правила, норми, інші нормативно-правові акти з промислової безпеки, охорони праці», тобто НПАОПи.

До Державного реєстру НПАОП включено нормативні акти з охорони праці, затверджені відповідними органами нагляду протягом останніх років, внесено офіційні зміни і доповнення, що містяться в інформаційних покажчиках, враховано зауваження міністерств і відомств щодо уточнення назв нормативних актів, дат їх затвердження тощо. ССБП, ДСТУ, ДСанПиН, інструкції до НПАОП не включено – за них відповідають Держспоживстандарт України та відповідні галузеві міністерства.

Реєстр НПАОП є офіційним виданням, що підлягає використанню власниками (уповноваженими ними органами) та посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; посадовими особами і спеціалістами міністерств, відомств, асоціацій, корпорацій та інших об'єднань підприємств, органів державного нагляду за охороною праці, місцевих органів державної виконавчої влади.

У Реєстрі НПАОП кожному нормативному акту присвоєно відповідне позначення (код) для можливості машинного обліку, ефективного зберігання і зручності користування ним. Кодове позначення складається з аббревіатури НПАОП і трьох груп цифр:

НПАОП ХХ.Х-Х.ХХ-ХХ (далі повна назва нормативно-правового акта).

Перша група цифр (ХХ.Х) вказує вид економічної діяльності, на який поширюється цей документ, – розділ (перші дві цифри) і група (третья цифра) відповідно до Державного класифікатора України ДК 009–2010 «Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)». Якщо НПАОП поширюється на всі або декілька видів економічної діяльності, у коді зазначається 00.0.

Види НПАОП (в уніфікованій формі для однакового застосування) розрізняються по другій групі цифр (Х.ХХ) – перша цифра означає вид нормативного акта (1 – правила, 2 – переліки, 3 – норми, 4 – положення, 5 –

інструкції, 6 – порядки, 7 – інші документи), дві наступні – порядковий номер нормативного акта в межах даного виду в порядку реєстрації. Останнє двозначне число (XX) – рік затвердження нормативного акта.

Серед нормативно-правових актів з охорони праці важливе місце посідають *державні стандарти України* (ДСТУ) та відповідні нормативні акти (правила, норми, інструкції тощо) колишнього Радянського Союзу, які на сьогодні є чинними в Україні. В Україні розробляються державні стандарти України – ДСТУ, які повинні частково замінити діючі ГОСТи ССБП. Так, наприклад, у галузі охорони праці вже діють:

ДСТУ 2293-99. «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять»,

ДСТУ 2272-93. «Пожежна безпека. Терміни та визначення»,

ДСТУ 4050-2001. «Спецодяг сигнальний. Жилети. Технічні умови»,

ДСТУ 3038-95 «Гігієна. Терміни та визначення основних понять»

та деякі інші, що поступово замінюють ще частково діючі міждержавні стандарти «Системы стандартов безопасности труда (ССБТ)» (рос.), які розроблені ще за часів СРСР. Вони містять вимоги, норми і правила, спрямовані на забезпечення безпеки, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Діючі стандарти ССБТ мають шифр системи (12) і поділяються на 5 груп, яким надано такий шифр (шифр підсистеми):

1. Організаційно-методичні стандарти – 0.
2. Стандарти вимог і норм за видами небезпечних і шкідливих виробничих чинників – 1.
3. Стандарти вимог безпеки до виробничого обладнання – 2.
4. Стандарти вимог безпеки до виробничих процесів – 3.
5. Стандарти вимог до засобів захисту працюючих – 4.

Приклад позначення міждержавного стандарту: ГОСТ 12.1.005–88 ССБТ «Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны», де ГОСТ – Государственный стандарт (у зв'язку з тим, що стандарти не перекладалися українською мовою, вживається російська аббревіатура); 12 – стандарти безпеки праці; 1 – шифр підсистеми; 005 – порядковий номер стандарту у підсистемі; 88 – рік затвердження або перегляду і назва стандарту.

Крім ДСТУ, ГОСТ і НПАОП, в Україні діють: санітарні норми (СН), в яких наведені вимоги стосовно виробничої санітарії та гігієни праці; будівельні норми і правила ДБН (державні будівельні норми) або СНиП – (строительные нормы и правила – застосовується російська аббревіатура), де викладені вимоги до будівель та споруд залежно від їх призначення і пожежної небезпеки. При розгляді питань пожежної безпеки можуть зустрічатися посилання на ОНТП – отраслевые нормы технологического проектирования (рос.) або ISO – міжнародні норми, які діють в Україні згідно з Угодою про міжнародне співробітництво держав СНД в питаннях охорони праці. Промисловість України кодується згідно з встановленими кодами.

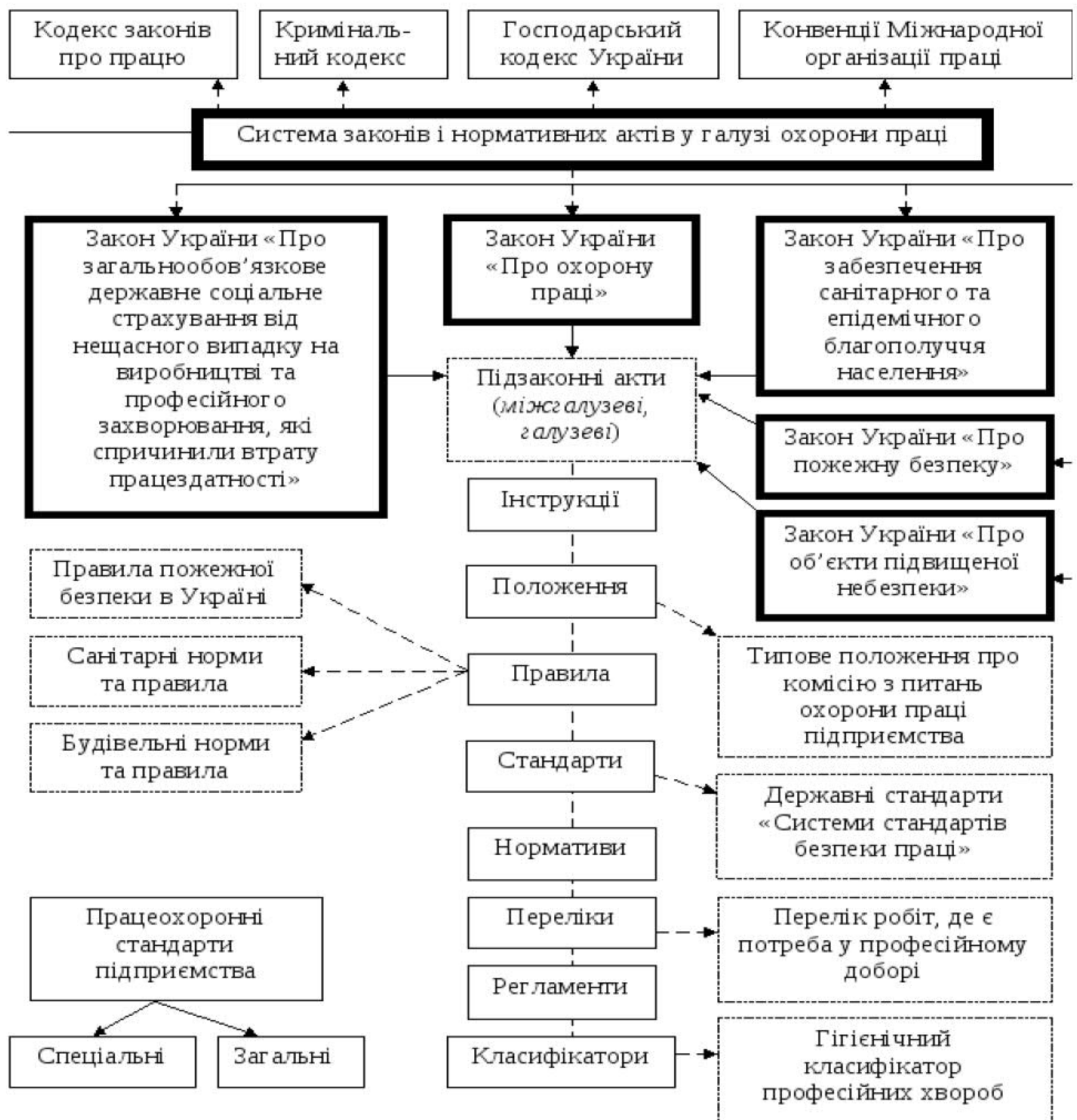

Рис. 2.1. Блок-схема багаторівневості системи нормативних актів у галузі охорони праці

Нормотворення в галузі охорони праці в Україні найтісніше пов'язане з аналогічним процесом в інших країнах СНД, активно розвивається. Всі зміни і доповнення до діючих норм і правил періодично публікуються в офіційному розділі науково-виробничого журналу «Охорона праці» Держгірпромнагляду. На сьогодні при створенні національного законодавства про охорону праці широко використовуються Конвенції і Рекомендації МОП, директиви Європейської Ради, досвід нормотворення Росії, Німеччини, Великобританії та інших країн світу.

Порядок опрацювання і затвердження власних нормативних актів з охорони праці, тобто тих, що діють на підприємстві, визначений НПАОП 0.00–6.03–93 «Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві».

Отже, вимоги охорони праці відповідно до видів економічної діяльності установи регулюються такими нормативно-правовими актами:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про охорону праці».
3. Закон України «Про освіту».
4. Закон України «Про колективні договори і угоди».
5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».
6. Кодекс законів про працю України.
7. НПАОП 0.00–4.3–04 Типове положення про службу охорони праці.
8. НПАОП 0.00–4.36–05 Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці.
9. НПАОП 0.00–4.26–96 Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту.
10. НПАОП 0.00–4.36–05 Перелік робіт з підвищеною небезпекою.
11. НПАОП 0.00–8.03–93 Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві.
12. НПАОП 0.00–4.15–98 Положення про розробку інструкцій з охорони праці.
13. НПАОП 0.03–3.28–93 Граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками.
14. НПАОП 0.03–3.29–96 Граничні норми підймання і переміщення важких речей неповнолітніми.
15. НПАОП 0.03–4.02–94 Положення про медичний огляд працівників певних категорій.
16. НПАОП 0.03–8.06–94 Перелік робіт, де є потреба в професійному доборі.
17. НПАОП 0.03–8.07–94 Перелік важких робіт та робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх.
18. НПАОП 0.00–4.03–04 Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві.
19. НПАОП 0.05–8.04–92 Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці.
20. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.01р. №563 (зі змінами, затвердженими наказом від 20.11.2006 р. №782).
21. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 р. № 304.

22. Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 р. № 616.

23. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру (Постанова КМУ від 22 березня 2001 р. №270).

24. Типове положення про службу охорони праці (Наказ Держнаглядохоронпраці від 15.11.2004 р. №255).

25. Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства (наказ Держнаглядохоронпраці від 25.07.2007 р. №55).

26. Типове положення про уповноваженого з питань охорони праці (наказ Держнаглядохоронпраці від 25.07.2007 р. №56).

2. Галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища

4 квітня 2013 року Верховною Радою України розглянуто та прийнято Закон України «Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014 - 2018 роки» (реєстр. № 1184 від 27.12.2012 р), поданий Кабінетом Міністрів України, який передбачає створення організаційно-правових умов для комплексного вирішення завдань з охорони праці, підвищення ефективності заходів профілактики виробничого травматизму й професійних захворювань, реалізації державної політики у цій сфері на всіх рівнях виконавчої влади з використанням механізмів соціального діалогу.

Дана програма розроблена як *стратегічна середньострокова загальнодержавна програма* (строком на 5 років), яка ґрунтується на принципах оцінювання небезпечних і шкідливих виробничих факторів і ризиків, а також управління ними.

Програма призначена для активної допомоги впровадженню в життя заходів і засобів профілактики на робочих місцях за участі сторін соціального діалогу. Крім того, включає шляхи, завдання і показники прогресу в сфері охорони праці, передбачає аналіз ситуації в державі та в галузях економіки і дієвість працезохоронної системи.

Загальнодержавна програма також служитиме базою для галузевих і регіональних програм, буде доповнюватися та підкріплюватися ними.

Проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки» розроблено на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 889-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012–2016 роки» та з метою реалізації положень статей 4, 32 та 33 Закону України «Про охорону праці» та постанови Верховної Ради України від 13 травня 2011 року № 3358-VI «Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік».

Профспілки та їх об'єднання уважно поставились до роботи над Програмою. Була утворена робоча група, яка фахово опрацювала основні розділи програми й надала свої висновки, внесла низку пропозицій, які були розглянуті та схвалені на засіданнях СПО і Президії ФПУ.

Більшість *пропозицій СПО профспілок* включено до Програми. Основні з них:

- підготовка до ратифікації Конвенцій МОП № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму» і № 187 «Про основи, які сприяють безпеці та гігієні праці»;
- впровадження систем управління охороною праці на державному, галузевому та регіональному рівнях;
- диференціація внесків на соціальне страхування залежно від рівня безпеки та умов праці;
- запровадження механізму економічного стимулювання роботодавців щодо підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці;
- розроблення та впровадження механізму виявлення фактів приховування випадків травматизму на виробництві та професійної захворюваності;
- відновлення медицини праці;
- участь Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань у фінансуванні навчання профактиву з питань охорони праці тощо.

В цій Програмі чітко визначено завдання і заходи щодо вирішення питань охорони праці, органи виконавчої влади – відповідальні за реалізацію цих заходів, строки їх реалізації та джерела фінансування.

Одним з принципів державної політики в галузі охорони праці, визначених статтею 4 Закону України «Про охорону праці», є комплексне вирішення завдань з охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Метою прийняття законопроекту є комплексне розв'язання проблем у сфері охорони праці, формування сучасного безпечного та здорового виробничого середовища, мінімізація ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві, що сприятиме сталому економічному розвитку та соціальній спрямованості, збереженню і розвитку трудового потенціалу України.

Прийняття законопроекту сприятиме поліпшенню стану промислової безпеки та охорони праці, зниженню рівня виробничого травматизму та професійної захворюваності, зменшенню соціальних та економічних втрат від їх негативних наслідків

Основними показниками (критеріями), за якими оцінюється ефективність програми, є коефіцієнт частоти виробничого травматизму (кількість травмованих на 1000 працюючих) та коефіцієнт частоти виробничого травматизму зі смертельним наслідком (кількість загиблих на 1000 працюючих).

Основними результатами реалізації програми мають стати:

- практичне поліпшення умов і безпеки праці у всіх сферах економічної діяльності;
- удосконалення законодавства;
- удосконалення державної політики у сфері охорони праці;
- зниження рівнів виробничого травматизму і професійної захворюваності серед працівників.

Ефективність виконання програми забезпечується шляхом оптимізації матеріально-технічних, фінансових, трудових витрат, спрямованих на поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища для забезпечення реалізації конституційного права громадян на належні, безпечні та здорові умови праці, збереження трудового потенціалу держави, покращення іміджу України у світі.

3. Положення про організацію системи управління охороною праці в галузі освіти

З метою ефективного впровадження системи управління охороною праці на всіх суб'єктах господарювання району та привернення уваги органів влади, роботодавців, широкої громадськості до проблем охорони праці, забезпечення прав та гарантій працівників в сфері охорони праці, соціальному захисту осіб, які постраждали на виробництві, зниження рівня нещасних випадків та професійних захворювань на підприємствах, установах та організаціях району відповідно до вимог ст.13 Закону України «Про охорону праці» Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду видано наказ № 35 від 22.02.2008 року «Про рекомендації щодо побудови, впровадження та вдосконалення системи управління охороною праці». Це Положення описує загальну структуру системи, основні цілі й завдання на виконання вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці та безпеки життєдіяльності, які сприяють запобіганню нещасним випадкам й професійним захворюванням, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання.

Система управління охороною праці (СУОП) — сукупність органів управління галуззю, які на підставі чинних нормативно-правових актів здійснюють цілеспрямовану планомірну діяльність з виконання завдань охорони праці в галузі, скерованих на усунення неприпустимих ризиків; СУОП є складовою частиною системи управління галуззю.

Об'єктом управління охороною праці в галузі є діяльність керівництва галуззю, структурних підрозділів і функціональних служб щодо здійснення правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів з виконання законодавства і нормативних вимог з охорони праці в галузі.

Загальне керівництво системою управління охороною праці в галузі здійснює міністр, а в структурних підрозділах — керівники структурних підрозділів і функціональних служб.

Нормативною основою СУОП є Конституція України, Закон «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, закони, постанови та інші акти Верховної Ради України, Національна програма поліпшення безпеки гігієни праці та виробничого середовища, Закон України «Про пожежну безпеку», система стандартів з безпеки праці, правила з охорони праці в лісовій, деревообробній промисловості та лісовому господарстві, інші законодавчі й нормативні документи з охорони праці.

Управління охороною праці в галузі, у кожному з її структурних підрозділів й у функціональних службах здійснюється шляхом виконання політики і відповідних завдань з охорони праці згідно з чинними законодавчими й нормативними актами.

Завдання управління охороною праці – це заходи з управлінської, виробничої та іншої діяльності Міністерства і його структурних підрозділів, які необхідно виконувати в обумовлений термін:

- підвищення кваліфікації і перевірка знань з охорони праці посадових осіб керівного складу об'єднань, облуправлінь та організацій галузі;
- забезпечення об'єднань, облуправлінь і організацій правилами, нормами, стандартами та іншими нормативними актами з питань охорони праці;
- пропаганда охорони праці, видання галузевої нормативної і навчальної літератури, літератури з передового досвіду, плакатів, інструкцій, наочних посібників та інших методичних матеріалів з охорони праці;
- створення і функціонування санітарної мобільної лабораторії для атестації робочих місць у галузі;
- розроблення рекомендацій, типових положень та іншої нормативної і методичної літератури з охорони праці;
- проведення організаційної роботи з підвищення рівня охорони праці на підвідомчих підприємствах;
- створення галузевих підприємств з виготовлення засобів індивідуального, колективного захисту для лісового господарства;
- проведення експертизи проектів на повноту вирішення питань охорони праці, одержання дозволу починати роботи та ліцензії на випуск продукції;
- впровадження у виробництво досягнень науки і техніки, прогресивної технології, вітчизняного і зарубіжного досвіду з охорони праці;
- підготовка статистичних звітів та інформації з питань охорони праці;
- проведення аудиту, моніторингу, обліку та аналізу нещасних випадків, аварій, профзахворювань, пожеж, а також шкоди від цих подій в галузі;
- формування і використання коштів фонду охорони праці галузі;
- методична допомога об'єднанням, облуправлінням і організаціям галузі у створенні й забезпеченні функціонування СУОП;
- розслідування та облік групових і смертельних нещасних випадків, а також аварій I та II груп на підвідомчих підприємствах;
- страхування працівників галузі від нещасних випадків і профзахворювань;

- проектування підприємств, розроблення конструкцій нового обладнання і сучасної технології з урахуванням вимог чинних нормативних актів з охорони праці;
- виготовлення нового обладнання, машин і механізмів відповідно до вимог чинних нормативних актів з охорони праці й одержання сертифікатів безпеки на них;
- постачання і забезпечення підприємств засобами індивідуального й колективного захисту;
- розроблення і впровадження безпечної організації праці на підприємствах;
- проведення наукових досліджень з питань охорони праці.

Реалізація завдань охорони праці повинна бути заснована на системному підході шляхом об'єднання розрізнених заходів у єдину систему цілеспрямованих, постійно здійснюваних дій на всіх рівнях і стадіях управління господарською діяльністю в галузі. Системний ефект отримується в результаті підвищення рівня організації виробничої системи, надбання нею більш високої інтеграції унаслідок сполучення багатьох сил в одну загальну.

Організаційно-методичну й наглядову діяльність з впровадження і забезпечення функціонування СУОП у галузі, підготовки управлінських рішень та контролю за їх виконанням у центральному апараті здійснює відділ охорони праці, який у своїй роботі користується «Положенням про службу охорони праці».

Керівники структурних підрозділів галузі повинні визначити на підставі чинних нормативних актів конкретні завдання роботи з охорони праці в підрозділі (навчання персоналу, безпека обладнання, виробничих процесів, будівель, виробниче середовище, санітарно-гігієнічні умови, режим праці та відпочинку, санітарно-побутове, лікувально-профілактичне забезпечення, забезпечення засобами індивідуального й колективного захисту, технічна підготовка виробництва з урахуванням вимог охорони праці, професійний відбір та ін.) і закріпити їх у посадових інструкціях за конкретними відповідальними посадовими особами. Процес виконання кожного завдання роботи з охорони праці полягає у послідовному здійсненні керівником (відповідальною особою), власником основних функцій (стадій, етапів) управлінського циклу.

Плануванню заходів з охорони праці (перспективне, щорічне) в галузі, об'єднаннях, управліннях, організаціях повинна передувати відповідна передпланова робота: прогнозування можливих небезпечних і шкідливих чинників і необхідних профілактичних заходів, а також складання цільових програм із запобігання травматизму, профзахворюванням і поліпшення виробничого середовища, формування галузевої політики з охорони праці.

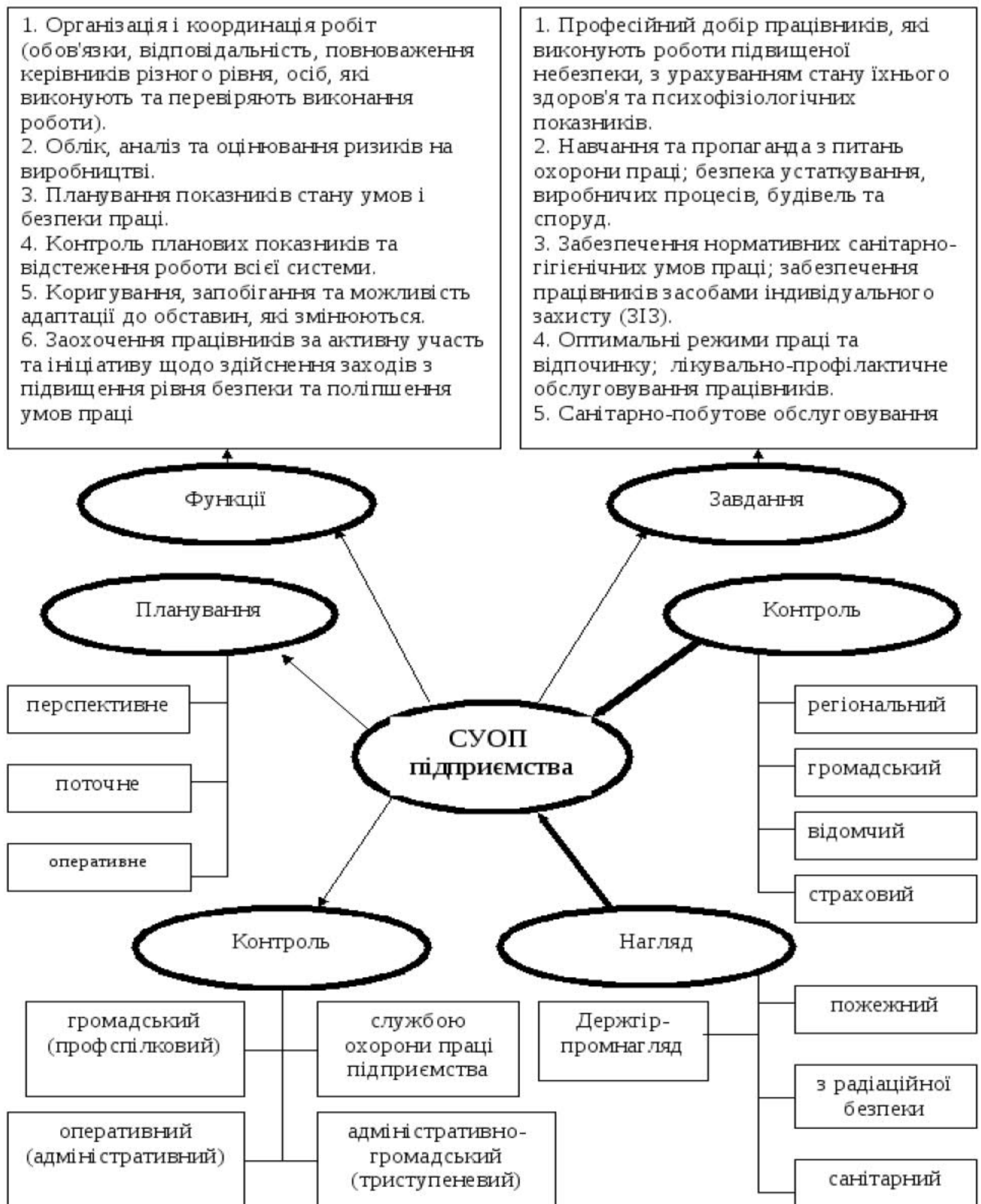

Рис. 2.2. Блок-схема управління охороною праці на підприємстві.

Прогнозування можливих небезпек і необхідних заходів з охорони праці в галузі та в кожному структурному підрозділі здійснюється їх керівниками разом зі спеціалістами з охорони праці шляхом:

– вивчення причин виробничого травматизму і профзахворювань, стану умов праці на підставі, аналізу статистичних даних, звітів, за результатами паспортизації санітарно-технічного стану і наявності засобів охорони праці, атестації робочих місць за умовами праці, за результатами комплексних

перевірок, відомчого контролю, збору пропозицій від робітників, інженерно-технічних працівників, уповноважених з охорони праці, профспілок, ідентифікації й оцінки професійних ризиків;

- оцінки безпеки існуючої технології та обладнання, можливої їх модернізації та заміни новою сучасною технікою і технологією;

- визначення змін рівнів небезпечних і шкідливих чинників, зумовлених зростом виробничих потужностей, інтенсифікації праці.

Керівництвом галузі й структурних підрозділів складаються цільові програми необхідних заходів і засобів, а саме:

- запобігання виробничого травматизму;

- запобігання профзахворювань;

- поліпшення умов праці і виробничого середовища (зниження шуму, вібрацій, запиленості, загазованості, оптимізації мікроклімату та ін.).

Планування – це встановлення цільових завдань виконавцям і визначення потреби в ресурсах усіх видів, змісту і об'єму робіт з розподілом їх щодо часу виконання. Розрізняють *перспективне (стратегічне) планування, щорічні комплексні заходи колективної угоди, оперативне планування.*

Контроль, облік, аналіз, звітність, комунікація, аудит, моніторинг — функція управління, призначена для з'ясування фактичного стану і виконання завдань з охорони праці в галузі (підрозділах), порівняно з планом і чинними нормативними актами, визначення наслідків цих відхилень, нагромадження планових і фактичних даних, періодичного складання статистичних звітів установленої форми, прийняття рішень щодо визначення і включення заходів охорони праці в плани робіт наступних років.

Контроль, аудит, моніторинг сприяє виконанню посадовими особами планів робіт, законодавства та інших нормативних актів з охорони праці. Він повинен визначати ступінь повноти виконання посадовими особами обов'язків з охорони праці. Для контролю, обліку аналізу і звітності з охорони праці необхідно застосовувати технічні засоби (персональні комп'ютери тощо), а також систему комунікацій як складову частину системи управління. Контроль поділяється на відомчий, адміністративно-громадський та профспілковий.

Відомчий контроль, аудит, моніторинг за додержанням охорони праці й функціонуванням СУОПГ у господарстві з боку вищого господарського органу здійснюється його спеціалістами (службою охорони праці) відповідно з правами, передбаченими «Положенням про службу охорони праці» та встановленим порядком перевірок з охорони праці підвідомчих організацій і підприємств зі складанням актів перевірок. За результатами контролю готуються проекти наказів, постанов і вносяться відповідні пропозиції.

Адміністративно-громадський контроль з охорони праці здійснюється керівником та головними спеціалістами господарського органу спільно з представниками трудового колективу (профспілок) підприємства відповідно до чинних вимог.

Професійні спілки самостійно здійснюють контроль за дотриманням власниками законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, забезпеченням робітників засобами колективного та Індивідуального захисту.

Результати контролю, аудиту, моніторингу є підставою для складання плану заходів щодо поліпшення умов праці й охорони праці, а також для відповідальності (заохочення), залежно від рівня охорони праці керівних та інженерно-технічних робітників підвідомчих організацій і підприємств.

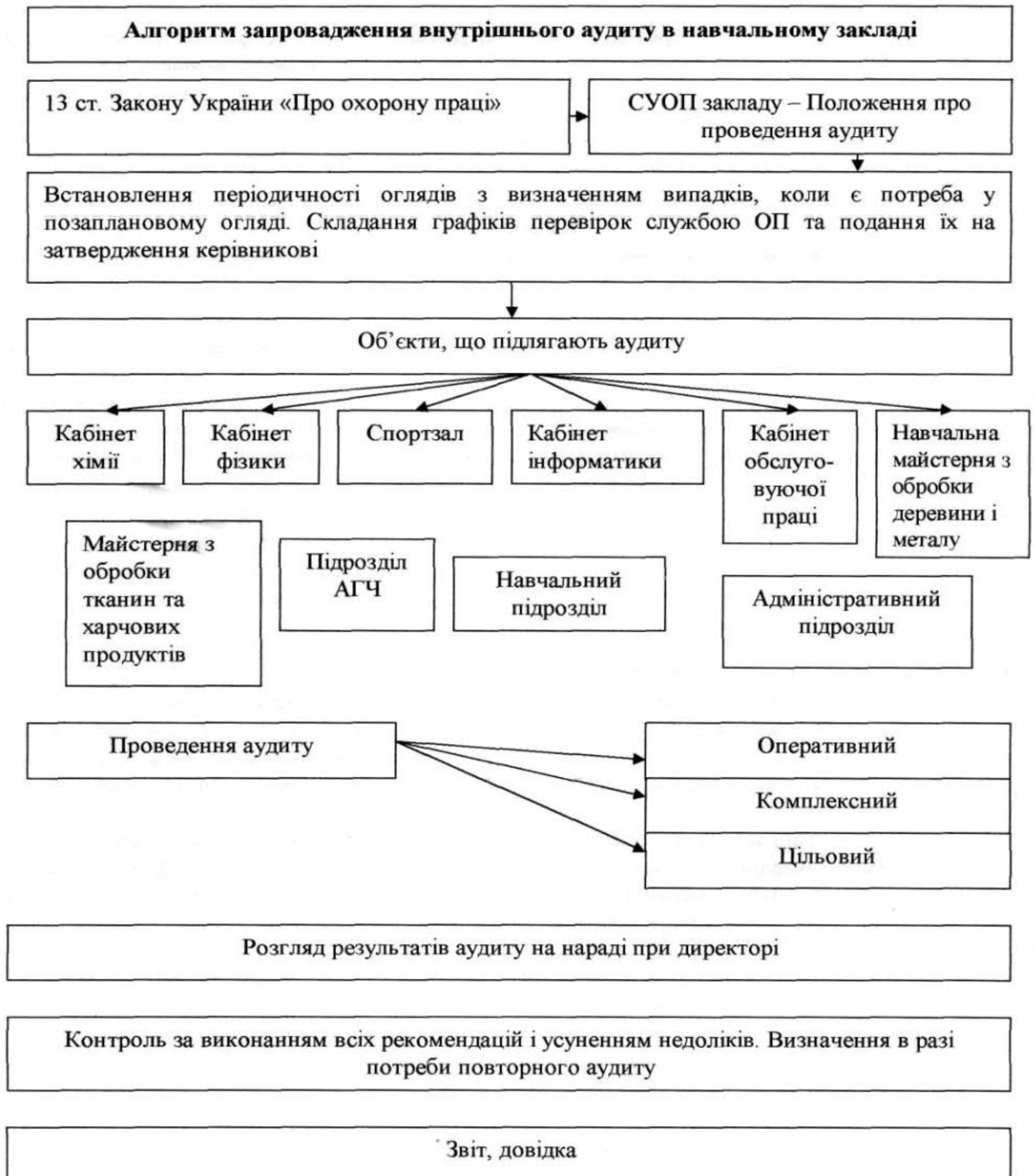

Рис.2. 3. Система внутрішнього аудиту в навчально-виховному закладі.

Внутрішній контроль за станом охорони праці у навчально-виховних закладах

Керівники структурних підрозділів щоденно здійснюють оперативний контроль за станом умов та безпеки праці на робочих місцях. Виявлені порушення усуваються в ході перевірки. В разі неможливості їх усунення, порушення записуються у журнал оперативного адміністративно-громадського контролю, який знаходиться в кожному структурному підрозділі підвищеної небезпеки.

Служба охорони праці забезпечує оперативний контроль за виконанням нормативно-правових актів з охорони праці в установі. Спеціаліст служби охорони праці проводить аудит функціонування СУОП один раз на півроку у перший тиждень наступного за другим кварталом місяця. За результатами аудиту та за пропозиціями робітників служба ОП проводить корегування запланованих заходів з охорони праці.

Один раз на півроку директор розглядає стан умов та безпеки праці на нараді за участю керівників структурних підрозділів. За матеріалами наради видається наказ, який доводиться до трудового колективу.

4. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці при прийнятті на роботу і в процесі роботи

Визначення понять і термінів

Навчання з питань охорони праці – це навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт;

Робота з підвищеною небезпекою – це робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю;

Спеціальне навчання – це щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці;

Стажування – це набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці підприємства після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого фахівця;

Дублювання – це самостійне виконання працівником (дублером) професійних обов'язків на робочому місці під наглядом досвідченого працівника з обов'язковим проходженням протиаварійного і протипожежного тренувань.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 18 квітня 2006 року № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення

навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України» в установах та закладах освіти один раз на 3 роки складаються плани-графіки проведення навчання та перевірки знань працівників з питань охорони праці, які затверджуються наказом.

Відповідальність за забезпечення навчання з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу з наступною перевіркою знань несуть керівники установ та закладів освіти.

Контроль за дотриманням вимог цього Положення здійснюють органи управління освітою за підпорядкуванням, органи державного нагляду за охороною праці, представники галузевої профспілки.

Навчання студентів з питань охорони праці у вищих навчальних закладах проводиться відповідно до галузевих стандартів вищої освіти. На базі галузевих стандартів, у яких надаються нормативні частини рекомендованих навчальних дисциплін з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, кожен вищий навчальний заклад розробляє програму цих навчальних дисциплін, яка затверджується його керівником.

Забезпечення належної підготовки кваліфікованих робітників з питань охорони праці в професійно-технічних навчальних закладах здійснюється у вигляді складової частини державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій, що розроблюються відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1135 «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти».

Зміст та обсяг навчання з питань охорони праці для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації за робітничими професіями в професійно-технічних навчальних закладах визначаються Типовою навчальною програмою з предмета «Охорона праці», що затверджується Міністерством освіти і науки України за узгодженням із спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

При цьому теоретична частина предмета «Охорона праці» для підготовки робітників, що залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 N 15, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 15.02.2005 за N 231/10511, вивчається обсягом не менше 30 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації - не менше 15 годин. Специфічні питання охорони праці для конкретних професій мають вивчатися в курсах спеціальних та загальнотехнічних предметів з метою поєднання технологічної підготовки з підготовкою з охорони праці, а робочі навчальні програми цих предметів повинні включати відповідні питання безпеки праці.

Теоретична частина предмета «Охорона праці» під час професійно-теоретичної підготовки за робітничими професіями для виконання робіт, які не належать до переліку робіт з підвищеною небезпекою, вивчається в обсязі

не менше 10 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 8 годин.

Обсяг годин предмета «Охорона праці» не може зменшуватись під час розробки робочих навчальних планів і програм.

Навчання учнів у професійно-технічних навчальних закладах за професіями, пов'язаними з роботами підвищеної небезпеки, проводиться з урахуванням вимог Положення про порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професіям, пов'язаним з роботами із шкідливими та важкими умовами праці, а також з роботами підвищеної небезпеки, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 30.12.94 № 130, зареєстрованого в Мін'юсті України 20.01.95 за № 14/550 (із змінами).

У загальноосвітніх навчальних закладах під час трудового і професійного навчання здійснюється навчання з питань охорони праці у вигляді інструктажів з охорони праці. Крім цього, у навчальних закладах, що надають загальну середню освіту, проводиться навчання з питань охорони життя, здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму (безпека життєдіяльності). Обсяги, зміст навчання та форми перевірки знань з питань безпеки життєдіяльності учнів визначаються навчальними планами і програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

Навчання учнів, студентів, курсантів, слухачів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності проводиться як традиційними методами, так і з використанням сучасних форм організації навчання – модульного, дистанційного, екстернатного тощо, а також з використанням технічних засобів навчання – аудіовізуальних, комп'ютерних.

Під час трудового і професійного навчання на підприємствах, в установах, організаціях на учнів, студентів, курсантів, слухачів поширюється законодавство про охорону праці в такому ж порядку, що до їх працівників.

Організація навчання і перевірки знань працівників з питань охорони праці в установах та закладах освіти

Під час прийняття на роботу і в процесі роботи працівники установ та закладів освіти проходять інструктаж, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки в разі виникнення аварій.

В установах та закладах освіти навчання працівників з питань охорони праці проводиться у вигляді складової частини безпеки життєдіяльності. Навчання і перевірка знань підлягають усі без винятку працівники установ та закладів освіти з урахуванням умов праці та їх діяльності (педагогічної, громадської тощо).

Керівники, спеціалісти, особи, на яких покладено відповідальність щодо організації роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності, інші працівники установ та закладів освіти, які є членами відповідної постійно діючої комісії з перевірки знань в установах та закладах освіти, один раз на три роки проходять у встановленому порядку навчання і перевірку знань з питань безпеки життєдіяльності.

Перевірка знань працівників установ та закладів освіти з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності проводиться за нормативно-правовими актами з охорони праці, пожежної, радіаційної безпеки тощо, додержання яких входить до їхніх функціональних обов'язків.

Особи, які суміщають професії, проходять інструктаж, навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності з основних професій і з професій за сумісництвом.

Керівники, їх заступники, на яких покладено відповідальність щодо організації роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності, спеціалісти служби охорони праці Міністерства освіти і науки України та викладачі охорони праці вищих навчальних закладів проходять навчання і перевірку знань у Головному навчальному центрі Держпромгірнагляду МНС.

Керівники, заступники керівників, спеціалісти з охорони праці Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, вищих навчальних закладів, установ, організацій та підприємств, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, проходять навчання з охорони праці, безпеки життєдіяльності на базі Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України (за згодою). Навчання з питань безпеки життєдіяльності цих працівників проводиться відповідно до Навчального плану і програми навчання працівників закладів, установ, організацій і підприємств системи освіти з курсу «Безпека життєдіяльності», затвердженого Центральним інститутом післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України.

Програма навчання керівників, заступників – 36 годин, спеціалістів з охорони праці та викладачів кафедр охорони праці – 72 години.

Керівники, заступники керівників районних (міських) органів управління освітою, професійно-технічних та інших навчальних закладів, підпорядкованих регіональним органам управління освітою, а також спеціалісти, викладачі з охорони праці, безпеки життєдіяльності проходять навчання у відповідних закладах післядипломної педагогічної освіти.

Навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, їх заступників, відповідальних за охорону праці, педагогічних та інших працівників, які викладають питання безпечного ведення робіт або проводять інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності, а також працівників місцевих органів управління освітою проводиться на базі методичних підрозділів відповідних органів управління освітою.

Усі інші працівники закладів та установ освіти проходять навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності безпосередньо в установах та закладах освіти, їх структурних підрозділах за місцем роботи обсягом не менше 20 годин.

Перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників установ та закладів освіти проводять комісії, створені за відповідними наказами:

- Держпромгірнагляду – для керівників, їх заступників, на яких покладено відповідальність щодо організації роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності, спеціалістів служби охорони праці Міністерства освіти і науки України та викладачів охорони праці вищих навчальних закладів;

- Міністерства освіти і науки України – для керівників, заступників керівників, спеціалістів з охорони праці Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, вищих навчальних закладів, установ, організацій та підприємств, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України;

- регіональних органів управління освітою – для керівників, заступників керівників районних (міських) органів управління освітою, професійно-технічних та інших навчальних закладів, підпорядкованих регіональним органам управління освітою, а також спеціалістів, викладачів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- місцевих органів управління освітою – для керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, їх заступників, відповідальних за охорону праці, педагогічних та інших працівників, які викладають питання безпечного ведення робіт або проводять інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності, а також працівників місцевих органів управління освітою;

- навчального закладу, установи, організації, підприємства – для інших працівників закладів освіти.

Перевірка знань працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в установах та закладах освіти здійснюється комісією, склад якої затверджується наказом. Головою комісії призначається керівник або його заступник, до службових обов'язків якого входить організація роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності. У разі потреби створення комісій в окремих структурних підрозділах їх очолюють керівники відповідних підрозділів чи їх заступники.

До складу комісії входять спеціалісти служби охорони праці, представники юридичної, виробничих, технічних служб, представник профспілки з питань охорони праці, уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. До складу комісії установи та закладу освіти можуть залучатися страхові експерти з охорони праці відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України і викладачі охорони праці, безпеки життєдіяльності, які проводили навчання.

Участь представника спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці або його територіального управління у складі комісії обов'язкова лише під час первинної перевірки

знань з питань охорони праці в працівників, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки.

Комісія вважається правочинною, якщо до її складу входять не менше трьох осіб. Усі члени комісії повинні пройти навчання та перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Перелік питань для перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників складається членами комісії з урахуванням місцевих умов та затверджується керівником установи чи закладу освіти вищого підпорядкування.

Формою перевірки знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників є тестування, залік або іспит. Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит – за екзаменаційними білетами у вигляді усного або письмового опитування, а також творчої роботи.

Особам, які під час перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності виявили задовільні результати, видається посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. При цьому в протоколі та посвідченні в стислій формі зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці, питань безпеки життєдіяльності, виконання конкретних видів робіт, в обсязі яких працівник пройшов перевірку знань. Видача посвідчень про перевірку знань працівникам, які проходили навчання в установі та закладі освіти, є обов'язковою лише тим, хто виконує роботи підвищеної небезпеки.

При незадовільних результатах перевірки знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності працівники протягом одного місяця повинні пройти повторну перевірку знань.

Не допускаються до роботи працівники, які не пройшли навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Позачергове навчання і перевірка знань працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності проводяться при переведенні його на іншу роботу або призначенні на іншу посаду, що потребує додаткових знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці

Працівники установ та закладів освіти, зазначені в Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 N 15, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 15.02.2005 за N 232/10512, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23.09.94 N 263/121, зареєстрованому Міністерством юстиції України 25.01.95 за N 18/554 (із змінами), проходять щороку спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Установа та заклад освіти, які мають намір проводити навчання з питань охорони праці працівників або професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, які залучаються до виконання робіт з

підвищеною небезпекою, повинні одержати відповідний дозвіл Держнаглядохоронпраці або його територіального органу в порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2003 N 1631 «Про затвердження Порядку видачі дозволів Державним комітетом з нагляду за охороною праці та його територіальними органами» (із змінами).

Перевірка знань з питань охорони праці після проведення спеціального навчання проводиться комісією установи та закладу освіти. У разі неможливості створити комісію з перевірки знань з питань охорони праці в установі та закладі освіти перевірка знань проводиться комісією спорідненої установи та закладу освіти за домовленістю.

Посадові особи, у тому числі фахівці з питань охорони праці установ та закладів освіти, де стався нещасний випадок (професійне отруєння) груповий або із смертельним наслідком, повинні протягом місяця пройти позачергове навчання і перевірку знань з питань охорони праці в порядку, установленому цим Положенням, якщо комісією з розслідування встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Організація проведення інструктажів з питань охорони праці

Працівники установ та закладів освіти під час прийняття на роботу та періодично повинні проходити інструктажі з питань охорони праці, навчання щодо надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

Вступний інструктаж з охорони праці проводиться з працівниками:

- які приймаються на постійну або тимчасову роботу незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;
- які прибули до установи чи закладу освіти і беруть безпосередню участь у навчально-виховному та виробничому процесі або виконують інші роботи для цієї установи чи закладу освіти.

Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або іншою особою відповідно до наказу (розпорядження) керівника, на яку покладається цей обов'язок і яка в установленому порядку пройшла навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або в приміщенні, що спеціально для цього обладнано, за програмою, розробленою службою охорони праці. Програма та тривалість інструктажу затверджуються керівником установи чи закладу освіти.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці, який зберігається службою охорони праці або працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж з охорони праці проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником:

- новоприйнятим (постійно чи тимчасово) до установи чи закладу освіти;

- який переводиться з одного структурного підрозділу установи чи закладу освіти до іншого;
- який виконуватиме нову для нього роботу;
- відрядженим працівником іншої установи чи закладу освіти, який бере безпосередню участь у навчально-виховному або виробничому процесі.

Первинний інструктаж на робочому місці проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за чинними в установі та закладі освіти інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

Повторний інструктаж з охорони праці проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником, з групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці, для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться на робочому місці або в кабінеті охорони праці:

- при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;
- при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;
- при порушеннях працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;
- при перерві в роботі виконавця більше ніж на 30 календарних днів - для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт - понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж може проводитись індивідуально з окремим працівником або з групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

Цільовий інструктаж з охорони праці проводиться:

- у разі ліквідації аварії або стихійного лиха;
- при проведенні робіт, на які відповідно до законодавства оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Проведення інструктажів з охорони праці з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами в навчальних закладах під час проведення трудового і професійного навчання

Вступний інструктаж з охорони праці проводиться:

- до початку трудового або професійного навчання в навчальному закладі або на виробництві;
- у разі екскурсії на підприємство.

Первинний інструктаж проводиться:

- перед початком навчання в кожному кабінеті, майстерні навчального закладу;

- перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів тощо.

Позаплановий інструктаж з учнями, студентами, курсантами, слухачами проводиться при порушеннях ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо.

Інструктажі з охорони праці з учнями, студентами, курсантами, слухачами, що проводяться під час трудового і професійного навчання в навчальних закладах, проводять керівники робіт, майстри виробничого навчання та інші особи, на яких покладено наказом керівника проведення інструктажів. Такі самі інструктажі на виробництві проводять особи, на яких покладено ці обов'язки наказом керівника підприємства, організації, де учні, студенти, курсанти, слухачі проходять трудове та професійне навчання.

Реєстрація таких інструктажів проводиться:

- вступний – у журналі обліку навчальних (навчально-виробничих) занять на окремій сторінці;

- первинний на робочому місці в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, де проводиться трудове або професійне навчання, – у спеціальному журналі;

- первинний перед виконанням навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів тощо, – у журналі обліку навчальних (навчально-виробничих) занять на сторінці про запис теми уроку, навчального заняття тощо.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі з охорони праці з працівниками та учнями, студентами, курсантами, слухачами, які проходять виробниче навчання та виробничу практику на підприємствах, в організаціях, проводить безпосередній керівник робіт (начальник структурного підрозділу, майстер) або фізична особа, яка використовує найману працю.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі з охорони праці завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці, особою, яка проводила інструктаж.

При незадовільних результатах перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного чи позапланового інструктажів протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань.

Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів працівників, учнів, студентів на виробництві та їх допуск до роботи особа, яка проводила інструктаж, уносить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці. Сторінки журналу реєстрації інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою.

Перелік професій та посад працівників, які проходять повторний інструктаж, затверджується керівником установи чи закладу освіти.

Тематика та порядок проведення інструктажів з питань охорони праці для учнів, студентів, курсантів, слухачів під час трудового і професійного навчання в навчальних закладах та на виробництві визначаються з урахуванням специфіки навчання в цих закладах.

Крім проведення інструктажів з охорони праці під час трудового і професійного навчання з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, працівниками навчальних закладів у процесі навчання проводяться інструктажі з безпеки життєдіяльності, які містять питання безпеки праці, охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму, дії у випадку надзвичайних ситуацій тощо.

Порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, працівників визначаються розділом 8 Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 N 563, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за N 969/6160.

Перед початком навчальних занять один раз на рік, а також при зарахуванні або оформленні до навчального закладу вихованця, учня, студента, курсанта, слухача проводиться *вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності* службами охорони праці. За умови чисельності учасників навчально-виховного процесу в закладах понад 200 вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами, кураторами груп тощо, які в свою чергу інструктують вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів перед початком навчального року.

Запис про вступний інструктаж робиться на окремій сторінці журналу обліку навчальних занять.

Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться на початку навчального року перед початком занять у кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, спортзалі тощо, перед початком зимових канікул, наприкінці навчального року перед початком літніх канікул, а також за межами навчального закладу, де навчально-виховний процес пов'язаний з використанням небезпечних або шкідливих для здоров'я факторів.

Первинний інструктаж проводять викладачі, учителі, класоводи, куратори груп, вихователі, класні керівники, майстри виробничого навчання, тренери, керівники гуртків тощо. Цей інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами, а також з батьками, які беруть участь у позанавчальних заходах.

Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається

в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі та іншому робочому місці. Рекомендована форма журналу наведена в додатку 6.

Учні і вихованці, які інструктуються, розписуються в журналі, починаючи з 9-го класу.

Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності також проводиться перед виконанням кожного завдання, пов'язаного з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи тощо.

Первинний інструктаж, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо), реєструється в журналі обліку навчальних занять, виробничого навчання на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку, заняття. Вихованці, учні, студенти, слухачі, які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж.

Позаплановий інструктаж з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами проводиться у разі порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних робіт, виробничої практики, професійної підготовки тощо), у разі нещасних випадків за межами навчального закладу. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів.

Цільовий інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами навчального закладу в разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, турніри з предметів, екскурсії, туристичні походи, спортивні змагання тощо), під час проведення громадських, позанавчальних робіт (прибирання територій, приміщень, науково-дослідна робота на навчально-дослідній ділянці тощо). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть основні гарантії прав громадян на охорону праці, вказані у Конституції України.
2. Назвіть основні завдання, що вирішуються Законом України «Про охорону праці».
3. Подайте основні функції Кодексу законів про працю України (КЗпП).
4. Назвіть види міжгалузевих та галузевих актів про охорону праці та розшифруйте й охарактеризуйте ДСТУ, ГОСТ, НПАОП, СН.
5. Перелічіть основні законодавчі акти з охорони праці.
6. Назвіть основні завдання Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки.
7. Наведіть основні результати Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки, що очікуються.

8. Дайте визначення системи управління охороною праці в галузі та наведіть основні завдання, об'єкти та нормативну базу СУОП.

9. Визначте роботу керівництва підприємства у системі управління охороною праці та наведіть види планування заходів з охорони праці на підприємстві.

10. Перелічіть та охарактеризуйте види та рівні контролю за станом охорони праці на підприємствах.

11. Визначте порядок та особливості навчання і перевірки знань з питань охорони праці працівників навчально-виховних закладів

12. Подайте порядок та особливості проведення інструктажів з питань охорони праці з працівниками та контролю знань з них.

13. Наведіть порядок проведення та контролю знань з інструктажів з безпеки життєдіяльності з учнями, студентами, слухачами, вихованцями.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ОРГАНІЗАЦІЇ

1. Структура та зміст Положення про систему управління охороною праці (СУОП)

Положення про систему управління охороною праці (СУОП) описує загальну структуру системи, основні цілі й завдання на виконання вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці та безпеки життєдіяльності, які сприяють запобіганню нещасним випадкам й професійним захворюванням, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання.

СУОП розроблена з урахуванням «Рекомендацій щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці», затверджених наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 22.02.2008 року №35.

Загальна структура СУОП. Згідно з вимогами статті 13 Закону України «Про охорону праці» керівник закладу зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити дотримання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці.

З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці, а саме:

- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх дотримання;

- розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;

- забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;

- впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо;

- забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг їх технічного стану;

- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин;

- організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і терміни, що визначаються

законодавством, за їх підсумками вживає заходи до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів;

- розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці та безпеки життєдіяльності, що діють у межах закладу (далі-акти закладу) та встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території закладу, в навчальних приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами закладу з охорони праці;

- здійснює контроль за дотриманням працівником технологічних процесів, правил поводження з механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці;

- організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці;

- вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків.

Роботодавець несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог.

Процес управління охороною праці в закладі можна подати схематично:

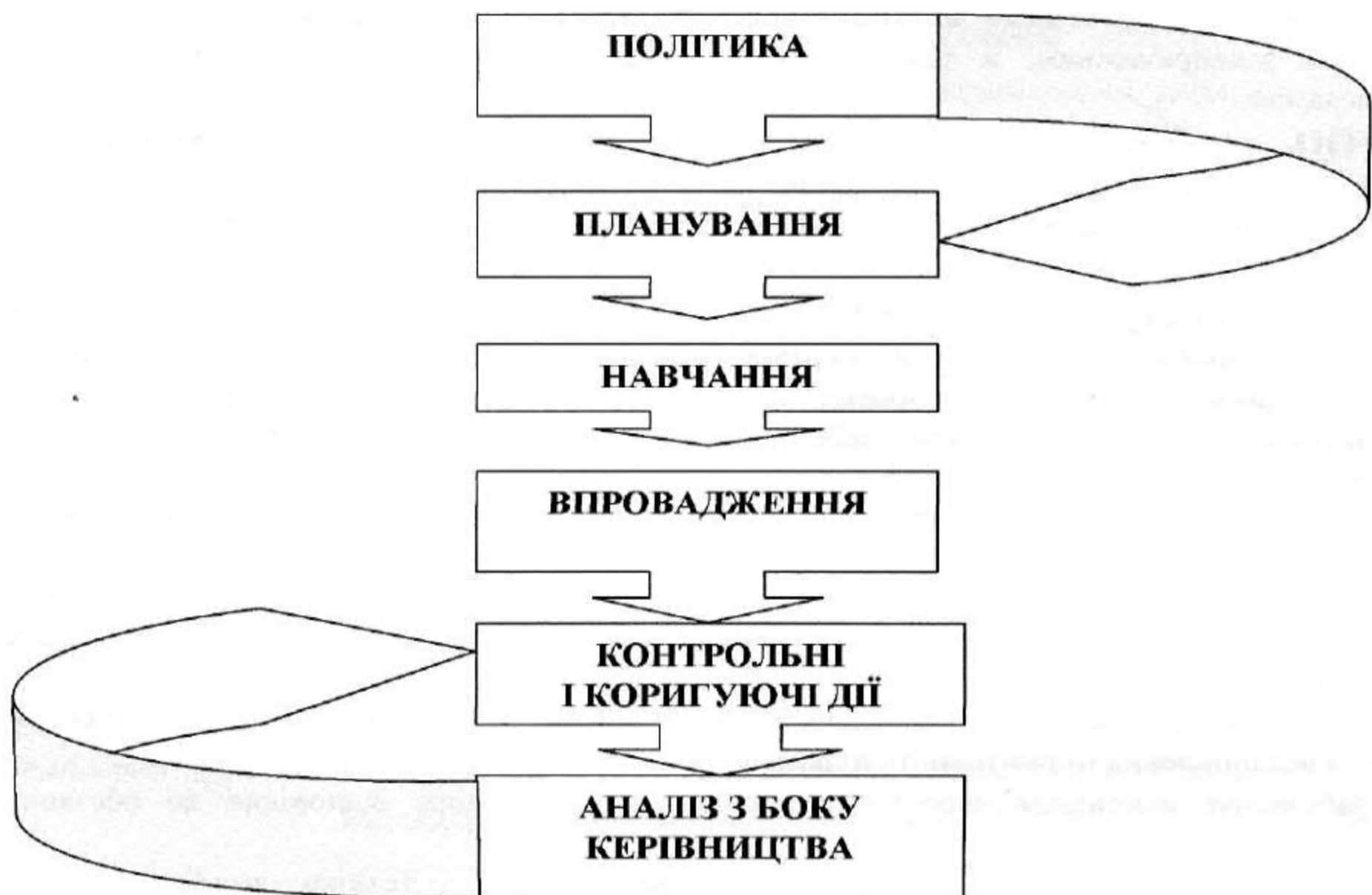

Рис. 3.1. Складові процесу управління охороною праці в закладі.

Основні принципи політики в галузі охорони праці

Політика адміністрації закладу, установи, організації в галузі охорони праці формується відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про охорону праці» і базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників та учнів, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці і навчання;
- підвищення рівня безпеки праці та навчання шляхом забезпечення суцільного контролю за станом охорони праці, удосконалення матеріально-технічної бази;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних, відомчих програм із цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки й техніки, охорони довкілля;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх структурних підрозділів і категорій працівників закладу, установи;
- адаптації трудових процесів до можливостей працівника та учня (вихованця, слухача) з урахуванням його здоров'я і психологічного стану;
- використання економічних методів управління охороною праці, участі роботодавця у фінансуванні заходів з охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на цілі, досягнення яких не суперечить законодавству;
- інформування учасників навчально-виховного процесу, працівників, проведення їх навчання і підвищення кваліфікації з питань охорони праці;
- забезпечення координації діяльності всіх учасників системи управління охороною праці: роботодавця і його представників, адміністрації закладу, відповідальних осіб (служби охорони праці), а також співробітництва між роботодавцем і працівниками (уповноваженими особами, членами профкому) під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому рівні;
- впровадження перспективного досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі соціального партнерства.

2. Планування та фінансування заходів з охорони праці

Для створення більш високих порівняно з існуючими умов і рівня безпеки праці адміністрацією туристського комплексу розробляються перспективні (п'ятирічні) та поточні (щорічні) комплексні плани. Основою їх є відомості з паспортів санітарно-технічного стану умов праці, аналіз виробничого травматизму та захворюваності робітників і службовців, результати атестації робочих місць і плани організаційно-технічних заходів для впровадження стандартів ССБП. До роботи зі складання цих планів

притягуються всі служби підприємства. Підготовча робота здійснюється інженером з охорони праці при безпосередній участі комісії з охорони праці профкому.

Планування робіт з охорони праці в галузі здійснюється за такими напрямками:

- розроблення довгострокових програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- розроблення перспективних планів (стратегічне планування);
- розроблення щорічних комплексних заходів з охорони праці (планування реалізації стратегії);
- розроблення оперативних (квартальних, місячних) планів робіт керівниками структурних підрозділів;
- розроблення перспективного та щорічного планування науково-дослідних робіт з охорони праці.

Плани роботи з охорони праці в галузі, об'єднаннях, управліннях та організаціях розробляються їх керівниками разом зі службою охорони праці, узгоджуються з профспілкою і затверджуються керівництвом.

Планування – це встановлення цільових завдань виконавцям і визначення потреби в ресурсах усіх видів, змісту і об'єму робіт з розподілом їх щодо часу виконання. У планах повинні бути передбачені заходи з охорони праці щодо:

- знарядь праці: машин, механізмів, пристосувань, інструментів, обладнання;
- предметів праці: матеріалів, напівфабрикатів, виробів;
- технології: прогресивної технології, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів;
- організації й управління: наукової організації праці, ергономіки, виробничої естетики;
- будівель і споруд: безпечної конструкції будівель і споруд.

При розгляді заходів, запропонованих для включення в плани, визначається їх відповідність «Номенклатурі заходів щодо охорони праці», що містить організаційно-технічні та санітарно-оздоровчі заходи, здійснювані в плановому порядку з метою поліпшення умов праці, попередження нещасних випадків і захворювань, санітарно-побутового забезпечення працюючих на виробництві. Номенклатура заходів щодо охорони праці є основою для підготовки комплексного плану на п'ятирічку, а також угоди з охорони праці, що укладається щорічно профспілковою організацією та адміністрацією підприємства.

Заходи щодо охорони праці базуються на стандартах ССБП, санітарних нормах, будівельних нормах і правилах та інших нормативних документах. До номенклатури включені такі заходи щодо охорони праці: модернізація технологічного, підйомно-транспортного й іншого виробничого устаткування; установка запобіжних і захисних пристосувань для забезпечення безпечної експлуатації парових, водяних, газових, кислотних та інших виробничих комунікацій і споруд; нанесення на виробниче

устаткування та комунікації упізнавального кольору і знаків безпеки; перепланування розміщення виробничого устаткування для забезпечення безпеки працюючих; приведення виробничих будівель, споруд, приміщень, робочих місць, будівельних і промислових майданчиків у відповідність з вимогами охорони праці; приведення рівнів шуму, вібрації, ультразвуку, іонізуючих та інших шкідливих випромінювань на робочих місцях у відповідність з нормами: приведення природного й штучного освітлення на робочих місцях у відповідність з вимогами санітарних норм і правил; устаткування опалювальних систем і установок кондиціонування повітря у виробничих і допоміжних приміщеннях; розширення, реконструкція й оснащення санітарно-побутових приміщень (вбиралень, душових, приміщень для особистої гігієни жінок, кімнат їжі тощо); організація кабінетів, пересувних лабораторій, виставок з охорони праці, придбання для них необхідних приладів, наочних допомог, демонстраційної апаратури тощо; видання і придбання нормативно-технічної документації та літератури з охорони праці.

Заходи, пов'язані з забезпеченням працюючих спецодягом, взуттям і іншими засобами індивідуального захисту, а також із наданням особам, зайнятим на роботах зі шкідливими умовами праці, лікувально-профілактичної їжі та молока, і з навчанням працюючих охороні праці, фінансуються і здійснюються відповідно до законодавства і в порядку, встановленому міністерствами та відомствами за узгодженням з Профспілкою України. Пропозиції з поліпшення умов праці, які не відповідають номенклатурі, можуть бути включені в плани нової техніки, капітального ремонту будівель, споруд, устаткування.

Проект комплексного плану (угоди з охорони праці) розглядається на засіданні комісії з охорони праці комітету профспілки підприємства, потім обговорюється на загальних зборах (конференціях) колективів підприємств і після схвалення узгоджується з технічним Інспектором праці галузевої профспілки та санепідстанцією.

Перспективне (стратегічне) планування включає комплексні плани на три–п'ять років та інші організаційно-технічні плани з питань поліпшення охорони праці, котрі формуються на підставі проведення прогнозування і цільових програм.

Щорічні комплексні заходи колективної угоди складаються згідно зі «Спільними рекомендаціями державних органів і профспілкових організацій». До них включаються також заходи перспективних планів, передбачених на поточний рік, і плани робіт служби охорони праці господарського органу з графіком перевірок підпорядкованих організацій і підприємств.

Оперативне планування передбачає заходи з виконання приписів, актів перевірок і вказівок органів нагляду і вище-стоячих організацій, оцінки ризиків.

Заходи планів з охорони праці включаються у відповідні розділи техпромфінпланів (планів соціального та економічного розвитку, виробничих планів) господарських органів, промислових підприємств.

Перспективне та щорічне планування науково-дослідних робіт з охорони праці здійснює науково-технічне управління на підставі пропозицій об'єднань, управлінь, підприємств та організацій.

Організаційно-методичну роботу при складанні планів роботи з охорони праці здійснює служба охорони праці.

Відповідно до ст. 13, 20 Закону України «Про охорону праці» адміністрація закладу розробляє за участю профспілок щорічні комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів з безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, безпеки життєдіяльності, запобігання випадкам виробничого та побутового травматизму, професійних захворювань і аварій. Ці заходи формуються у вигляді спеціального додатка до колективного договору.

Рис. 3.2. Планування роботи з охорони праці у закладах освіти

Комплексні заходи:

№ п/п	Найменування заходів (робіт)	Вартість робіт, тис. грн.		Термін виконання	Особи, відповідальні за виконання
		Заплановано	Фактично витрачено		
1	2	3	4	5	6

Перелік професій і посад працівників, яким видається безплатно спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту

№ п/п	Найменування підрозділу, професій і посад	Найменування спецодягу, спецвзуття та ЗІЗ	Строк експлуатації (місяців)
1	2	3	4

Перелік професій і посад працівників, яким безплатно видається знешкоджуючі, змиваючі засоби, захисні креми у зв'язку з можливою дією на шкіру шкідливих речовин

№ п/п	Найменування підрозділу, професій і посад	Найменування знешкоджуючих, змиваючих засобів, захисних кремів	Кількість на зміну (місяців) грамів
1	2	3	4

Перелік професій і посад працівників, робота яких пов'язана із забрудненням і яким безкоштовно видається мило

№ п/п	Найменування підрозділу, професій і посад	Кількість мила на зміну (місяців) грамів
1	2	3

Незалежно від видачі мила працюючим, адміністрація, крім того, повинна забезпечити наявність достатньої кількості мила біля умивальних.

Джерелами фінансування є: державний та місцеві бюджети, бюджет управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань України в Кіровоградській області, цільові надходження, добровільні внески громадських формувань.

Плануванню роботи навчального закладу з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності передують підготовча робота (збір необхідних матеріалів, вивчення державних нормативних актів про охорону праці, безпеку життєдіяльності, типових документів та раніше виданих локальних нормативних актів з даних питань, аналіз стану травматизму в навчально-виховному процесі та побуті, узагальнення зауважень і пропозицій, що надійшли в ході підготовки тощо).

План затверджується керівником навчального закладу.

Відповідальність за порушення вимог охорони праці

Дотримання законодавства України про охорону праці є обов'язком як для посадових осіб, так і для всіх працюючих. Якщо працівник закладу освіти не виконує або виконує неналежним чином правила і норми з охорони праці, він несе відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Стаття 44 Закону України «Про охорону праці» передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони праці. За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Види відповідальності

Дисциплінарна. КЗпП України (ст.147) встановлено такі види дисциплінарного стягнення: догана, звільнення з роботи. Наказом по закладу

освіти працівники зобов'язуються дотримуватися правил техніки безпеки, організовувати, виконувати різні роботи з охорони праці. Пункти наказу відповідають вимогам чинних нормативних документів і підлягають безумовному виконанню працівниками закладу. Приписи органів держнагляду, служби охорони праці також обов'язково виконуються особами в зазначений термін. Особи, визначені наказом, обов'язково повинні бути ознайомлені з ним під розпис. Якщо в результаті внутрішнього контролю виявилось, що працівник порушив покладені на нього нормативними актами обов'язки з охорони праці, не виконав наказ по закладу, то згідно з вимогами КЗпП України керівник закладу накладає стягнення (догана, звільнення). Працівник обов'язково знайомиться з наказом про стягнення (під розпис).

Адміністративна. Встановлюється за порушення, які не носять кримінального характеру. В даному випадку на винних працівників накладається штраф. Право штрафувати мають органи Державного нагляду за охороною праці (державний інспектор). Штраф оформляється постановою, один екземпляр якої видається потерпілому працівникові, який в установлений термін повинен через централізовану касу сплатити штраф. У іншому випадку за кожен день затримки виплати штрафу нараховується пеня.

Кримінальна. Якщо невиконання вимог охорони праці може потягти за собою нещасні випадки або інші тяжкі наслідки, які вже сталися з вини посадової особи, прокуратура може порушити питання про відкриття кримінальної справи.

Постанова прокурора про відкриття кримінальної справи може бути видана на подання органів Держгірпромнагляду за охороною праці, служби охорони праці обласного управління освіти і науки, районного (міського) відділів (управлінь) освіти (відповідно до Типового положення про службу охорони праці). Кримінальна відповідальність настає згідно з Кримінальним кодексом України.

Матеріальна. До цього виду відповідальності притягаються особи, з вини яких у результаті порушення вимог з охорони праці закладу нанесені матеріальні збитки. Необхідно мати на увазі, що матеріальні збитки відшкодовуються незалежно від того, притягнуті працівники чи ні до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності. Матеріальна відповідальність настає тільки при встановленні безпосередньої дії або бездіяльності, які визначають вину працівника. Стягнення матеріального відшкодування проводиться на основі особистої згоди працівника або на підставі рішення суду. Сума відшкодування вноситься до бухгалтерії закладу або до централізованої бухгалтерії районного (міського) відділів (управлінь) освіти.

Матеріальна відповідальність закладу перед працівником настає у разі ушкодження здоров'я працівника. Виплата матеріальних компенсацій проводиться у відповідності до ст. 10, 11 Закону України «Про охорону праці» та Правил відшкодування працівникові шкоди, заподіяної його здоров'ю.

Відповідальність роботодавця

Відповідальність керівництва витікає із законодавства України про охорону праці і загальних завдань, які повинні розв'язуватися керівництвом у сфері охорони праці.

Повна відповідальність керівництва за охорону життя і здоров'я працюючих у закладах освіти законодавчо окреслена Законом України «Про освіту», «Про охорону праці» та Положенням про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 1 серпня 2001 року № 563 (зі змінами і доповненнями наказ МОН України від 20.11.2006 року №782).

Обов'язки роботодавця щодо додержання вимог нормативно правових актів з охорони праці визначаються відповідно до ст.13 Закону України «Про охорону праці» щодо управління охороною праці та обов'язки роботодавця та Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 1 серпня 2001 року №563 (зі змінами і доповненнями наказ МОН України від 20.11.2006 року №782).

Обов'язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці визначаються відповідно до ст.14 Закону України «Про охорону праці» щодо зобов'язань працівника:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей у процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території навчального закладу;

- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

- проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди. Працівник несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог.

3. Розподіл функціональних обов'язків з охорони праці керівників, працівників закладів освіти

Обов'язки посадових осіб щодо реалізації системи управління охороною праці визначаються відповідно до п. 4 Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 року №563 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 20.11.2006 №782), посадовими обов'язками та наказом «Про організацію роботи з охорони праці» в даному закладі.

Керівник (ректор, директор, завідувач) :

- відповідає за створення безпечних умов навчально-виховного процесу згідно з чинним законодавством, міжгалузевими і галузевими

нормативними, інструктивними та іншими документами з охорони праці, безпеки життєдіяльності, Положенням про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 1 серпня 2001 року № 563; не дозволяє проведення навчально-виховного процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов для здоров'я учасників навчально-виховного процесу;

- відповідно до Типового положення про службу охорони праці створює в навчальному закладі служби охорони праці, безпеки життєдіяльності, які безпосередньо йому підпорядковуються; призначає відповідальних за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності та визначає їх функціональні обов'язки, забезпечує функціонування системи управління охороною праці в навчальному закладі;

- призначає наказом осіб, відповідальних за стан охорони праці, безпеки життєдіяльності в структурних підрозділах, навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, спортзалах, актових залах, їдальнях, тирах (стрільбищах) тощо;

- затверджує посадові інструкції керівників структурних підрозділів, працівників з обов'язковим блоком питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- створює і визначає порядок роботи постійно діючої технічної комісії з введення в експлуатацію нових, реконструйованих навчальних приміщень і обладнання, затверджує акти приймання;

- вживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;

- укладає колективний договір (угоду), що містить розділ охорони праці, безпеки життєдіяльності, забезпечує його виконання;

- організовує роботу комісії з перевірки готовності навчального закладу до нового навчального року та до роботи в осінньо-зимовий період;

- забезпечує виконання законодавчих, нормативних актів, наказів, рішень, розпоряджень, інструктивних матеріалів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності Міністерства освіти і науки України, місцевих органів управління освітою, виконання заходів з охорони праці колективного договору (угоди), приписів органів державного нагляду за охороною праці, пропозицій профспілкового комітету;

- на засіданнях ради навчального закладу, нарадах керівників структурних підрозділів, інших осіб, відповідальних за стан охорони праці, безпеку життєдіяльності, організовує звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з охорони праці колективного договору (угоди), видає накази, розпорядження з цих питань;

- організовує профілактичну роботу щодо попередження травматизму і зниження захворюваності серед учасників навчально-виховного процесу;

- організовує роботу з розробки програми вступного інструктажу та забезпечує проведення всіх видів інструктажів;

1) з охорони праці – відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (ДНАОП 0.00-4.36-05);

2) з безпеки життєдіяльності – відповідно до наказу Міністерства освіти та науки України від 18.04.2006 року №304 «Про затвердження Положення...».

– організовує роботу щодо розроблення та періодичного перегляду:

1) інструкцій з охорони праці для працівників відповідно до ДНАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці», затвердженого наказом Держгірпромнагляду України від 29.01.1998р. №9, зареєстрованого в Мін'юсті України 07.04.98р. за №226/2666;

2) інструкцій з безпеки (інструкція з безпеки — порядок виконання вимог безпеки навчання і праці для учасників навчально-виховного процесу в навчальному закладі) для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів відповідно до цього Положення; перегляд цих інструкцій здійснюється один раз на 5 років;

– сприяє проведенню та бере участь у проведенні адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;

– контролює забезпечення учасників навчально-виховного процесу спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затвердженим наказом Держгірпромнагляду України від 24.03.2008р. №53, зареєстрованим у Мін'юсті України 21 травня 2008 р. №446/15137;

– здійснює контроль за підготовкою трудових загонів, учнівських об'єднань щодо створення здорових і безпечних умов праці та відпочинку на місцях їх дислокації;

– забезпечує проведення дозиметричного контролю відповідно до чинних нормативних актів з обов'язковою реєстрацією в спеціальному журналі;

– забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу відповідно до чинного законодавства і діючого Положення про навчання та перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;

– забезпечує виконання організаційно-технічних заходів впровадження державної системи стандартів безпеки праці, проведення атестації робочих місць за умовами праці;

– організовує проведення обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів учасників навчально-виховного процесу навчального закладу відповідно до Положення про медичний огляд працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31.03.1994 р. № 45 і зареєстрованого в Мін'юсті 21.06.1994 р. за № 136/345;

– організовує з відповідними органами державного нагляду за охороною праці обстеження робочих місць перед виробничою практикою;

забезпечує контроль за виконанням робіт, які негативно впливають на учасників навчально-виховного процесу та стан довкілля;

- здійснює постійний зв'язок з державними органами та громадськими організаціями щодо запобігання травматизму серед учасників навчально-виховного процесу;

- повідомляє за підлеглістю та Міністерству освіти і науки України протягом доби про кожний груповий нещасний випадок або випадок зі смертельним наслідком, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом під час навчально-виховного процесу, на виробництві та у побуті;

- організовує розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу, затверджує акт про нещасний випадок під час навчально-виховного процесу відповідно до чинних документів, проводить аналіз причин та розробляє заходи щодо попередження травматизму.

Заступник керівника (проректор, заступник директора, завідувача):

- організовує і контролює виконання керівниками структурних підрозділів (навчальних кабінетів, кабінетів підвищеної небезпеки, лабораторій тощо) заходів щодо створення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу;

- забезпечує впровадження відповідних вимог державних і галузевих нормативних документів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховний процес; контролює проведення паспортизації навчальних кабінетів, майстерень, лабораторій, спортзалів тощо;

- здійснює контроль за безпекою навчального обладнання, приладів, хімреактивів, навчально-наочних посібників тощо, що використовуються під час навчально-виховного процесу відповідно до чинних типових переліків і норм;

- здійснює керівництво постійно діючою технічною комісією з уведення в експлуатацію нових та реконструйованих навчальних приміщень і обладнання;

- бере участь у підготовці учнівських об'єднань щодо створення здорових і безпечних умов праці та відпочинку в місцях їх дислокації;

- один раз на три роки організовує навчання і перевірку знань працівників навчального закладу з охорони праці, безпеки життєдіяльності, входить до складу комісії з перевірки знань;

- контролює проведення інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу в структурних підрозділах;

- забезпечує роботу щодо розробки і періодичного перегляду (один раз на 5 років) інструкцій з охорони праці для працівників навчальних закладів та інструкцій з безпеки для вихованців, учнів, студентів, а також розділів вимог охорони праці у методичних рекомендаціях до виконання практичних, лабораторних робіт у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях тощо;

- забезпечує розробку інструкцій з охорони праці для професій або видів робіт з підвищеною небезпекою, які переглядаються один раз на 3 роки

відповідно до ДНАОП 0.00-4.15-98 Положення про розробку інструкцій з охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.01.1998 р. № 9, зареєстрованого в Мін'юсті України 07.04.1998 р. за №226/2666;

- бере участь у розробленні розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

- контролює дотримання працівниками посадових інструкцій у частині забезпечення охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- бере участь в організації та проведенні адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;

- відповідає за правильне та своєчасне розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу, аналізує обставини нещасних випадків.

Завідувач кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстер виробничого навчання:

- несе безпосередню відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, інвентарю тощо;

- не допускає до проведення навчальних занять або робіт учасників навчально-виховного процесу без передбаченого спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту;

- вимагає у встановленому порядку забезпечення спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту учасників навчально-виховного процесу згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затвердженим наказом Держгірпромнагляду України від 24.03.2008р. №53, зареєстрованим у Мін'юсті України 21 травня 2008 р. №446/15137;

- відповідно до діючого Положення розробляє і переглядає (один раз на 3 чи 5 років) інструкції з безпеки під час проведення занять у кабінетах, лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, навчальних господарствах, спортивних залах тощо;

- дозволяє використання обладнання, встановленого в лабораторіях, кабінетах, навчальних господарствах, цехах, дільницях, полігонах, передбачене чинними Типовими переліками, затвердженими Міністерством освіти і науки України;

- контролює дотримання здорових і безпечних умов проведення виробничої практики вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів на підприємствах, в установах і організаціях, не дозволяє виконання робіт, що не передбачені умовами договору;

- проводить інструктажі з охорони праці під час навчального і навчально-виробничого процесу;

- проводить або контролює проведення викладачем, учителем, вихователем інструктажів з безпеки життєдіяльності вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів з обов'язковою реєстрацією в журналі обліку

навчальних занять (вступний) та в журналі встановленого зразка (первинний, позаплановий, цільовий). Форми журналів наведені в додатках;

- бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);

- терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився з учасником навчально-виховного процесу, організовує за потреби надання потерпілому першої долікарської допомоги, бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

Викладач, учитель, класовод, куратор групи, вихователь, класний керівник:

- несе відповідальність за збереження життя і здоров'я вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів під час навчально-виховного процесу;

- забезпечує проведення навчально-виховного процесу, що регламентується чинними законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- організовує вивчення вихованцями, учнями, студентами правил і норм з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- проводить інструктажі з вихованцями, учнями, студентами:

- 1) з охорони праці під час проведення виробничої практики і трудового навчання відповідно до Типового положення з реєстрацією в журналі встановленого зразка;

- 2) з безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять, позакласних, позашкільних заходів з реєстрацією в журналі встановленого зразка:

- вступний на початку навчального року – з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять на спеціально відведеній сторінці, а в разі її відсутності – в журналі реєстрації первинного, позапланового та цільового інструктажів встановленого зразка;

- первинний, позаплановий, цільовий інструктажі – з реєстрацією в журналі встановленого зразка;

- інструктажі перед початком заняття (нової теми, лабораторної, практичної роботи тощо) – з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять і виробничого навчання на сторінці предмета в рядку про зміст уроку, лекції, практичної роботи тощо;

- здійснює контроль за виконанням вихованцями, учнями, студентами, правил (інструкцій) з безпеки;

- проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед вихованців, учнів, студентів під час навчально-виховного процесу;

- проводить профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування в громадських місцях, об'єктах мережі торгівлі тощо);

- терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому, викликає медпрацівника;

- бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

Заступник керівника навчального закладу з виховної роботи:

- уживає необхідних заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов, виконання санітарно-гігієнічних норм і вимог з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час проведення позакласних і позашкільних заходів;

- контролює і надає методичну допомогу керівникам клубів, гуртків, спортивних секцій, походів, екскурсій, трудових об'єднань, громадських робіт тощо з питань створення безпечних і нешкідливих умов праці і відпочинку вихованців, учнів, студентів, запобігання травматизму;

- проводить навчання та інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності класово дів, класних керівників, учителів та інших осіб, які залучені до організації позакласної, позашкільної роботи;

- організовує профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час навчально-виховного процесу;

- повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про нещасні випадки, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу під час проведення позакласних, позашкільних заходів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, бере участь у розслідуванні.

Керівник гуртка, секції:

- забезпечує безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, спортивного спорядження (інвентарю) тощо;

- проводить інструктажі з охорони праці з працівниками та інструктажі з безпеки життєдіяльності з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами;

- не дозволяє працювати вихованцям, учням, студентам без відповідного спецодягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затвердженим наказом Держгірпромнагляду України від 24.03.2008р. № 53, зареєстрованим у Мін'юсті України 21 травня 2008 р. № 446/15137;

- терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що стався з вихованцями, учнями, студентами під час проведення позакласної, позашкільної діяльності, бере участь у їх розслідуванні, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому;

- веде профілактичну роботу з охорони праці, безпеки життєдіяльності серед вихованців, учнів.

Заступник керівника з адміністративно-господарської роботи:

- забезпечує експлуатацію і догляд будівель, споруд і територій відповідно до чинних законодавчих, нормативно-правових актів з охорони праці, керує будівництвом та ремонтом відповідно до будівельних норм і правил;

- забезпечує дотримання вимог правил охорони праці під час експлуатації виробничого, енергетичного, вентиляційного обладнання, машин, механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском;

- відповідно до чинних нормативно-правових актів забезпечує дотримання норм переміщення вантажів, санітарно-гігієнічного стану побутових і допоміжних приміщень, територій;

- забезпечує навчальні приміщення, лабораторії, кабінети, господарські і культурно-побутові підрозділи навчального закладу обладнанням та інвентарем відповідно до вимог правил і норм з охорони праці;

- забезпечує працівників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затвердженим наказом Держгірпромнагляду України від 24.03.2008р. № 53, зареєстрованим у Мін'юсті України 21 травня 2008 р. № 446/15137; організовує періодичні випробування діелектричних засобів захисту, а також облік, зберігання, видачу, прання, сушку, дезінфекцію та ремонт спецодягу;

- відповідно до чинних нормативно-правових актів організовує проведення щорічних замірів опору ізоляції електроустановок та електропроводки, заземлювальних пристроїв, періодичні випробування і огляди вантажопідйомних машин і механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском, аналізи повітря на вміст пилю, газів і парів шкідливих речовин, вимірювання освітленості, шуму і вібрації, радіаційний контроль у приміщеннях навчального закладу;

- організовує з відповідними органами навчання персоналу, що обслуговує електричні установки та інші агрегати і механізми підвищеної небезпеки;

- організовує зберігання на складах палива, балонів зі зрідженими газами тощо, обладнання, сировину, матеріали відповідно до правил і норм з охорони праці;

- відповідно до діючого Положення про розробку інструкцій з охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.01.1998 р. № 9, зареєстрованого в Мін'юсті України 07.04.1998 р. за № 226/2666, розробляє і періодично переглядає інструкції з охорони праці під час виконання конкретних господарських робіт, узгоджує їх зі службою охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- проводить інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності, забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в адміністративно-господарських підрозділах;

- бере участь у проведенні адміністративно-громадського контролю за станом охорони праці;
- бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди);
- організовує роботу щодо створення безпечних умов праці в гаражі навчального закладу тощо відповідно до чинних правил охорони праці, що діють на автомобільному транспорті;
- терміново повідомляє керівника і службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про нещасні випадки, що сталися з працівниками адміністративно-господарських підрозділів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим.

4. Служба охорони праці, безпеки життєдіяльності у закладах освіти

Відповідно до ст.15 Закону України «Про охорону праці», Типового положення про службу з охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 15.11.2004 р. № 255 та Положення про організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 року № 563, директором навчального закладу відповідним наказом повинно бути створено службу охорони праці, безпеки життєдіяльності (призначено відповідальних осіб за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності визначено ділянки контролю та терміни аналізу роботи закладу згідно з плануючою внутрішньою документацією установи) та розроблено положення про службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу.

У закладі з кількістю працюючих 50 і більше осіб роботодавець створює службу охорони праці, безпеки життєдіяльності відповідно до Типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань нагляду за охороною праці.

У закладі з кількістю працюючих менше 50 осіб функції служби охорони праці, службу охорони праці, безпеки життєдіяльності можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку.

У закладі з кількістю працюючих менше 20 осіб для виконання функцій служби охорони праці, службу охорони праці, безпеки життєдіяльності можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.

Організація роботи служби охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховних закладах

Згідно з Законом України «Про охорону праці», наказом Державного комітету з нагляду за охороною праці від 15.11.2004 року № 255 «Про затвердження Типового положення про службу охорони праці» та рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 11 лютого 2010 р. протокол

№ 1/8-5 «Про стан травматизму під час навчально-виховного процесу серед вихованців, учнів, студентів, працівників і заходи щодо його профілактики» в закладі створюється служба охорони праці, безпеки життєдіяльності для організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасних випадків, професійних захворювань і аварій у процесі праці.

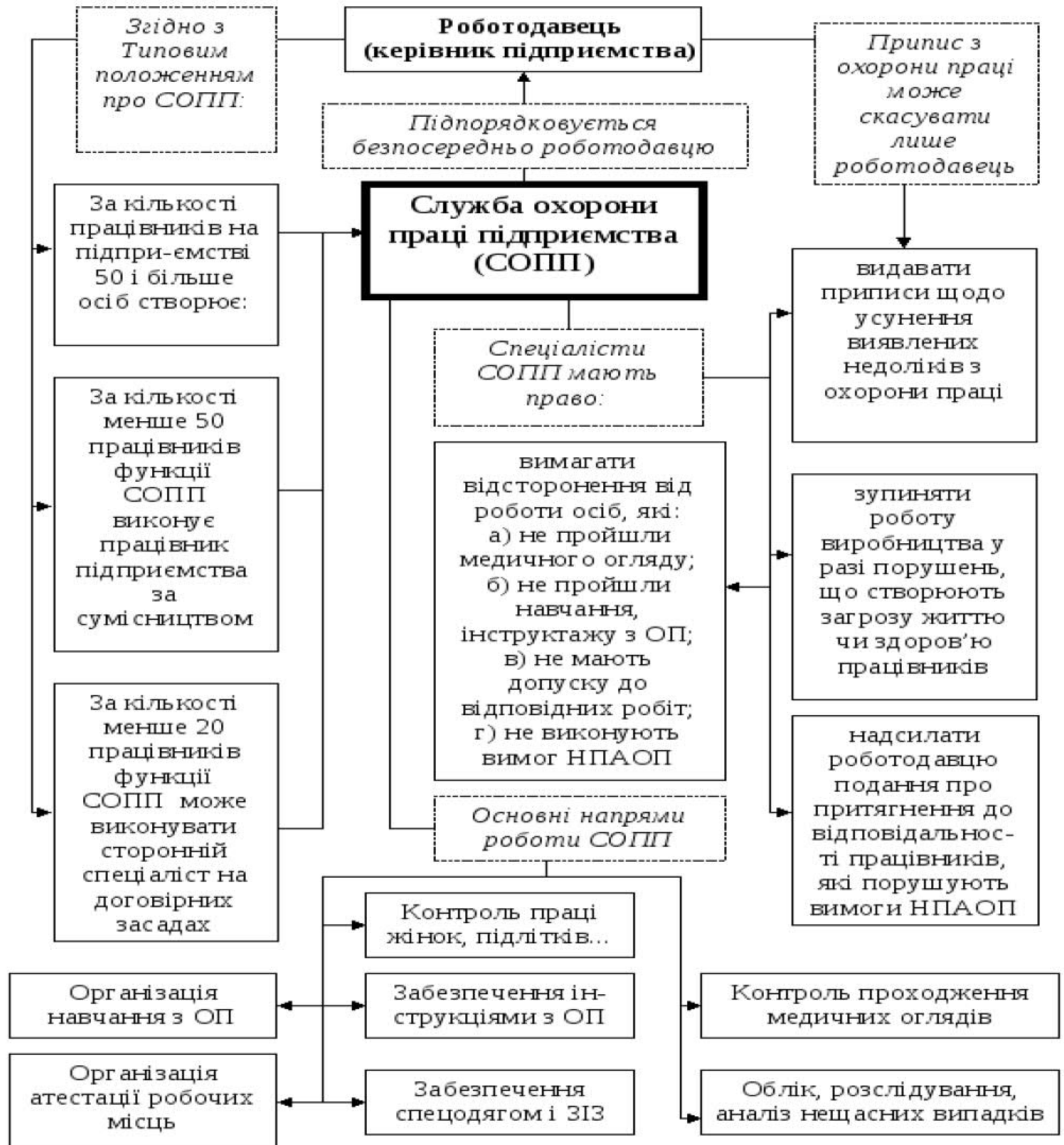

Рис. 3.3. Блок-схема організації служби охорони праці підприємства

Робота служби охорони праці, безпеки життєдіяльності установи повинна здійснюватись відповідно до плану роботи та графіків обстежень, затверджених керівником навчального закладу.

Робочі місця працівників служби охорони праці, вносити пропозиції

мають розміщуватись(як правило) в окремому приміщенні, забезпечуватись належною оргтехнікою, технічними засобами зв'язку і бути зручними для приймання відвідувачів.

Для проведення навчання, інструктажів, семінарів, лекцій, виставок тощо має бути створений кабінет з охорони праці відповідно до Типового положення про кабінет охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 18.07.1997р. №191, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08.10.1997р. за № 458/2262.

Керівник навчального закладу забезпечує стимулювання ефективної роботи працівників служби охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Служба охорони праці, безпеки життєдіяльності взаємодіє з іншими структурними підрозділами, службами, фахівцями установи та представниками профспілки.

Служба охорони праці, безпеки життєдіяльності підпорядковується безпосередньо директору навчального закладу.

Для проведення навчання, інструктажів, семінарів, лекцій, виставок тощо має бути створений кабінет з охорони праці відповідно до Типового положення про кабінет охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 18.07.97. № 191, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08.10.97. № 458/2262.

Роботодавець забезпечує стимулювання ефективної роботи працівників служби охорони праці.

Працівники служби охорони праці не можуть залучатися до виконання функцій, не передбачених Законом України «Про охорону праці» та цим Типовим положенням.

Служба охорони праці взаємодіє з іншими структурними підрозділами, службами, фахівцями підприємства та представниками профспілок, а за її відсутністю – з уповноваженими найманими працівниками особами з питань охорони праці.

Навчання та перевірка знань з питань охорони праці працівників служби охорони праці проводиться в установленому законодавством порядку під час прийняття на роботу та періодично один раз на три роки.

Працівники служби охорони праці підприємства в своїй діяльності керуються законодавством України, нормативно – правовими актами з охорони праці, колективним договором та актами з охорони праці, що діють в межах підприємства.

Ліквідація служби охорони праці допускається тільки в разі ліквідації підприємства чи припинення використання найманої праці.

Основні завдання служби охорони праці:

– В разі відсутності впровадженої системи якості відповідно до ISO 9001 опрацювання ефективної системи управління охороною праці на підприємстві та сприяння удосконаленню діяльності у цьому напрямку кожного структурного підрозділу і кожного працівника. Забезпечення фахової підтримки рішень роботодавця з цих питань.

– Організація проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози життю або здоров'ю працівників.

– Вивчення та сприяння впровадженню у виробництво досягнень науки і техніки, прогресивних і безпечних технологій, сучасних засобів колективного та індивідуального захисту працівників.

– Контроль за дотриманням працівниками вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, положень (у разі наявності) галузевої угоди, розділу «Охорона праці», колективного договору та актів з охорони праці, що діють в межах підприємства.

– Інформування та надання роз'яснень працівникам підприємства з питань охорони праці

Служба охорони праці в закладах освіти створюється керівником (ректором, директором, завідуючою) навчально-виховного закладу для організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних, лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі праці.

Служба охорони праці у закладі освіти створюється для :

– забезпечення безпеки виробничих процесів, устаткування, будівель та споруд;

– забезпечення працюючих засобами індивідуального та колективного захисту;

– професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та відпочинку працюючих;

– професійного добору виконавців для визначених видів робіт.

Відповідно до цілей, зазначених у пункті *служба охорони праці вирішує завдання:*

– забезпечення безпеки навчально-виховного процесу, устаткування, будівель і споруд;

– забезпечення учасників навчально-виховного процесу засобами індивідуального та колективного захисту;

– підготовка і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці, пропаганди безпечних методів проведення навчально-виховного процесу;

– вибір оптимальних режимів праці та відпочинку учасників навчально-виховного процесу.

Служба охорони праці входить до структури навчально-виховного закладу як один із основних структурних підрозділів і комплектується спеціалістами, які мають вищу освіту та стаж роботи за профілем не менше трьох років.

Перевірка знань з питань охорони праці працівників служби охорони праці проводиться у встановленому порядку до початку виконання ними своїх функціональних обов'язків та з періодичністю один раз на три роки.

Працівники служби охорони праці у своїй діяльності керуються законодавчими, нормативними актами з охорони праці та Положенням про службу.

Спеціалісти служби охорони праці мають право видавати керівному складу навчально-виховного закладу та його структурних підрозділів обов'язкові до виконання приписи щодо усунення наявних недоліків.

Припис спеціаліста служби охорони праці, у тому числі про зупинення робіт, може скасувати у письмовій формі лише керівник навчального закладу, якому безпосередньо підпорядкована служба охорони праці.

За своїм службовим становищем керівник служби охорони праці прирівнюється до керівників основних структурних підрозділів навчального закладу.

Служба охорони праці навчально-виховного закладу виконує такі основні *функції*:

- опрацьовує ефективну єдину цілісну систему управління охороною праці в навчально-виховному закладі.
- проводить оперативно-методичне керівництво роботою з охорони праці.
- складає разом із структурними підрозділами закладу комплексні плани заходів щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також розділ «Охорона праці» у колективному договорі.
- проводить для працівників вступний інструктаж з питань охорони праці.
- організовує:
  - забезпечення працюючих правилами, стандартами, положеннями, інструкціями з питань охорони праці;
  - проведення перевірки (паспортизації) навчальних кабінетів, спортивних залів та майданчиків, навчальних майстерень, робочих місць щодо їх відповідності вимогам охорони праці;
  - облік, аналіз нещасних випадків, професійних захворювань, аварій у закладі;
  - підготовку статистичних звітів закладу з питань охорони праці;
  - пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці шляхом проведення консультацій, оглядів, конкурсів, бесід, лекцій, розповсюдження засобів наочної агітації тощо;
  - перевірку знань посадових осіб з питань охорони праці.
- Бере участь у:
  - розслідуванні нещасних випадків та аварій;
  - роботі комісії закладу з питань охорони праці;
  - роботі комісії з уведення в дію після реконструкції або технічного переоснащення навчальних приміщень та інших об'єктів закладу, відремонтованого або модернізованого обладнання;

- розробці положень, інструкцій про охорону праці, що діють у межах навчального закладу;
- роботі комісії з питань атестації робочих місць за умовами праці.
- сприяє впровадженню в навчально-виховний процес сучасних засобів колективного та індивідуального захисту.
- розглядає листи, заяви та скарги працюючих з питань охорони праці.
- готує проекти наказів та розпоряджень з питань охорони праці.
- контролює:
  - дотримання чинного законодавства, нормативних актів, виконання працівниками освітньої установи посадових інструкцій з питань охорони праці;
  - виконання приписів органів державного нагляду, пропозицій уповноважених трудових колективів та профспілок з питань охорони праці;
  - відповідність машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, засобів протиаварійного, колективного та індивідуального захисту працюючих нормативним актам про охорону праці;
  - своєчасне проведення інструктажів з працюючими, навчання та атестації з питань безпеки праці посадових осіб і співробітників;
  - забезпечення учасників навчально-виховного процесу засобами індивідуального захисту, м'якими засобами, санітарно-побутовими приміщеннями; організацію питного режиму, надання працівникам передбачених законодавством пільг і компенсацій, пов'язаних з шкідливими умовами праці;
  - використання праці неповнолітніх, інвалідів згідно з чинним законодавством;
  - проходження попередніх та періодичних медичних оглядів педагогічних працівників, техпрацівників, працівників харчоблоків;
  - виконання заходів, наказів, розпоряджень з питань охорони праці, а також заходів щодо усунення причин нещасних випадків і аварій, які визначені в актах розслідування.
- здійснює зв'язок з медичними закладами та науковими організаціями з питань охорони праці.

Спеціалісти служби охорони праці мають право:

1. Представляти навчальний заклад у державних та громадських установах при розгляді питань з охорони праці.
2. Безперешкодно в будь-який час відвідувати структурні підрозділи навчального закладу, зупиняти роботу навчальних кабінетів, устаткування, механізмів, пристроїв, приладів у разі порушень, які створюють загрозу життю і здоров'ю учасників навчально-виховного процесу, одержувати від посадових осіб необхідні документи і пояснення з питань охорони праці.
3. Перевіряти стан безпеки, гігієни праці на об'єктах навчального закладу, видавати керівникам структурних підрозділів обов'язковий до виконання припис.

4. Вимагати від посадових осіб відсторонення від роботи працівників, які не пройшли медичного огляду, інструктажу, навчання та перевірки знань з охорони праці, не мають допуску до роботи або порушують нормативні акти про охорону праці.

5. Надсилати керівникові навчального закладу подання про притягнення до відповідальності працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці, порушувати клопотання про заохочення працівників, котрі беруть активну участь у підвищенні безпеки та поліпшенні умов праці.

Працівники служби охорони праці навчального закладу несуть персональну відповідальність за:

- невідповідність прийнятих ними рішень вимогам чинного законодавства з охорони праці;
- невиконання своїх функціональних обов'язків, передбачених Положенням про службу охорони праці та посадовими інструкціями;
- недостовірність та несвоєчасність підготовки статистичних звітів з охорони праці;
- неякісне проведення ними розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть і коротко охарактеризуйте складові процесу управління охороною праці в закладі освіти.
2. Подайте основні принципи політики в галузі охорони праці.
3. Наведіть напрями планування робіт з охорони праці.
4. Перелічіть види планування робіт з охорони праці в закладах освіти та коротко подайте їх зміст.
5. Назвіть види відповідальності працівників за порушення вимог щодо охорони праці та наведіть характеристику порушень для притягнення до кожного виду відповідальності.
6. Назвіть види відповідальності керівників за порушення вимог щодо охорони праці.
7. Наведіть обов'язки директора навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.
8. Наведіть обов'язки заступника директора навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.
9. Наведіть обов'язки завідуючого кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстра виробничого навчання щодо реалізації системи управління охороною праці.
10. Наведіть обов'язки учителя, класовода, вихователя, класного керівника щодо реалізації системи управління охороною праці.
11. Наведіть обов'язки заступника керівника навчального закладу з виховної роботи щодо реалізації системи управління охороною праці.
12. Наведіть обов'язки керівник гуртка, секції навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.

13. Наведіть обов'язки заступника керівника навчально-виховного закладу з адміністративно-господарської роботи щодо реалізації системи управління охороною праці.

14. Охарактеризуйте основні положення організації служби охорони праці у закладах освіти.

15. Подайте основні завдання служби охорони праці у закладах освіти.

16. Назвіть функції служби охорони праці, безпеки життєдіяльності у закладах освіти.

17. Наведіть права працівників служби охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховних закладах.

ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ В ГАЛУЗІ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

1. Основні поняття у галузі дослідження та профілактики виробничого травматизму

Травматизм – слово грецького походження (trauma – пошкодження, поранення). На виробництві травми (нещасні випадки) головним чином стаються внаслідок непередбаченої дії на робітника небезпечного виробничого фактору при виконанні ним своїх трудових обов'язків.

Травма – порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії небезпечних виробничих факторів.

Виробнича травма – це раптове механічне (забої, переломи, рани тощо), фізичне (рухомі вузли машин, механізмів, інструмент, оброблюваний матеріал, ненормальні метеорологічні умови, недостатня освітленість робочої зони, шум та вібрація тощо), хімічне (хімічні опіки, загальнотоксичні гострі отруєння тощо), біологічне (мікроорганізми, бактерії, віруси, рослинні та тваринні макроорганізми), психофізіологічне (фізичне та нервеве перевантаження організму людини), комбіноване та інше пошкодження людини у виробничих умовах. За ступенем важкості наслідків нещасні випадки поділяють на легкі (втрата працездатності на 1 день), важкі (втрата працездатності більше як на 1 день) і смертельні. Висновок про важкість травм дають лікарі медичних установ згідно з відповідними нормативними документами. Залежно від кількості потерпілих, нещасні випадки поділяються на поодинокі і групові. До останніх відносяться нещасні випадки, які сталися одночасно з двома і більше потерпілими. Незалежно від важкості отриманих травм, такі нещасні випадки кваліфікують як важкі.

Механічні та фізичні фактори переважно викликають травми. Теплові, хімічні, біологічні та психофізіологічні у більшості випадків зумовлюють захворювання. Однак, різкої межі за характером дії на організм людини між згаданими факторами немає.

До травматизму на виробництві належать:

- нещасні випадки;
- професійні захворювання;
- професійні отруєння.

Нещасний випадок – випадок з людиною внаслідок непередбаченого збігу обставин та умов, за котрих завдається шкода здоров'ю або настає смерть потерпілого. Нещасний випадок на виробництві пов'язується з дією на працівника небезпечного виробничого фактора.

Усі нещасні випадки відносяться до таких, що пов'язані з роботою, і до побутових. Віднесення травми до тієї чи іншої категорії являє собою юридичний акт і здійснюється на основі спеціальних правових норм і правил. Нещасний випадок на виробництві можна кваліфікувати як раптове пошкодження здоров'я працівника при виконанні трудових обов'язків або при обставинах, спеціально зумовлених законом. При цьому не має значення, чи

працює робітник на підприємстві постійно, тимчасово або сезонно, є штатним чи позаштатним, працює на основній роботі чи за сумісництвом, оскільки у перерахованих випадках він вступив у трудові відносини з підприємством.

Визначення причин нещасних випадків на виробництві є складним і відповідальним моментом. Дуже часто в цій справі допускають грубі помилки, що невірно відображає фактичний бік справи і веде до неправильних висновків, спрямовує зусилля у боротьбі з виробничим травматизмом у хибному напрямку.

Статистика нещасних випадків свідчить про те, що, незважаючи на різноманітність засобів безпеки праці під час роботи на машинах (особливо універсальних), виробничий травматизм поки що має місце. Одна з причин цього – мала ефективність цих засобів. У зв'язку з викладеним існує гіпотеза про хвилеподібність уваги працюючих до небезпеки, коли формується деякий середній рівень уваги до небезпеки. Після того, як стався нещасний випадок, рівень уваги до безпеки праці на підприємстві різко зростає, а з часом поступово спадає.

Нещасний випадок на виробництві – це обмежений у часі або раптовий вплив на працівника небезпечного фактора виробничого середовища чи середовища помешкання, який відбувся в процесі виконання ним трудових обов'язків чи завдань керівника робіт і внаслідок якого заподіяна шкода його здоров'ю або настала смерть.

За важкістю наслідків нещасні випадки поділяються на такі групи:

- дрібний травматизм (без втрати працездатності, який становить 70-80% усіх нещасних випадків);
- легкі випадки (втрата працездатності до трьох днів, тобто з тимчасовою втратою працездатності);
- тривалі (втрата працездатності від 4 днів до 4 місяців);
- нещасні випадки з важкими наслідками (повна чи часткова втрата працездатності, тобто повна чи часткова інвалідність). На один нещасний випадок із важкими наслідками припадають 17 легких і тривалих нещасних випадків і 120 випадків мікротравм.
- групові (що сталися одночасно з двома і більше працівниками незалежно від тяжкості тілесних ушкоджень);
- смертельні.

За типами відповідальності нещасні випадки бувають такими:

- з вини роботодавця;
- з вини потерпілого;
- з вини іншого підприємства або працівника іншого підприємства;
- з вини сторонньої особи;
- у результаті стихійних лих (страхові, виплата допомоги потерпілому з першого дня непрацездатності);
- змішані.

За місцем і часом події (за зв'язком із виконанням трудових обов'язків) нещасні випадки можна розділити на дві групи: нещасні випадки невикробничого і виробничого характеру.

Нещасні випадки виробничого характеру за зв'язком із виробничою діяльністю бувають: пов'язані з виробництвом і непов'язані з виробництвом. Порядок їх розслідування й оформлення, призначення і виплати допомоги з тимчасової непрацездатності, відшкодування збитків є різними.

У результаті нещасного випадку виникають травми. Травма (у перекладі з грецької – рана) – ушкодження тканин і органів людини з порушеннями їхньої цілісності та функцій, викликане дією факторів зовнішнього середовища.

Залежно від характеру ушкоджень травми класифікуються (підрозділяються) на такі:

- механічні (забиття, переломи, порізи тощо);
- термічні (опіки, обмороження, сонячні удари);
- хімічні (гострі отруєння, опіки кислотами, лугами);
- електричні (електричні удари, електричні травми);
- променеві (опіки, ушкодження тканин, кровотворних органів);
- нервово-психічні (переляк, шок);
- комбіновані.

Професійне захворювання – патологічний стан, зумовлений тривалою роботою за шкідливих умов праці і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією виробничих факторів.

Професійні захворювання і отруєння (профзахворювання) – це захворювання, котрі викликані впливом виробничих факторів і трудового процесу, а також захворювання, щодо яких встановлено причинний зв'язок з впливом певного виробничого фактора чи процесу та непрофесійні фактори, що викликають аналогічні зміни в організмі (бронхіт, алергійні захворювання, катаракта, втрата зору і слуху, силікоз та інші). Віднесення захворювання до професійного проводиться відповідно до списку професійних захворювань, затвердженого МОЗ.

До професійних захворювань належать ті, що виникають у результаті професійної діяльності захворілих і зумовлюються винятково чи переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, що пов'язані з роботою (перелік профзахворювань затверджується Кабінетом Міністрів України).

Виробничі (професійні) отруєння так само, як і професійні захворювання, відбуваються під впливом шкідливих, у першу чергу, хімічних виробничих факторів. Професійні отруєння є часткою професійних захворювань, які бувають хронічними (при тривалому впливі невеликих кількостей шкідливих речовин) і гострими. До гострих професійних захворювань і гострих професійних отруєнь належать випадки, що сталися після одноразового (протягом не більше однієї робочої зміни) впливу небезпечних факторів, шкідливих речовин. Гострі професійні захворювання спричиняються дією хімічних речовин, іонізуючого та неіонізуючого

випромінювання, значним фізичним навантаженням та перенапруженням окремих органів і систем людини. До них належать також інфекційні, паразитарні, алергійні захворювання тощо.

Гострі професійні отруєння спричиняються в основному шкідливими речовинами гостроспрямованої дії. Гострі отруєння відносять до нещасних випадків.

Крім професійних, на виробництві виділяють групу, яку називають умовно виробничими захворюваннями. До них відносять хвороби, які не відрізняються від звичайних хвороб. Наприклад, у працівників, котрі виконують фізичну роботу в незадовільних умовах, часто виникають захворювання, такі як радикуліт, варикозне розширення судин, виразка шлунку та інші. Якщо праця вимагає великого нервово-психічного напруження, то частіше виникають різні неврози і хвороби серцево-судинної системи.

Успішна профілактика виробничого травматизму та професійної захворюваності можлива лише за умови ретельного вивчення причин їх виникнення. Для полегшення цього завдання **причини виробничого травматизму і професійної захворюваності** прийнято поділяти на такі основні групи: організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, економічні, психофізіологічні.

Організаційні причини: відсутність або неякісне проведення навчання з питань охорони праці; відсутність контролю; порушення вимог інструкцій, правил, норм, стандартів; невиконання заходів щодо охорони праці; порушення технологічних регламентів, правил експлуатації устаткування, транспортних засобів, інструменту; порушення норм і правил планово-попереджувального ремонту устаткування; недостатній технічний нагляд за небезпечними роботами; використання устаткування, механізмів та інструменту не за призначенням.

Технічні причини: несправність виробничого устаткування, механізмів, інструменту; недосконалість технологічних процесів; конструктивні недоліки устаткування, недосконалість або відсутність захисного огороження, запобіжних пристроїв, засобів сигналізації та блокування.

Санітарно-гігієнічні причини: підвищений (вище ГДК) вміст у повітрі робочих зон шкідливих речовин; недостатнє чи нераціональне освітлення; підвищені рівні шуму та вібрації; незадовільні мікрокліматичні умови; наявність різноманітних випромінювань вище допустимих значень; порушення правил особистої гігієни.

Економічні причини: нерегулярна виплата зарплати; низький заробіток; неритмічність роботи; прагнення до виконання понад нормованої роботи; робота за сумісництвом чи на двох різних підприємствах.

Психофізіологічні причини: помилкові дії внаслідок втоми працівника через надмірну важкість і напруженість роботи; монотонність праці; хворобливий стан працівника; необережність; невідповідність психофізіологічних чи антропометричних даних працівника

використовуваній техніці чи виконуваній роботі; незадоволення роботою; несприятливий психологічний мікроклімат у колективі.

Основні заходи щодо *попередження та усунення причин виробничого травматизму і професійної захворюваності* поділяються на технічні та організаційні.

До *технічних заходів* належать заходи з виробничої санітарії та техніки безпеки. Заходи з виробничої санітарії передбачають організаційні, гігієнічні та санітарно-технічні заходи і засоби, що запобігають дії на працюючих шкідливих виробничих чинників. Це створення комфортного мікроклімату шляхом влаштування відповідних систем опалення, вентиляції, кондиціонування повітря; теплоізоляція конструкцій будівлі і технологічного устаткування; заміна шкідливих речовин та матеріалів нешкідливими; герметизація шкідливих процесів; зниження рівнів шуму та вібрації; встановлення раціонального освітлення; забезпечення необхідного режиму праці та відпочинку, санітарного та побутового обслуговування.

Заходи з техніки безпеки передбачають систему організаційних і технічних заходів та засобів, що запобігають дії на працюючих небезпечних виробничих чинників. До них належать: розроблення та впровадження безпечного устаткування; механізація та автоматизація технологічних процесів; використання запобіжних пристосувань, автоматичних блокувальних засобів; правильне та зручне розташування органів керування устаткуванням; впровадження систем автоматичного регулювання, контролю та керування технологічними процесами, принципово нових нешкідливих та безпечних технологічних процесів.

До *організаційних заходів* належать:

- правильна організація роботи, навчання, контролю та нагляду з охорони праці;
- дотримання трудового законодавства, міжгалузевих та галузевих нормативних актів про охорону праці;
- впровадження безпечних методів та наукової організації праці;
- проведення оглядів, лекційної та наочної агітації і пропаганди з питань охорони праці;
- організація планово-попереджувального ремонту устаткування, технічних оглядів та випробувань транспортних і вантажопідіймальних засобів, посудин, що працюють під тиском.

Методи вивчення та профілактики виробничого травматизму.

Аналіз виробничого травматизму та професійних захворювань дає змогу виявити причини і визначити закономірності їх виникнення. На основі такої інформації розробляються заходи і засоби щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань. Для аналізу виробничого травматизму застосовують багато різноманітних методів, які умовно можна поділити на дві основні групи: імовірісно-статистичні та детерміністичні залежно від того, на чому вони базуються: лише на певній статистичній обробці нещасних випадків, що вже сталися (імовірісно-статистичні методи), чи на аналізі закономірних зв'язків між умовами праці та

нещасними випадками, які не лише сталися, а й могли статися (детерміністичні методи).

Імовірно-статистичні методи дають змогу виявити залежність між чинниками системи праці та травматизмом на основі вивчення нещасних випадків, що вже сталися.

Статистичний метод базується на вивченні травматизму за документами і звітами, актами форми Н-1, журналами реєстрації тощо. Цей метод дозволяє визначити динаміку травматизму та його тяжкість на окремих ділянках виробництва, в цехах, підприємстві в цілому, провести порівняльний аналіз з іншими підприємствами галузі, виявити закономірності його зростання чи зниження. Статистичний метод базується на аналізі статистичного матеріалу по травматизму, який накопичений на підприємстві або в галузі за декілька років. Дані для цього аналізу містяться в актах за формою Н-1 і в звітах по формі 7ТНВ. Статистичний метод дозволяє всі нещасні випадки і причини травматизму групувати по статі, віку, професії, стажу роботи потерпілих, часу, місцю, типу нещасних випадків, характеру отриманих травм, виду обладнання. Цей метод дозволяє встановити найбільш поширені види травм по окремим підприємствам, визначити причини, які спричиняють найбільшу кількість нещасних випадків, виявити небезпечні місця, розробити і провести необхідні організаційно-технічні заходи.

При проведенні статистичного аналізу для характеристики рівня виробничого травматизму на підприємстві і в галузі використовують кількісні і якісні відносні показники, засновані на вивченні первинних документів про травматизм (актів за формою Н-1 і звітів по формі 7ТНВ). Коефіцієнт частоти травматизму $K_{\text{ч}}$ розраховується на 1000 працюючих:

$$K_{\text{ч}} = H/C * 1000,$$

де H – число нещасних випадків та професійних захворювань, що сталися на підприємстві за звітний період і призвели до втрати працездатності на 1 добу і більше;

C – середньоспискова чисельність працюючих на підприємстві за той самий звітний період часу.

Тобто, коефіцієнт частоти травматизму $K_{\text{ч}}$ – це кількість нещасних випадків або профзахворювань, які сталися у відповідний період часу (півріччя, рік), на 1000 працюючих.

Якісний показник травматизму $K_{\text{т}}$, або коефіцієнт тяжкості травматизму (нещасних випадків), характеризує середню втрату працездатності в днях, що припадають на одного потерпілого за звітний період:

$$K_{\text{т}} = D/H,$$

де D – сумарне число днів непрацездатності всіх потерпілих, які втратили працездатність на добу і більше під час звітного періоду.

До цього показника не включаються випадки стійкої втрати працездатності, що не закінчилася за звітний період, і тому він повністю не характеризує тяжкості травматизму. Тобто, коефіцієнт тяжкості нещасних випадків – це середня довготривалість непрацездатності одного потерпілого, яка виражена в робочих днях за відповідний звітний період (півріччя, рік).

Крім цих показників, застосовується показник, за яким визначається кількість втрачених через травми робочих днів, що припадають на 1000 працюючих. Його називають коефіцієнтом мінімальних матеріальних збитків або коефіцієнтом трудових втрат. Він підраховується як добуток двох вищенаведених показників:

$$K_{\text{ТВ}} = K_{\text{ч}} * K_{\text{т}} = D/C * 1000.$$

Різновидами статистичного методу є груповий і топографічний методи.

При *груповому методі* дані про травматизм групують за однорідними ознаками: за професіями, характером роботи, стажем та віком працівників, характером одержаних травм, джерелами травмування, днями тижня та годинами зміни, коли сталося травмування, часом травмування, кваліфікацією працівників, видам робіт, причинам нещасних випадків та інші. Це дозволяє визначити найбільш несприятливі ділянки в організації робіт та фактичний стан умов праці в цеху, на підприємстві.

Топографічний метод ґрунтується на тому, що на плані-схемі цеху (підприємства) відмічають місця, де сталися нещасні випадки, тобто, всі нещасні випадки систематично наносять умовними знаками на плані розташування обладнання у цеху або на ділянці. Накопичення таких знаків на позначці робочого місця або обладнання характеризує його підвищену небезпечність і потребує відповідних профілактичних заходів.

Детерміністичні методи дають змогу виявити об'єктивний, закономірний зв'язок умов праці та причинну обумовленість випадків травматизму.

Монографічний метод полягає в детальному обстеженні всього комплексу умов праці, технологічного процесу, обладнання робочого місця, прийомів праці, санітарно-гігієнічних умов, засобів колективного та індивідуального захисту. Отже, монографічний метод являє собою аналіз небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які властиві технологічному процесу, обладнанню, ділянці виробництва. За цим методом поглиблено аналізуються всі обставини нещасних випадків і, за необхідності, виконуються відповідні дослідження та випробування. Цей метод дозволяє не тільки проаналізувати нещасні випадки, що сталися, а й виявити потенційні небезпечні фактори, які існують на ділянці технологічного процесу або обладнання, що вивчається, а також використати отримані результати при проектуванні виробництва та для розробки заходів з охорони праці.

Метод моделювання причинних зв'язків застосовується при аналізі випадків травматизму, які були спричинені дією кількох чинників. Модель причинних зв'язків будується від моменту травмування до подій, які йому передували, встановлюється логічний зв'язок між явищами.

Економічний метод полягає у вивченні та аналізі втрат, які спричинені виробничим травматизмом, в визначенні економічної шкоди від заподіяного травматизму, визначенні економічної ефективності від затрат на розробку та впровадження заходів з охорони праці. Цей метод не дозволяє виявити причини травматизму, тому лише доповнює інші методи.

Метод анкетування — розробляються анкети для робітників. На підставі анкетних даних (відповідей на запитання) розробляють профілактичні заходи щодо попередження нещасних випадків. Цим методом встановлюють, переважно, причини психофізіологічного характеру.

Метод експертних оцінок базується на експертних висновках (оцінках) умов праці, на виявленні відповідності технологічного устаткування, пристосувань, інструментів, технологічних процесів до вимог стандартів. Для винесення експертних оцінок назначаються експерти з числа фахівців, які тривалий час займалися питаннями охорони праці.

Ергономічний метод ґрунтується на комплексному вивченні системи «людина – машина – виробниче середовище». Відомо, що кожному виду трудової діяльності відповідають визначені фізіологічні, психофізіологічні і психологічні якості людини, а також її антропометричні дані. Тому при комплексній відповідності вказаних властивостей людини до конкретної трудової діяльності можлива ефективна і безпечна робота. Порушення відповідності може призвести до нещасного випадку. При такому аналізі травматизму слід враховувати, що здоров'я і працездатність людини залежать від біологічних ритмів функціонування організму під впливом геліогеофізичних явищ. Дія таких явищ, як іонізація атмосфери, магнітне і гравітаційне поле Землі, активність Сонця, гравітація Місяця та інші, викликає відповідні зміни в організмі людини, що змінюють її поведінку. Це може призвести до зниження сприйняття змін у навколишньому середовищі і до нещасних випадків.

Найбільш поширеними взаємодоповнюючими методами дослідження виробничого травматизму є статистичний і монографічний. Але сьогодні все більше уваги приділяють економічному, ергономічному та психофізіологічному методам.

Статистичний, економічний, ергономічний методи аналізу травматизму трудомісткі, тому для більш ефективного використання інформації необхідно застосовувати ЕОМ.

2. Розслідування нещасних випадків виробничого характеру

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 623 від 10.серпня 1993 р (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 97 від 23.02.94, № 915 від 05.08.96, № 923 від 17.06.98, № 1988 від 27.10.99, № 1006 від 09.08.2001) розслідуванню підлягають травми, у тому числі отримані внаслідок тілесних ушкоджень, заподіяних іншою особою, гострі професійні захворювання і гострі професійні отруєння та інші отруєння, теплові удари, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, ушкодження, отримані внаслідок аварій, пожеж, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани та інші надзвичайні події), контакту з тваринами, комахами та іншими представниками фауни і флори (нещасні випадки), що призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до

необхідності перевести потерпілого на іншу (легшу роботу) терміном не менш як на один робочий день, а також випадки смерті на підприємстві.

За результатами розслідування нещасні *випадки беруться на облік як пов'язані з виробництвом* і складаються акти за формою Н-1, якщо вони сталися під час:

- перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці роботи протягом робочого часу, або за дорученням власника в неробочий час, під час відпустки, у вихідні та святкові дні; перед початком роботи і після її закінчення, виконання заходів особистої гігієни;

- проїзду на роботу чи з роботи на транспорті підприємства або на транспорті сторонньої організації, яка надала його згідно з договором (заявкою), за наявності розпорядження власника;

- використання власного транспорту в інтересах підприємства з дозволу або за дорученням власника;

- провадження дій в інтересах підприємства, на якому працює потерпілий;

- ліквідації аварій, пожеж та наслідків стихійного лиха на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством;

- надання підприємством шефської допомоги;

- перебування на транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо причина нещасного випадку пов'язана з виконанням потерпілим трудових (посадових) обов'язків або з дією на нього виробничого фактора чи середовища;

- прямування працівника до (між) об'єкта (ми) обслуговування за затвердженими маршрутами або до будь-якого об'єкта за дорученням власника.

Про кожний нещасний випадок свідок, працівник, який його виявив, або сам потерпілий повинні терміново повідомити безпосереднього керівника робіт чи іншу посадову особу і вжити заходів до надання необхідної допомоги.

Керівник (посадова особа) у свою чергу зобов'язаний:

- терміново організувати медичну допомогу потерпілому, у разі необхідності доставити його до лікувально-профілактичного закладу. Повідомити про те, що сталося, власника, а також відповідну профспілкову організацію підприємства. Якщо потерпілий є працівником іншого підприємства – повідомити власника цього підприємства у разі нещасного випадку, що стався внаслідок пожежі, – місцеві органи державної пожежної охорони, а при гострому професійному захворюванні (отруєнні) – санепідстанцію;

- зберегти до прибуття комісії з розслідування обстановку на робочому місці та устаткування у такому стані, в якому вони були на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків), а також вжити заходів до недопущення подібних випадків у ситуації, що склалася.

Лікувально-профілактичний заклад про кожне звернення потерпілого від нещасного випадку без направлення підприємства повинен протягом доби повідомити власника підприємства, де працює потерпілий, а в разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) – також санепідстанцію, надсилаючи екстрене повідомлення про кожного потерпілого за встановленою формою.

Власник, одержавши повідомлення про нещасний випадок, організує його розслідування *комісією, до складу якої включаються:*

керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства (голова комісії), керівник структурного підрозділу або головний спеціаліст, представник профспілкової організації, членом якої є потерпілий, або уповноважений трудового колективу з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки, а у разі гострих професійних захворювань (отруєнь) також спеціаліст санепідстанції. На підприємствах, де немає спеціалістів з охорони праці, головою комісії з розслідування призначається посадова особа (спеціаліст), на яку наказом власника покладені функції з питань охорони праці в порядку сумісництва.

Комісія з розслідування нещасного випадку зобов'язана протягом трьох діб:

- обстежити місце нещасного випадку, опитати свідків і осіб, які причетні до нього, та одержати пояснення потерпілого, якщо це можливо;
- розглянути і оцінити відповідність умов праці вимогам нормативних актів про охорону праці;
- установити обставини і причини, що призвели до нещасного випадку, визначити осіб, які допустили порушення нормативних актів, а також розробити заходи щодо запобігання подібним випадкам;
- скласти акт за формою Н-1 у п'яти примірниках і передати його на затвердження власникові;
- у випадках гострих професійних захворювань (отруєнь) крім акта за формою Н-1 складається також карта обліку професійного захворювання (отруєння) за встановленою формою.

Нещасні випадки, про які складаються акти за формою Н-1, реєструються на підприємстві у спеціальному журналі за встановленою формою. Акт за формою Н-1 разом з матеріалами розслідування підлягає зберіганню протягом 45 років на підприємстві, працівником якого є (був) потерпілий. Інші примірники акта та його копії зберігаються до здійснення всіх намічених у них заходів, але не менш як два роки.

У разі ліквідації підприємства акти за формою Н-1 підлягають передачі правонаступникові, який бере на облік ці нещасні випадки, а у разі його відсутності або банкрутства - до державного архіву.

Спеціальне розслідування нещасних випадків виробничого характеру

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 623 від 10.серпня 1993 р (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 97 від 23.02.94, № 915 від 05.08.96, № 923 від 17.06.98, № 1988 від 27.10.99, № 1006 від 09.08.2001) *спеціальному розслідуванню підлягають нещасні випадки:*

- із смертельним наслідком;
- групі, які сталися одночасно з двома і більше працівниками незалежно від тяжкості ушкодження їх здоров'я.

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок із смертельним наслідком власник зобов'язаний негайно передати повідомлення за встановленою формою:

- відповідному місцевому органу державного нагляду за охороною праці;
- прокуратурі за місцем виникнення нещасного випадку;
- органу, до сфери управління якого належить це підприємство (у разі його відсутності – місцевому органу виконавчої влади);
- санепідстанції у разі гострих професійних захворювань (отруєнь);
- профспілковій організації, членом якої є потерпілий;
- вищестоящому профспілковому органу;
- місцевому штабу цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій та іншим (у разі необхідності).

Зазначені органи (організації) повідомляють про нещасний випадок свої вищестоящі органи (організації) згідно з установленим порядком.

Зазначене повідомлення надсилається також у разі, коли смерть потерпілого настала внаслідок раніше одержаної травми. Спеціальне розслідування щодо цього випадку здійснюється в установленому порядку з використанням матеріалів раніше проведеного розслідування.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, нещасного випадку із смертельним наслідком організовує власник (якщо постраждав сам власник, орган, до сфери управління якого належить це підприємство, а у разі його відсутності – місцевий орган виконавчої влади). Розслідування цього випадку проводиться комісією, яка призначається наказом керівника територіального органу державного нагляду за охороною праці за погодженням з органами, представники яких входять до складу комісії з розслідування.

До складу комісії з розслідування включаються: посадова особа органу державного нагляду за охороною праці (голова комісії), представники органу, до сфери управління якого належить підприємство, а у разі його відсутності – місцевого органу виконавчої влади, власника, профспілкової організації, членом якої є потерпілий, представник з питань охорони праці її вищестоящого профспілкового органу або уповноважений трудового колективу з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки, а у разі розслідування гострих професійних захворювань (отруєнь) – також спеціаліст санепідстанції.

Залежно від конкретних умов (кількості загиблих, характеру і можливих наслідків аварії тощо) до складу комісії можуть бути включені спеціалісти відповідного штабу цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій, представники органів охорони здоров'я та інших.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло 2–4 особи, проводиться комісією із спеціального розслідування, яка

призначається наказом керівника територіального органу державного нагляду за охороною праці або Держнаглядохоронпраці за погодженням з органами, представники яких входять до складу комісії.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло 5 і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб, проводиться комісією із спеціального розслідування, призначеною наказом Держнаглядохоронпраці, якщо не було прийнято спеціального рішення Кабінету Міністрів України.

До складу комісії включаються керівні працівники Держнаглядохоронпраці, міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить підприємство, місцевого органу виконавчої влади, відповідних рад профспілок або центральних галузевих профспілкових органів, власника, представники профспілкових організацій, членами яких є потерпілі, відповідного штабу цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій, органів охорони здоров'я та інші. Головою комісії призначається керівник Держнаглядохоронпраці.

Спеціальне розслідування нещасних випадків проводиться протягом не більше 10 робочих днів. У разі необхідності встановлений термін може бути продовжений органом, який призначив розслідування.

За результатами розслідування складається акт спеціального розслідування за встановленою формою, а також оформляються інші матеріали.

Акт за формою Н-1 на кожного потерпілого складається відповідно до акта спеціального розслідування і затверджується власником протягом доби після одержання ним цих документів.

Під час розслідування власник зобов'язаний:

- зробити, у разі необхідності, фотознімки місця нещасного випадку, пошкодженого об'єкта, устаткування, інструменту, а також надати технічну документацію та інші необхідні матеріали;
- надати транспорт, засоби зв'язку, службові приміщення для роботи комісії;
- організувати у разі розслідування гострого професійного захворювання (отруєння) проведення медичного обстеження працівників відповідної дільниці підприємства;
- забезпечити проведення необхідних лабораторних досліджень і випробувань, технічних розрахунків та інших робіт;
- організувати друкування, розмноження і оформлення в необхідній кількості матеріалів спеціального розслідування нещасного випадку.

Члени комісії із спеціального розслідування мають право одержувати письмові та усні пояснення від працівників підприємства та свідків події або проводити їх опитування.

3. Розслідування професійних захворювань

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 623 від 10 серпня 1993 р (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 97 від 23.02.94, № 915 від 05.08.96, № 923 від 17.06.98, № 1988 від 27.10.99, № 1006 від 09.08.2001) усі вперше виявлені хронічні професійні захворювання і отруєння (профзахворювання) підлягають розслідуванню.

Віднесення захворювання до професійного проводиться відповідно до списку професійних захворювань, затвердженого МОЗ та Мінпраці.

Зв'язок профзахворювання з умовами праці працівника визначається на підставі клінічних даних і санітарно-гігієнічної характеристики умов праці, яка складається санепідстанцією за участю спеціалістів (представників) підприємства. Санітарно-гігієнічна характеристика видається за запитом керівника лікувально-профілактичного закладу, що обслуговує підприємство, або спеціаліста з профпатології міста (області), завідуючого відділенням профпатології міської (обласної) лікарні.

Професійний характер захворювання визначається експертною комісією у складі спеціалістів лікувально-профілактичних установ та закладів охорони здоров'я, яким надано таке право, і спеціалістів (представників) підприємства.

Якщо на час складання санітарно-гігієнічної характеристики умов праці потерпілий не підпадав під дію чинників виробничого середовища, що могли викликати профзахворювання, враховується його попередня робота, пов'язана з дією несприятливих виробничих факторів.

У разі підозри на профзахворювання лікувально-профілактична установа направляє працівника з відповідними документами, на консультацію до спеціаліста з профпатології міста (області).

Для встановлення остаточного діагнозу і зв'язку захворювання з впливом виробничих факторів і трудового процесу спеціаліст з профпатології Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя направляє хворого до спеціалізованих лікувально-профілактичних закладів згідно з переліком, що додається.

До цих закладів направляються для встановлення остаточного діагнозу також хворі, які проходили обстеження в інших науково-дослідних інститутах медичного профілю, що не ввійшли до зазначеного переліку.

Зазначені лікувально-профілактичні установи і заклади мають право приймати на амбулаторне та стаціонарне обстеження працівників за направленням обласного (штатного або позаштатного) спеціаліста з профпатології відповідного профілю. Відповідальність за встановлення діагнозу хронічного професійного захворювання покладається на керівників цих установ і закладів.

Забороняється направляти осіб, яким встановлено діагноз професійного захворювання, до інших аналогічних установ для перегляду раніше встановленого діагнозу.

Перелік установ і закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз профзахворювань, переглядається через кожні п'ять років та затверджується МОЗ.

У спірних випадках для остаточного вирішення питання про наявність профзахворювання хворий направляється до інституту медицини праці Академії медичних наук України (м. Київ), на який покладено функції Українського профпатологічного центру.

У разі незгоди хворого або власника з висновком експертної комісії лікувально-профілактичної установи чи закладу щодо зв'язку захворювання з умовами праці питання розглядається в Центральній експертній комісії МОЗ України. Оскарження рішення цієї комісії здійснюється в судовому порядку.

На кожного потерпілого від профзахворювання клініками науково-дослідних інститутів, відділеннями профзахворювань лікувально-профілактичних закладів складається повідомлення за встановленою формою). Протягом трьох діб після встановлення остаточного діагнозу профзахворювання повідомлення надсилається підприємству, виробничі чинники якого сприяли виникненню профзахворювання, санепідстанції та лікувально-профілактичній установі (закладу), яка обслуговує це підприємство.

Власник організовує розслідування причин кожного випадку профзахворювання протягом десяти робочих днів з моменту одержання повідомлення.

Розслідування профзахворювання проводиться комісією у складі представників: санепідстанції (голова комісії), лікувально-профілактичної установи (закладу), підприємства, профспілкової організації, членом якої є хворий, або уповноваженого трудового колективу з питань охорони праці, якщо хворий не є членом профспілки.

До розслідування в разі необхідності можуть залучатися представники інших органів.

У розслідуванні причин професійних захворювань інфекційної та паразитарної етіології обов'язково беруть участь фахівці з епідеміології та паразитології санепідстанції.

Розслідування причин двох та більше випадків профзахворювань у однієї особи проводиться у міру визначення цих захворювань за наявності повідомлення. В акті розслідування зазначається, що раніше у цієї особи було виявлено профзахворювання (найменування діагнозу), та рік виявлення.

Керівник підприємства, організації зобов'язаний подати комісії з розслідування дані лабораторних досліджень шкідливих факторів виробничого процесу, необхідну документацію на цей процес (технологічні регламенти, вимоги і нормативи з безпеки праці тощо), забезпечити комісію приміщенням, транспортом і засобами зв'язку, організувати друкування, розмноження і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування.

Комісія з розслідування зобов'язана:

- скласти програму розслідування причин профзахворювання;
- розподілити функції між членами комісії;

- розглянути питання про необхідність залучення до її роботи експертів;
- провести розслідування обставин та причин профзахворювання;
- скласти акт розслідування за встановленою формою, в якому намітити заходи щодо запобігання розвитку профзахворювання, забезпечення нормалізації умов праці, а також визначити осіб, які не виконали норми (правила, гігієнічні регламенти).

Комісія з розслідування проводить гігієнічну оцінку умов праці хворого за матеріалами раніше проведених атестацій робочих місць, результатів обстежень і досліджень, вивчає приписи державного нагляду за охороною праці, одержує письмові пояснення посадових осіб і працівників з питань, пов'язаних з розслідуванням профзахворювання.

Акт розслідування причин профзахворювання складається комісією з розслідування у п'яти примірниках протягом трьох днів після закінчення розслідування та надсилається власником хворому, лікувально-профілактичному закладу, який обслуговує це підприємство, і профспівковій організації, членом якої є хворий. Один примірник акта надсилається санепідстанції для аналізу і контролю за здійсненням заходів. Перший примірник акта розслідування зберігається на підприємстві протягом 45 років.

Власник зобов'язаний у п'ятиденний термін після закінчення розслідування причин профзахворювання розглянути його матеріали та видати наказ про заходи щодо запобігання профзахворюванням, а також про притягнення до відповідальності осіб, з вини яких допущені порушення санітарних норм і правил, що призвели до виникнення профзахворювання.

Про здійснення запропонованих комісією з розслідування заходів щодо запобігання профзахворюванням власник письмово інформує санепідстанцію протягом терміну, зазначеного в акті.

У разі втрати працівником працездатності внаслідок профзахворювання власник направляє потерпілого на МСЕК для розгляду питання подальшої його працездатності.

Контроль за правильним та своєчасним розслідуванням профзахворювань, оформленням документації, а також здійсненням заходів щодо усунення причин, які призвели до профзахворювання, здійснюють органи та установи державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ.

Трудові колективи через обраних ними уповноважених з питань охорони праці, а також професійні спілки в особі виборних органів та представників здійснюють громадський контроль за розслідуванням причин профзахворювань.

Реєстрація та облік випадків профзахворювань ведеться в спеціальному журналі за встановленою формою:

- на підприємстві та в установах санітарно-епідеміологічної служби на підставі повідомлень про профзахворювання та актів їх розслідування;
- у лікувально-профілактичних закладах на підставі медичної картки амбулаторного хворого, виписки з історії хвороби, лікарського висновку про

діагноз, встановлений під час обстеження в стаціонарі, а також повідомлення про профзахворювання.

До цього журналу також вносяться дані щодо працездатності кожного працівника, в якого виявлено профзахворювання.

У разі виявлення у працівника кількох професійних захворювань потерпілий реєструється в журналі один раз та зазначаються всі його діагнози.

Професійні захворювання, виявлені у осіб, які приїхали на постійне проживання в Україну з інших країн, реєструються у лікувально-профілактичних закладах та територіальній санепідстанції за місцем проживання потерпілого в Україні, а розслідування причин цих профзахворювань проводиться в порядку, передбаченому міжнародними договорами України.

4. Розслідування нещасних випадків невиробничого характеру

Відповідно до Постанови № 270 від 22 березня 2001р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ N 1356 від 21.11.2007, N 885 від 19.08.2009, N 1400 від 26.12.2011, N 868 від 19.09.2012) під *нешасними випадками невиробничого характеру* слід розуміти не пов'язані з виконанням трудових обов'язків травми, у тому числі отримані внаслідок заподіяних тілесних ушкоджень іншою особою, отруєння, самогубства, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою, травми, отримані внаслідок стихійного лиха, контакту з тваринами тощо (нешасні випадки), які призвели до ушкодження здоров'я або смерті потерпілих, *що сталися під час:*

1) прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, що не належить підприємству, установі або організації (далі – організації) і не використовувався в інтересах цієї організації;

2) переміщення повітряним, залізничним, морським, внутрішнім водним, автомобільним транспортом, в електротранспорті, метрополітені, на канатній дорозі, фунікулері та на інших видах транспортних засобів;

3) виконання громадських обов'язків (рятування людей, захист власності, правопорядку тощо, якщо це не входить до службових обов'язків);

4) виконання донорських функцій;

5) участі в громадських акціях (мітингах, демонстраціях, агітаційно-пропагандистській діяльності тощо);

6) участі у культурно-масових заходах, спортивних змаганнях;

7) проведення культурних, спортивних та оздоровчих заходів, не пов'язаних з навчально-виховним процесом у навчальних закладах;

8) використання газу у побуті;

9) вчинення протиправних дій проти особи, її майна;

10) користування або контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами;

11) виконання робіт у домашньому господарстві, використання побутової техніки;

12) стихійного лиха;

13) перебування в громадських місцях, на об'єктах торгівлі та побутового обслуговування, у закладах лікувально-оздоровчого, культурно-освітнього та спортивно-розважального призначення, в інших організаціях, а також у рекреаційних зонах.

14) контакту з тваринами (у тому числі птахами, плазунами, комахами тощо) та рослинами (у тому числі грибами, водоростями тощо), що призвело до ушкодження здоров'я або смерті потерпілих;

15) споживання (використання) нехарчової продукції.

Факт ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку встановлює і засвідчує лікувально-профілактичний заклад.

Документом, який підтверджує ушкодження здоров'я особи, є листок непрацездатності чи довідка лікувально-профілактичного закладу.

Нещасні випадки розслідуються незалежно від того, чи був потерпілий у стані наркотичного або алкогольного сп'яніння

Повідомлення про нещасні випадки невиробничого характеру

Лікувально-профілактичні заклади, до яких звернулися або були доставлені потерпілі внаслідок нещасних випадків, протягом доби надсилають письмове повідомлення за встановленою формою:

– про кожний нещасний випадок – до районної держадміністрації (виконавчого органу міської, районної у місті ради);

– про кожний нещасний випадок, що стався внаслідок споживання (користування) нехарчової продукції – до органу державного ринкового нагляду у відповідній сфері відповідальності;

– про нещасний випадок із смертельним наслідком, пов'язаний із заподіянням тілесних ушкоджень іншою особою, а також нещасний випадок, що стався внаслідок контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами або під час дорожньо-транспортної пригоди, – прокурору та органу досудового розслідування.

Розслідування нещасних випадків із смертельним наслідком, групових нещасних випадків у разі смерті хоча б одного з потерпілих, нещасних випадків, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень іншою особою, а також нещасних випадків, які сталися внаслідок контакту із зброєю, боєприпасами та вибуховими матеріалами або дорожньо-транспортної пригоди, проводиться органом досудового розслідування.

Районна держадміністрація (виконавчий орган міської, районної у місті ради) протягом доби з часу надходження від лікувально-профілактичного закладу повідомлення про нещасний випадок (за винятком нещасних випадків із смертельним наслідком) приймає рішення щодо утворення комісії з розслідування нещасного випадку у складі не менш як трьох осіб.

До роботи комісії з розслідування нещасного випадку можуть залучатися представники районної держадміністрації (виконавчого органу міської, районної у місті ради), Фонду соціального страхування з тимчасової

втрата працездатності, організації, де працюють або навчаються потерпілі, організації, на території чи об'єкті якої стався нещасний випадок, а також представники органів охорони здоров'я, освіти, захисту прав споживачів, експерти страхової компанії (якщо потерпілий був застрахований).

До розслідування нещасних випадків, які сталися під час прямування на роботу чи з роботи, залучаються представники відповідного профспілкового органу або уповноважені трудового колективу, якщо потерпілий не є членом профспілки.

Розслідування нещасного випадку проводиться протягом 10 календарних днів після утворення комісії. У разі потреби цей термін може бути продовжений керівником органу (організації), який призначив розслідування.

Акти за формою НТ, які складаються за результатами розслідування нещасних випадків з працюючими особами, зберігаються в організації разом з матеріалами розслідування протягом 45 років. Акти за формою НТ та матеріали розслідування нещасних випадків з непрацюючими особами зберігаються протягом трьох років у архіві районної держадміністрації (виконавчих органів міських, районних у містах рад).

Реєстрація нещасних випадків, за результатами розслідування яких складаються акти за формою НТ, проводиться районними держадміністраціями (виконавчими органами міських, районних у містах рад) та організаціями, які проводили розслідування, у журналі за встановленою формою

Організація, яка відповідальна за безпечну життєдіяльність населення на території чи об'єкті, де стався нещасний випадок, здійснює запропоновані комісією, що проводила розслідування, заходи щодо усунення причин подібних випадків. Про здійснення зазначених заходів керівник організації у письмовій формі повідомляє районну держадміністрацію (виконавчий орган міської, районної у місті ради) у термін, зазначений в акті за формою НТ.

5. Розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 616 від 31.08.2001р. (зі змінами, внесеними згідно з наказами МОНУ № 773 від 05.07.2004р, № 1365 від 07.10.2013р) Положення встановлює єдиний порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами (учасники навчально-виховного процесу) під час навчально-виховного процесу, у тому числі під час трудового та професійного навчання в навчальних закладах на території України, і поширюється на дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, позашкільні, вищі навчальні заклади, заклади післядипломної освіти незалежно від форм власності й підпорядкування.

У Положенні *нещасний випадок* – це обмежена в часі подія, раптовий вплив небезпечного фактора чи середовища, що сталися під час навчально-виховного процесу, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть учасника навчально-виховного процесу;

Розслідуванню підлягають нещасні випадки, що трапилися з учасниками навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу і призвели до тимчасового (більш як на один робочий (навчальний) день залежно від типу та організації роботи навчального закладу) або стійкого погіршення стану здоров'я чи їх смерті, а саме: травми через нанесення тілесних ушкоджень різного походження, у тому числі нанесених іншою особою, предметами, отруєння, теплові удари, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та інші ушкодження, отримані внаслідок аварій, пожеж, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани, інші надзвичайні події), контакту з представниками тваринного та рослинного світу.

Розслідуванню підлягають нещасні випадки, що сталися:

– під час проведення навчальних занять (лекцій, уроків, практичних, лабораторних занять, інших занять та в перервах між ними) відповідно до навчальних, виробничих і наукових планів та розкладу занять;

– під час прямування на заняття з одного корпусу навчального закладу до іншого пішки чи на транспорті, якщо це визначено навчальними, виробничими і науковими планами та розкладом занять;

– під час проведення позакласних, позашкільних та інших заходів у вихідні, святкові та канікулярні дні, якщо ці заходи здійснюються під безпосереднім керівництвом працівника навчального закладу (викладача, вчителя, вихователя, класного керівника, майстра виробничого навчання тощо) або іншої особи, яка призначена наказом керівника навчального закладу за його згодою;

– під час занять з трудового і професійного навчання, проведення професійних, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, виробничої та навчальної практики, які проводяться відповідно до навчальних планів у навчальних закладах або на дільницях (територіях), що їм належать;

– під час роботи у шкільних лісництвах, на навчально-дослідних ділянках навчального закладу;

– під час роботи у трудових студентських загонах, учнівських об'єднаннях (таборах праці і відпочинку);

– під час проведення спортивних змагань, тренувань, оздоровчих заходів, екскурсій, походів, експедицій, організованих навчальним закладом у встановленому порядку;

– під час перевезень учасників навчально-виховного процесу до місця проведення навчання, інших заходів і назад у разі організованого прямування їх на запланований захід на транспорті або пішки;

– унаслідок вживання алкоголю, наркотичних або інших психотропних речовин, а також унаслідок їх дії (асфіксія, інсульт, зупинка серця тощо) за

наявності медичного висновку, якщо нещасні випадки сталися під час проведення занять, інших заходів та робіт, зазначених в абзацах другого - дев'ятому цього пункту.

Погіршення стану здоров'я або втрату працездатності внаслідок нещасного випадку встановлює та засвідчує лікувально-профілактичний заклад.

Лікувально-профілактичний заклад, куди доставлено потерпілого внаслідок нещасного випадку, що стався під час навчально-виховного процесу, на письмовий запит керівника навчального закладу надає медичний висновок про стан потерпілого та характер ушкоджень.

Нещасні випадки розслідуються незалежно від того, чи був потерпілий у стані психічного розладу, алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Контроль за правильним і своєчасним розслідуванням і обліком нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу, а також виконанням заходів щодо усунення причин, що викликали нещасний випадок, здійснює відповідний орган управління освітою, засновник (власник), якому підпорядкований навчальний заклад.

Громадський контроль здійснюють професійні спілки через своїх представників у навчальному закладі, а також уповноважені трудового колективу навчального закладу з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Про кожний нещасний випадок, що трапився під час навчально-виховного процесу, *потерпілий або свідок нещасного випадку повинен повідомити безпосереднього керівника (учителя, вихователя, викладача, іншу особу, яка була присутня під час проведення заходів навчально-виховного процесу в навчальному закладі чи за його межами), який зобов'язаний:*

- терміново організувати надання першої медичної допомоги потерпілому, у разі необхідності – його доставку до лікувально-профілактичного закладу;

- зберегти обстановку на місці в тому стані, в якому вона була на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю тих, хто там перебуває, і не призведе до більш тяжких наслідків);

- повідомити про те, що сталося, керівника навчального закладу та особу, на яку покладено відповідальність за охорону праці, безпеку життєдіяльності в навчальному закладі.

Якщо нещасний випадок трапився під час походів, екскурсій або інших заходів поза територією району (міста), де розташовано навчальний заклад, особа, відповідальна за проведення заходу, негайно повідомляє також орган управління освітою за місцем події.

Керівник навчального закладу, одержавши повідомлення про нещасний випадок, зобов'язаний негайно:

- ужити заходів щодо усунення причин, що викликали нещасний випадок;

- повідомити батьків потерпілого (особу, яка представляє його інтереси);

- направити письмовий запит до лікувально-профілактичного закладу для отримання медичного висновку про характер і тяжкість ушкодження потерпілого;

- протягом доби утворити наказом комісію з розслідування нещасного випадку у складі не менше ніж три особи та організувати розслідування нещасного випадку.

Про нещасний випадок, що стався з учасником навчально-виховного процесу через нанесення тілесних ушкоджень внаслідок бійок, скоєння правопорушень під час навчально-виховного процесу, керівник навчального закладу також інформує правоохоронні органи.

До складу комісії з розслідування нещасних випадків включаються:

- заступник керівника навчального закладу, на якого покладено відповідальність за охорону праці, безпеку життєдіяльності навчального закладу (голова комісії) і який пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності відповідно до Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 18 квітня 2006 року № 304, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 07 липня 2006 року за № 806/12680;

- керівник служби охорони праці навчального закладу або особа, на яку наказом керівника покладено ці обов'язки;

- член комітету профспілкової організації або уповноважений трудового колективу навчального закладу з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Якщо чисельність працівників навчального закладу менша ніж 20 осіб (дошкільний навчальний заклад, позашкільний навчальний заклад тощо), комісію з розслідування нещасного випадку утворює орган управління освітою, засновник (власник), якому підпорядкований навчальний заклад.

До складу комісії не включається працівник навчального закладу, який безпосередньо відповідає за стан охорони праці, безпеки життєдіяльності у структурному підрозділі навчального закладу (лабораторія, кабінет, майстерня тощо), де стався нещасний випадок.

Потерпілий, його батьки, особи, які представляють інтереси потерпілого, мають право брати участь у роботі комісії, надавати свої пояснення та пропозиції, додавати до матеріалів розслідування документи, що пояснюють причини та обставини нещасного випадку, викладати в письмовій чи усній формі свою особисту думку щодо нещасного випадку та отримувати від комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Потерпілий, його батьки або особи, які представляють інтереси потерпілого, можуть звернутися до керівника навчального закладу з письмовою заявою про нерозголошення інформації про наслідки нещасного випадку, якщо така інформація може завдати моральної шкоди потерпілому.

Комісія з розслідування нещасного випадку зобов'язана протягом трьох робочих днів з дати її утворення провести розслідування нещасного випадку.

У разі необхідності проведення експертиз, лабораторних досліджень, випробувань, надання інших документів для встановлення обставин та причин нещасного випадку строк розслідування може бути продовжено за погодженням з органом управління освітою вищого рівня, але не більше ніж на місяць. Рішення про таке продовження приймає комісія з розслідування нещасного випадку, наказ про продовження строку розслідування видає керівник навчального закладу, який затвердив склад комісії.

Під час проведення розслідування нещасного випадку комісія повинна:

- з'ясувати обставини і причини нещасного випадку;
- отримати пояснення у потерпілого;
- виявити і опитати свідків та осіб, які допустили порушення нормативно-правових актів з охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- розробити заходи щодо усунення причин нещасного випадку, визначити відповідальних за це осіб;
- скласти акт про нещасний випадок за формою Н-Н (акт Н-Н) до цього Положення у п'яти примірниках, який затверджується керівником навчального закладу.

До акта Н-Н додаються пояснення свідків, потерпілого та інші документи щодо обставин нещасного випадку, наявності шкідливих і небезпечних факторів та медичний висновок про стан здоров'я потерпілого в результаті нещасного випадку.

Акт Н-Н підписують голова та всі члени комісії з розслідування нещасного випадку. У разі незгоди зі змістом зазначеного акта член комісії письмово викладає свою думку, яка додається до акта і є його невід'ємною частиною, про що робиться запис в акті Н-Н.

Керівник навчального закладу відповідає за правильне і своєчасне розслідування та облік нещасних випадків, складання акта Н-Н, розроблення і виконання заходів щодо усунення причин нещасного випадку.

Нещасний випадок, про який потерпілий не повідомив керівника навчального закладу протягом робочого (навчального) дня, коли трапився нещасний випадок, або наслідки якого проявилися не відразу і засвідчені лікувально-профілактичним закладом, розслідується протягом календарного місяця з дня одержання письмової заяви потерпілого (його батьків або особи, яка представляє інтереси потерпілого) згідно з цим Положенням. У цьому разі питання про складання акта Н-Н вирішується комісією з розслідування навчального закладу, яка утворюється наказом керівника навчального закладу, після всебічної перевірки заяви про нещасний випадок з урахуванням усіх обставин, медичного висновку про характер травми, можливої причини її походження, свідчень учасників та інших доказів. Одержання медичного висновку покладається на керівника навчального закладу.

Якщо погіршення стану здоров'я потерпілого сталося внаслідок загального захворювання, хвороби, що підтверджено відповідним медичним висновком лікувально-профілактичного закладу за місцем проживання потерпілого, нещасний випадок розслідується за первинним діагнозом, при цьому наслідок погіршення стану здоров'я не враховується.

Нещасні випадки, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу навчальних закладів під час проходження ними виробничого навчання, практики або виконання робіт на підприємстві під керівництвом його посадових осіб, розслідуються і беруться на облік підприємством згідно з Порядком розслідування нещасних випадків на виробництві. У розслідуванні бере участь представник навчального закладу.

Нещасні випадки, що сталися на підприємстві з учасниками навчально-виховного процесу навчальних закладів, які проходять виробниче навчання, практику або виконують роботу під керівництвом учителя, викладача, майстра виробничого навчання навчального закладу на дільниці, виділеній підприємством для цієї мети, розслідуються органом управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу або керівником навчального закладу спільно з представником підприємства, оформляються актом про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1, беруться на облік органом управління освітою, навчальним закладом та підприємством. Один примірник затвердженого акта про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1 надсилається керівнику навчального закладу за місцем навчання потерпілого, другий - до органу управління освітою, засновнику (власнику), якому підпорядкований навчальний заклад.

Нещасний випадок, що стався під час проведення походів, екскурсій, експедицій з навчальною метою поза територією району (міста), де розташовано навчальний заклад, розслідується комісією органу управління освітою, на території якого стався нещасний випадок. У разі неможливості прибути для участі у розслідуванні представника навчального закладу, з учасником навчально-виховного процесу якого стався нещасний випадок, до складу комісії включається представник такого самого за типом навчального закладу. Матеріали розслідування, у тому числі акти Н-Н, надсилаються до органу управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу та керівнику навчального закладу.

Усі нещасні випадки, оформлені актами Н-Н, беруться на облік і реєструються навчальним закладом, органом управління освітою у журналі реєстрації нещасних випадків, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу.

Нещасні випадки, що трапилися з учасниками навчально-виховного процесу і не спричинили втрату здоров'я, наслідком яких є мікротравми, засвідчуються і реєструються медичним працівником навчального закладу в окремому журналі реєстрації мікротравм, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу. Такі нещасні випадки не беруться на облік навчальним закладом.

У разі самогубства учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу проводиться розслідування, складається акт Н-Н і такий нещасний випадок береться на облік.

Спеціальне розслідування нещасних випадків, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу.

Спеціальному розслідуванню підлягають нещасні випадки:

- групі, що трапилися одночасно з двома і більше потерпілими, незалежно від тяжкості тілесних ушкоджень;
- що спричинили тяжкі наслідки (у тому числі інвалідність потерпілого);
- із смертельним наслідком; випадки смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу.

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, нещасний випадок із смертельним наслідком та у випадку смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу *керівник навчального закладу зобов'язаний негайно повідомити:*

- батьків потерпілого або особу, яка представляє його інтереси;
- лікувально-профілактичний заклад за місцем, де стався нещасний випадок (у разі виявлення отруєнь - відповідний територіальний орган державної санітарно-епідеміологічної служби);
- орган управління освітою, інший центральний орган виконавчої влади, засновника (власника), якому підпорядкований навчальний заклад;
- органи прокуратури та внутрішніх справ за місцем, де стався нещасний випадок.

Повідомлення про нещасний випадок (груповий / із смертельним наслідком) надсилається за допомогою засобів оперативного зв'язку (телефон, телеграф, факс тощо).

Про кожний груповий нещасний випадок, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, нещасний випадок із смертельним наслідком та випадок смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу орган управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу протягом доби повідомляє МОН України, надсилає матеріали спеціального розслідування в триденний строк після закінчення розслідування.

Спеціальне розслідування нещасного випадку, під час якого загинуло від 1 до 4 осіб або травмовано до 10 осіб, у випадку смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу проводиться комісією зі спеціального розслідування, яка створюється наказом керівника органу управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу, за участю представника МОН України.

Спеціальне розслідування нещасного випадку з особливо тяжкими наслідками, під час якого загинуло 5 і більше осіб або травмовано більше 10 осіб, проводиться комісією зі спеціального розслідування, призначеною наказом МОН України.

До складу комісії зі спеціального розслідування групового нещасного випадку, нещасного випадку зі смертельним наслідком або випадку смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу входять:

- голова – керівник (заступник керівника) органу управління освітою за місцезнаходженням навчального закладу;
- члени:

- 1) керівник (заступник керівника) навчального закладу;
- 2) керівник служби охорони праці навчального закладу або особа, на яку наказом керівника покладено ці обов'язки;
- 3) член комітету профспілкової організації або уповноважений трудового колективу навчального закладу з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності;
- 4) представник МОН України (крім випадків смерті учасників навчально-виховного процесу під час навчально-виховного процесу).

Залежно від конкретних умов (кількості загиблих, причин і можливих наслідків нещасного випадку тощо) до складу комісії можуть бути включені представники правоохоронних органів, органів державного нагляду за охороною праці, пожежного нагляду, органів охорони здоров'я, спеціалісти відповідного штабу цивільної оборони та реагування на надзвичайні ситуації, інших органів (за згодою).

Комісія зі спеціального розслідування зобов'язана:

- з'ясувати обставини і причини нещасних випадків, отримати пояснення у потерпілого (потерпілих);
- виявити і опитати свідків та осіб, які допустили порушення нормативно-правових актів з охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- розробити заходи щодо усунення причин нещасного випадку, визначити відповідальних за це осіб.

Комісія зі спеціального розслідування протягом 10 робочих днів з дня її утворення розслідує нещасний випадок і складає акт спеціального розслідування групового нещасного випадку (нещасного випадку із смертельним наслідком), оформляє інші необхідні документи і матеріали, перелік яких наведено в пункті 12 цього розділу. За потреби встановлений строк розслідування може бути продовжений органом управління освітою, який утворив комісію зі спеціального розслідування, але не більш як на 30 календарних днів.

Акт спеціального розслідування затверджується органом управління освітою, який призначив комісію зі спеціального розслідування нещасного випадку.

Копії актів спеціального розслідування і акта Н-Н (на кожного потерпілого окремо) та наказ керівника навчального закладу за результатами розслідування нещасного випадку надсилаються до органу управління освітою, який зобов'язаний надіслати по одному примірнику до МОН України, іншого центрального органу виконавчої влади, якому підпорядкований навчальний заклад, засновнику (власнику) навчального закладу.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення основним поняттям, пов'язаним із травматизмом.
2. Подайте класифікацію травм за характером ушкоджень людини.
3. Наведіть групи нещасних випадків за важкістю наслідків.
4. Подайте класифікацію причин травматизму.

5. Назвіть та коротко охарактеризуйте методи дослідження виробничого травматизму.

6. Перелічіть ситуації, коли нещасний випадок, що стався з людиною, вважається виробничим, розслідується підприємством, за результатом розслідування складається акт форми Н-1.

7. Наведіть обов'язки керівника підприємства, на якому стався нещасний випадок.

8. Подайте порядок створення комісії, її склад, обов'язки та термін роботи під час розслідування виробничого нещасного випадку.

9. Перелічіть нещасні випадки, які підлягають спеціальному розслідуванню.

10. Подайте порядок створення комісії, її склад, обов'язки та термін роботи під час спеціального розслідування виробничого нещасного випадку.

11. Наведіть обов'язки керівника підприємства, на якому стався смертельний або груповий нещасний випадок.

12. Подайте порядок створення комісії, її склад, обов'язки та термін роботи під час розслідування професійних захворювань.

13. Перелічіть ситуації, коли нещасний випадок, що стався з людиною, має невиробничий характер та за результатом розслідування складається акт форми Н-Т.

14. Подайте порядок створення комісії, її склад, обов'язки та термін роботи під час розслідування невиробничих нещасних випадків.

15. Перелічіть порушення стану здоров'я учасників навчально-виховного процесу, які відносяться до нещасних випадків, що розслідуються закладами освіти.

16. Наведіть ситуації, коли нещасний випадок, що стався з учасником навчально-виховного закладу, розслідується закладом освіти та за результатом розслідування складається акт форми Н-Н.

17. Подайте обов'язки учителя, вихователя, викладача, іншу особу, яка була присутня під час проведення заходів навчально-виховного процесу в навчальному закладі чи за його межами, коли стався нещасний випадок з учнем, студентом, вихованцем.

18. Наведіть обов'язки керівника навчально-виховного закладу щодо організації розслідування нещасного випадку у навчально-виховному закладі.

19. Подайте порядок створення комісії, її склад, обов'язки та термін роботи під час розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах.

СПЕЦІАЛЬНІ РОЗДІЛИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Нормативно-правові основи організації навчально-виховного процесу у закладах освіти

Державна політика з безпеки життєдіяльності в галузі освіти базується на принципі пріоритету життя і здоров'я учасників навчально-виховного процесу, повної відповідальності роботодавця, керівника навчального закладу за створення належних, безпечних і здорових умов навчання та праці.

Неухильне дотримання вимог безпеки життєдіяльності (система знань з питань охорони життя, здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму, дії у випадках надзвичайних ситуацій тощо) усіма учасниками навчально-виховного процесу є елементом дисципліни освітнього процесу, культури безпеки життєдіяльності.

Навчально-виховний процес – система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів тощо).

Перелік нормативно-правових документів, що регулюють відношення суб'єктів освітянського процесу з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності:

1. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 № 563, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за № 969/6160;

2. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затверджені постановою Головного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63, погоджені Міністерством освіти і науки України 05.06.2001 № 1/12-1459 (ДСанПіН 5.2.2.008-01);

3. Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджені наказом Міністерства освіти України і Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України від 30.09.98 № 348/70, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (зі змінами) (Правила пожежної безпеки);

4. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджені наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстровані в

Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533 (Правила безпечної експлуатації електроустановок);

5. Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.03.2004 № 81, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.05.2004 за № 620/9219 (Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики).

6. Правила безпеки під час проведення навчання з біології в загальноосвітніх навчальних закладах, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 15.11.2010, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 03.12.2010 за № 1215/18510 (Правила безпеки під проведення навчання з біології).

7. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 за № 806/12680 (Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці).

8. Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 № 616, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 28.12.2001 за № 1093/6284 (Положення про порядок розслідування нещасних випадків).

2. Вимоги безпеки до розміщення обладнання та утримання робочих місць у навчально-виховних закладах

Закон України «Про освіту» (ст. 26) визначає, що забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах покладається на їх власника або уповноважений ним орган, керівника навчального закладу.

Відповідно до Положення про організацію охорони праці особисту відповідальність за створення безпечних умов навчально-виховного процесу несе керівник навчального закладу.

Завідувачі кабінетів, учителі, керівники предметних гуртків несуть відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інвентарю тощо. Вони здійснюють заходи для створення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу, забезпечують виконання чинних правил і норм з безпеки і гігієни праці та навчання.

Завідувачі кабінетів, учителі, керівники гуртків один раз на три роки проходять навчання з безпеки життєдіяльності з наступною перевіркою знань відповідно до Положення про організацію охорони праці.

Відповідальність за стан електрообладнання, вентиляції, водопровідної і каналізаційної мереж і сантехнічних споруд у кабінетах несуть особи, призначені наказом керівника навчального закладу.

Приміщення навчальних кабінетів мають відповідати вимогам: ДСанПіН 5.5.2.008-01, Правил безпечної експлуатації електроустановок, Правил пожежної безпеки.

Перед початком нового навчального року кабінети (лабораторії) навчального закладу приймає комісія, створена за наказом керівника навчального закладу, про що складається акт-дозвіл на проведення занять.

На кабінети (лабораторії) мають бути паспорти, які визначають основні параметри: освітлення, площа, наявність інженерних мереж (водопостачання, каналізація, вентиляція, тепломережа, електромережа), забезпечення меблями, обладнанням, підручниками, посібниками, приладдям тощо.

Під час проведення навчальних занять з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій вимоги безпеки визначаються Правилами безпеки під час навчання в кабінетах інформатики.

У кабінетах дозволяється користуватися кіно-, відео- та мультимедійною апаратурою за умов, якщо:

- забезпечено вихід з кабінету в коридор або на сходову площадку;
- електропроводка в кабінеті стаціонарна і виконана відповідно до вимог Правил безпечної експлуатації електроустановок;
- виконується інструкція з експлуатації апаратури.

Сучасні технічні засоби навчання, до яких належать комп'ютер, мультимедійний проектор, проекційний екран та інтерактивна дошка, повинні бути заземлені за схемами, які розміщені в технічних описах та інструкціях, що додаються до пристроїв.

Електронні засоби загального та навчального призначення для кабінетів повинні мати відповідний гриф відповідно до Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 № 537, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.07.2008 за № 628/15319, та позитивний висновок санітарно-епідеміологічної експертизи відповідно до Порядку проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14.03.2006 № 120, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 31.03.2006 за № 362/12236.

Відповідно до Правил безпеки під час навчання в кабінетах інформатики використання персональних комп'ютерів для навчальних занять, спеціальних периферійних пристроїв дозволяється за умови сертифікації в Україні згідно з державною системою сертифікації УкрСЕПРО та наявності позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи Міністерства охорони здоров'я.

Учитель, який проводить навчання в кабінеті, повинен стежити і перевіряти комплектність і справний стан протипожежного обладнання, засобів надання першої допомоги.

Лаборант кабінету математично-природничого напрямку, який працює під керівництвом завідувача кабінету, учителя, відповідає за зберігання обладнання, підготовку його до лабораторних і практичних робіт,

демонстраційних дослідів, здійснює профілактичне обслуговування (видалення вологи і витирання пилу, змащування окремих деталей тощо) приладів та апаратури, пристроїв і приладдя.

Для безпечного проведення лабораторних і практичних робіт, що передбачають використання небезпечних і шкідливих речовин, важливе значення має використання спецодягу та індивідуальних засобів захисту. Усі учні мають бути забезпечені халатами, захисними рукавичками і захисними окулярами або маскою. У кабінеті слід мати достатню кількість захисних окулярів (або масок), розрахованих на кількість учнів у класі.

Кабінети обладнуються аптечкою з набором медикаментів, перев'язувальних засобів і приладь та інформацією про місце знаходження і номер телефону найближчого лікувально-профілактичного закладу.

У разі скоєння нещасного випадку, що трапився з учнем під час проведення навчально-виховного процесу в кабінеті (лабораторії) учитель повинен терміново організувати надання першої допомоги потерпілому відповідно до Положення про порядок розслідування нещасних випадків.

3. Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі освіти

Санітарно-гігієнічні умови в навчальних приміщеннях охоплюють такі елементи:

- освітлення (природне, штучне);
- мікроклімат (фізичні параметри: температура, відносна вологість, швидкість руху повітря, іонізація, хімічний склад повітря);
- звукове наповнення (шум).

Людина може переносити помірні зміни зовнішніх умов без помітного погіршення своєї працездатності, оскільки її організм завдяки механізмам саморегуляції здатен підтримувати стан життєдіяльності на певному оптимальному рівні (гомеостаз). Однак часто зміни зовнішніх умов можуть перевищувати можливості регуляційних механізмів, внаслідок чого порушується діяльність центральної нервової системи, органів чуттів, м'язів, залоз, що спричинює погіршення психофізіологічних показників людини. З метою профілактики таких небажаних наслідків до навчального середовища висувають санітарно-гігієнічні вимоги, дотримання яких знижує або навіть повністю унеможлиблює негативний вплив на школярів та вчителів.

Освітлення

Навчальні приміщення та робочі місця максимально сприятливо освітлюють, що має велике значення для забезпечення працездатності учнів. Недостатнє освітлення пригнічує психіку дитини і гостроту зору та слуху, а отже, працездатність і якість навчальної діяльності.

Шкільне освітлення влаштовують із дотриманням таких критеріїв:

- достатність;
- рівномірність у часі та просторі;
- відсутність тіней на робочому місці і ймовірності засліплення;
- уникнення перегріву приміщення.

Для освітлення шкільних приміщень використовують природне та штучне освітлення.

1. *Природне освітлення.* Воно є найкращим за біологічними властивостями для очей людини, однак для створення оптимальних умов навчання природне освітлення теж нормують, дотримуючись таких вимог:

а) вікна класів, кабінетів і лабораторій (крім кабінетів креслення та малювання) орієнтують на південь, південний схід чи схід, за необхідності застосовують сонцезахисні пристрої. Рекомендовано двохстороннє освітлення гімнастичного залу із заходу та сходу;

б) для максимально тривалого проникнення сонячних променів у приміщення вікна мають бути витягнутими в горизонтальному напрямку і розташованими якнайближче до стелі, а від підлоги – на висоті 75–80 см;

в) вікна повинні мати достатні розміри та якісне скло (показник світлопропускання не менше 80%), а міжвіконні проміжки не мають перевищувати 30-50 см.

Гігієнічну оцінку природного освітлення визначають комплексом показників: коефіцієнтом природного освітлення, світловим коефіцієнтом, кутом світлового отвору, кутом падіння світла, коефіцієнтом заглиблення.

Коефіцієнт природного освітлення (КПО) – це відношення освітленості (в люксах) горизонтальної поверхні на робочому місці до освітленості розсіяним світлом горизонтальної поверхні поза будівлею, виражене у відсотках (для навчальних приміщень не менше 1,25–1,50%).

Світловий коефіцієнт – це відношення загальної площі заскленої поверхні вікон до площі підлоги у приміщенні (у навчальних приміщеннях – понад 0,20; у жилих кімнатах – понад 0,12).

Кут світлового отвору – кут, під яким видно небо із точки на робочому місці (не менше 5°). Цей показник залежить від зони розриву, тобто відстані між вікнами та об'єктами, які затуляють світло (будинки, дерева тощо). Зона розриву має становити 2-3 висоти затуляючого об'єкта.

Кут падіння світла – кут у вертикальній площині, під яким видно засклену площу вікна із точки на робочому місці (не менше 27°).

Коефіцієнт заглиблення – відношення висоти верхнього краю вікна від підлоги до глибини (ширини) приміщення (не менше 0,5).

Відповідно до «Державних санітарних правил і норм (ДСанПіН 5.5.2.008-01) влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу»

Усі навчальні приміщення загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати природне освітлення. Незалежно від розміщення вікон (збоку, зверху) в навчальних приміщеннях світло повинно падати на робочі місця зліва. Оптимальний рівень природного освітлення забезпечується при верхньому і боковому освітленні приміщень. Забороняється облаштовувати навчальні приміщення так, щоб світловий потік був спрямований праворуч, спереду від учнів, крім майстерень з обробки металу, де повинен переважати правосторонній або прямий світлорозподіл. При загальній площі класної кімнати 64 кв. м і більше обов'язково слід передбачити додаткове освітлення

через рекреаційні приміщення. Якщо глибина приміщення становить більше 6,0–6,5 м, то необхідне двобічне освітлення. Висота вікна при правосторонньому освітленні повинна бути не меншою 2,2 м при наявності глухої перегородки висотою 0,8 м від підлоги (при висоті приміщення 3,0 м). Допускається використовувати матове скло для освітлення внутрішньої світлонесучої стіни на висоті 0,8–1,0 м від глухої перегородки і далі 1,2–1,4 м віконне скло до стелі (при загальній висоті застосування 2,2 м). Можливе додаткове освітлення світлом через прохідні коридори (нерекреаційні), умивальні, роздягальні при спортивних залах. Штучне освітлення допускається тільки в актовому залі, кіноаудиторії, санітарних вузлах, приміщеннях кладових, охолоджуючих камер при кухні, допоміжних приміщеннях для працівників кухні, радіовузлах, дикторських, інвентарних і душових при спортивному залі. Орієнтація вікон навчальних приміщень повинна відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97. В умовах світлового поясу України (53 град. північної широти) – найбільш високий рівень природного освітлення, і тому максимальну кількість приміщень школи необхідно орієнтувати на цей бік горизонту. Для приміщень продовженого дня рекомендується східна орієнтація, для занять у першу зміну – західна. Забороняється орієнтувати навчальні приміщення на північ (за винятком кабінетів образотворчого мистецтва та креслення, де необхідно рівномірне освітлення).

При стрічковому застосуванні, а також орієнтації на південь-схід, південь-захід, захід обов'язкове облаштування сонцезахисними засобами (штори із тканини з достатніми світлопропускними можливостями – поплін, штапель, підйомно-поворотні жалюзі тощо). При відсутності прямого попадання сонячного променя на робочі місця учнів штори повинні знаходитись в міжвіконних простінках і не закривати вікна. Ламбрікени не повинні сягати нижче верхньої частини віконної рами. Для забезпечення оптимального природного освітлення навчальних приміщень необхідно мити вікна не менше 2-х разів протягом навчального року.

Природне освітлення повинно бути рівномірним і не створювати блиску.

Коефіцієнт природного освітлення (КПО) в навчальних приміщеннях повинен дорівнювати 2,5% на робочих місцях 3-го ряду парт (1 м від внутрішньої стіни). При двобічному освітленні мінімальне значення КПО визначається на другому ряді парт.

Рівномірність освітлення на робочому місці (відношення мінімального рівня освітлення до максимального) повинна складати не більше 0,3.

Достатність і рівномірність освітлення можна оцінити за світловим коефіцієнтом (СК) (відношення загальної площі вікон до площі підлоги). Найбільш раціональна форма вікон – прямокутна, висотою 2–2,5 м, при збереженні висоти підвіконника 0,8 м шириною 1,8–2,0 м, верхній край вікна повинен бути на відстані 0,15–0,3 м від стелі. Ширина простінків між вікнами повинна бути не більшою 0,5 м, висота підвіконня – 0,8 м, СК 1:4–1:5. Для забезпечення оптимального природного освітлення слід

передбачити: кут, під яким видно небо з найбільш віддаленого робочого місця від вікна, повинен бути не меншим 5 град.; коефіцієнт затінення менше 3 град.. Забороняється розміщення на підвіконні в навчальних приміщеннях високих кімнатних квітів.

Колір поверхні стелі, стін, меблів повинен бути жовтим, зеленим або бежевим (матових пастельних тонів). Стелю, верхні частини стін, віконні рами та двері слід фарбувати у білий колір, коефіцієнт відбиття якого 0,8; в кабінетах технічних засобів навчання (ТЗН) стіна, яка є фоном до екрану (телевізор, кінопроектор) повинна бути пофарбована в жовтий або бежевий колір з коефіцієнтом відбиття 0,6; класна дошка повинна мати матову поверхню, пофарбовану в темно-зелений, коричневий колір з коефіцієнтом відбиття 0,1–0,2.

Всі полімерні матеріали, які використовуються при будівництві та реконструкції загальноосвітніх навчальних закладів, а також оздоблення приміщень, настил підлоги, повинні мати позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Оптимальне відношення яскравості є для: «зошит-парта» – 4:1, «класна дошка-зошит» – 1:5–1:6,5, «вікно-зошит» – 7:1, «класна дошка-вікно» – 1:12. Допустимими рекомендуються такі співвідношення яскравості для поверхні: «зошит-парта» – 2:1–3:1, «класна дошка-зошит» – 1:3, 1:8–1:10, «вікно-зошит» – 15:1–17:1, «класна дошка-вікно» – 1:5.

2. Штучне освітлення. В Україні із вересня до травня необхідно підвищувати рівень освітлення навчальних приміщень за допомогою штучного освітлення. Для освітлення третього ряду парт слід у навчальних приміщеннях передбачати окреме включення другого від вікон ряду електроламп.

Рівень штучного освітлення і електротехнічне устаткування навчальних приміщень, освітлення території школи повинні відповідати СНІП П-4-79, ДБН В.2.2-3-97.

Штучне освітлення приміщень шкіл може бути забезпечено люмінесцентними лампами та лампами розжарювання з відповідною арматурою, яка повинна давати розсіяне світло, бути безпечною та надійною. Рівень штучного освітлення навчальних приміщень шкіл при використанні ламп розжарювання 150 лк і 300 лк при лампах люмінесцентних. В кабінетах креслення, майстернях рівень штучного освітлення повинен бути відповідно 200-400 лк, 300-500 лк. У всіх приміщеннях школи слід передбачати систему загального освітлення.

Люмінесцентні світильники повинні давати розсіяне світло, а для ламп розжарювання – повністю відбите світлорозповсюдження.

При штучному освітленні навчальних приміщень слід надавати перевагу люмінесцентним лампам (ЛТБ та інші), що мають позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Із люмінесцентних світильників для навчальних приміщень можна використовувати серії ЛСО-02 (підвісний світильник розсіяного світла) і ЛПО-23 (стелевий для громадських приміщень). Для освітлення класних

дошок слід використовувати люмінесцентні світильники серії ЛПО-12 несиметричного розподілу світла з люмінесцентними лампами 40 Вт і 80 Вт. Рекомендується використовувати, зокрема, штучні випромінювачі з 3500 град. К незалежно від принципу генерування видимої радіації. У класних приміщеннях можуть використовуватися люмінесцентні лампи типу ЛН (люмінесцентні лампи натурального кольору), освітлення ЛБ (білого кольору), ЛХБ (холодно білого кольору), ЛТПЦ (тепло-білого кольору), МОД (2 x 40 Вт), ШПД (2 x 40 Вт).

Для ламп розжарювання найбільш раціональні світильники переважно відбитого світлорозподілу.

У навчальних приміщеннях світильники слід розміщувати в 2 ряди паралельно до лінії вікон на відстані 1,5 м від зовнішньої і внутрішньої стін, 1,2 м – від класної дошки, 1,6 м – від задньої стіни. Відстань між рядами світильників повинна бути 2,5–2,65 м.

Питома потужність люмінесцентного освітлення повинна бути 24–28 Вт/кв. м, при лампах розжарювання – 48 Вт/кв. м.

При освітленні приміщення люмінесцентними лампами повинно бути передбачено додаткове освітлення класної дошки спеціальними лампами із світильниками несиметричного світлорозповсюдження; при освітленні лампами розжарювання – додаткові лампи.

У приміщеннях для трудового навчання встановлюються пилевологозахисні світильники ПВЛ – 2 x 40, ЛСО – 8, ЛВВО – 1. При збільшенні глибини навчальних приміщень необхідно використовувати комбіноване освітлення (штучне і природне). Рівень комбінованого освітлення на робочих місцях повинен складати 600 лк з перевагою природного освітлення. Раціональне співвідношення між світловими потоками від вікна і штучного освітлення повинно бути 2:1.

У навчальних майстернях, крім загального освітлення, слід передбачити місцеве біля верстатів та станків. У майстернях з обробки дерева і металу з метою дотримання правил техніки безпеки, профілактики травм слід передбачати подвійне включення електрообладнання в електромережу.

Оптимальний рівень штучного освітлення спортивного залу складає 400 лк на рівні підлоги. Освітлювальна арматура, вікна та опалювальні прилади у спортивному залі повинні бути закриті металевими сітками.

Світильники миються не рідше 1 разу на три місяці, вікна – 1 раз у півріччя.

Мікроклімат

Його визначають фізичні параметри (температура, відносна вологість, швидкість руху), іонізація та хімічний склад повітря. Усі ці компоненти суттєво впливають на дитячий організм, тому їх слід регулювати.

Фізичні параметри повітря визначають оптимальну придатність приміщення для людини, оскільки суттєво впливають на терморегуляцію її організму.

Найсприятливішим для людини є повітряне середовище а температурою 18–20 °С, відотною вологістю 40–60% і невеликими

швидкостями руху повітря (0– 0,3 м/с). За таких умов у школярів оптимальне самопочуття, максимальна працездатність і результативність навчання.

Норми температури і відносної вологості повітря в приміщеннях навчального закладу (ДСан ПіН 5.5.2.008-01):

- у класах, навчальних кабінетах, лабораторіях, актових залах, аудиторіях – 17–20 °С;
- у майстернях з обробки металу, дерева тощо, – 16–18 °С;
- у спортивних залах, тренажерних кімнатах – 15–17 °С;
- у приміщеннях для проведення гурткової роботи – 19–23 °С;
- у роздягальнях при спортивних залах – 19–23 °С;
- у бібліотеках – 16–18 °С,
- у кабінетах адміністрації, актовій залі – 17–21 °С;
- у туалетах – 17–21 °С;
- у спальнях, житлових кімнатах гуртожитку – 18–20 °С;
- в умивальних кімнатах – 20–23 °С;
- у душових – не нижче 25 °С;
- у вестибюлі, гардеробі, рекреаціях — 16–18 °С.

Велике значення для терморегуляції організму має відносна вологість повітря (відношення кількості водяних парів, які містяться у повітрі за певної температури, до максимально можливої їх кількості). Підвищена вологість повітря шкідливо впливає на організм унаслідок утруднення терморегуляції тіла через потовиділення за підвищеної температури повітря.

Відносна вологість повітря повинна бути 40–60%.

На тепловий обмін організму діє також швидкість руху повітря. Надто велика його швидкість може спричиняти простудні захворювання, особливо у разі спітніння.

Основним завданням учителя при підготовці та під час занять є здійснення заходів, спрямованих на забезпечення нормальної температури, швидкості циркуляції та вологості повітря у класі. Оновлення повітря в приміщеннях здійснюють природним і штучним шляхами.

Природна вентиляція полягає у проникненні повітря через пори, щілини, але переважно через кватирки, фрамуги, двері тощо. Інтенсивність обміну повітря зумовлена особливостями діяльності учнів. Наприклад, для учня у стані спокою необхідно приблизно 12,5 м³ свіжого повітря протягом 45 хв., у разі праці у майстерні – 30 м³, занять спортом – 70 м³. Однак фактично на одного учня у сучасному класі припадає 4 м³ повітря, тому за урок необхідно оновлювати повітря 3–4 рази. Кількість оновлень повітря називають коефіцієнтом вентиляції. Провітрювання не має бути надмірним, бо відчутні потоки повітря для учнів неприємні. Режим провітрювання шкільного приміщення передбачає такі заходи:

- наскрізне провітрювання приміщень перед початком занять, між змінами та після закінчення занять:

Таблиця 5.1.

Тривалість наскрізного провітрювання

	Тривалість провітрювання приміщень (хв.)
--	--

Температура повітря вулиці , °С	На малих перервах	На великих перервах та між змiнами
Від +10 до + 6	4-10	25-35
Від +5 до 0	3-7	20-30
Від 0 до -5	2-5	15-25
Від -5 до -10	1-3	10-15
Від - 10	1-1,5	5-10

– у теплі дні доцільно проводити заняття при відкритих фрамугах та кватирках;

– наскрізне провітрювання коридорів і рекреацій (приміщень для відпочинку) під час уроків;

– штучна вентиляції майстерень, спортивних залів лабораторій та природна вентиляції цих приміщень.

Повітряно-тепловий режим у школі регулюють як за допомогою вентиляції, так і системи опалення. Опалення в школі має відповідати таким санітарним вимогам:

– достатність нагрівання повітря (18–20 °С);

– рівномірність нагрівання повітря в часі та просторі з перепадом не більше 2–3 °С;

– однаковий ступінь нагрівання стелі, підлоги, стін і повітря приміщення;

– чистота повітря у приміщенні, яке опалюється. Продуктивність розумової праці значно знижується за підвищення температури повітря та вмісту в ньому вуглекислого газу. Виявлено, що учні у не провітреній класній кімнаті за температури 27 °С роблять у 2–2,5 рази більше помилок, ніж за 18–20 °С.

Дієвим засобом підвищення ефективності навчання є пульсуючий режим температури у класі, за якого коливання температури не перевищують 5–7 °С. Така пульсація сприяє загартуванню та стимулює працездатність.

Рівень іонізації повітря впливає на життєдіяльність організму людини. У класах і кабінетах з великою кількістю учнів легкі негативні іони, які позитивно впливають на організм, майже відсутні. Це призводить до втрати освіжаючих властивостей повітря, швидкої втоми, зниження загального тону організму. Сприятливу для людини іонізацію повітря забезпечують зелені насадження. У приміщеннях можна нормалізувати іонний стан повітря за допомогою спеціальних електричних пристроїв (люстр О. Чижевського).

Хімічний склад повітря впливає на існування людини і більшості наземних живих істот. Кисень, що міститься в повітрі, через дихання надходить в клітини організму, де використовується в процесі обміну речовин, в результаті якого виділяється необхідна для життєдіяльності енергія.

Кисню в природному повітрі міститься приблизно 21%, його хімічними складовими також є азот (79%) та вуглекислий газ (0,04%). У видихуваному людиною повітрі кисню майже в півтора рази менше (16%), ніж у природному повітрі, а вуглекислого газу в 100 разів більше (4%). Вміст азоту

у видихуваному повітрі порівняно із вдихуваним практично не змінюється (майже 80%).

Чистота повітря в приміщеннях загальноосвітніх навчальних закладів забезпечується:

- відповідністю кількості дітей до нормованої наповнюваності;
- регулярністю вологого прибирання приміщень з використанням дезінфікуючих та миючих засобів;
- використанням всіх видів провітрювання (наскрізне, кутове, однобічне).

Звукове наповнення (шум). Звук як чинник навчального середовища утворюють два компоненти: звукова педагогічна інформація та шум - невпорядковані, неперіодичні коливання різної фізичної природи. У побуті під шумом розуміють різноманітні перешкоди, які заважають правильному сприйняттю мови, музики, здійсненню роботи та відпочинку. У педагогічній ергономіці шумом вважають чинники середовища, які перешкоджають оптимальному сприйняттю навчальної інформації: людська мова, музика, гудіння невідрегульованих люмінесцентних світильників, навіть звукова педагогічна інформація за неправильного її використання (тривале або надто гучне її звучання).

Шумовий компонент у навчальному середовищі формується вуличним і шкільним шумом. У приміщеннях гучність шуму та його частотний зміст (висоту шумових звуків) з'ясовують за допомогою спеціального приладу – шумоміра. За його відсутності рівень шуму визначають за відстанню, на якій можна сприймати людську мову нормальної гучності. Силу шуму вважають помірною, коли мову зрозуміло на відстані 2,5 м. За підвищеного шуму мову нормальної гучності можна почути на відстані 2 м, а за сильного – на відстані 1,0 м – 1,5 м. Гучність звуку вимірюють у децибелах (дБ). Наприклад, гучність звуку шелесту листя оцінюють в 10 дБ, шепоту – 20 дБ, вуличного шуму – 70 дБ. Шум із гучністю 130 дБ відчувається шкірою і викликає відчуття болю. Вуличний шум спричинює переважно транспорт і промислові підприємства. Його гучність різко змінюється протягом доби і може досягати 80–90 дБ. У гімнастичному залі шум досягає 74–90 дБ, а в майстерні – 100–110 дБ.

Шумовий фон у класі створюють самі учні та технічні засоби навчання. Наприклад, навіть шум нормального дихання становить 10 дБ; мова – 23 дБ; а аудіопрогравач – 85 дБ. Тому інтенсивність шуму на уроці перебуває в межах 50–80 дБ.

Робота учнів в умовах шуму негативно відображається на їх здоров'ї. Під впливом шуму посилюється газообмін, знижуються моторна і секреторна функції шлунка, прискорюється пульс, частота дихання, підвищується кров'яний тиск. Шум несприятливо впливає на функції нервової системи, викликає запаморочення, головний біль, шум у вухах. Шум гучністю до 50 дБ знижує працездатність і підвищує поріг слухової чутливості. Розв'язування арифметичних прикладів при шумі в 60 дБ потребує у два рази більше часу, ніж за його відсутності, зростає кількість помилок. Це відбувається тому, що

гальмування, яке розвивається в слухових нервових центрах під впливом високочастотного шуму, поширюється на нервові центри інших аналізаторів, які беруть участь у виконанні арифметичних дій.

Постійний шум менше шкідливий, ніж змінний. Наприклад, шум постійної інтенсивності у 70 дБ заважає менше, ніж шум змінної інтенсивності в 30–60 дБ. З гігієнічної точки зору допустимий тривалий шум на рівні 35 дБ.

Основними гігієнічними заходами по боротьбі із шумом у школі є такі:

1) архітектурно-планувальні: правильний вибір земельної ділянки і розміщення будівлі школи, зелені насадження, павільйонна композиція будівлі, раціональне розташування ігрових і спортивних майданчиків тощо;

2) технічні: регулювання сантехнічного та електротехнічного обладнання, забезпечення звукоізоляції будівельних конструкцій;

3) організаційно-педагогічні: підтримання дисципліни учнів, раціональне планування масових заходів, оптимальна гучність технічних засобів навчання та ін.

Отже, зниження рівня шумового фону під час занять у школі є одним із найважливіших завдань у процесі вдосконалення ергономічних умов навчальної діяльності школярів.

4. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності

Заступник керівника навчального закладу з виховної роботи:

– уживає необхідних заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов, виконання санітарно-гігієнічних норм і вимог з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час проведення позакласних і позашкільних заходів, згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 782 від 20.11.2006

– контролює і надає методичну допомогу керівникам клубів, гуртків, спортивних секцій, походів, екскурсій, трудових об'єднань, громадських робіт тощо з питань створення безпечних і нешкідливих умов праці і відпочинку вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, запобігання травматизму;

– проводить навчання та інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності класоводів, класних керівників, учителів та інших осіб, які залучені до організації позакласної, позашкільної роботи;

– організовує профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час навчально-виховного процесу;

– повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про нещасні випадки, що сталися з учасниками навчально-виховного процесу під час проведення позакласних, позашкільних заходів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, бере участь у розслідуванні.

Керівник клубу, гуртка, секції, тренер:

- забезпечує безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, спортивного спорядження (інвентарю) тощо.

- проводить інструктажі з охорони праці з працівниками та інструктажі з безпеки життєдіяльності з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами;

- не дозволяє працювати вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам без відповідного спецодягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту згідно з ДНАОП 0.00-4.26-96 «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту», затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.10.96 № 170, зареєстрованим у Мін'юсті України 18.11.96 за № 667/1692;

- терміново повідомляє керівника та службу охорони праці, безпеки життєдіяльності навчального закладу про кожний нещасний випадок, що стався з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами під час проведення позакласної, позашкільної діяльності, бере участь у їх розслідуванні, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому;

- веде профілактичну роботу з охорони праці, безпеки життєдіяльності серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів.

Особливості проведення екскурсій та подорожей

Екскурсії та подорожі з метою ознайомлення з навколишнім середовищем проводяться відповідно до Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 06.04.99 № 96 (в редакції наказу від 24.03.2006 № 237, зареєстрованого в Міністерстві юстиції 01.06.2006 за № 660/12534.

Перед проведенням екскурсії (подорожі) її керівник повинен за можливості ретельно обстежити ту ділянку природного середовища, куди будуть приведені учні, або зібрати інформацію про місце майбутньої подорожі.

Перевезення учнів до місця екскурсії за допомогою різного типу транспорту здійснюється відповідно до Основних вимог щодо забезпечення безпечного перевезення пасажирів під час здійснення нерегулярних пасажирських перевезень, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України від 25.05.2007 № 450/167, зареєстрованих в Міністерстві юстиції 12.06.2007 за № 614/13881.

Перед проведенням екскурсії (подорожі) з учнями проводять інструктаж з безпеки життєдіяльності щодо безпечної поведінки під час екскурсії (подорожі) та ознайомлюють з питаннями захисту навколишнього середовища, місцевими отруйними рослинами і грибами, отруйними тваринами (змії, павукоподібні тощо), переносниками інфекційних захворювань (гризуни, кліщі, комахи тощо).

З метою попередження травматизму під час екскурсій (подорожі) учні користуються спортивним одягом та взуттям, що захищає ноги від

пошкоджень.

При підготовці та проведенні будь-яких екскурсій та подорожей керівник групи та його заступник повинен забезпечити під час подорожі додержання учасниками належного громадського порядку, санітарно-гігієнічних норм, виконання Правил дорожнього руху, правил пожежної безпеки та інших правил безпеки життєдіяльності.

Вирушаючи на екскурсію з учнями, керівнику необхідно мати при собі похідну аптечку першої допомоги.

При аварійній ситуації (виникненні загрози життю та здоров'ю учасників екскурсії (подорожі) керівник повинен ужити заходів щодо збереження життя і здоров'я учасників, виходячи з конкретної ситуації та наявності засобів для ліквідації цієї ситуації.

У разі нещасного випадку, що трапився з учасником екскурсії (подорожі), керівник групи повинен терміново організувати надання першої допомоги потерпілому відповідно до Положення про порядок розслідування нещасних випадків.

5. Особливості безпеки проведення занять у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях

5.1. Основні вимоги безпеки в кабінеті хімії

Основні роботи в кабінеті хімії можна класифікувати на такі групи:

- демонстраційні досліди, що проводить учитель;
- лабораторні (фронтальні) досліди, що виконуються учнями;
- практичні роботи, що виконуються учнями фронтально для перевірки засвоєння навчального матеріалу;
- практичні роботи, що виконуються учнями індивідуально на вчительському столі;
- практичні роботи, що виконуються учнями індивідуально під час екзаменів;
- досліди і практичні роботи, що виконуються учнями на заняттях хімічного гуртка;
- досліди і роботи, що проводить учитель на позакласних заходах з метою для популяризації хімічних знань тощо;
- роботи, що проводить лаборант під час підготовки дослідів.

Лабораторні досліди виконують учні з метою одержання нових знань та набуття навичок. Вони повторюють дії вчителя, який демонструє, як правильно треба виконувати роботу. При цьому всі реактиви мають використовуватися з того лабораторного посуду, з якого їх одержують учні. При цьому не дозволяється допускати учнів до місця зберігання хімічних реактивів.

Лабораторні досліди та практичні роботи в кабінеті хімії проводяться учнями фронтально, тобто одночасно усім класом, що значно утруднює контроль за виконанням правил безпеки.

Демонстраційні досліди проводяться вчителем, який має спеціальну

підготовку і знає, яка небезпека існує при цьому. На відміну від нього, лабораторні і практичні роботи виконують учні, які не завжди уявляють небезпеку, що загрожує їм під час проведення досліду. Тому вчитель і лаборант повинні особливо уважно стежити за поведінкою кожного учня під час виконання таких робіт.

Основні фактори, що визначають безпеку проведення лабораторних дослідів і практичних робіт:

- правильна підготовка і організація роботи;
- дисциплінованість і відповідна підготовка (інструктаж) учнів;
- строгий контроль і висока відповідальність з боку вчителя.

Для правильної організації лабораторних дослідів і практичних робіт з хімії необхідно раціонально розмістити учнів і закріпити їх за робочими місцями і за набором основного лабораторного обладнання. На кожному лабораторному столі має бути номер (прикріплений до столу або написаний фарбою, що не змивається). Такі ж номери меншого розміру наносять на основні предмети обладнання, що призначені до цього столу.

Для кожної практичної роботи і лабораторного досліду вчитель має заготовити картки з назвою роботи і переліком обладнання, що розміщується на учнівському столі: основне обладнання (ваги, штатив тощо); хімічний посуд; реактиви (для кислот вказується концентрація); допоміжне лабораторне приладдя (тигельні щипці, затискачі, піпетки тощо); допоміжні матеріали (фільтри) та інше. Наявність такої картки допоможе забезпечити роботу всім необхідним.

Для зручності всі небезпечні роботи в кабінеті хімії можна поділити на такі групи:

- 1) опіконебезпечні, що пов'язані з можливістю отримати хімічний, термічний або комбінований опік різного ступеню;
- 2) вибухонебезпечні, здатні спричинити вибух, травмувати присутніх і призвести до займання горючих речовин, предметів;
- 3) пожежонебезпечні, що можуть призвести до спалаху легкозаймистих речовин і використання протипожежних засобів;
- 4) досліди і роботи, пов'язані з одержанням або використанням шкідливих газів і речовин, що отруюють повітря або викликають отруєння при випадковому потраплянні в шлунок;
- 5) роботи, пов'язані з можливістю поранення рук уламками скла або ріжучим інструментом;
- 6) роботи і досліди, пов'язані з використанням електричного струму і небезпекою електротравмування.

До демонстраційних дослідів і фронтальних робіт з шкідливими речовинами можна віднести:

1. Спалювання сірки.
2. Спалювання фосфору, отримання ортофосфатної кислоти.
3. Розчинення каучуку і гуми в органічних розчинниках.
4. Розклад каучуку при нагріванні та дослідження продуктів розкладу.
5. Досліди з фенолом.

6. Досліди з аніліном.

При роботі з хімреактивами слід наливати рідкі хімреактиви за допомогою піпеток з різними пастками, тверді реактиви із склянок набирати спеціальними ложечками, шпателями.

Якщо при виконанні роботи вчитель або лаборант помітили порушення правил безпеки учнем, учитель повинен зупинити учня і, вказавши на помилку, показати, як правильно працювати.

5.2. Особливості безпеки під час проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики

Навчальні прилади та вироби, призначені для лабораторних робіт і демонстрацій в кабінеті фізики, за способом захисту людини від ураження електричним струмом повинні задовольняти вимогам до приладів II класу (мати подвійну або посилену ізоляцію) або III класу (приєднуватися до джерел живлення з напругою, не вищою за 42 В).

Для забезпечення електробезпеки в електромережах кабінету фізики необхідно застосовувати їх електричне розділення.

Розділення електричної мережі на окремі розгалуження, які електрично не пов'язані між собою, слід виконувати за допомогою розподільного трансформатора.

Струмопровідні частини пристроїв, що встановлені в кабінеті фізики, треба надійно закривати захисними засобами (кожухами). Не дозволяється використовувати обладнання, прилади, проводи і кабелі з відкритими струмопровідними частинами.

Прокладання, закріплення, ремонт і приєднання проводів до споживачів і мережі слід виконувати тільки за умови вимкненої напруги. У місцях, де можливе механічне пошкодження проводів, кабелів, їх треба додатково захищати діелектричними засобами.

Щоб уникнути ураження електричним струмом у разі доторкування до патрона, гвинтову металеву гільзу патрона слід з'єднувати з нульовим, а не фазовим проводом, а однополюсні вимикачі, запобіжники треба встановлювати лише в розрив кола фазового проводу.

Трьохпровідну електричну мережу необхідно підводити до електрощита керування. Електричний щит керування треба оснащувати кнопкою (рубильником) аварійного вимикання.

З електрощита управління лінію однофазного струму необхідно підводити через захисно-вимикаючий пристрій шкільний (ЗВПШ) до демонстраційного столу і пульта керування комплексом апаратури електропостачання. У цьому разі запобіжники і вимикачі треба ставити тільки в коло фазового проводу.

Обладнання необхідно вмикати послідовно від спільного вимикача до вимикачів кіл, що розгалужуються; останні в цьому випадку повинні бути вимкнені. Вимикають обладнання у зворотному порядку.

Не дозволяється використовувати нестандартні запобіжники. На запобіжниках повинен зазначатись номінальний струм.

Під час налагодження та експлуатації осцилографів і телевізорів необхідно особливо обережно поводитися з електронно-променевою трубкою, неприпустимі удари по трубці або потрапляння на неї розплавленого припою, бо від цього трубка може вибухнути.

Не дозволяється вмикати без навантаження випрямлячі, бо можливе нагрівання електролітичних конденсаторів фільтра, що може призвести до вибуху.

Не дозволяється перевищувати межі допустимих частот обертання відцентрової машини, універсального електродвигуна, обертового диску, що зазначені в технічних описах. Під час демонстрування необхідно стежити за справністю усіх кріплень у цих приладах. Щоб запобігти травмуванню під час демонстрації цих пристроїв перед робочим місцем необхідно встановити захисний екран.

Для вимірювання напруги і сили струму вимірювальні прилади слід з'єднувати провідниками з надійною ізоляцією, що мають одно-, двополюсні вилки. Приєднувати вилки (щуп) до схеми потрібно однією рукою, а друга рука не повинна торкатися шасі, корпусу приладу, пристроїв та інших електропровідних елементів. Особливо треба бути обережним при роботі з друкованими схемами, для яких характерні малі відстані між сусідніми провідниками друкованої плати.

Відповідно до Типової інструкції з охорони праці при проведенні робіт з лазерними апаратами, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 26.05.88 № 06-14/20 (НАОП 9.1.50-5.01-88), не дозволяється експлуатувати лазерну установку без захисного заземлення, необхідно обмежити екраном поширення променя вздовж демонстраційного стола. Не дозволяється робити будь-які регулювання, якщо знята верхня частина корпусу.

5.3. Особливості безпеки під час проведення робіт з біології

Вимоги безпеки під час навчання в кабінеті (лабораторії) біології, практичних робіт на навчально-дослідній ділянці, в теплиці (оранжереї), у куточку живої природи та екскурсій у природу визначають Правила безпеки під час проведення навчання з біології.

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах:

– під час проведення усіх видів практичних робіт з біології на навчально-дослідній ділянці, в оранжереї (теплиці), у куточку живої природи учитель біології проводить з учнями **інструктаж з охорони праці**;

– під час проведення лабораторних і практичних робіт в кабінеті біології та перед початком екскурсій у природу учитель біології проводить з учнями **інструктаж з безпеки життєдіяльності**.

Під час роботи учнів з мікроскопом учитель і лаборант повинні особливо уважно стежити за поведінкою кожного учня, дотриманням учнями правил безпечного користування мікроскопом, предметними скельцями і лабораторним обладнанням.

Кабінет біології забезпечується аптечкою, навчально-дослідна ділянка, теплиця (оранжерея) – переносною аптечкою з набором медикаментів, перев'язувальних засобів і приладь та інформацією про місцезнаходження і номер телефону найближчого лікувально-профілактичного закладу, де можна отримати кваліфіковану медичну допомогу.

Найбільш небезпечними з точки зору наявності шкідливих факторів під час робіт з біології є роботи в куточку живої природи та праця учнів на навчально-дослідній ділянці та в теплиці (оранжереї).

Куточок живої природи створюється в навчальному закладі відповідно до Положення про куточок живої природи загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 09.08.2002 № 456, зареєстрованого в Міністерстві юстиції 29.08.2002 за № 715/7003. Для забезпечення протиепідемічного та протиепізоотичного режимів куточок живої природи містить ізольовані приміщення для утримання тварин і приміщення для зберігання, приготування кормів, для очищення та дезінфекції кліток (дезінфекційно-мийне приміщення).

У куточку живої природи забороняється утримання отруйних рослин і тварин, а також рослин і тварин, продукти життєдіяльності яких є алергенами, хворих тварин і тварин місцевої фауни (особливо ссавців), які можуть бути носіями небезпечних для людини хвороб.

Роботи в куточку живої природи слід проводити з урахуванням Правил охорони праці в лабораторії ветеринарної медицини, затверджених наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 20.04.99 № 67, зареєстрованих у Міністерстві юстиції 11.10.99 за № 695/3988. Усі тварини, що утримуються в куточку живої природи, повинні регулярно обстежувати ветеринарні лікарі, з якими укладають угоди керівники навчальних закладів.

Під час проведення практичних робіт у приміщенні куточка живої природи учні доглядають за рослинами (підживлення органічними добривами, пікірування, пересаджування) та тваринами, користуючись спецодягом (халати, фартухи бавовняні) і рукавицями комбінованими, що зберігаються в спеціальній шафі.

З учнями, які доглядають тварин у куточку живої природи (крільчатник, клітки з птахами тощо), учитель проводить інструктаж з безпеки життєдіяльності.

Для уникнення поранення рук під час роботи з тваринами необхідно:

- при перенесенні тварин захищати руки гумовими рукавицями;
- кроликів брати правою рукою, притискаючи їх вуха до шиї і захоплюючи разом зі шкірою холки;
- морську свинку брати, накриваючи спинну частину долонею, стискаючи пальці навколо тулуба;
- щурів та мишей брати за хвіст довгим пінцетом.

Особливу увагу треба звернути на догляд за самицями-породіллями, які стають агресивними, оберігаючи новонароджених малят.

Для запобігання виникненню інфекцій, що можуть передаватися від тварин людям, учні встановлюють нагляд за станом здоров'я тварин в куточку живої природи, стежать за поведінкою тварин, їх апетитом, станом шкіряного та хутряного покриву тощо.

При перших ознаках захворювання тварини (порушення сну, апетиту, агресивна поведінка тощо) учні повідомляють учителя, який викликає ветеринарного лікаря. Хвору тварину треба негайно відокремити, а решту тварин тримати на карантині за вказівкою ветеринарного лікаря.

Санітарна обробка приміщення, чищення та миття кліток й інвентарю куточка живої природи навчального закладу проводить технічний персонал навчального закладу щоденно після попереднього знезараження. При цьому забруднену підстилку та інші відходи з кліток збирають у спеціальні металеві бачки з кришками. Відходи підлягають знезараженню або спалюванню. Методи дезінфекції, дезінсекції учитель установлює в кожному окремому випадку залежно від стану тварин (здорові чи заражені), а також від виду інфекції.

Під час проведення навчання з біології на навчально-дослідній ділянці, в теплиці (оранжереї) застосування пестицидів заборонено згідно з статтею 11 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» та Державними санітарними правилами «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві», затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 03.08.98 № 1 (ДСП 8.8.1.2.001-98).

Учні проводять роботи на навчально-дослідній ділянці відповідно до сезону та погодних умов у спецодязі (халати, фартухи бавовняні) і рукавицях комбінованих.

У спекотну пору року необхідно мати головний убір для попередження сонячного (теплого) удару.

Відповідно до Граничних норм підймання і переміщення важких речей неповнолітніми, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22.03.96 № 59, зареєстрованих у Міністерстві юстиції 16.04.96 за №183/1208, можна переносити вантажі масою:

під час короткочасної роботи:

– для дівчат 14 років – 2,5 кг, 15 років – 6 кг, 16 років – 7 кг, 17 років – 8 кг;

– для юнаків 14 років – 5 кг, 15 років – 12 кг, 16 років - 14 кг, 17 років – 16 кг;

– під час тривалої роботи:

– для дівчат 15 років – 4,2 кг, 16 років - 5,6 кг, 17 років - 6,3 кг;

– для юнаків 15 років – 8,4 кг, 16 років – 11,2 кг, 17 років – 12,6 кг.

До тривалої роботи з підймання та переміщення важких речей підлітки до 15 років не допускаються.

Відповідно до вимог ДСанПіН 5.2.2.008-01 під час проведення практичних робіт на навчально-дослідній ділянці у спекотну пору року учнів забезпечують питною водою.

Під час роботи на навчально-дослідній ділянці учні повинні

дотримуватися режимів праці та відпочинку.

Тривалість практичної роботи учнів під час проведення навчання з біології на навчально-дослідній ділянці встановлюється відповідно до їх віку. Учні 4-5 класів працюють на ділянці не більше 2 годин, через кожні 20 хвилин роблять 10-хвилинні перерви. Робота на ділянці учнів 6–10 класів може тривати 3–4 години з 10-хвилинними перервами через кожні 30 хвилин. Під час кожного заняття треба урізноманітнювати види діяльності учнів, переключаючи ланки з одних видів робіт на інші.

У вільний від навчання час за бажанням учнів протягом навчального року проводяться практичні роботи на навчально-дослідній ділянці, при цьому тривалість щоденної роботи учнів зменшується у 2 рази.

Під час роботи з використанням інвентарю учні переносять його тільки у вертикальному положенні загостреною частиною вниз, не допускається передавати його один одному кидком і направляти загостреною частиною на себе і на інших учнів.

Навчання з біології в теплицях (оранжереях), метою якого є ознайомлення учнів з основами і практичними навичками з біології, що проводиться в приміщенні теплиці або оранжереї навчального закладу, пов'язані з комплексом несприятливих умов – підвищеною вологістю і температурою, впливом хімічних речовин (органічні добрива, стимулятори росту рослин тощо).

Під час проведення робіт у теплиці (оранжереї) навчального закладу на учнів поширюються вимоги безпеки, що визначаються Правилами охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті, затвердженими наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 20.04.2001 № 184.

Учні проводять роботи в теплиці (оранжереї) у спецодязі (халати, фартухи бавовняні) і рукавицях комбінованих.

Підживлення рослин агрохімікатами у теплиці (оранжереї) проводять працівники навчального закладу, яким виповнилося 18 років і які мають допуск (посвідчення) на право роботи із зазначеним препаратом, отриманим у встановленому законодавством порядку, пройшли медогляд у закладах охорони здоров'я, мають висновок медичної комісії про відсутність протипоказань за станом здоров'я.

Учні допускаються для догляду за рослинами не раніше закінчення строку, визначеного регламентом застосування для кожного агрохімікату.

Агрохімікати зберігаються в окремому ізольованому від учнів та сторонніх осіб приміщенні на відведеному для кожного виду місці, у яке немає вільного доступу. Кожний хімікат зберігається в закритій тарі з етикеткою.

Працівники, на яких покладено наказом керівника навчального закладу обов'язки з обслуговування теплиці (оранжереї), проводять санітарну обробку теплиці (оранжереї), знезараження ґрунту один раз на рік не пізніше як за 30 днів до початку навчального року.

Перед проведенням екскурсії у природу її керівник повинен ретельно обстежити ту ділянку природного оточення, куди будуть приведені учні,

обрати безпечні місця, де відсутні небезпека нападу хижих тварин, отруйні тварини (змії, павукоподібні, багатоніжки тощо), болота, трясовини тощо.

Учитель має ознайомити учнів з питаннями захисту навколишнього середовища, місцевими отруйними рослинами і грибами, отруйними тваринами (змії, павукоподібні тощо), переносниками інфекційних захворювань (гризуни, кліщі, комахи тощо).

5.4. Особливості безпеки під час проведення занять із фізичної культури і спорту

Заняття з фізичної культури і спорту в навчальних закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо (фахівець з фізичної культури і спорту) і пройшла обов'язковий профілактичний медичний огляд відповідно до Правил проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.07.2002 № 280, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 08.08.2002 за № 639/6927.

До занять з фізичної культури і спорту допускаються учні, які пройшли обов'язковий медичний профілактичний огляд відповідно до Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.08.2009 за № 772/16788, не мають протипоказань щодо стану здоров'я, у яких визначені рівень фізичного розвитку і група для занять фізичною культурою.

Організація медичного обслуговування учнів здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Учні повинні бути присутніми на уроках з фізичної культури незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою, а також тимчасово звільнені від занять.

Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної груп і відвідують уроки фізичної культури, встановлює вчитель фізичної культури.

Загальне керівництво організацією медичного контролю за станом здоров'я учнів у навчальних закладах здійснюють місцеві органи охорони здоров'я та органи управління освітою відповідно до чинного законодавства України.

Списки учнів, які належать до підготовчої та спеціальної груп відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 17.08.2009 за № 773/16789,

затверджуються наказом керівника навчального закладу на поточний рік і доводяться до відома класного керівника, учителя фізичної культури.

На підставі цього наказу класний керівник спільно з медичним працівником навчального закладу веде «Листок здоров'я», який знаходиться в журналі обліку навчальних занять на окремій сторінці, де зазначаються група та особливості щодо фізичного навантаження для підготовчої та спеціальної груп.

Учитель фізичної культури проводить уроки з фізичної культури для учнів 10–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів окремо для хлопців і дівчат відповідно до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517.

За умови неможливості розподілу вчитель фізичної культури може давати окремо фізичні навантаження для хлопців і дівчат.

Під час занять з фізичної культури і спорту учні повинні користуватися спеціальним спортивним одягом та спортивним взуттям, а під час занять на відкритому повітрі взимку – бути вдягнені в повітрозахисні куртки, шапочки, рукавички, мати відповідне взуття. Проводити заняття без спортивного одягу і спортивного взуття не дозволяється.

На кожному уроці з фізичної культури учні ознайомлюються з правилами поведінки в спортивному залі і на майданчику, розробленими відповідно до цих Правил учителем фізичної культури або фахівцем з фізичної культури і спорту.

До початку занять з фізичної культури і спорту учні за потреби мають повідомити вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту:

- про наявність документа про тимчасове звільнення від занять після хвороби;
- про погане самопочуття.

Місця для занять з фізичної культури і спорту обладнуються аптечкою (відкриті спортивні майданчики – переносною аптечкою) з набором медикаментів, перев'язувальних засобів і приладь, згідно з орієнтовним переліком, та інформацією про місцезнаходження і номер телефону найближчого лікувально-профілактичного закладу, де можуть надати кваліфіковану медичну допомогу.

Про всі випадки несправності спортивного обладнання та травмування під час занять з фізичної культури і спорту необхідно повідомити вчителя фізичної культури або фахівця з фізичної культури і спорту.

Вимоги безпеки до місць проведення навчально-виховного процесу та їх обладнання

Приміщення спортивних залів та розміщення в них обладнання повинні відповідати вимогам:

Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного

процесу ДСанПіН 5.2.2.008-01, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63;

«Санитарных правил устройства и содержания мест занятий по физической культуре и спорту», затверджених Головним державним санітарним лікарем СРСР 30.12.76 (СП 1567-76);

Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених наказом Міністерства освіти України, Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (НАПБ В.01.050-98/920).

Відповідно до ДСанПіН 5.2.2.008-01 спортивний зал має розміщуватися на першому поверсі. У навчальному закладі розміри фізкультурно-спортивного залу повинні бути не менше ніж 18x9 м відповідно до кількості учнів. У спортивному залі розміром до 288 м² допускається одночасне заняття не більше ніж одного класу.

Освітленість спортивного залу має відповідати вимогам ДСанПіН 5.2.2.008-01. Природне і штучне освітлення закритих спортивних споруд має забезпечувати достатнє освітлення спортивного залу.

Коефіцієнт природної освітленості спортивних залів повинен бути не нижчим за 2,0%.

Під час уроків температура повітря в спортивному залі має бути 15–17 °С, у роздягальнях при спортивному залі –19–23 °С, у душових – 25 °С.

Електрична мережа, що забезпечує спортивний зал електроенергією, повинна відповідати вимогам чинних нормативно-правових актів з охорони праці.

На всіх штепсельних розетках мають бути встановлені запобіжні заглушки і зроблені написи про величину напруги.

У приміщеннях основних спортивних споруд на видному місці слід розмістити план евакуації учнів на випадок пожежі згідно з НАПБ В.01.050-98/920 зі схемою виведення учасників навчально-виховного процесу з території та усіх приміщень і місць проведення занять з фізичної культури і спорту, в тому числі з усіх допоміжних приміщень.

Відповідно до НАПБ В.01.050-98/920 спортивний зал у прилеглих до нього рекреаціях має бути обладнаний пінними або порошковими вогнегасниками у кількості не менше двох на приміщення.

Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури і спорту на відкритому повітрі в зв'язку з несприятливими метеорологічними умовами виносять учителі фізичної культури, фахівці з фізичної культури і спорту, організатори фізкультурно-спортивних заходів тощо. У разі неможливості проведення таких занять на відкритому повітрі вони проводяться в приміщенні навчального закладу.

Усі спортивні снаряди, спортивне обладнання та інвентар, які використовуються під час проведення занять з фізичної культури і спорту згідно з чинним переліком типових навчально-наочних посібників та обладнання з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів, що

визначається Міністерством освіти і науки, повинні бути справними і надійно закріпленими.

Лижний інвентар необхідно підбирати відповідно до зросто-вікових даних учнів. Поверхня лиж має бути без перекосів і бічних викривлень, тріщин, задирок і відколів. Палиці повинні бути легкими, міцними і зручними, мати петлі для захвату руками, вістря для упору й обмежувальне кільце.

Металеві конструкції, які прикріплюють обладнання на спортивних майданчиках (волейбольні сітки, баскетбольні щити, гандбольні, футбольні ворота тощо), мають бути жорстко закріплені і не повинні мати пристроїв, небезпечних для гравців.

Вимоги безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту

Вимоги безпеки під час проведення занять із гімнастики

Спортивний зал має бути підготовлений відповідно до вимог навчальної програми.

Обладнання необхідно розміщувати так, щоб навколо кожного гімнастичного снаряда була безпечна зона.

Перед кожним заняттям потрібно перевіряти стан снарядів:

- міцність кріплення;
- міцність розтяжок та ланцюгів;
- кріплення канатів, жердин, гімнастичних стінок тощо.

Для запобігання травматизму під час занять з гімнастики слід дотримуватись таких вимог:

- виконувати гімнастичні вправи на снарядах тільки в присутності вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту;
- укладати гімнастичні мати таким чином, щоб їх поверхня була рівною;
- перевозити важкі гімнастичні снаряди за допомогою спеціальних візків і пристроїв;
- виконувати складні елементи і вправи під наглядом учителя або фахівця з фізичної культури і спорту, застосовуючи методи і способи страхування відповідно до вправи;
- змінюючи висоту брусів, обидва кінці жердини піднімати одночасно;
- висовувати ніжки в стрибкових снарядах по черзі з кожного боку, піднявши снаряд;
- для змащення рук треба використовувати магнезію, яка зберігається в спеціальних ящиках, що виключають розпилювання.

Під час виконання учнями гімнастичних вправ поточним способом (один за одним) слід дотримуватися необхідних інтервалів, які визначає вчитель або фахівець з фізичної культури і спорту.

Вимоги безпеки під час проведення занять із легкої атлетики

Взуття учнів має бути на підошві, що унеможливорює ковзання; воно повинно щільно облягати ногу і не заважати кровообігу. На підошві спортивного взуття дозволяється мати шипи.

Вправи з метання дозволяється виконувати тільки за командою вчителя фізичної культури. Кидки снарядів слід виконувати в напрямку розміченого сектору. Зустрічні кидки та кидки у напрямку бігової доріжки не дозволяються.

Перебуваючи поблизу зони метання, не можна повертатися спиною до напрямку польоту об'єкта метання.

При виконанні вправ фронтальним методом учні повинні розташовуватися в одну шеренгу на відстані не менше ніж 2 м один від одного.

Під час поточного виконання вправ з метання учні, які мають взяти снаряди в секторі, повинні переміщуватися за вчителем або фахівцем з фізичної культури і спорту безпечним маршрутом (як правило, з лівого боку на безпечній відстані від сектору).

Брати снаряди в руки, іти за снарядами можна тільки з дозволу вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту. Не дозволяється виконувати довільні кидання, залишати без нагляду спортивний інвентар для метання, зокрема інвентар, який не використовується в цей час.

Спортивний снаряд назад до кола або місця метання слід переносити, ні в якому разі не кидати. Зберігати і переносити спортивний інвентар для метання треба в спеціальних укладках або ящиках.

Вимоги безпеки під час проведення занять із лижної підготовки і ковзанярського спорту

Одяг учнів для занять з лижної підготовки або навчання з ковзанярського спорту має відповідати погодним умовам, бути легким, теплим, не заважати рухам.

Уроки з лижної підготовки треба проводити в тиху погоду або при слабкому вітрі.

Таблиця
Температурні норми, за яких можна проводити заняття
із зимових видів спорту

Вік учнів	Температура повітря та сила вітру			
	без вітру	вітер до 5 м/с	Вітер 6–10 м/с	Сильний штормовий вітер
12-13 років	-12 °С	-8 °С	-5 °С	Заняття не проводяться
14-15 років	-15 °С	-12 °С	-8 °С	
16-17 років	-16 °С	-15 °С	-10 °С	

Перед кожним заняттям з фізичної культури слід перевіряти стан лижні або траси.

Кріплення лиж до взуття учня має бути зручним для користування, міцним, надійним і відрегульованим так, щоб можна було без сторонньої допомоги прикріпити лижі до черевиків.

Перед виходом до місця занять учні повинні знати правила переміщення з лижами: рух у строю з лижами тощо. Під час переміщення до

місця занять і назад повинні бути спеціально призначені учні, які ведуть і замикають колону. Групу учнів дозволяється вести з лижами тільки тротуаром або лівим узбіччям дороги не більше ніж у два ряди. Попереду і позаду колони мають бути супроводжувачі. Вони повинні мати вдень червоні прапорці, а з настанням темряви і в тумані – запалені ліхтарі: попереду – білого кольору, позаду – червоного.

Спускатися з гір треба за сигналом учителя або фахівця з фізичної культури і спорту, строго за чергою.

Під час пересування на лижах дистанцією потрібно дотримуватися інтервалу 3–4 м, при спусках – не менше ніж 30 м, не виставляти вперед лижні палки. При потребі швидко зупинитися необхідно, присідаючи, падати на бік, обов'язково тримаючи при цьому палки позаду. Не дозволяється пересікати лижню, якою пересуваються інші лижники, що спускаються зі схилу.

Під час руху ковзанярською доріжкою учням не дозволяється різко зупинятися, а також відпочивати, стоячи на біговій доріжці, щоб не створювати умови для травмування інших.

Під час навчання учнів на льоду потрібно використовувати бар'єри, поручні, а також проводити навчання з кожним, хто виконує перші самостійні рухи.

У тих випадках, коли на одній ковзанці поєднується масове катання з навчальним процесом, необхідно відгородити бігову доріжку канатами, залишивши для масового ковзання зовнішню велику доріжку.

За морозної погоди необхідно доручати учням стежити один за одним і повідомити вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту про перші ознаки обморожування.

При погіршенні самопочуття учня необхідно відправити на базу тільки в супроводі дорослого або старшого за віком товариша.

При пошкодженні лижного чи ковзанярського спорядження учневі необхідно попередити про це вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту.

Вимоги безпеки під час занять з плавання

Допуск учнів у воду (видача пропусків у басейн) проводиться в присутності тільки того вчителя фізичної культури, прізвище якого зазначено в розкладі. Будь-яка заміна одного вчителя іншим проводиться лише з дозволу керівника навчального закладу. Заняття з навчання плавання проводять тренери. Учителі фізичної культури в цьому разі виконують функцію помічника тренера і беруть участь у процесі навчання та організації занять.

Для участі в навчанні з плавання в басейні учні повинні мати медичну довідку про стан здоров'я для допуску до занять у басейні.

Склад груп для навчання з плавання у відкритих водоймищах – 8–10 осіб, у штучних басейнах група не повинна перевищувати 10–12 осіб на одного тренера.

Заняття з тими учнями, хто не вміє плавати, тренер проводить індивідуально на мілкому місці. Усі вправи, а також перші спроби самостійного плавання треба виконувати в напрямку до берега чи мілкого місця.

Проводити заняття в природних водоймищах дозволяється тільки в спеціально відведених і обладнаних місцях, які відповідають санітарним вимогам чинного законодавства і Правил охорони життя людей на водних об'єктах України, затверджених наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 03.12.2001 № 272, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 01.02.2002 за № 95/6383. Облаштування таких місць для купання (навчання з плавання) повинно бути до початку занять узгоджено з відповідними санітарно-епідеміологічними службами, які здійснюють санітарний нагляд за цими водоймищами.

У разі наявності факторів, які заважають проведенню заняття з плавання, учитель фізичної культури повинен вжити заходів щодо їх усунення, а в разі неможливості – відмінити заняття.

Вимоги безпеки під час занять із спортивних ігор (футбол, волейбол, баскетбол, гандбол)

Під час занять із спортивних ігор учні мають виконувати вказівки вчителя фізичної культури або фахівця з фізичної культури і спорту, дотримуватись послідовності проведення занять – поступово давати навантаження на м'язи з метою запобігання травматизму.

Перед початком гри учні проводять розминку: відпрацьовують техніку ударів і ловіння м'яча, правильну стійку і падіння під час приймання м'яча, персональний захист.

Одяг учнів, які займаються спортивними іграми, має бути легкий, не утруднювати рухів, взуття у гравців – баскетболістів, волейболістів, гандболістів – на гнучкій підошві типу кедів, кросівок, у футболістів – на жорсткій підошві.

Гравцям не слід носити на собі будь-які предмети, небезпечні для себе та інших гравців (сережки, ланцюжки, браслети, амулети тощо).

Під час проведення занять на відкритому повітрі у сонячну спекотну погоду учням необхідно мати легкі головні убори, по периметру поля для ігрових видів спорту необхідно розставити пляшки з водою.

Учням, які грають у футбол, слід мати індивідуальні захисні пристрої: наколінники, захисні щитки під гетри; воротарям – рукавички.

5.5. Особливості безпеки під час проведення занять з трудового навчання в навчальних майстернях

Трудове навчання в майстернях навчальних закладів проводиться відповідно до чинних навчальних програм, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Неповнолітні не допускаються до виконання робіт, що визначаються Переліком важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31.03.94 № 46, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.07.94 за № 176/385

Відповідно до Граничних норм підймання і переміщення важких речей неповнолітніми, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22.03.96 № 59, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 16.04.96 за № 183/1208, перенесення важких речей неповнолітніми становить:

1) під час короткочасної роботи:

– для дівчат 14 років – 2,5 кг, 15 років – 6 кг, 16 років – 7 кг, 17 років – 8 кг;

– для юнаків 14 років – 5 кг, 15 років – 12 кг, 16 років – 14 кг, 17 років – 16 кг;

2) під час тривалої роботи:

– для дівчат 15 років – 4,2 кг, 16 років – 5,6 кг, 17 років – 6,3 кг;

– для юнаків 15 років – 8,4 кг, 16 років – 11,2 кг, 17 років – 12,6 кг.

Робота учнів з вантажами не повинна становити більш 1/3 робочого часу.

До тривалої роботи з підймання та переміщення важких речей учні віком до 15 років не допускаються.

На учнів поширюються всі норми і правила, установлені для неповнолітніх Кодексом законів про працю України, Законом України «Про охорону праці», чинним законодавством України у сфері охорони здоров'я.

Під час робіт в майстернях з технічного обслуговування та експлуатації автотранспортних засобів слід користуватися Правилами з охорони праці для навчальних закладів, у яких проводяться профільне навчання і професійна підготовка учнів з автосправи, затвердженими наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 12.11.2002 № 574, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 13.12.2002 за № 967/7255.

Вимоги безпеки під час проведення робіт в майстернях сільськогосподарського профілю визначаються Правилами безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві, затвердженими наказом Комітету по нагляду за охороною праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 16.11.98 № 219, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 15.12.98 за № 793/3233.

Розслідування нещасних випадків з учнями, що сталися під час проведення занять в майстернях, проводиться у відповідності з Положенням

про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 № 616, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.12.2001 за № 1093/6284 (зі змінами) (Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах).

Майстерні навчального закладу використовуються під час проведення занять з трудового навчання і поділяються на:

- навчальні майстерні для трудового навчання молодших школярів віком 6–10 років (1–4 класи);
- навчально-виробничі майстерні, у яких здійснюється трудове, допрофільне навчання і допрофесійна підготовка учнів 5–9 класів;
- навчально-виробничі майстерні загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти для трудового і виробничого навчання та профільної, допрофесійної і професійної підготовки учнів 10–12 класів.

Приміщення майстерень навчальних закладів, розміщення в них обладнання і механізмів повинні відповідати вимогам:

- ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів»;
- Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63 (ДСанПіН 5.5.2.008-01);

Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533 (Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів).

Приміщення для трудового навчання необхідно ізолювати від основних навчальних приміщень і розміщувати на першому поверсі в окремих блоках, відсіках будівлі або в окремих будівлях з гардеробом і туалетом в них.

Не дозволяється організація майстерень у підвальних і напівпідвальних приміщеннях.

Відповідно до ДСанПіН 5.5.2-008-01 майстерні повинні бути розраховані на 13–15 робочих місць, обладнаних верстатами, станками та іншим обладнанням.

Усі роботи, що проводяться в майстернях навчального закладу, повинні бути організовані таким чином, щоб повністю унеможливити утворення вибухонебезпечних концентрацій газо-, паро- і пилоповітряних сумішей в об'ємі всього приміщення та в окремих робочих зонах.

Температура поверхні обладнання і технологічних трубопроводів, до яких існує можливість доторкання учнів під час проведення навчання, не повинна перевищувати 45 °С. За умови перевищення такої температури слід поверхні обладнання та трубопроводи закривати теплоізоляцією або розміщувати в недоступних місцях (на висоті, поза робочою зоною тощо).

Елементи обладнання і апаратури майстерні, які можуть бути джерелом небезпеки, мають бути позначені сигнальними кольорами, а в небезпечних зонах приміщення майстерні встановлені знаки безпеки за ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности».

У зв'язку з особливостями педагогічного процесу і великою фізичною активністю учнів під час роботи площа робочого місця на одного учня має бути збільшена на 25–40% порівняно з нормою площі робочого місця дорослого робітника.

Так, для навчання за професією токар площа на одного учня повинна становити 6 кв. м, фрезерувальник і шліфувальник – 9–12 кв. м, електрозварник – 7,5 кв. м, для слюсарів-інструментальників, складальників, ремонтників та інших – 4 кв. м.

Вимоги безпеки праці під час роботи з електрифікованим інструментом визначаються Правилами безпечної експлуатації електроустановок споживачів.

Розміщення та обладнання інструментальних кімнат і складів повинні бути найбільш зручними для обслуговування навчально-виробничого процесу і транспортування інструмента, пристроїв, матеріалів і готової продукції.

Учні забезпечуються обладнанням та інструментами відповідно до Переліку допоміжних засобів навчання та шкільного обладнання, рекомендованого Міністерством освіти і науки України.

Нестандартне саморобне обладнання, яке не зазначене у цьому Переліку, має відповідати вимогам безпеки праці, а саме:

- принцип дії, конструктивні схеми, елементи конструкції повинні забезпечувати електро- і пожежну безпеку;
- у разі необхідності мати захисні огорожі;
- застосовувати засоби захисту в конструкції;
- монтаж і експлуатація, ремонт обладнання повинні забезпечувати безпеку праці.

Склад для зберігання довгомірних пиломатеріалів і металів, фанери та інших матеріалів треба розміщувати поряд з приміщенням, де виконуються роботи з деревиною, у торцевій частині будівлі з одним виходом безпосередньо назовні та другим – у майстерню, що прилягає.

Проїзди й проходи всередині майстерні повинні мати чітко визначені габарити, окреслені білими лініями або показані знаками, що їх замінюють. Не дозволяється захаращувати проходи, сходи й коридори.

Гардеробні для зберігання верхнього одягу мають бути влаштовані окремо від гардеробних для зберігання домашнього одягу та спецодягу.

Підлога у приміщеннях майстерень (дерева, з лінолеуму тощо) має бути теплою, гладенькою, неслизькою, зручною для очищення, а також задовольняти експлуатаційні вимоги до приміщення.

Усі матеріали, які використовуються при будівництві, реконструкції та оздобленні приміщень майстерень, настилу підлоги, повинні мати позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

У приміщеннях, де виконується робота з кислотами і лугами, а також з іншими агресивними речовинами (солями, нафтопродуктами тощо), підлога має бути стійкою проти хімічної дії і не допускати адсорбції зазначених речовин.

Стіни мають бути покритими фарбами світлих тонів жовтого, блакитного, бежевого, зеленого кольорів; стелі, двері, віконні рами – білі. При цьому використовуються фарби, що створюють матову поверхню.

У майстернях мають бути встановлені умивальники з гарячим водопостачанням та індивідуальними змішувачами, щітками, милом і рушником або пристроями, що їх замінюють.

Майстерні, обладнані поза територією навчального закладу, необхідно забезпечувати доброякісною питною водою відповідно до ДСанПіН 5.5.2.008-01. Температура питної води повинна бути не нижчою як 8 °С і не вищою як 20 °С. Обов'язкова установка питних фонтанчиків або закритих баків з насадками. Воду в баках треба міняти щоденно. Біля питних баків необхідний пристрій для стікання води.

У майстерні слід мати аптечку, а також інструкцію з надання першої (долікарської) допомоги, де вказати адресу і телефон найближчої лікувально-профілактичної установи, що може надати медичну допомогу. Ця інструкція розробляється завідувачем майстерні відповідно до Правил надання першої (долікарської) допомоги. Учні мають бути обізнані з Правилами надання першої (долікарської) допомоги.

Вимоги до освітлення, опалення і вентиляції

Відповідно до ДСанПіН 5.5.2.008-01 температура повітря в майстернях з обробки металу та деревини має бути 16–18 °С, інших майстернях – 17–20 °С, відносна вологість повітря – 40–60%.

Природне й штучне освітлення приміщень майстерень має задовольняти вимоги, передбачені вимогами СНиП II-4-79 «Естественное и искусственное освещение» та ДБН В.2.5-28-2006 «Природне і штучне освітлення».

Направленість основного світлового потоку в навчальних приміщеннях повинна бути з лівого боку від учня, а на робочих місцях у навчально-виробничих приміщеннях – відповідно до технологічних вимог.

Найменша освітленість горизонтальних поверхонь на рівні 0,8 м від підлоги в приміщеннях повинна бути:

- у майстерні з обробки металу і деревини:
  - при люмінесцентних лампах – 300 лк, при лампах розжарювання – 150 лк;
  - у швейній майстерні:
    - при люмінесцентних лампах – не менш як 400 лк, при лампах розжарювання – 200 лк;
    - у проходах майстерень – відповідно не менш як 100 і 50 лк (на підлозі).

Над світловими отворами в майстернях з південною, західною і південно-західною орієнтацією вікон потрібні сонцезахисні пристрої (жалюзі, козирки).

Шибки у вікнах треба очищати від пилу й бруду не рідше як два рази на рік, а в приміщеннях із значним виділенням диму, пилу, кіптяви – у міру їх забруднення, але не менш як чотири рази на рік.

Штучне освітлення допускається загальне або комбіноване (загальне плюс місцеве). Застосовувати тільки місцеве освітлення не дозволяється.

Світильники місцевого освітлення (з будь-якими лампами) для приміщень майстерень повинні мати відбивачі, які виготовлені з матеріалу, що не просвічується, із захисним кутом, не меншим як 30°.

У приміщеннях майстерень, коридорах улаштовують аварійне освітлення, що має створювати освітленість не меншу, як 0,3 лк на підлозі вздовж лінії основних проходів і на сходах.

Електрична частина освітлювальних установок повинна відповідати вимогам правил улаштування електроустановок, що затверджуються в установленому чинним законодавством порядку.

Приміщення майстерень мають бути обладнані опаленням та вентиляцією.

Опалення повинне забезпечувати рівномірну температуру, можливість регулювання ступеня нагріву приміщення і незалежного вмикання і вимикання опалювальних секцій.

Ворота і входні двері в капітальних стінах повинні бути утеплені. Біля воріт і дверей, через які відбувається транспортування матеріалів і виробів, мають бути опалювані тамбури.

Двері повинні мати пристрої для примусового закривання (пружини, пневматичні затвори і т. д.). У воротах для проходу людей повинні бути хвіртки.

У приміщеннях майстерень улаштовують змішану вентиляцію (природну й механічну), яка забезпечує повітрообмін, температуру й стан повітряного середовища, передбачені нормами ДСанПіН 5.5.2.008-01.

Граничнодопустима концентрація шкідливих речовин в повітрі робочої зони майстерні не повинна перевищувати значень, указаних в ГОСТ 12.1.005-88 «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны».

Незалежно від наявності вентиляційних пристроїв у віконних отворах мають бути фрамуги, що відчиняються, або інші пристрої для провітрювання: для відчинення і регулювання фрамуг вікон слід мати зручні пристрої, якими керують з підлоги.

У майстернях з обробки металу і деревини вентиляція повинна забезпечувати повітрообмін 20 м³/год. на одну особу. Виробничі процеси, що супроводжуються виділенням пилу, обладнують пристроями для його уловлювання і видалення.

Місцеві відсмоктувачі повинні забезпечувати повітрообмін 250 м³/год. Повітрообмін місцевої витяжки від клеєварки повинен становити 350 м³/год.

Вентиляційні пристрої повинні бути завжди справними і перебувати під постійним наглядом осіб, які відповідають за роботу вентиляції.

Вентиляційні установки повинні проходити планово-запобіжний ремонт, періодичне технічне і санітарно-гігієнічне випробування. Результати випробувань заносять до спеціального журналу.

Вимоги з безпеки праці до обладнання

Усе обладнання майстерень має бути справним і надійно закріпленим.

Обладнання й механізми повинні мати всі необхідні надійно закріплені обмежувачі.

Розміщення обладнання (верстатів, машин, механізмів, верстаків тощо) має відповідати навчально-виробничому процесу, нормам розстановки обладнання й умовам його роботи, а також забезпечувати безпечні умови навчання та праці учнів.

Складування матеріалів і деталей треба виконувати на спеціальних місцях так, щоб вони не захаращували проходів і не заважали вільному обслуговуванню. Висота складування матеріалів, заготовок не повинна бути більшою 1 м. При складуванні потрібно забезпечувати стійкість складених предметів і запобігати падінню заготовок, деталей або матеріалів. Для цього застосовують спеціальні пристрої, стояки, прокладки, підкладки, підпори тощо.

Обладнання майстерень (установка для фарбування розпиленням, апарат точкового зварювання тощо), робочі місця для лиття металів і термообробки треба встановлювати в окремому приміщенні з обов'язковим влаштуванням місцевих витяжних відсмоктувачів. Фарбувати розпилюванням необхідно тільки у витяжній шафі.

Передачі (пасові, канатні, ланцюгові, фрикційні, зубчасті тощо) повинні бути забезпечені надійними і зручними в експлуатації запобіжними захисними засобами і бути пофарбованими в сигнальні кольори відповідно до ГОСТ 12.4.026-76 «ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности».

Передачі, розміщені всередині обладнання і агрегатів, повинні бути закритими з усіх боків. Доступ до них має здійснюватися тільки за допомогою пристроїв, що відчиняються (кришка, дверці тощо).

Подавальні валики й інші подібні пристрої повинні бути забезпечені пристосуваннями, що запобігають захопленню одягу і пальців працівника.

Устаткування, пристрої та інструменти протягом усього періоду експлуатації повинні відповідати вимогам безпеки ГОСТ 12.2.003-91 «ССБТ. Оборудование производственное. Общие требования безопасности».

Обладнання і механізми майстерень повинні мати тільки індивідуальні приводи. Передавання руху до обладнання трансмісіями в майстернях не дозволяється.

Оброблювані, рухомі або обертові деталі, вироби, що виступають за габарити обладнання, повинні бути огорожені і мати стійкі підтримувальні пристрої.

Усе верстатне обладнання, призначене для обробки крихких металів, повинно мати захисні пристрої. Під час обробки матеріалів з утворенням

зливної стружки верстати повинні бути обладнані стружколамами. Фрезерні верстати для захисту від стружки повинні мати надійні щитки й ширми. Стругальні верстати мають забезпечуватися стружкозбирачами.

Обладнання треба фарбувати світлими тонами одного кольору. Місця, що підлягають захисту, фарбують червоним кольором, який різко виділяється після зняття захисного засобу.

Справність і стан обладнання та його захисних засобів повинні перевірятися до початку роботи майстром, інструктором виробничого навчання або вчителем, викладачем.

Пуск і зупинка обладнання і механізмів повинні бути цілком безпечними, а пускові пристрої – зручними для користування.

Пускові пристрої мають забезпечувати швидкість і плавність вмикання з робочого місця і повинні бути позбавлені можливості самовільно вмикатися. Наявність кількох місць пуску не дозволяється.

Поблизу робочого місця вчителя, викладача, майстра, інструктора виробничого навчання має бути рубильник (кнопка «Стоп») вимикання всього обладнання майстерні.

Розміщення органів керування (рукояток, маховичків, кнопок) повинно бути зручним, безпечним для користування.

Кнопки вмикання будь-якого обладнання мають бути заглиблені на 3–5 мм, а кнопки вимикання повинні виступати над панеллю не менш як на 3 мм і мати добре видимий напис «Стоп». Колір кнопок вимикання – червоний.

Пусковий педальний пристрій, якщо він є, повинен мати захисний засіб, що запобігає випадковому вмиканню (від падіння предмета на педаль, несподіваного натискання тощо).

Прибирати стружки, обрізки, пил і бруд з обладнання слід тільки за допомогою крючків, щіток тощо після того, як вимкнено обладнання. Без використання зазначених пристроїв прибирати не дозволяється.

Застосовувати стиснене повітря для здування ошурок і стружок не дозволяється.

Змащувати частини обладнання треба ретельно і систематично згідно з відповідною інструкцією. Система змащування забезпечується пристроями, що запобігають розбризкуванню і розливанню мастил (щітками, збирачами, листами, піддонами), і повинна бути безпечною в обслуговуванні.

Ремонтувати обладнання під час його роботи забороняється.

Перед ремонтом обладнання треба його вимкнути з електромережі і привести до такого стану, при якому жодна його частина або вузол не могли б самостійно рухатися. Приводні паси треба зняти з шківів, під пускові педалі потрібно підставити підкладки (колодки).

Біля пускових пристроїв і рубильників, що підводять струм, вивішують попереджувальні плакати, де зазначають, що обладнання ремонтується і пуск його заборонений.

Знімні частини розміщують на заздалегідь підготовлених місцях, міцно і стійко укладають з використанням підкладок, круглі деталі – із застосуванням підпор.

Для виконання ремонтних робіт між знятими деталями і біля обладнання, що ремонтується, залишають вільні проходи і робочі площі.

Перед пуском обладнання після ремонту або налагодження всі захисні засоби, а також пристрої слід поставити на місце, міцно й правильно закріпити. Працівників, які є поблизу, повідомляють про початок роботи на відремонтованому обладнанні.

Вимоги електробезпеки

Електрообладнання у навчальних приміщеннях повинно відповідати вимогам Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів.

Електрична частина освітлювальних установок (напруга, виконання і захист освітлювальних мереж, заземлення тощо) повинна відповідати вимогам правил улаштування електроустановок, що затверджуються в установленому чинним законодавством порядку.

Електропостачання робочих місць учнів здійснюється від розподільного щита, встановленого біля робочого місця вчителя, викладача, майстра, інструктора виробничого навчання.

На лабораторних столах слід встановлювати розетки з підводкою електроенергії напругою 12 В для виконання лабораторних робіт.

До початку навчання особа, яка проводить це навчання, повинна навчити учнів правилам електробезпеки і тільки після засвоєння їх учнями може допускати їх до роботи.

У разі виявлення несправності електрообладнання слід негайно припинити роботу і повідомити особу, яка проводить навчання.

Усі роботи з електрообладнанням, умикання і вимикання електроустановок, заміна електроламп, уставка запобіжників тощо має виконувати особа з відповідним допуском з електробезпеки.

Вимоги безпеки під час навчання учнів у навчальних і навчально-виробничих майстернях

Робоче місце учня повинно бути організоване так, щоб запобігти будь-якому нещасному випадку.

Робоче місце, за необхідності проведення робіт сидячи, обладнують сидіннями (приставними, висувними або відкидними), якими учні можуть користуватися для відпочинку і виконання окремих операцій основної роботи.

Робочі місця повинні бути обладнані спеціальними пристроями: тумбочками, висувними ящиками, шафами, інструментальними полицями або стелажми для зберігання інструмента, захисних окулярів, креслень тощо; заготовки, інструмент тощо, які зберігаються на стелажі, не повинні виступати за межі робочої площини стелажу.

Інструмент слід зберігати в спеціальних інструментальних ящиках, шафах, столиках біля обладнання, а в тих випадках, де це передбачено конструкцією машини, – всередині її.

Початкові роботи необхідно виконувати під наглядом майстра, інструктора виробничого навчання або вчителя, викладача.

Усі пристрої (кондуктори, ділильні головки тощо), що застосовуються на обладнанні, повинні бути справними, зручними, безпечними в експлуатації.

Для безпечного підймання агрегатів і механізмів за допомогою підймальних механізмів необхідно користуватися спеціальними захватами, які надійно їх утримують.

Особи, які проводять навчання, мають право користуватися підймально-транспортними механізмами для знімання і транспортування деталей і механізмів, якщо вони пройшли відповідне навчання та мають посвідчення. Залучати до цієї справи учнів забороняється.

Навчальні монтажні роботи, що проводяться з використанням м'яких припоїв, не дозволяється виконувати з використанням сплавів, що містять свинець.

Учні під час трудового навчання, а також учителі, викладачі, майстри, інструктори виробничого навчання повинні забезпечуватися справним спецодягом, спецвзуттям, запобіжними пристроями відповідно до діючих для певного виду виробництва норм.

Учні, учителі, викладачі, майстри виробничого навчання під час трудового навчання повинні забезпечуватися спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту відповідно до типових норм, що затверджуються в установленому чинним законодавством порядку.

Розміри спецодягу повинні відповідати зросту учнів.

У випадку, коли роботу на металевих поверхнях треба виконувати в лежачому, сидячому положенні або на колінах, учням треба видати для обов'язкового користування під час роботи спеціальні мати або наколінники з матеріалу низької теплопровідності.

Інструмент і пристрої в лабораторіях необхідно розміщувати безпосередньо на робочому місці в тій кількості, яка необхідна для виконання даного виду робіт.

У разі пересувного робочого місця інструмент треба розміщувати в спеціальному ящику або інструментальній сумці.

Вимоги пожежної безпеки

Для всіх приміщень майстерень вимоги пожежної безпеки визначаються Правилами пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затвердженими наказом Міністерства освіти України і Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (зі змінами) (Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України).

Усі навчальні та навчально-виробничі майстерні повинні бути повністю забезпечені протипожежним інвентарем, вогнегасниками, ящиками з піском (не менш ніж по одному ящику в майстерні), сигналами та іншим

обладнанням у відповідності до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

Легкозаймисті і вогненебезпечні матеріали (бензин, гас, лак, фарбу, мастило тощо) зберігають у спеціальних приміщеннях, місцях і пристроях згідно з Правилами пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України. Запас цих матеріалів на робочому місці не повинен перевищувати потреби в них робочого дня; при цьому залишати зазначені матеріали після роботи не дозволяється.

5.6. Особливості безпеки під час проведення занять з інформатики

У кабінеті інформатики проводяться:

- навчальні заняття з інформатики та інших навчальних предметів з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- позакласні (позаурочні) групові та індивідуальні заняття з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- розробка учнями програмних засобів за завданнями вчителя (викладача) або керівника навчального закладу.

Усі заняття з інформатики мають проводитися за навчальними програмами, що мають гриф Міністерства освіти і науки України або затверджені регіональними чи місцевими органами управління освітою.

Програмне забезпечення навчального призначення кабінету інформатики повинно мати гриф Міністерства освіти і науки України та сертифікат відповідності.

Використання ПК, спеціальних периферійних пристроїв дозволяється за умови сертифікації в Україні згідно з державною системою сертифікації УкрСЕПРО та наявності позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи МОЗ України.

Монтаж, введення в експлуатацію, технічне обслуговування та гарантійний ремонт комплектів навчальної комп'ютерної техніки кабінету інформатики проводять підприємства, що здійснюють її поставку, ремонт в післягарантійний термін виконують підприємства, які проводять сервісне обслуговування комп'ютерної техніки (сервіс-центри) і мають право на проведення таких робіт, відповідно до угод, що укладають навчальні заклади.

Роботи з введення в експлуатацію та ремонту устаткування в кабінеті інформатики виконуються на основі гарантійного листа-заявки навчального закладу. Окремі операції технічного обслуговування, за домовленістю сторін, допускається проводити завідувачем кабінету або вчителем (викладачем) за дорученням керівника навчального закладу.

Для всіх приміщень кабінетів інформатики вимоги пожежної безпеки визначаються НАПБ В.01.050-98/920 «Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України», затвердженим спільним наказом Міносвіти України і МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами) (НАПБ В.01.050-98/920).

Розслідування нещасних випадків з учнями, що сталися під час проведення навчання в кабінеті інформатики, проводиться у відповідності до Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України від 31.08.2001 № 616, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28.12.2001 за № 1093/6284 (зі змінами) (Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах). Систематичний контроль за дотриманням вимог Правил покладається на керівників навчальних закладів, органів управління освітою.

Вимоги до влаштування кабінетів інформатики

Кабінет інформатики використовується у викладанні інших навчальних предметів, трудового навчання з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій.

Приміщення кабінету інформатики має відповідати вимогам:

ДСанПіН 5.5.2-008-01 «Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу», затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63 (ДСанПіН 5.5.2-008-01), ДСанПіН 5.5.6-009-98 «Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах», затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 30.12.98 № 9 (ДСанПіН 5.5.6-009-98).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517, під час проведення практичних робіт з інформатики в навчальних закладах клас ділиться на дві підгрупи, але не менше 8 учнів.

Приміщення кабінету інформатики повинно мати природне і штучне освітлення з урахуванням вимог ДСанПіН 5.5.6-009-98.

Захист учнів від впливу іонізуючих та неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювання, шуму, вібрації та інших чинників, що виникають у внутрішньому середовищі кабінетів інформатики, слід виконувати відповідно до вимог і нормативів ДСанПіН 5.5.6-009-98.

Вимоги до обладнання робочих місць учнів та вчителів (викладачів)

Організація робочого місця повинна забезпечувати відповідність усіх елементів робочого місця та їх взаємного розташування відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.6-009-98.

Вимоги до конструкції меблів (робочий стіл, стілець (крісло), розташованих на робочих місцях учнів, які навчаються у кабінеті інформатики, визначаються вимогами ДСанПіН 5.5.6-009-98.

Конструкція робочого столу має забезпечувати можливе розташування навчального обладнання.

Конструкція робочого стільця (крісла) має забезпечувати підтримання раціональної робочої пози під час виконання основних робочих операцій, створювати умови для зміни пози. Учитель (викладач) повинен відрегулювати висоту та кут нахилу сидіння і спинки відповідно до зросту і віку учня. Сидіння, спинка та підлокітники стільця мають м'яке, неслизьке, повітропроникне покриття.

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6-009-98 екран ПК слід розташовувати на оптимальній відстані від очей учня, але не ближче 0,4 м залежно від розміру екрана монітора.

Для зручності зорового спостереження площина екрана ПК має бути перпендикулярна лінії зору, при цьому має бути передбачена можливість переміщення монітора у вертикальній площині під кутом ± 30 град. (справа наліво).

Вимоги електробезпеки під час навчання в кабінетах інформатики

Під час експлуатації систем електропостачання, електрообладнання та електричного освітлення приміщення кабінету інформатики необхідно дотримуватись вимог «Правил устроювання електроустановок», затверджених наказом Голодерженергонагляду СРСР у 1984 р., «Правил технической эксплуатации электроустановок потребителей», затверджених наказом Голодерженергонагляду СРСР у 1984 р., ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів», затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533, НАПБ В.01.050-98/920, Правил, вимог нормативно-технічної та експлуатаційної документації підприємства-виробника ПК.

Для підключення переносної електроапаратури застосовують гнучкі проводи в ізоляції. Заземлення повинно відповідати вимогам ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів», затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці і соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533.

Штепсельні з'єднання та електророзетки для напруги 12 В та 36 В за своєю конструкцією мають відрізнятися від штепсельних з'єднань для напруги 127 В та 220 В і бути пофарбовані в колір, який візуально відрізняється від кольору штепсельних з'єднань, розрахованих на напругу 127 В та 220 В.

Не допускається:

– використання електрообладнання кабінету інформатики в умовах, що не відповідають вимогам інструкцій підприємств-виробників;

- експлуатація кабелів та проводів з пошкодженою або такою, що втратила захисні властивості за час експлуатації, ізоляцією;
- розміщення електрообладнання поблизу джерел тепла, у місцях з недостатньою вентиляцією;
- залишати працюючий ПК без догляду на тривалий час – більше 30 хв.;
- підключення ПК до електромережі та електророзеток, що не мають захисного заземлення.

Перед початком навчання вчитель (викладач) повинен візуально перевірити непошкодженість захисного заземлення в тих кабінетах інформатики, у яких це заземлення виконано відкритим проводом.

Слід вимикати кабель живлення електрообладнання з електромережі, якщо воно залишається непрацюючим на тривалий час – добу і більше. У разі несправності електрообладнання, його складових частин слід звернутися до працівників сервіс-центрів, не починати повторне вмикання або ремонт самостійно.

Організація безпечної роботи в кабінеті інформатики

Робота з охорони праці в кабінеті інформатики організовується у відповідності до статуту навчального закладу, Положення про організацію роботи з охорони праці.

На початку вивчення предметів з інформатики учні закріплюються вчителем (викладачем) за робочими місцями з урахуванням зросту, стану зору та слуху. У випадку навчальної потреби допускається тимчасова зміна розташування учнів у кабінеті інформатики.

Позакласні заняття з інформатики проводяться в присутності вчителів (викладачів). Учителі (викладачі) стежать за виконанням учнями вимог безпеки під час навчання в кабінеті інформатики.

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці до роботи на ПК допускаються учні, які пройшли первинний інструктаж з охорони праці (безпеки життєдіяльності).

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6-009-98 безперервна робота учнів з екраном відеомонітора не має перевищувати:

- для учнів I класу (6 років) – 10 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів II–V класів – 15 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів VI–VII класів – 20 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів VIII–IX класів – 25 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів X–XII класів та студентів вищих навчальних закладів I та II рівнів акредитації на першій годині занять – 30 хв., на другій годині – 20 хв.

Навчання з інформатики в навчальних закладах системи загальної середньої освіти передбачає 1–2 навчальні години на тиждень залежно від освітнього рівня відповідно до Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Навчання на ПК має проводитися з урахуванням можливостей кожного учня в індивідуальному режимі, який визначає вчитель. Початок і закінчення

занять з кожною групою учнів фіксується в журналі обліку використання ПК відповідно до віку.

Загальна тривалість позакласних та факультативних занять з основ інформатики не повинна перевищувати 2 годин на тиждень, а безпосередньої роботи на ПК – не більше 1 години.

Загальна тривалість під час профільного навчання учнів на ПК не повинна перевищувати 2 годин на день.

Під час занять на ПК для попередження розвитку перевтомлення необхідно здійснювати комплекс профілактичних заходів (орієнтовний комплекс вправ міститься в додатку), а саме:

– після безперервної роботи з екраном монітора відповідно до норми протягом 1,5–2 хв. вправи для профілактики зорової втоми;

– через 25–30 хв. роботи з використанням комп'ютерів – протягом 5 хв. комплекс вправ для профілактики зорового і статичного втомлення.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть перелік нормативно-правових документів, що регулюють відношення суб'єктів освітянського процесу з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності.

2. Назвіть вимоги безпеки до розміщення обладнання та утримання робочих місць.

3. Наведіть вимоги до освітлення навчальних приміщень.

4. Охарактеризуйте вимоги до мікрокліматичних умов в навчальних приміщеннях.

5. Наведіть способи та засоби нормалізації мікрокліматичних параметрів навчальних приміщень.

6. Назвіть основні гігієнічні заходи по боротьбі із шумом у школі.

7. Наведіть порядок проведення та реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності.

8. Подайте обов'язки заступника керівника навчального закладу з виховної роботи під час позакласної, позашкільної діяльності.

9. Наведіть особливості організації та проведення екскурсій та подорожей з учасниками навчально-виховного процесу.

10. Подайте особливості безпеки проведення занять в кабінетах хімії.

11. Подайте особливості безпеки проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики.

12. Подайте особливості безпеки проведення занять в кабінетах з біології.

13. Подайте особливості безпеки під час проведення занять із фізичної культури і спорту.

14. Подайте особливості безпеки під час проведення занять з трудового навчання в навчальних майстернях.

15. Подайте особливості безпеки під час проведення занять з інформатики.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1. Аналіз ризиків педагогічної діяльності

За визначенням професора С. Буракова «Професійними називаються хвороби, виникнення яких пов'язане з трудовою діяльністю і впливом на організм конкретних несприятливих умов праці, так званих шкідливих виробничих чинників». Професійне здоров'я педагога є необхідною умовою його активної життєдіяльності, реалізації, розвитку творчого потенціалу. Воно позначається на здоров'ї його учнів і на результатах всієї навчально-виховної роботи. Нездоровий педагог не може забезпечити учневі необхідний рівень уваги, індивідуальний підхід, ситуацію успіху. Неблагополуччя психологічного здоров'я, деформації особистості педагога, прояви синдрому згорання впливають на здоров'я учнів. Тому проблема збереження і зміцнення здоров'я вчителя повинна бути однією з пріоритетних у сфері його життєвих і фахових.

До небезпечних психофізіологічних та шкідливих виробничих чинників педагогічної діяльності належать фізичні (статичні, динамічні та гіподинамічні) і нервово-психічні перевантаження (розумове, зорове, емоційне).

Фізичні перевантаження педагогічних працівників. Праця педагогів та інших працівників невиробничої сфери характеризується тривалою багатогодинною (8 год. і більше) працею в одноманітному напруженому положенні, малою руховою активністю при значних локальних динамічних навантаженнях.

Робоче положення «сидячи» супроводжується статичним навантаженням значної кількості м'язів ніг, плечей, шиї та рук, що дуже втомлює. М'язи перебувають довгий час у скороченому стані і не розслабляються, що погіршує кровообіг. В результаті, виникають больові відчуття в руках, шиї, верхній частині ніг, спині та плечових суглобах.

Внаслідок динамічного навантаження на кістково-м'язовий апарат кистей рук виникають больові відчуття різної сили в суглобах та м'язах кистей рук; оніміння та уповільнена рухливість пальців; судоми м'язів кисті; ниючий біль в ділянці зап'ястя.

Як результат, виникають локальні м'язові перенапруження хронічні розтягнення м'язів травматичного характеру, що можуть викликати професійні захворювання: дисоціативні моторні розлади, захворювання периферійної нервової та кістково-м'язової систем. Крім того, робота «сидячи» призводить до зниження м'язової активності – гіподинамії. За браком рухів відбувається зниження споживання кисню тканинами організму, сповільнюється обмін речовин. Це сприяє розвитку атеросклерозу, ожиріння, може стати причиною дистрофії міокарда, хронічного головного болю, запаморочення, безсоння, роздратування.

Варикозне розширення вен – це хронічне захворювання, при якому успадковуються слабкість венозних сіток і порушена робота венозних клапанів. Частіше від цього страждають жінки. Чинниками, які спричиняють виникнення цієї недуги є вроджена слабкість сполучної тканини, вагітність, ожиріння, робота, пов'язана з довгим перебуванням на ногах. Клінічно на початку захворювання відмічається розширення підшкірної вени на стегні чи гомілці. У подальшому з'являється відчуття втоми та важкості у ногах, судоми в м'язах, особливо ввечері, а інколи вночі. Під вечір виникають набряки в ногах, особливо після довгого перебування у вертикальному положенні. Під ранок, як правило, зникають. Якщо вчасно не розпочати лікування, то з плином часу поряд з прогресуванням варикозу виникають трофічні порушення і затвердіння тканини, зміна кольору шкіри, а в подальшому трофічні виразки, які важко піддаються медикаментозному лікуванню. Одним з ускладнень варикозу є тромбофлебіт, коли на внутрішній стінці вени утворюється тромб і запалення. Ця патологія небезпечна тим, що тромб може відірватися, з потоком крові потрапити в легеневу артерію і спричинити смерть людини. Саме тому варикозне розширення вен є небезпечним захворюванням, яке необхідно лікувати.

До професійних захворювань педагогів відносяться також (афонія, фарингіт, ларингіт). Психогенні захворювання голосу виявляються порушенням вербальної комунікації внаслідок емоційних конфліктів. Психогенна афонія проявляється повною втратою голосу при збереженні шепітливої мови. Більшість пацієнтів при цьому можуть гучно кашляти або сміятися, що може в відомій степені свідчити про функціональну природу хвороби. Афонія властиво виникає у жінок після стресів. В її основі лежить порушення коркової регуляції голосоутворення. Афонія (грец. – голос) – втрата голосу. В силу органічних уражень центральної нервової системи або функціональних порушень в гортані (голосових зв'язках, гортанних м'язах) хворий втрачає звучність голосу, хоч зберігається шепотіння. Характерно неповне змикання голосових зв'язок при слабкому їх напруженні.

Афонія може бути внаслідок хворобливих процесів голосових зв'язок (гострий катар, туберкульоз, сифіліс), професійного стомлення голосу, у здорових людей – при раптових і сильних хвилюваннях. Афонія може виникати як симптом істеричних психозів і неврозів. Також спостерігається, при перенапруженні голосових зв'язок у лекторів, учителів, акторів, при раптових і сильних хвилюваннях.

Фарингіт – це запалення задньої стінки горла. Фарингіт, як і решта захворювань, буває гострим і хронічним. Але найчастіше стикаємося з хронічним фарингітом, який уражує всі вікові категорії, і дітей у тому числі, хоча на хронічний фарингіт хворіють люди середнього віку зазвичай незагартовані або ті, хто має якийсь зв'язок з виступами, промовами.

Таке запалення горла спричинює хворобливі процеси в носі і його придаткових пазухах, виділення стікають по задній стінці горла, ніби приклеюються, і внаслідок постійного подразнення спричиняють хронічне запалення слизової оболонки. Закладеність носа, аденоїди, викривлення

носової перегородки і зумовлене цим ротове дихання також украй несприятливо впливають на слизову оболонку горла. Інколи хронічний фарингіт може ускладнитися хворобами серця і нирок, гострою диспепсією (порушення перетравлювання їжі в кишківнику), виразкою шлунка чи дванадцятипалої кишки, коли спостерігаються так звані рефлексії – нічні зворотні закиди їжі, тощо. Також фарингіт може виникнути на тлі приймання великої кількості ліків.

У разі фарингіту дошкуляє неприємне відчуття у горлі – сухість, біль під час ковтання, сухий кашель. Часто біль іррадіює в вухо, а під час кашлю виділяється густе, в'язке мокротиння. У разі фарингіту на задній стінці горла можуть з'явитися скупчення острівців лімфоаденоїдної тканини, які виступають над поверхнею у вигляді зерняток. Це гіпертрофічний фарингіт, у разі якого збільшується об'єм тканин слизової оболонки.

Ларингіт – це запалення слизової оболонки гортані гострий ларингіт. Він може бути дифузним, коли в процес запалення залучена вся гортань, або обмеженим – процес охоплює тільки частину гортані, наприклад, задню частину голосових складок або підскладковий простір. У разі дифузного ларингіту уражається також трахея. Ларингітом хворіють люди голосових професій – викладачі, диктори, співаки, актори. Переборюючи недугу, вони починають розмовляти голосніше, перенапружуючи голосовий апарат і це ще більше ушкоджує голосові складки.

Основні ознаки ларингіту – неприємні відчуття в горлі, сухість, водночас з'являється кашель з мокротинням, кількість якого змінюється залежно від ступеня поширення запального процесу на трахею. Гострий ларингіт зазвичай супроводжується болем, утрудненим диханням. За наявності високої температури і загального нездужання з'являється захриплість інколи не тривала афонія.

Треба бути особливо уважним тим, у кого охриплість з голосом затрималась на термін понад 3 місяці. Це є «дзвіночком» до обов'язкового звернення до отоларинголога, тому що це може призвести до утворення на голосових зв'язках так званих вузликів співаків. Інколи з'являється фіброма чи папілома голосових зв'язок і потребує хірургічного втручання. Охриплість може бути ознакою злоякісної пухлини. З рештою ніхто не гарантує, що вчасно не видалена доброякісна пухлина не переродиться в злоякісну.

Біль у горлі може спричинювати хвороби серця і нирок, а також захворювання носа, шлунка, переохолодження та перенапруження і ще багато інших чинників, а особливо професійні захворювання викладачів, учителів.

Щоб запобігти ларингіту, насамперед, треба не переохолоджуватись. Також не варто занадто часто підвищувати голос чи зриватися на крик, бо від того можуть виникати крововиливи, що також не сприяє здоров'ю голосових складок. Для профілактики обов'язково потрібно хоча б раз на рік проконсультуватися в отоларинголога.

Нервово-психічні перевантаження. Професія вчителя вимагає значного інтелектуального напруження з метою найкращого викладання освітнього матеріалу, яке у свою чергу, може спричинити стресову ситуацію.

В школі багато чинників можуть викликати стрес вчителя – це неповага учнів до вчителів, гомін і неслухняність, зірвані уроки, невивчений матеріал, відсутність дисципліни на уроці, іноді навіть хуліганські витівки, постійні зміни в освітньому процесі, незрозумілі вказівки керівництва закладу та багато іншого. А якщо до цього додати рівень оплати праці вчителя, можливі домашні потреби та й незадовільний рівень життя в країні, то взагалі складається велика вірогідність отримати стрес.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, коефіцієнт стресогенності педагогічної діяльності становить 6,2 бала (за максимального коефіцієнта 10 балів). У рейтингу професій Американського інституту дослідження стресу перші місця посідають учителі старших класів, поліцейські і шахтарі. Під стресом (англ. stress) – тиснення, натискання, напруження) прийнято розуміти стан психічної напруженості, викликаний небезпеками, що виникають у людини при розв'язанні важливої для неї задачі. Стрес – дуже розповсюджене явище в сучасному світі. Основою виникнення стресу в сучасних умовах життя є синдром розумово-емоційного напруження. Короткочасні емоції переважно не є шкідливими, лише тривалі приводять до нервового напруження. У науково-педагогічного працівника при постійному виникненні стресових ситуацій формується синдром розумово-емоційного (нервового) перенапруження, який може перейти в хворобу. Стрес проявляється як необхідна і корисна реакція організму на різке збільшення загального зовнішнього навантаження. Він характеризується зростанням біоелектричної активності мозку, підвищенням частоти серцебиття, ростом потоку крові, розширенням кровоносних судин, збільшенням вмісту лейкоцитів у крові, тобто цілим рядом фізіологічних змін в організмі, що сприяють підвищенню його енергетичних можливостей, успішності виконання складних і небезпечних дій. Тому стрес є не тільки доцільною захисною реакцією людського організму, але й механізмом, який сприяє успіху трудової діяльності в умовах перешкод, труднощів і небезпек.

Для професійної діяльності вчителя характерний специфічний набір стресорів, які провокують виникнення професійного стресу. Найбільш стресочинними для вчителя є такі професійні чинники, як недостатня забезпеченість навчального процесу ТЗН і наочністю, байдуже ставлення учнів до навчання, перекладання батьками своїх обов'язків на вчителів.

До соціальних стрес-чинників відносяться: незадовільна зарплата, падіння престижу навчання і професії вчителя, відсутність впевненості у завтрашньому дні. На виникнення професійного стресу та формування синдрому емоційного вигоряння, як в учителів, так і студентів, впливають такі особисті детермінанти: нейротизм, тривожність, агресивність.

Професія педагога належить до стресогенних, найнапруженіших у психологічному плані. Вона вимагає від людини постійних резервів самовладання і саморегуляції. Емоційне навантаження педагога значно вище, ніж у менеджерів вищої ланки та банкірів, тобто тих, хто безпосередньо працює з людьми.

Трудова діяльність педагогічних працівників належить до категорії робіт, які пов'язані з використанням великих обсягів інформації, із застосуванням комп'ютеризованих робочих місць, із частим прийняттям відповідальних рішень в умовах дефіциту часу, безпосереднім контактом із людьми різних типів темпераменту тощо. Це зумовлює високий рівень нервово-психічного перевантаження, знижує функціональну активність центральної нервової системи, призводить до розладів в її діяльності, розвитку втоми, перевтоми, стресу.

На сучасному етапі сильним стресом, який впливає на стан працівника та можливість виникнення небезпечних ситуацій, є моббінг. Моббінг – це «війна» на робочому місці, яка призводить до виникнення у працівників стресового стану. Значна частина робітників та службовців реагують на моббінг фізіологічними (виразка шлунку, серцево-судинні та онкологічні захворювання тощо) та психічними розладами, а інколи він призводить до травмування й самогубства.

Причин появи моббінгу досить багато, розглянемо основні з них:

- процес постійної модернізації, раціоналізації виробництва, який вимагає концентрації сил і уваги в процесі праці, що зумовлює високу продуктивність праці і, як наслідок, соціальну незахищеність працюючого;
- страх втратити робоче місце;
- психологічний терор, зумовлений заздрістю, марнославством і, як наслідок, створення інтриг, пліток, фізичного впливу. Все це створює поганий виробничий клімат і впливає на продуктивність праці та безпечність її умов;
- нудьга на роботі, коли процес праці не вимагає творчих зусиль, що створює умови для породження пліток, шантажу, силової погрози, сексуальних домагань, домислів, суперечок між колегами, в які потрапляє весь колектив.

Моббінг і його наслідки настільки широко розповсюдились, що стали світовою проблемою 90-х років. Вчені пропонують вважати моббінг психо-соціальним нещасним випадком на робочому місці.

Прояви стресу в роботі вчителя різноманітні. Спеціалісти виокремлюють насамперед тривожність, депресію, фрустрованість (стрес «втраченої надії»), емоційне спустошення, виснаження, професійні хвороби. Один із наслідків тривалого професійного стресу – синдром емоційного «вигорання» як стан фізичного, емоційного і розумового виснаження педагога, у т. ч. розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрата розуміння і співчуття стосовно іншої людини (К. Маслач). Високий рівень «вигорання» вчителів із великим стажем зумовлений тривалою дією професійних стресів, молодих – входженням у фахову сферу, першими кроками у педагогічній діяльності.

Узагальнивши існуючі визначення феномену згорання, науковці виділили три головних компоненти цього стану:

- 1) емоційне чи фізичне виснаження, що виявляється у відчуттях емоційної перенапруги й у почутті спустошеності, вичерпаності своїх емоційних ресурсів;

2) деперсоналізація, пов'язана з виникненням байдужого, негативного і навіть цинічного відношення до людей, що оточують людину в процесі його професійної діяльності; контакти з оточуючими людьми стають для нього знеособленими і формальними;

3) знижена професійна продуктивність (редукування особистісних досягнень), що виявляється в зниженні оцінки своєї компетентності (у негативному сприйнятті себе як професіонала), невдоволеності собою, зменшеності цінності своєї діяльності, негативному відношенні до себе як до особистості.

Серед симптомів, що виникають першими, можна вирізнити загальне почуття втоми, вороже ставлення до роботи, загальне невизначене почуття занепокоєння. Педагог може легко впасти в гнів, дратуватися і почувати себе розбитим, приділяти багато уваги деталям і бути налаштованим надзвичайно негативно до усіх людей. Гнів, який він відчуває, може призвести до розвитку підозрливості. Педагог може думати, що співробітники хочуть його позбутися, відчувати професійну «незалученість».

Серед основних хвороб, які пов'язують із стресом є атеросклероз, гіпертонія та різноманітні захворювання шлунково-кишкового тракту.

Для того аби уникнути негативних наслідків стресу, слід розвинути стресостійкість, усвідомити можливі ситуації виникнення стресу та їхнє усунення. Щоб поставити стресам надійний заслін, педагог має перевести свою енергію іншу форму діяльності, зайнятися тим, що дасть можливість зняти емоційну напругу, адже основою стресостійкої життєвої стратегії педагога є пошукова активність. Підвищити стресостійкість можливо за допомогою аутотренінгу, медитації, сміхотерапії, кольоротерапії, ароматерапії, фізкультури, катарсису (спілкування з близькими, домашніми тваринами, захоплення мистецтвом). Це основні шляхи до психічного, фізичного та духовного здоров'я особистості.

Будь-яка діяльність, якщо вона оптимальна для організму по інтенсивності і тривалості та проходить у сприятливих виробничих умовах, позитивно впливає на організм і сприяє його удосконалюванню. Ефективність діяльності людини базується на рівні психічної напруги, яка прямо пропорційна складності завдання. Психічна напруга – це фізіологічна реакція організму, яка мобілізує його ресурси (біологічно і соціально корисна реакція). Під впливом психічної напруги змінюються життєво важливі функції організму: обмін речовин, кровообіг, дихання. В поведінці людини спостерігається загальна зібраність, дії стають більш чіткими, підвищується швидкість рухових реакцій, зростає фізична працездатність. При цьому загострюється сприйняття, прискорюється процес мислення, поліпшується пам'ять, підвищується концентрація уваги. Пристосувальні можливості психічної напруги тим більші, чим вище психічний потенціал особистості, але механізм емоційної стимуляції має фізіологічний бар'єр, за яким настає негативний ефект (поза межна форма психічної напруги). При надмірній інтенсивності чи тривалості робота приводить до розвитку вираженого

стомлення, зниження продуктивності, неповного відновлення за період відпочинку.

Стомлення – загальний фізіологічний процес, яким супроводжуються усі види активної діяльності людини. З біологічної точки зору стомлення – це тимчасове погіршення функціонального стану організму людини, що виявляється в змінах фізіологічних функцій і є захисною реакцією організму. Воно спрямоване проти виснаження функціонального потенціалу центральної нервової системи і характеризується розвитком гальмівних процесів у корі головного мозку.

Втома – це сукупність тимчасових змін у фізіологічному та психологічному стані людини, які з'являються внаслідок напруженої чи тривалої праці і призводять до погіршення її кількісних і якісних показників, нещасних випадків. Втома буває загальною, локальною, розумовою, зоровою, м'язовою та ін. Оскільки організм – єдине ціле, то межа між цими видами втоми умовна і нечітка.

Характер втоми залежить від виду трудової діяльності тому, що функціональні зміни в організмі при втомі переважно локалізуються в тих ланках організму, які несуть найбільше навантаження. На основі цього втома поділяється на фізичну та розумову за співвідношенням глибини функціональних змін у різних аналізаторах, фізіологічних системах, відділах центральної нервової системи тощо. Хід збільшення втоми та її кінцева величина залежать від індивідуальних особливостей працюючого, трудового режиму, умов виробничого середовища тощо. Залежно від характеру вихідного функціонального стану працівника втома може досягати різної глибини, переходити у хронічну втому або перевтому.

Перевтома – це сукупність стійких несприятливих для здоров'я працівників функціональних порушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

Основною відмінністю втоми від перевтоми є зворотність зрушень при втомі і неповна зворотність їх при перевтомі.

Поза межні форми психічної напруги викликають дезінтеграцію психічної діяльності різної виразності. При цьому втрачається жвавість і координація рухів, знижується швидкість відповідних реакцій (гальмівний тип), з'являються непродуктивні форми поведіння – гіперактивність, тремтіння рук, запальність, невластива різкість і ін. (збудливий тип). Обидва типи поза межної напруги супроводжуються вираженими вегетативно-судинними змінами (блідість обличчя, краплі поту, прискорений пульс). До суб'єктивних ознак перевтоми відноситься почуття втоми, бажання знизити ритм роботи чи припинити її, почуття слабості в кінцівках. Важке стомлення – крайній варіант фізіологічного стану, що граничить з патологічними формами реакції. Відомо, що розвиток втоми та перевтоми веде до порушення координації рухів, зорових розладів, неувважності, втрати пильності та контролю реальної ситуації. При цьому працівник порушує вимоги технологічних інструкцій, припускається помилок та неузгодженості в роботі; у нього знижується відчуття небезпеки. Крім того, перевтома

супроводжується хронічною гіпоксією (кисневою недостатністю), порушенням нервової діяльності.

Втома характеризується фізіологічними та психічними показниками її розвитку:

1. Фізіологічними показниками розвитку втоми є артеріальний кров'яний тиск, частота пульсу, систолічний і хвилиний об'єм крові, зміни у складі крові.

2. Психічними показниками розвитку втоми є: погіршення сприйняття подразників, внаслідок чого працівник окремі подразники зовсім не сприймає, а інші сприймає із запізненням; зменшення здатності концентрувати увагу, свідомо її регулювати; посилення мимовільної уваги до побічних подразників, які відволікають працівника від трудового процесу; погіршення запам'ятовування та труднощі пригадування інформації, що знижує ефективність професійних знань; сповільнення процесів мислення, втрата їх гнучкості, широти, глибини і критичності; підвищення дратівливості, поява депресивних станів; порушення сенсомоторної координації, збільшення часу реакцій на подразники; зміни частоти слуху, зору.

При перевтомі порушуються відновні процеси в організмі. Проявами перевтоми є головний біль, підвищена стомлюваність, дратівливість, нервозність, порушення сну, а також такі захворювання як вегето-судинна дистонія, артеріальна гіпертонія, виразкова хвороба, ішемічна хвороба серця, інші професійні захворювання. Прикмети втоми не зникають до початку роботи наступного дня. При наявності хронічної перевтоми часто зменшується маса тіла, змінюються показники серцево-судинної системи, знижується опір організму до інфекції і т. ін.

Переважаючим видом праці педагога є розумова праця. Помірна розумова праця може виконуватися досить довго, тому що розумова праця не має чітких меж між напруженням організму під час роботи і переходом у фазу відновлення сил. Втома при розумовій праці виявляється в нервовому напруженні, зниженні концентрації уваги і зменшенні свідомого її регулювання, погіршенні оперативної пам'яті і логічного мислення, сповільненні реакцій на подразники. Нервове напруження впливає на серцево-судинну систему, збільшуючи артеріальний тиск і частоту пульсу, а також на терморегуляцію організму та емоційні стани працівника.

Відновлювальні процеси після розумової праці відбуваються повільніше, ніж після фізичної праці. Несприятливі порушення в організмі працівника часто не ліквідуються повністю, а акумулюються, переходячи в хронічну втому, або перевтому та різні захворювання. Найбільш поширеними захворюваннями працівників розумової праці є неврози, гіпертонії, атеросклерози, виразкові хвороби, інфаркти та інсульты.

Вплив фізичних та нервово-психічних перевантажень на безпеку праці. Висока емоційна напруженість зумовлена постійною наявністю великої кількості факторів ризику, стрес-факторів, які впливають на самопочуття вчителя, працездатність, професійне здоров'я і якість роботи. У

педагогічній діяльності поряд із загальними факторами ризику для здоров'я працівників розумової сфери (наприклад, нервово-емоційне напруження, інформаційні перевантаження, гіпокінезія) є і специфічні: значне голосове навантаження, переважання в процесі трудової діяльності статичного навантаження, великий обсяг зорової роботи, порушення режиму праці і відпочинку тощо. Професія вчителя нині фемінізована, тому фактором ризику є ще й звантаженість роботою вдома, дефіцит часу для сім'ї та дітей.

Робота науково-педагогічних кадрів пов'язана з впливом на них негативно діючих стресорів, таких як: інтенсивність праці; зростання потоку інформації, яку необхідно опрацювати і використовувати у повсякденній практиці; дефіцит часу; відповідальність за прийняття рішень; гіподинамія; різні зовнішні впливи (шум, забруднення, випромінювання тощо); монотонність праці; порушення стереотипної системи праці тощо.

Фізіологічні порушення можуть супроводжуватися розладами нервової та серцево-судинної систем, шлунково-кишкового тракту та ін.

До психологічних розладів належать агресивність, фрустрація, нервозність, роздратування, тривога, нерішучість, швидкий розвиток втоми тощо.

Крім того, стрес є причиною багатьох психосоматичних захворювань: психозів, неврозів, захворювань судин мозку, серцево-судинних захворювань та інфаркту міокарда, гіпертонічної хвороби, виразково-дистрофічних уражень шлунково-кишкового тракту, нейроциркуляторної дистонії, зниження імунітету, онкологічних захворювань. Стрес впливає на статеві функції, генетичний апарат клітин, призводячи до вроджених порушень розвитку дітей, тощо. Вчені висловлюють припущення про існування зв'язку між стресовими навантаженнями та спонтанним абортom.

Згубна дія стресу також проявляється у зростанні алкоголізму та наркоманії, підвищенні рівня травматизму, збільшенні кількості інвалідів та випадків самогубств.

Стрес та втома породжує у педагогічного працівника стан, який призводить до помилок в роботі, небезпечним ситуаціям і нещасним випадкам.

Боротьба зі втомою, в першу чергу, зводиться до покращення санітарно-гігієнічних умов виробничого середовища (ліквідація забруднення повітря, шуму, вібрації, нормалізація мікроклімату, раціональне освітлення тощо). Особливу роль у запобіганні втомі працівників відіграють професійний відбір, організація робочого місця, правильне робоче положення, ритм роботи, раціоналізація трудового процесу, використання емоційних стимулів, впровадження раціональних режимів праці і відпочинку тощо.

Крім того, для профілактики втоми працівників застосовуються специфічні методи. Фізіологи обґрунтували умови підвищення працездатності, що сприяють ефективному попередженню стомлення:

- у будь-яку роботу потрібно входити поступово;
- умовою успішної працездатності є розміреність і ритмічність;

- звичність, послідовність і плановість;
- недбалість і квапливість у праці не припустима;
- фізіологічно обґрунтоване чергування праці і відпочинку, а також зміна форм діяльності (найбільш ефективним є відпочинок, зв'язаний з активним діяльним станом);
- сприятливе відношення суспільства до праці (мотивація праці і соціальні умови).

Отже, нервово-психічні та фізичні (статичні) перевантаження науково-педагогічних працівників можуть призводити до характерних порушень правил безпеки праці наступними шляхами:

- неуважність, квапливість, нехтування елементарними принципами електро- та пожежобезпеки через перевтому;
- порушення правил безпеки життєдіяльності через дію стресора;
- недотримання вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності через професійне захворювання.

2. Вимоги безпеки до обладнання для наукових досліджень у галузі освіти

Окрім безпосередньої педагогічної діяльності сучасний учитель постійно повинен самовдосконалюватися, займатися самоосвітою, науково-дослідницькою діяльністю та методичною, яка полягає у методичній підготовці до кожного нового уроку, підготовці наочностей, презентацій уроку і т. ін.. Цей вид діяльності учителя і викладача тісно пов'язаний з використанням персонального комп'ютера, за допомогою якого педагог може підготувати роздатковий матеріал, електронні наочності та наочності на паперових носіях. Крім того, в умовах стрімкого розвитку дистанційного навчання, галузь діяльності педагога дещо зміщується у простір комп'ютерних технологій та мережу Інтернет.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори, що можуть впливати на оператора (користувача) ПК:

а) фізичні:

- підвищений рівень електромагнітного випромінювання;
- підвищений рівень рентгенівського випромінювання;
- підвищений рівень ультрафіолетового випромінювання;
- підвищений рівень інфрачервоного випромінювання;
- підвищений рівень статичної електрики;
- підвищений рівень запиленості повітря робочої зони;
- знижена чи підвищена вологість повітря робочої зони;
- знижена чи підвищена рухомість повітря робочої зони;
- підвищений рівень шуму на робочому місці (від вентиляторів, процесорів, аудіоплат, принтерів);
- підвищений чи знижений рівень освітленості;
- підвищений рівень засліпленості;
- нерівномірність розподілу яскравості в поле зору;

- підвищена яскравість світлового зображення;
- підвищений рівень пульсації світлового потоку;
- ураження електричним струмом;

б) хімічні:

- підвищений вміст у повітрі робочої зони двоокису вуглецю, озону, аміаку, фенолу, формальдегіду;

в) психофізіологічні:

- напруга зору;
- напруга уваги;
- інтелектуальні навантаження;
- емоційні навантаження;
- тривалі статичні навантаження;
- монотонність праці;
- великий обсяг інформації, оброблюваної в одиницю часу;
- нераціональна організація робочого місця;

г) біологічні:

- підвищений вміст у повітрі робочої зони мікроорганізмів.

Основні «комп'ютерні» хвороби. Наслідками регулярної роботи з комп'ютером без застосування захисних засобів можуть бути: захворювання органів зору (60% користувачів); хвороби серцево-судинної системи (20%); захворювання шлунково-кишкового тракту (10%); шкірні захворювання (5%); різноманітні пухлини.

Нерухома напружена поза оператора призводить до втоми і виникнення болю в хребті, шиї, плечових суглобах. Інтенсивна робота з клавіатурою викликає болючі відчуття в ліктьових суглобах, передпліччях, зап'ястях і пальцях рук.

У деяких операторів персонального комп'ютера (ПК) розвивається м'язова слабкість, відбувається зміна форми хребта (синдром тривалого статичного навантаження – СТСН), що може призвести до непрацездатності. Постійні користувачі ПК найчастіше піддаються психічним стресам, хворобам серцево-судинної системи і верхніх дихальних шляхів. Значному навантаженню піддається зоровий апарат.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) роботу з персональним комп'ютером віднесла до небезпечних, бо їй притаманний фактор постійно діючого стресу. З-за цього небезпеці піддаються всі життєво важливі органи людини, з'являється ризик виникнення серйозних хвороб.

При тривалій та інтенсивній роботі за комп'ютером з'являється синдром комп'ютерного стресу (СКС), який проявляється головною біллю, запаленням очей, алергією, дратівливістю, млявістю і депресією, погіршенням зосередженості і працездатності.

Причинами різноманітних симптомів СКС є 5 основних чинників: неправильна робота очей і поза тіла, носіння невідповідних окулярів або контактних лінз, неправильна організація робочого місця, розподілення фізичних, розумових, візуальних навантажень, низький рівень візуальної

підготовленості для роботи з комп'ютером. Особливо це характерно для дітей, молодших школярів.

Існує медико-соціальна проблема – комп'ютер і здоров'я дітей. Тепер в світі існує потужна індустрія виробництва комп'ютерних ігор. Діти з великим задоволенням віддають цим гарним і захоплюючим, а часто і агресивним іграшкам свій вільний час. Діти в значно меншому ступені, чим дорослі, спроможні контролювати себе. Їхня психіка дуже нестійка, тому надмірне захоплення комп'ютерними іграми може стати причиною дуже важких наслідків – розвивається підвищена збудженість, у школярів знижується успішність, діти стають примхливими, некерованими, перестають будь-чим цікавитися крім комп'ютера.

За своїм впливом на дитячий організм комп'ютерна гра подібна наркотику, тому необхідно дуже строго дозувати час комп'ютерних занять. Для організму дитини важливим є правильний розвиток опірно-рухового апарату, відхилення від норм розвитку якого є хвороби.

Електромагнітні поля біля комп'ютера (особливо низькочастотні) негативно впливають на людину і в першу чергу на її центральну нервову систему, викликаючи головний біль, запаморочення, нудоту, депресію, безсоння, відсутність апетиту, виникнення синдрому стресу. Причому нервова система реагує навіть на короткі за тривалістю впливи слабких полів: змінюється гормональний стан організму, порушуються біоструми мозку. Це призводить до погіршення зору, ускладненню серцево-судинних захворювань, зниженню імунітету, виникають негативні впливи на плин вагітності.

Інтенсивна і тривала робота з клавіатурою комп'ютера може стати джерелом важких професійних захворювань рук. Робота з клавіатурою є причиною 12% профзахворювань, викликаних повторюваними рухами.

Захворювання, пов'язані з «травмами повторюваних навантажень», пов'язані з хворобами нервів, м'язів і сухожиль. Наприклад тендит – запалення і набрякання сухожиль. Захворювання поширюється на кисті рук, зап'ястя, плечі. Інше – травматичний епікон-диліт – подразнення сухожиль, що з'єднують м'язи передпліч та ліктьових суглобів.

Хвороба Де-Кервена – різновид тендита, при якій страждають сухожилля, пов'язані з великим пальцем руки.

Тендосиновіт – запалення синовіальної оболонки сухожильної частини рук.

Тунельний синдром зап'ястного каналу – запалення медіального нерва руки з-за набряку сухожиль, синовіальної оболонки.

Для зменшення шкідливого впливу клавіатури фірма Microsoft розробила ергономічну клавіатуру, що своєю формою, конструкцією знижує навантаження на руки. Творці клавіатури сподіваються, що вона застрахує оператора від тунельного синдрому зап'ястного каналу.

Інший пристрій, який привертає до себе увагу фахівців в області ергономіки – маніпулятор типу «миша». На жаль, навіть найергономічніша клавіатура не може цілком вирішити проблему, оскільки причини

захворювання «травми повторюваних навантажень» дотепер цілком не виявлені.

Найбільш актуальним є захворювання, яке одержало назву «інтернетоманія», а психологи назвали її маніакальною залежністю від віртуального світу глобальних мереж. Збуджені, почервонілі очі, високий ступінь нервового і фізичного виснаження, сльозоточиве зівання – лише деякі симптоми цієї хвороби.

Сіткоголіки, або інтернетоголіки відчують жагуче бажання знову і знову занурюватися у світ віртуальної реальності і довго не виходити з нього. На думку психологів інтернетоманія також руйнівна, як і алкоголізм або наркоманія. Вона веде до глибоких змін особистості, самоізоляції, втраті внутрішніх орієнтирів, неврівноваженості психіки, що зовні часто проявляється розсіяністю і неохайністю, навіть байдужим відношенням до близьких.

Характерною рисою професії оператора ПК є статичний режим роботи: великий обсяг праці треба виконувати в сидячому положенні. При цьому більшість груп м'язів постійно напружені, що призводить до швидкої стомлюваності, сприяє розвитку фахових патологічних вигинів хребта: грудному гіперкифозу, сплюсненню шийного лордозу і формуванню сколіозів. Неправильне розташування дисплеїв по висоті – занадто низьке або високе, під неправильним кутом – є головною причиною появи сутулості. Занадто високе розташування дисплея призводить до тривалої напруги шийного відділу хребта, що, зрештою, може призвести до розвитку остеохондрозу. Ненормальний стан хребта може стати причиною захворювання всього організму.

Заходи усунення ризику травм та захворювань операторів (користувачів) ПК.

Заходи щодо усунення небезпеки ураження електричним струмом зводяться до правильного розміщення устаткування та електричних кабелів. Інші заходи щодо забезпечення електробезпеки, збігаються з загальними заходами пожежо- та електробезпеки.

В якості профілактичних заходів для забезпечення пожежної безпеки слід використовувати скриту електромережу, надійні розетки з пожежобезпечних матеріалів, силові мережі живлення устаткування виконувати кабелями, розрахованими на підключення в 3–5 разів більшого навантаження, включати й виключати живлення обладнання за допомогою штатних вимикачів. Треба регулярно робити очистку внутрішніх частин комп'ютерів, іншого устаткування від пилу, розташовувати комп'ютери на окремих неспалюваних столах. Для запобігання іскріння необхідно рідше встромляти і виймати штепсельні вилки з розеток.

Екран дисплея повинен бути розташованим перпендикулярно до напрямку погляду. Якщо він розташований під кутом, то стає причиною сутулості. Відстань від дисплея до очей повинна трохи перевищувати звичну відстань між книгою та очима. Перед екраном монітора, особливо старих типів, повинен бути спеціальний захисний екран. При його відсутності треба

сидіти на відстані витягнутої руки від монітора. Ще одним моментом, який стосується зору, є необхідність створення неоднорідного поля зору. Для цього можна розвісити на поверхнях (стінах) плакати та картини, виконані у спокійних тонах. Наприклад, пейзажі.

Важливою є форма спинки крісла, яка повинна повторювати форму спини. Висота крісла повинна бути такою, щоб користувач не почував тиску на куприк або стегна. Крісло бажано обладнати бильцями. Його потрібно встановити так, щоб не треба було тягтися до клавіатури. Періодично користувачу необхідно рухатися, вчасно змінювати положення тіла і робити перерви у роботі.

Режим праці та відпочинку при роботі з персональною електронно-обчислювальною машиною (ПЕОМ) залежить від категорії трудової діяльності. Всі роботи з ПЕОМ ділять на три категорії. Перша – епізодичне зчитування і робота з інформацією не більше 2-х годин за 8-годинну робочу зміну. Друга – зчитування інформації або творча робота не більше 4-х годин за восьми годинну зміну. Третя – зчитування інформації або творча робота тривалістю більше 4-х годин за зміну.

При напруженій роботі за комп'ютером щогодини необхідно робити перерву на 15 хвилин через кожну годину і треба займатися іншою справою. Декілька разів на годину бажано виконувати серію легких вправ для розслаблення.

Якщо у приміщенні експлуатується більше одного комп'ютера, то треба врахувати, що на користувача одного комп'ютера можуть впливати випромінювання від інших, в першу чергу бокових, а також і задньої стінки сусіднього дисплея. Тому необхідно вдаватися до захисту спеціальними фільтрами і щоб користувач розміщався від бічних і задніх стінок інших дисплеїв на відстані не ближче одного метра.

Отже, щоб запобігти негативним впливам необхідно знати й небезпечні сторони самого комп'ютера і правила безпечної роботи, знати засоби запобігання небезпек. Вони пов'язані перед усім із загально відомими небезпечними факторами – ураженнями електричним струмом, пожежонебезпечністю.

3. Вимоги до навчальних приміщень з персональним комп'ютером (ПК)

Відповідно до державних санітарних правил та норм «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах» ДСанПіН 5.5.6.009-98 встановлено гігієнічні вимоги до приміщень та нормативи чинників, що створюються комп'ютерами при їх роботі; гігієнічні вимоги до проектування, виготовлення і експлуатації вітчизняних та експлуатації імпортованих персональних комп'ютерів, що застосовуються в навчально-виховному процесі в закладах освіти різних форм власності та інших закладах, що проводять комп'ютерні ігри для дітей і підлітків.

Державні санітарно-гігієнічні правила і норми підготовлені з урахуванням нових наукових досліджень з вивчення впливу чинників, що створюються комп'ютерами при їх роботі на організм дітей і підлітків, і розробкою заходів по запобіганню їх негативного впливу на формування здоров'я дитячого населення та є обов'язковими для виконання в навчально-виховному процесі дітей і підлітків.

Позначення та скорочення

- ПК – персональний комп'ютер
- ВМ – відеомонітор
- ЕПТ – електронно-променеві трубки
- ЕМП – електромагнітне поле
- ЕП – електричне поле
- СЕП – статичне електричне поле
- КПО – коефіцієнт природного освітлення
- ГДР – гранично допустимі рівні
- ККТ – кабінети комп'ютерної техніки

Правила поширюються на всі види персональних електронно-обчислювальних машин і їх складових частин (відеомонітори, системні блоки, клавіатуру, принтери та ін.) та ігрові комплекси, що сконструйовані на основі електронно-променевих трубок.

Категорично забороняється використовувати в навчально-виховних закладах в якості відеомонітора ПК побутові телевізори та відеомонітори, що сконструйовані на телевізійних електронно-променевих трубках.

При порушенні «Санітарних норм і правил влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режиму праці учнів на персональних комп'ютерах» винні притягуються до дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності згідно Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

Вимоги до приміщень та розташування робочих місць з ПК

Приміщення, призначені для роботи з ПК, повинні мати природне освітлення. Орієнтація вікон повинна бути на північ або північний схід, вікна повинні мати жалюзі, які можна регулювати, або штори.

Не дозволяється розміщувати кабінети обчислювальної техніки у підвальних приміщеннях будинків.

Кабінети, обладнані комп'ютерною технікою, в навчальних закладах повинні розміщуватись в окремих приміщеннях з природним освітленням та організованим обміном повітря.

Площа на одного учня, який працює за ПК, повинна складати не менше 6,0 кв. м, об'єм – не менше 20 куб. м. Площа учбових приміщень з ПК повинна розраховуватись на півкласу учнів, але не більше як 12 чоловік.

Стіни, стеля і підлога та обладнання кабінетів комп'ютерної техніки повинні мати покриття із матеріалів з матовою фактурою з коефіцієнтом відбиття: стін – 40–50 %, стелі – 70–80 %, підлоги – 20–30 %, предметів обладнання – 40–60 % (робочого столу – 40–50 %, корпуса дисплею та клавіатури – 30–50 %, шаф та стелажів – 40–60 %).

Поверхня підлоги повинна мати антистатичне покриття та бути зручною для вологого прибирання.

Забороняється використовувати для оздоблення інтер'єру приміщень комп'ютерних класів полімерні матеріали (дерев'яно-стружкові плити, шпалери, що придатні для миття, плівкові та рулонні синтетичні матеріали, шаровий паперовий пластик та ін.), що виділяють у повітря шкідливі хімічні речовини, які перевищують гранично допустимі концентрації.

Вміст шкідливих хімічних речовин в повітрі дошкільних та учбових приміщень з комп'ютерною технікою не повинен перевищувати середньодобові концентрації, що наводяться в «Переліку гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі населених пунктів», № 3086-84 від 27.08.84 р. та доповненнях до нього, які затверджені Міністерством охорони здоров'я.

При будівлі нових і реконструкції діючих загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів висота приміщень (від підлоги до стелі), в яких передбачено використання персональних комп'ютерів в навчальному процесі, повинні бути не менше 3,6 м, а площа на 1 робоче місце 16 кв. м (ДБН В.2.2-3-97).

Вимоги до освітлення приміщень та робочих місць

Приміщення з ПК повинні мати природне та штучне освітлення.

Природне освітлення повинно відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

Штучне освітлення в приміщеннях з ПК повинно здійснюватись системою загального освітлення.

Як джерела світла при штучному освітленні повинні застосовуватись переважно люмінесцентні лампи.

Штучне освітлення повинно забезпечувати на робочих місцях в кабінетах та класах з ПК освітленість не нижчу, а на екранах дисплеїв – не вище приведених таблиці 1.

Таблиця 1
Норми освітленості в кабінетах і класах з ПК

Характеристика роботи	Робоча поверхня	Площина	Освітленість, лк	Примітка
Робота переважно з дисплеями ПК (50% та більше робочого часу)	Екран	В	200	Не вище
	Клавіатура	Г	400	Не нижче
	Стіл	Г	400	Не нижче
Робота переважно з документами (з екранами дисплеїв ПК менше 50% робочого часу)	Екран	В	200	Не вище
	Клавіатура	Г	400	Не нижче
	Стіл	Г	500	Не нижче
	Дошка	В	500	Не нижче

Характеристика роботи	Робоча поверхня	Площина	Освітленість, лк	Примітка
Проходи основні	Підлога	Г	100	

Примітка: В – вертикальна площина, Г – горизонтальна площина.

Загальне освітлення повинно бути виконано у вигляді суцільних або переривчастих ліній світильників, розташованих з лівого боку від робочих місць на висоті не вище 2м.

Для загального освітлення припустимо застосування світильників наступних класів світлорозподілу П (прямого світла), В (переважно відбитого світла). Застосування світильників без розсіювачів та екрануючих ґратів заборонено.

Яскравість світильників загального освітлення в зоні кутів випромінювання від 50 град. до 90 град. з вертикаллю в поздовжній та поперечній площинах повинна складати не більше 200 кд/кв. м, захисний кут світильників повинен бути не менше 40.

Коефіцієнт запасу (Кз) для освітлювальних установок загального освітлення приймається рівним 1,4.

Необхідно проводити чищення скла вікон та світильників не менше двох разів на рік, а також заміну перегорілих ламп по мірі їх виходу з ладу.

В класах та кабінетах з ПК слід обмежити нерівномірність розподілу яскравості в полі зору учнів.

Співвідношення яскравості між робочим екраном та близьким оточенням (стіл, зошити, посібники і т. ін.) не повинно перевищувати 5:1, між поверхнями робочого екрану і оточенням (стіл, обладнання) – 10:1.

Величина коефіцієнту пульсації освітленості не повинна перевищувати 5 %. Газорозрядні лампи повинні застосовуватись в світильниках загального та місцевого освітлення з високочастотними пускорегулюючими апаратами (ВЧПРА).

Необхідно передбачити обмеження прямої блискості від джерел природнього та штучного освітлення. Яскравість великих поверхонь (вікна, світильники і таке інше), що знаходяться у полі зору, не повинна перевищувати 200 кд/кв. м. Показник освітленості для джерел штучного освітлення у кабінетах та класах з ВДТ не повинен бути більше 20, показник дискомфорту – не більше 40. Мірою захисту від прямої блискості має бути зниження яскравості видимої частини джерел світла застосуванням спеціальних розсіювачів, відбивачів та інших світлозахисних пристроїв, а також правильне розміщення робочих місць відносно джерел світла.

Повинні передбачатись заходи щодо обмеження відбитої блискості на робочих поверхнях (екран, стіл, клавіатура).

Вимоги, що забезпечують захист працівника від впливу іонізуючих та неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювань

Відеомонітори на електронно-променевих трубках (ЕПТ) можуть бути потенційними джерелами гігієнічно значимих рівнів електромагнітних

випромінювань в діапазоні частот 50 Гц – 300 МГц і статичного електричного поля.

Напруженість ЕМП в діапазоні 30 КГц – 300 МГц на відстані 0,3 м від усіх поверхонь відеомонітора повинна не перевищувати значень, приведених в таблиці 2.

Таблиця 2

Частота електромагнітного випромінювання	Гранично допустимий рівень
50 Гц	500 В/м
30–300 КГц	25 В/м
0,3–3 МГц	15 В/м
3–300 МГц	3 В/м

Напруженість електромагнітного поля на відстані 0,5 м від будь-якої поверхні відеомонітора не повинна перевищувати гранично допустимих рівнів (ГДР) які наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Діапазон частот	ГДР електричного поля, В/м	ГДР магнітного поля, нТл
5 Гц – 2 кГц	25	250
2 кГц – 400 кГц	2,5	25
3 МГц – 30 МГц	0,25	2,5

При проведенні вимірювань рівнів електричного поля точки вимірів повинні бути розташовані навколо відеомонітора по окружності із центром посередині дисплея. Відстань від умовної поверхні ВМ до тестового зонду (антени вимірювального приладу) повинна дорівнювати 50 см. У діапазоні 5 Гц – 2 КГц вимірювання необхідно проводити у точці, розташованій прямо перед поверхнею дисплея. У діапазонах 2 КГц – 400 КГц та 3 МГц – 30 МГц вимірювання необхідно проводити у чотирьох точках з інтервалом 90 град.

При вимірюваннях електричного і магнітного поля екран дисплея необхідно заповнити літерою «Н» у білому відображенні на чорному фоні (чи навпаки).

Вимірювання електричного і магнітного поля, створюваного відеомоніторами, повинні проводитись у спеціальних приміщеннях (в радіочастотних безехових камерах) випробувальних лабораторій. Фонові рівні електромагнітного поля в цих приміщеннях повинні: за електричною складовою не досягати 2 В/м у діапазоні частот від 5 Гц до 2 КГц та 0,2 В/м у діапазонах частот 2 КГц – 400 КГц та 3 МГц – 30 МГц; за магнітною складовою не досягати 40 нТл в діапазоні частот 50 Гц – 2 КГц та 5 нТл в діапазонах частот 2 КГц – 400 КГц і 3 МГц – 30 МГц.

Контроль рівнів електромагнітного випромінювання відеодисплейних терміналів, ПК та інших електронних дисплейних приладів виконується:

– виробником при проведенні перевірки якості кожного відеодисплейного терміналу;

– установами санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, що пройшли атестацію з фізичних факторів у Комітеті з питань гігієнічного регламентування МОЗ України, при проведенні вибіркового санітарного нагляду за відеодисплейною технікою заводу-виробника та при ввезенні в Україну імпортової продукції;

– майстернями, що ремонтують відеодисплейну техніку, перед здачею останньої замовнику.

З метою запобігання шкідливому впливу чинників, пов'язаних із застосуванням відеотерміналів та ПК, на здоров'я дітей та підлітків вищевказані вироби, що виробляються в Україні та мпортуються, обов'язково підлягають державній санітарно-гігієнічній експертизі на відповідність вимогам цих Санітарних норм та правил.

Середня напруженість статичного електричного поля (СЕП) відеомонітора на умовній поверхні обличчя користувача шкільного віку середніх антропометричних даних на відстані від екрана 0,30 м на осі, нормальній до поверхні екрана, яка проходить через його центр, при відносній вологості повітря не більше 30 % не повинна перевищувати 7 кВ/м при тривалості роботи з ВМ, що не перевищує 1 годину на добу, та 3,5 кВ/м при більшій тривалості роботи (вимоги щодо тривалості роботи з ВМ викладені в розділі 9).

Середня напруженість СЕП ВМ на умовній поверхні обличчя користувача шкільного віку середніх антропометричних даних визначається шляхом множення показів вимірювача напруженості СЕП (додаток 2) на поправочний коефіцієнт К, який розраховують за формулою:

$$K = 0,60 - 0,19 \times d,$$

де d – розмір діагоналі екрана ВМ, м.

Потужність експозиційної дози невикористаного іонізуючого випромінювання в будь-якій точці на відстані 0,05 м від всіх поверхонь відеомонітора не повинна бути такою, щоб потужність еквівалентної дози не перебільшувала 0,1 мбер/год.

Інтенсивність ультрафіолетового випромінювання на відстані 0,3 м від екрану не повинна перевищувати в діапазоні довжин хвиль 400–320 нм – 2 Вт/кв. м, 320-280 нм – 0,002 Вт/кв. м, ультрафіолетового випромінювання в діапазоні 280-200 нм – не повинно бути.

Вимоги до мікроклімату

В кабінетах та класах навчальних закладів, де навчання проводиться з застосуванням персональних комп'ютерів, температура повітря повинна бути 19,5 (+- 0,5 °С), відносна вологість повітря (60 +- 5 %), швидкість руху повітря не більше 0,1 м/с.

Рівень іонізації повітря на відстані 0,3 м від працюючого екрану відеомонітора не повинен бути нижче 200 і більше 50000 легких позитивних і негативних іонів обох знаків (окремо) в куб. см повітря.

Оптимізацію іонізації повітря на робочих місцях школярів рекомендується проводити за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів із створенням оптимальних рівнів легких позитивних і негативних аероіонів в межах 1000–3000 іонів в куб. см кожної полярності.

В кабінетах та класах учбових закладів повинен бути забезпечений 3-кратний обмін повітря за 1 годину. Для охолодження та очищення повітря від пилу в кабінетах та класах можуть бути встановлені побутові кондиціонери,

які мають позитивний гігієнічний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи ГСЕУ МОЗ (БК-1500, БК-2000, БК-2500 та ін.).

Вимоги, що забезпечують захист працівника від шуму та вібрації

Шум, що створюється роботою ПК в класах, умовно можливо віднести до постійного.

Параметрами постійного шуму, що підлягають нормуванню, є рівні звукового тиску 8 дБ в октавних смугах частот з середньгеометричними частотами 16, 31,563, 125, 250, 500, 1000, 2000, 4000, 8000 Гц, рівні звуку 8 дБА.

Допустимі значення октавних рівнів звукового тиску, рівнів звуку на робочих місцях в приміщеннях кабінетів комп'ютерної техніки слід приймати згідно таблиці 4:

Таблиця 4

Призначення приміщення та умови	Рівні звукового тиску, дБ, в октавних смугах частот з середньгеометричними частотами, Гц										Рівні звуку, дБА
	16	31,5	63	125	250	500	1000	2000	4000	8000	
Навчальні кабінети (без роботи ПК)	-	-	63	52	45	39	35	32	30	28	40
Навчальні кабінети при роботі ПК	85	75	67	57	49	44	40	37	35	33	45

Класи комп'ютерної техніки рекомендується обладнувати ПЕОМ, корегований рівень звукової потужності яких не перевищує 45 дБА.

Вібрація на робочих місцях, що створюється ПЕОМ, не повинна бути вище значень, які представлені в таблиці 5.

Таблиця 5

Гранично допустимі рівні вібрації на робочому місці, дБ

Нормований параметр	Середньгеометричні частоти октавних смуг, Гц						Коректовані та еквівалентні коректовані рівні, в дБ W
	2	4	8	16	31,5	63	
Віброшвидкість	79	73	67	67	67	67	72
Віброприскорення	25	25	25	31	37	43	30

Вимоги до візуальних ергономічних параметрів і конструкції персональних комп'ютерів.

Візуальні ергономічні параметри відеомоніторів повинні задовольняти вимогам даних ДСанПіН при проектній відстані спостереження від 400 до 800 мм та при зовнішній освітленості екрана до 250 Лк.

Розміри поля зображення (В – вертикаль, Н – горизонталь) вибираються з ергономічних міркувань та умов застосування відеомоніторів.

При цьому круговий розмір поля зображення по кожній осі координат не повинен перебільшувати 60 град.

Повинна бути забезпечена можливість регулювання користувачем яскравості поля зображення від максимальної до значення, яке складає не більше половини від значення максимальної яскравості.

Нерівномірність яскравості поля зображення не повинна перебільшувати 1,7.

Частота регенерації зображень повинна бути такою, щоб мерехтіння не сприймали 90 % користувачів при позитивному контрасті зображення.

Амплітуда дрижання зображення не повинна перебільшувати 0,1 мм по кожній осі координат.

В багатоколірних відеомоніторах незведення променів повинно бути не більшим 0,5 мм у центральному колі і діаметром, який дорівнює висоті поля зображення, та не більшим 0,7 мм в решті частин поля зображення.

Допустимі і рекомендовані розміри прописних літер повинні відповідати значенням, які приведені в табл. 6.

Таблиця 6

Вік (клас)учня-користувача відеомонітора	Кутовий розмір (висота) прописних літер, цифр, кутових хвилин	
	Граничний (не менше)	рекомендований
6-7 років (1 клас)	45	50-70
7-8 років (2 клас)	35	40-60
8-10 років (3-4 класи)	28	30-40
11-15 років (5-7 класи)	22	25-32
16-18 років і старше (8-10 класи, студенти)	16	22-30

Рекомендується використовувати відеомонітори, конструкція яких допускає в умовах експлуатації зміну розмірів відображення знаків в границях значень, наведених табл. 6.

Конструкція настільних відеомоніторів (не вмонтованих в іншу апаратуру) повинна забезпечувати можливість повороту їх корпусу відносно вертикальної осі на кут, не менший +30 градусів та зміну кута нахилу екрана відеомонітора відносної вертикальної площини в інтервалі від -5 градусів (вперед) до +15 градусів (назад), не менше.

Вимоги до обладнання та організації робочого місця

При конструюванні ПК га організації робочого місця учня, обладнаного відеомонітором, слід забезпечити відповідність конструкції елементів робочого місця та їх взаємного розташування ергономічним вимогам з урахуванням характеру виконуваної діяльності комплексності технічних засобів, форм організації праці, морфофункціональних та росто-вікових особливостей дітей та підлітків.

Основним обладнанням робочого місця з ПК є відеомонітор, клавіатура, робочий стіл, стілець (крісло), допоміжним – пюпітр, підставка для ніг та ін.

Екран відеомонітора ПК в залежності від висоти символів рекомендовано розміщувати на відстані 400-800 мм від очей користувача.

Для забезпечення точного та швидкого читання інформації в зоні найкращого бачення площина екрану відеомонітору повинна бути перпендикулярною нормальній лінії зору. При цьому повинна бути передбачена можливість переміщення відеомонітору навколо вертикальної осі в межах ± 30 град. (справа наліво) та нахилу вперед до 85 град. і назад до 105 град. з фіксацією в цьому положенні.

Клавіатура повинна бути зручною для виконання роботи двома руками, конструктивно відокремлена від монітору для забезпечення можливості її оптимального розташування та прийняття раціональної робочої пози.

Висота клавіатури на рівні середнього ряду не повинна перевищувати 30 мм. Клавіатуру слід розташовувати на поверхні столу на відстані 100–300 мм від краю, який повернутий до користувача. Кут нахилу до панелі клавіатури має знаходитись в межах від 5 град. до 15 град.

Конструкція робочого столу повинна забезпечувати можливість оптимального розташування на робочій поверхні обладнання, при цьому треба враховувати його кількість та конструктивні особливості (розмір монітору, клавіатури, пюпітру та ін.) та характеру роботи, що виконується.

В процесі занять учнів з ПК слід застосовувати спеціальні столи для ПК, які складаються з двох горизонтальних поверхонь: одна розмірами 700 x 800 (600) мм – для клавіатури і посібників (тобто стіл), а друга – розмірами 800 x 350 – підставка для відеомонітора. Обидві поверхні повинні регулюватись по висоті в межах 460-760 мм. При відсутності спеціальних меблів допускається застосовувати типові учнівські столи, які призначені для шести ростових груп: № 1 – 1000–1150 мм, № 2 – 1151–1300 мм, № 3 – 1301–1450 мм, № 4 – 1451–1600 мм, № 5 – 1601–1750 мм, № 6 – більше 750 мм з висотою столешниць відповідно 460 мм, 520 мм, 580 мм, 640 мм, 700 мм, 760 мм.

Ширина і глибина робочої поверхні столу повинна забезпечувати можливість виконання трудових операцій в межах зони досяжності моторного поля.

Кращими модульними розмірами столу, на основі яких розраховуються конструктивні розміри, слід вважати ширину 600, 800, 1000, 1200 та 1400 мм, глибину – 800 та 600 мм при висоті столу 725 мм (при умові, що висота не регулюється).

Столи, які розраховані на одного учня для роботи школярів з ПК повинні мати ширину не менше 700 мм, глибину – 600–800мм.

Конструкція робочого стільця (крісла) повинна забезпечувати підтримку раціональної пози при виконанні основних виробничих операцій, створювати умови для зміни пози з метою зниження статичного напруження м'язів шийно-плечової області і спини та попередження втоми.

Для занять школярів слід використовувати стільці, які мають поверхню сидіння 260 мм, 300 мм, 340 мм, 380 мм, 420 мм, 460 мм, відповідно ростовим групам, вказаним в п. 8.5.1, або використовувати стілець, в якому висота поверхні сидіння регулюється в межах 260–460 мм.

Ширина сидіння стільця для занять школярів з ПК повинна бути 250 мм, 290 мм, 320 мм, 340 мм і 360 мм; глибина – 260 мм, 290 мм, 330 мм, 360 мм, 380 мм і 400 мм, відповідно ростовим групам. Поверхня сидіння повинна бути плоскою, передній край закруглений. Доцільно передбачити можливість зміни кута нахилу поверхні від 15 град. наперед і до 5 град. назад.

Опорна поверхня стінки стільця повинна мати висоту 300 $\pm$ 20 мм, ширину – не менше 380 мм та радіус кривизни горизонтальної поверхні – 400 мм. Кут нахилу стінки в вертикальній площині повинен регулюватись в межах 0 $\pm$ 30 градусів від вертикального положення. Відстань спинки від переднього краю сидіння повинна регулюватись в межах 260–400 мм.

4. Правила безпеки під час навчання в кабінеті інформатики у навчально-виховних закладах

Згідно з Наказом № 81 від 16.03.2004 «Про затвердження Правил безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти» у кабінеті інформатики проводяться:

- навчальні заняття з інформатики та інших навчальних предметів з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- позакласні (позаурочні) групові та індивідуальні заняття з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- розробка учнями програмних засобів за завданнями вчителя (викладача) або керівника навчального закладу.

Кабінет інформатики – це навчально-матеріальна база навчального закладу, міжшкільного навчально-виробничого комбінату з комплектом навчальної обчислювальної техніки або навчально-комп'ютерним комплексом (НКК), оргтехнікою, навчально-наочними посібниками, навчальним обладнанням, меблями та пристосуваннями для проведення теоретичних і практичних занять із предметів «Інформатика», «Основи інформатики» та позакласних (позаурочних) занять з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій.

Усі заняття з інформатики мають проводитися за навчальними програмами, що мають гриф Міністерства освіти і науки України або затверджені регіональними чи місцевими органами управління освітою.

Кабінет інформатики використовується у викладанні інших навчальних предметів, трудового навчання з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій.

Вимоги електробезпеки під час навчання в кабінетах інформатики

Під час експлуатації систем електропостачання, електрообладнання та електричного освітлення приміщення кабінету інформатики необхідно дотримуватись вимог «Правил устроювання електроустановок», «Правил технической эксплуатации электроустановок потребителей», ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів»

Для підключення переносної електроапаратури застосовують гнучкі проводи в ізоляції.

Заземлення повинно відповідати вимогам ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів».

Штепсельні з'єднання та електророзетки для напруги 12 В та 36 В за своєю конструкцією мають відрізнятися від штепсельних з'єднань для напруги 127 В та 220 В і бути пофарбовані в колір, який візуально відрізняється від кольору штепсельних з'єднань, розрахованих на напругу 127 В та 220 В.

Не допускається:

- використання електрообладнання кабінету інформатики в умовах, що не відповідають вимогам інструкцій підприємств-виробників;
- експлуатація кабелів та проводів з пошкодженою або такою, що втратила захисні властивості за час експлуатації, ізоляцією;
- розміщення електрообладнання поблизу джерел тепла, у місцях з недостатньою вентиляцією;
- залишати працюючий ПК без догляду на тривалий час – більше 30 хв.;
- підключення ПК до електромережі та електророзеток, що не мають захисного заземлення.

Перед початком навчання вчитель (викладач) повинен візуально перевірити непошкодженість захисного заземлення в тих кабінетах інформатики, у яких це заземлення виконано відкритим проводом.

Слід вимикати кабель живлення електрообладнання з електромережі, якщо воно залишається непрацюючим на тривалий час – добу і більше.

У разі несправності електрообладнання, його складових частин слід звернутися до працівників сервіс-центрів, не починати повторне вмикання або ремонт самостійно.

Організація безпечної роботи в кабінеті інформатики

На початку вивчення предметів з інформатики учні закріплюються вчителем (викладачем) за робочими місцями з урахуванням зросту, стану зору та слуху. У випадку навчальної потреби допускається тимчасова зміна розташування учнів у кабінеті інформатики.

Позакласні заняття з інформатики проводяться в присутності вчителів (викладачів). Учителі (викладачі) стежать за виконанням учнями вимог безпеки під час навчання в кабінеті інформатики.

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці до роботи на ПК допускаються учні, які пройшли первинний інструктаж з охорони праці (безпеки життєдіяльності).

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6-009-98 безперервна робота учнів з екраном відеомонітора не має перевищувати:

- для учнів I класу (6 років) – 10 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів II–V класів – 15 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів VI–VII класів – 20 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів VIII–IX класів – 25 хв. за одну навчальну годину;
- для учнів X–XII класів та студентів вищих навчальних закладів I та II рівнів акредитації на першій годині занять – 30 хв., на другій годині – 20 хв.

Під час занять на ПК для попередження розвитку перевтомлення необхідно здійснювати комплекс профілактичних заходів, а саме:

- після безперервної роботи з екраном монітора – протягом 1,5–2 хв. вправи для профілактики зорової втоми;
- через 25–30 хв. роботи з використанням комп'ютерів – протягом 5 хв. комплекс вправ для профілактики зорового і статичного стомлення.

Після безперервної роботи за екраном ВМ повинні проводити протягом 1,5-2 хвилини вправи для профілактики зорової втоми; через 45 хвилин роботи з використанням комп'ютерів – фізичні вправи для профілактики загального стомлення.

Безперервна робота з ПК учнів X – XI класів при спарених уроках не повинна бути більше на першому уроці 25–30 хвилин; на другому – 15–20 хвилин.

Для учнів X – XI класів дозволяється варіант організації занять по основах інформатики і обчислювальної техніки, при якому передбачається одна академічна година – теоретичних занять, друга година – практичних занять. Практичні заняття містять:

- безперервну роботу з екраном ПК – 25–30 хвилин;
- виконання комплексу вправ для профілактики зорового і статичного стомлення – 5 хвилин;
- продовження роботи з комп'ютером до кінця занять – 15–10 хвилин.

При виробничому навчанні учнів старших класів програмуванню з використанням ПК в навчально-виробничому комбінаті 50 % часу слід відводити теоретичним заняттям, 50 % часу – практичним. Безперервна тривалість роботи школярів з ВМ під час занять повинна відповідати зазначеним нормам.

При проведенні занять з учнями старших класів дозволяється до застосування апаратних засобів віртуальної реальності, що мають дозвіл органів Державної санепідслужби на використання їх в навчально-виховному процесі.

При проведенні виробничої практики учнів необхідно через кожні 20–25 хвилин роботи з ПК проводити вправи для профілактики зорового стомлення, через 45 хвилин роботи на перерві – вправи для профілактики загального стомлення.

Заняття в гуртках програмування з використанням ПК проводити не раніше ніж через годину після закінчення учбових занять в школі. Цей час відводиться для обіду та відпочинку учнів.

Заняття в гуртках програмування проводяться не більш 2-х разів на тиждень, тривалість яких для учнів 7–10 років не повинна бути більше 45 хвилин; 11–13 років – не більше 60 хвилин. Робота учнів з ПК повинна проводитись в індивідуальному ритмі.

Для профілактики стомлення школярів в середині занять необхідно проводити перерву тривалістю не менше 10 хвилин, під час якої організувати фізичні вправи, в тому числі гімнастику для очей і рухові ігри.

Комп'ютерні ігри з нав'язаним ритмом роботи швидше викликають втому, в порівнянні з програмуванням, і повинні проводитись в гуртках не частіше 1–2 разів на тиждень тривалістю до 10 хвилин для дітей молодшого шкільного віку і до 15 хвилин для дітей середнього і старшого шкільного віку.

Загальна тривалість роботи з ПК під час канікул повинна бути обмежена протягом дня:

- для школярів 8–10 років – 1 заняття 45 хвилин;
- для школярів 11–13 років – 2 заняття по 45 хвилин;
- для школярів 14–16 років – 3 заняття по 45 хвилин.

Регламентовані перерви для відпочинку під час канікул слід проводити протягом 5 хвилин через кожні 20 хвилин роботи і протягом 10–15 хвилин через кожні 45 хвилин роботи. Перерви слід проводити на відкритому повітрі з включенням рухових і фізкультурно-спортивних ігор.

Показання до занять з ПК і режиму роботи дітям шкільного віку з аномаліями рефракції повинні встановлюватись офтальмологом.

Заняття з ПК повинні проводитись лише в присутності педагога. Педагог, який має вищу педагогічну освіту і який пройшов інструктаж по техніці безпеки, при роботі з ПК несе відповідальність за безпеку дітей.

Обов'язки посадових осіб щодо забезпечення охорони праці під час навчання в кабінеті інформатики

Керівництво організацією роботи з охорони праці під час проведення навчання в кабінеті інформатики навчального закладу покладається на його керівника відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці

Керівник навчального закладу, в якому проводиться навчання в кабінеті інформатики:

- створює здорові і безпечні умови для проведення занять у кабінеті інформатики;
- наказом призначає відповідальних осіб, які зобов'язані контролювати створення безпечних умов навчання та праці, стежити за виконанням учнями цих Правил та відповідних інструкцій з охорони праці на робочому місці в кабінеті інформатики;
- організовує роботу щодо розроблення та затверджує інструкції з охорони праці для учнів під час навчання в кабінеті інформатики;
- організовує роботу щодо забезпечення учнів справними обладнанням та пристроями;
- організовує проведення технічного обслуговування та ремонту обладнання кабінету інформатики;
- організовує один раз на три роки навчання завідувачів кабінетів інформатики, учителів, викладачів інформатики з питань охорони праці з наступною перевіркою знань відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці;
- відповідно до Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних

закладах, проводить розслідування нещасних випадків, що сталися з учнями під час навчання в кабінеті інформатики.

Завідувач кабінету, учителі, викладачі:

- навчають учнів безпечного поводження з наявним у кабінеті інформатики обладнанням, а також безпечних методів виконання робіт;
- стежать за дотриманням вимог безпечного проведення навчально-виховного процесу;
- є відповідальними за збереження обладнання кабінету інформатики, справність засобів пожежогасіння;
- щодня проводять реєстрацію в журналі використання ПК кабінету інформатики часу початку та закінчення заняття, вмикання та вимикання електроживлення;
- проводять реєстрацію випадків зупинки машин та організацію їх ремонту;
- стежать за своєчасним проведенням технічного обслуговування та ремонту обладнання кабінету інформатики;
- здійснюють навчання та інструктаж учнів з охорони праці з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять та журналі реєстрації інструктажів з охорони праці згідно з Положенням про проведення навчання з питань охорони праці, що розробляється і затверджується керівником навчального закладу відповідно до НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці»;
- здійснюють першу допомогу у разі нещасних випадків, що сталися з учнями в кабінеті інформатики.

Питання для самоконтролю

1. Зазначте характерні фізичні перевантаження педагогічних працівників у процесі праці.
2. Охарактеризуйте основні види нервово-психічних перевантажень науково-педагогічних працівників.
3. Означте вплив фізичних та нервово-психічних перевантажень на безпеку праці педагога під час педагогічної діяльності.
4. Назвіть основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори, що можуть впливати на оператора (користувача) персонального комп'ютера.
5. Охарактеризуйте основні «комп'ютерні» хвороби.
6. Перелічіть заходи усунення ризику травм та захворювань операторів (користувачів) персонального комп'ютера.
7. Наведіть вимоги до приміщень та розташування робочих місць з персональним комп'ютером.
8. Наведіть вимоги до освітлення приміщень та робочих місць з персональним комп'ютером.
9. Перелічіть вимоги, що забезпечують захист працівника від впливу іонізуючих та неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювань.
10. Охарактеризуйте основні вимоги до мікроклімату приміщень з персональним комп'ютером.

11. Назвіть вимоги, що забезпечують захист працівника від шуму та вібрації при роботі на ПК

12. Наведіть вимоги до візуальних ергономічних параметрів і конструкції персональних комп'ютерів.

13. Назвіть вимоги до обладнання та організації робочого місця користувача персонального комп'ютера.

14. Означте основні вимоги електробезпеки під час навчання в кабінетах інформатики

15. Перелічіть особливості організації безпечної роботи в кабінеті інформатики

16. Означте обов'язки керівника навчального закладу щодо забезпечення охорони праці під час навчання в кабінеті інформатики

17. Означте обов'язки завідувача кабінету, учителя, викладача щодо забезпечення охорони праці під час навчання в кабінеті інформатики

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА ГАЛУЗЕВИХ ОБ'ЄКТАХ

1. Засоби гасіння пожеж у навчально-виховних закладах

Класифікація способів пожежогасіння. Гасіння пожежі зводиться до активного (механічного, фізичного або хімічного) впливу на зону горіння для порушення стійкості реакції одним із прийнятих засобів пожежогасіння.

Гасіння пожеж з реакцією горіння теплового характеру звичайно досягається збільшенням тепловтрат у навколишнє середовище фізичними способами пожежогасіння. Гасіння пожеж з реакцією горіння ланцюгового характеру легше досягається зменшенням тепловиділення реакції горіння хімічним способом пожежогасіння.

Відповідно до вимог і норм пожежної безпеки всі виробничі, адміністративні, складські та інші будинки і споруди організацій обладнуються, первинними засобами пожежогасіння, вогнегасниками, ящиками з піском, установками пожежогасіння, автоматикою для виявлення і запобігання пожеж

За способом припинення горіння *вогнегасні речовини* поділяються на охолоджуючі, ізолюючі, розчинні і гальмівні

Вогнегасні речовини охолодження: вода, розчин води зі змочувачем, твердий двооксид вуглецю (вуглекислота в снігоподібному стані), водні розчини солей

Вогнегасні речовини ізоляції: вогнегасні піни (хімічні, повітряно-механічні); вогнегасні порошкові сполуки; негорючі сипучі речовини (пісок, земля, шлаки, флюси, графіт); листові матеріали (покривала, щити)

Вогнегасні речовини розчинення: інертні гази, двооксид вуглецю, азот, аргон; димові гази, водяний пар, тонко розпилена вода, газозводневі суміші, леткі інгібітори, що утворюються при розпаді галоїдовуглеводнів

Вогнегасні речовини хімічного гальмування горіння: галоїдні вуглеводи (бромистий етил, хладони, тетрафтордиброметан, трифторброметан); водоброметилові розчини (емульсії); вогнегасні порошкові сполуки

Для ліквідації невеликих осередків пожежі, а також для гасіння пожеж на початковій стадії їх розвитку (до прибуття штатних підрозділів пожежної охорони) призначені *первинні засоби пожежогасіння:*

- вогнегасники;
- пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини або повсті, ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати);
- пожежний інструмент (гаки, ломи, сокири тощо).

До числа засобів гасіння загоряння і пожеж, що можуть бути ефективно використані в початковій стадії пожежі, відносяться внутрішні пожежні крани, повстини, пісок.

Первинні засоби пожежогасіння можуть розміщуватися на пожежних щитах (стендах).

Ручний пожежний інструмент на щитах слід періодично очищати від пилу, бруду та слідів корозії, а також відновлювати потрібні кути загострювання інструменту й пофарбування після використання на пожежі або під час практичного заняття.

Ящики для піску повинні мати місткість 0,5; 1,0 або 3,0 м³ та бути укомплектованими совковою лопатою. Конструкція ящика має забезпечувати зручність діставання піску й унеможливити проникання в ящик опадів. Для запобігання злежуванню піску його слід систематично спусувати.

Бочки з водою встановлюють у виробничих, складських та інших приміщеннях і спорудах у разі браку внутрішнього протипожежного водогону та за наявності горючих матеріалів, а також на території об'єктів, у садибах індивідуальних житлових будинків, дачних будиночків тощо. Їх кількість у приміщеннях визначається з розрахунку одна бочка на 250–300 м² захищеної площі.

Покривала з негорючих матеріалів повинні мати розмір не менш як 1,0x1,0 м. Вони призначені для гасіння невеликих осередків пожежі в разі займання речовин, горіння яких не може відбуватися без доступу повітря. В місцях застосування та зберігання ЛЗР і ГР розміри покривал можуть бути збільшені до 2,0x1,5 м або 2,0x2,0 м. Покривала слід застосовувати для гасіння пожеж класів А та В (Е).

Повстина являє собою грубошерсте або азбестове полотнище. Повстини застосовують для гасіння загоряння з малою площею горіння.

Пісок звичайно застосовують там, де можливий розлив невеликої кількості пальних і легкозаймистих рідин. Пісок зберігають у спеціальних шухлядах поруч з лопатами для закидання вогнища пожежі.

Пожежний інвентар мусить бути пофарбований у червоний та білий кольори, а пожежний інструмент – у чорний.

Поміж первинних засобів пожежогасіння найважливіша роль відводиться найефективнішим із них – вогнегасникам. Установлено, що з використанням вогнегасників успішно ліквідують загоряння протягом перших чотирьох хвилин від миті їх виникнення, тобто ще до прибуття пожежних підрозділів.

Вогнегасники слід встановлювати в легкодоступних місцях (у коридорах, біля входів або виходів із приміщень тощо) та на видноті, а також у пожежонебезпечних місцях, де найімовірнішою є поява осередків пожежі. При цьому слід забезпечити їх захист від потрапляння прямих сонячних променів та безпосередньої (без загороджувальних щитків) дії опалювальних і нагрівальних приладів.

Переносні вогнегасники мають розміщуватися шляхом навішування їх на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника та на відстані од дверей, достатній для їх повного відчинення, або встановлення в пожежних шафах поряд із пожежними кранами, в спеціальних тумбах або на пожежних щитах (стендах).

Переносні вогнегасники містять у собі обмежену кількість вогнегасної речовини, безперервна подача якої відбувається протягом невеликого проміжку часу, внаслідок чого помилки, допущені під час їх використання, виправити неможливо. Тому слід досконало знати правила роботи з вогнегасниками.

Пінні вогнегасники призначені для гасіння твердих, рідких речовин і матеріалів. У тих випадках, коли пінний розчин сприяє розвитку процесу горіння або є провідником електричного струму, пінні вогнегасники застосовувати не можна. Вогнегасною речовиною в цих вогнегасниках служить хімічна або повітряно-механічна піна.

Газові вогнегасники призначені для гасіння невеликих вогнищ горіння речовин, матеріалів і електроустановок, за винятком речовин, горіння яких відбувається без доступу кисню і повітря. У якості вогнегасного засобу в основному використовують діоксид вуглецю, рідше застосовують азот і інші інертні гази. Вуглекислотні вогнегасники можуть бути пересувними і стаціонарними.

Спеціальні вогнегасники призначені для гасіння невеликих загорянь речовин і матеріалів у тих випадках, коли застосування пінних або вуглекислотних вогнегасників неефективно або може викликати небажані наслідки (подальший розвиток пожежі, зривши). До спеціальних вогнегасників відносяться: порошкові, вуглекислотно-бромтилові й ін.

Порошкові вогнегасники призначені для гасіння невеликих вогнищ загорянь лужних металів, кремній-органічних і інших з'єднань.

Вуглекислотно-бромтилові вогнегасники призначені для гасіння невеликих вогнищ горіння волокнистих і інших твердих матеріалів, а також електроустановок. Ці вогнегасники не можна застосовувати при горінні лужних металів і інших речовин, що горять без кисню повітря.

Правила розміщення первинних засобів пожежогасіння у закладах освіти наведено у Правилах пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, які затверджені наказом Міністерства освіти України і Головного управління державної пожежної охорони МВС України 30.09.98 №348/70, згідно з якими, усі будівлі та приміщення закладів, установ і організацій повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, пожежним інвентарем, пожежними щитами та стендами, пожежними відрами, діжками з водою, ящиками з піском тощо, пожежним знаряддям, пожежними ломами, баграми, сокирами тощо та засобами зв'язку.

Місця розміщення первинних засобів пожежогасіння мають зазначатися у планах евакуації

Ручні вогнегасники повинні розміщуватися згідно з вимогами ГОСТ 12.4.009-83:

- шляхом навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше як 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника;
- шляхом установлення до пожежних шаф разом з пожежними кранами до спеціальних тумб або на пожежні стенди.

Вогнегасники повинні встановлюватися таким чином, щоб можна було визначити тип вогнегасника, прочитати на його корпусі інструкцію з користування, а також зручно було його зняти.

Вогнегасники мають розміщуватися у легкодоступних місцях, які унеможливають їх пошкодження, попадання прямих сонячних променів та атмосферних опадів, безпосередню дію опалювальних та нагрівальних приладів. У разі розміщення вогнегасників не повинні погіршуватися умови евакуації людей.

Вогнегасники, які розміщуються поза приміщенням або в неопалювальних приміщеннях, слід знімати на холодний період. У цьому разі на пожежних стендах має бути інформація про місце їх розміщення.

На період перезарядки і технічного обслуговування вогнегасників, пов'язаного з їх ремонтом, на заміну мають бути встановлені вогнегасники з резервного фонду.

Пожежна сигналізація і зв'язок призначений для швидкої і точної передачі повідомлення про пожежу і місце його виникнення, приведення в дію виробничих автоматичних засобів вогнегасіння, централізованого керування пожежними підрозділами й оперативним керівництвом гасінням пожежі.

2. Основні вимоги пожежної безпеки для закладів освіти України

Загальні вимоги до учасників навчально-виховного процесу встановлюють Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, які затверджені наказом Міністерства освіти України і Головного управління державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70. Вони є обов'язковими для виконання в закладах, установах і організаціях системи освіти, незалежно від форм власності і відомчої підпорядкованості.

Усі заклади та установи освіти перед початком навчального року мають бути прийняті відповідними комісіями, до складу яких включаються представники органів державного пожежного нагляду.

Відповідальність за пожежну безпеку закладів, установ і організацій несуть їх керівники – директори, завідувачі і уповноважені ними особи, які залежно від характеру порушень і наслідків несуть адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність згідно з чинним законодавством.

У будівлях закладів установ і організацій не допускається:

- розміщувати людей у мансардних приміщеннях, а також на поверхах будівлях не забезпечених двома евакуаційними виходами;
- здійснювати перепланування приміщень з порушенням будівельних норм і правил;
- використовувати горючі матеріали для обробки стін і стель шляхів евакуації, рекреацій сходових кліток, фойє, вестибюлів, коридорів тощо;
- встановлювати ґрати, жалюзі та подібні їм незнімні сонцезахисні декоративні та архітектурні пристрої на вікнах приміщень, де перебувають

учасники навчально-виховного процесу, сходових клітках у коридорах холах та вестибюлях;

- знімати дверні полотна в отворах що з'єднують коридори зі сходовими клітками;

- забивати двері евакуаційних виходів;

- застосовувати з метою опалення нестандартні саморобні нагрівальні пристрої; використовувати електроплитки, кип'ятильники, електрочайники, газові плити тощо для приготування їжі та трудового навчання за винятком спеціально обладнаних приміщень;

- захищати шляхи евакуації;

- установлювати дзеркала та влаштовувати фальшиві двері на шляхах евакуації;

- влаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні підйомні двері та інші пристрої, що перешкоджають евакуації людей;

- здійснювати вогневі електрогазозварювальні та інші види пожежонебезпечних робіт у будівлях у разі наявності в їх приміщеннях людей;

- обгортати електричні лампи папером, матерією та іншими горючими матеріалами;

- застосовувати для освітлення свічки, гасові лампи і ліхтарі; виконувати прибирання приміщень, очищення деталей і обладнання за допомогою легкозаймистих і горючих рідин;

- здійснювати відігрівання труб системи опалення, водопостачання, каналізації тощо із застосуванням відкритого вогню (з цією метою використовують гарячу воду пару чи нагрітий пісок);

- зберігати на робочих місцях і в шафах, а також залишати в кишенях спецодягу використані обтиральні матеріали;

- залишати без нагляду ввімкнені в мережу лічильні і друкарські машинки, радіоприймачі, телевізори та інші електроприлади.

Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, вартових тощо) повинна бути розроблена інструкція, в якій слід визначити їхні обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій у разі виникнення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації та автоматичного пожежогасіння, а також вказати, кого з посадових осіб мають викликати в нічний час на випадок пожежі.

У будівлях і спорудах, які мають два і більше поверхи, у разі одночасного перебування на поверсі понад 25 осіб мають бути розроблені і вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі.

Для об'єктів з цілодобовим перебуванням учасників навчально-виховного процесу інструкції повинні передбачати два варіанти дій – у денний та нічний час.

Відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій несуть їх керівники. Обов'язки щодо забезпечення

пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах.

Забороняється паління у приміщеннях дошкільних і загальноосвітніх закладів.

Учасники навчально-виховного процесу повинні знати місце, де містяться засоби пожежогасіння, і вміти ними користуватися у разі виникнення пожежі чи загорання.

Утримання території

Території закладів, установ і організацій слід постійно утримувати в чистоті. Відходи пальних матеріалів, опале листя і суху траву слід регулярно прибирати і вивозити з території у місця погоджені відповідними органами державного нагляду.

Дороги, проїзди та під'їзди до будівель, а також доступи до пожежного інвентарю та обладнання мають бути завжди вільними. Про закриття окремих ділянок доріг або проїздів у зв'язку з проведенням ремонтних робіт чи з інших причин, які перешкоджають проїзду пожежних автомобілів, слід негайно повідомити підрозділи пожежної охорони. На період виконання ремонту доріг у відповідних місцях повинні бути встановлені покажчики напрямку об'їзду або влаштовані переїзди через ділянки, що ремонтуються.

Протипожежні розриви між будівлями не повинні використовуватися для зберігання матеріалів і обладнання, а також для стоянки автотранспорту. У закладах установах і організаціях, де відсутні гаражі, дозволяється стоянка автотранспорту на території за умови вільних проїздів і проходів на відстані не менше 10 м від будівлі.

На території закладів, установ і організацій не дозволяється розкладення вогнищ, спалювання сміття і влаштування відкритих кухонних печей.

Будівництво тимчасових будівель та споруд на території закладів, установ і організацій може здійснюватися лише за наявності проектної документації, яка пройшла попередню експертизу в органах державного пожежного нагляду.

На ділянках території закладів установ і організацій, де можливі скупчення горючих газів або парів, проїзд автомашин та іншого транспорту не дозволяється. Про це повинні бути вивішені відповідні покажчики написи.

Не дозволяється залишати у дворах, а також поблизу будівель і споруд бочки з легкозаймистими і горючими рідинами, балони з зрідженими і стисненими газами, порожні бочки і балони, а також розкладати багаття, спалювати відходи, тару, викидати незагашене вугілля та попіл на відстань менше 15 м від будівель та споруд і в межах установлених будівельними нормами протипожежних розривів.

Забороняється паління у приміщеннях дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. На території навчальних закладів установ і організацій, де паління дозволяється, керівництво зобов'язане визначити і обладнати спеціальні місця: для цього позначити їх знаком або написом установити урну або попільницю.

Утримання будівель, приміщень та споруд

Усі будівлі, приміщення та споруди закладів, установ і організацій повинні постійно утримуватися у чистоті.

Для всіх будівель та приміщень виробничого складського призначення і лабораторій повинна бути визначена категорія щодо вибухопожежної та пожежної небезпеки за ОНТП 24-86, а також клас зони за Правилами влаштування електроустановок, написи про такі відомості повинні розміщуватися ззовні на вхідних дверях.

У кожному приміщенні повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище відповідального за пожежну безпеку, номер телефону найближчої пожежної частини, а також розміщена інструкція з пожежної безпеки.

Вибухопожежонебезпечні приміщення у багатоповерхових будівлях повинні розміщуватися поблизу зовнішніх стін верхніх поверхів.

Протипожежні системи, установки, устаткування приміщень, будівель та споруд, протидимний захист, пожежна автоматика, протипожежне водопостачання, протипожежні двері, клапани та інші захисні пристрої повинні постійно утримуватися у справному робочому стані.

У будівлях дошкільних закладів освіти групи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижніх поверхах.

Наповнюваність приміщень має відповідати встановленим нормам.

Розміщення меблів і обладнання у класах, кабінетах, майстернях, спальнях, їдальнях та інших приміщеннях не повинно перешкоджати евакуації людей і підходу до засобів пожежогасіння.

У коридорах, вестибюлях, холах, на сходових клітках і дверях евакуаційних виходів слід мати наказові та вказівні знаки безпеки.

Евакуаційні шляхи та виходи, коридори, тамбури і сходи повинні утримуватись вільними, нічим не зашарашуватись і в разі виникнення пожежі забезпечувати безпеку під час евакуації людей. Двері евакуаційних виходів повинні відчинятись у напрямку руху людей з приміщення.

Сходові марші, майданчики повинні мати справні огорожі з поручнями.

Сходові клітки, коридори та інші шляхи евакуації мають бути забезпечені евакуаційним освітленням. Світлові покажчики «Вихід» білого кольору на зеленому фоні повинні бути постійно справними. Двері сходових кліток, коридори і сходи повинні мати ущільнення у стулках, обладнані пристроями для само закривання, які повинні постійно бути у справному стані. У період перебування учасників навчально-виховного процесу в будівлях допускається двері евакуаційних виходів замикати лише зсередини за допомогою запорів, засувів, крючків тощо, які легко без ключів відмикаються.

У приміщеннях пов'язаних з перебуванням дітей килими, паласи, килимові доріжки тощо повинні бути щільно прикріплені до підлоги. Штучні килимові покриття, які не виділяють при горінні токсичних речовин та мають помірну димостворювальну здатність у фойє, вестибюлях, залах для глядачів

тощо дозволяється розстеляти за умови наклеювання їх на незаймисту основу.

Будівлі закладів установ і організацій повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу. Для оповіщення можуть бути використані: внутрішня телефонна та радіотрансляційна мережі; спеціально змонтовані мережі мовлення; дзвінки та інші звукові сигнали.

У підвальних і цокольних поверхах не дозволяється: розміщення вибухопожежонебезпечних виробництв; зберігання та застосування легкозаймистих горючих рідин газів та легкозаймистих матеріалів; розміщення лабораторій з використанням вибухо- і пожежонебезпечних процесів.

Не дозволяється влаштовувати на сходових клітках складські та іншого призначення приміщення, прокладати газопроводи, трубопроводи з легкозаймистими і горючими рідинами, а також установлювати устаткування, що заважає переміщенню людей.

У горищних приміщеннях не дозволяється: сушити білизну; влаштовувати склади (за винятком зберігання віконних рам), архіви голубники, майстерні тощо; застосовувати для утеплення перекриттів торф, стружку, тирсу та інші горючі матеріали; прикріплювати до димоходів радіо- і телевізійні антени.

Двері, люки горищних і технічних приміщень, насосних вентиляційних камер, бойлерних складів, комор, електрощитових тощо повинні бути постійно зачинені. На дверях слід вказувати місце зберігання ключів доступне для отримання їх у будь-який час доби. На дверях, люках горищних і технічних приміщень мають бути написи, що визначають призначення приміщення.

Зовнішні пожежні сходи сходи-драбини і загорожі на дахах будівель мають утримуватися у справному стані. Допускається нижню частину зовнішніх вертикальних пожежних сходів закривати щитами, які легко знімаються на висоту не більше як 2,5 м від рівня землі.

Дахові вікна горищних приміщень мають бути зашклені і закриті.

У будівлях дошкільних закладів розрахованих на 120 і менше місць допускається проживання обслуговуючого персоналу за наявності відокремленого виходу з житлової частини назовні та її відділення від приміщень дошкільного закладу протипожежними перегородками 1-го типу та перекриттями 3-го типу без отворів.

У дошкільних та середніх закладах освіти на літніх дитячих дачах з цілодобовим режимом роботи повинно бути встановлене чергування обслуговуючого персоналу без права сну в нічний час. Приміщення для чергових має бути забезпечене телефонним зв'язком.

Розміщення акумуляторних, зберігання легкозаймистих матеріалів у будівлях пов'язаних з перебуванням дітей, а також у підвальних і цокольних приміщеннях не дозволяється.

Пройоми вікон підвальних і цокольних приміщень повинні утримуватися у чистоті. Не допускається встановлювати на пройомах та

люках незнімні металеві ґрати захищувати пройоми і закладати цеглою віконні отвори.

Одяг і взуття слід сушити в приміщеннях, виділених спеціально для цієї мети з обігрівом радіаторами водяного опалення.

Вогневі та зварювальні роботи можуть виконуватися тільки з письмового дозволу керівника закладу установи чи організації з оформленням наряду-допуску. Ці роботи мають проводитися згідно з вимогами правил пожежної безпеки під час проведення зварювальних та інших вогневих робіт.

Користуватися прасками в закладах чи установах дозволяється лише в спеціально відведених приміщеннях під наглядом працівника закладу установи. Використання приміщень для іншої мети, наприклад, для зберігання білизни, не дозволяється. Прасування виконується лише прасками зі справними терморегуляторами та світловими індикаторами ввімкнення. Праски повинні встановлюватися на підставках з вогнетривких матеріалів.

Пошкодження вогнезахисних покриттів, штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо будівельних конструкцій повітроводів повинні негайно усуватися. Після обробки, просочення антипіренами дерев'яних конструкцій тканин та інших горючих матеріалів повинен бути складений акт про проведення роботи підрядною організацією. Перевірку стану вогнезахисної обробки слід проводити не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки.

Після закінчення занять у класах, майстернях, кабінетах, і лабораторіях учителі, викладачі, лаборанти, майстри виробничого навчання та інші працівники закладу чи установи повинні оглянути приміщення, усунути виявлені недоліки і зачинити приміщення знеструмивши електромережу.

Усі будівлі та приміщення закладів, установ і організацій повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, пожежним інвентарем (пожежними, щитками з піском тощо), пожежним знаряддям (пожежними ломами, баграми, сокирами тощо) та засобами зв'язку. Місця розміщення первинних засобів пожежогасіння мають зазначатися у планах евакуації.

У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях слід розміщувати лише потрібні для забезпечення навчального процесу меблі, прилади, моделі, приладдя, посібники, транспаранти тощо.

Лабораторні приміщення та навчально-виробничі майстерні забезпечуються вогнегасниками.

На кожному поверсі навчальних корпусів та гуртожитків на видних місцях повинні бути розміщені плани евакуації людей і матеріальних цінностей на випадок пожежі.

План евакуації розробляється особою, відповідальною за протипожежний стан об'єкта і затверджується керівником навчально-виховного закладу.

План евакуації – заздалегідь розроблений план (схема), в якому вказані дороги евакуації, евакуаційні і аварійні виходи, встановлені правила

поведінки людей, порядок і послідовність дій в умовах надзвичайної ситуації. Плани евакуації повинні складатися зважаючи на особливості поведінки людей при пожежі, об'ємно-планувальні рішення будівлі (розміри і тип комунікаційних доріг і тому подібне) надійності доріг евакуації (наприклад, в будівлі серед декількох сходовий кліток, деякі надійніші оскільки постійно експлуатуються, завжди відкриті, мають протидимний захист). Слід також враховувати потужності сформованих людських потоків, режим експлуатації будівлі, що склався, активні і пасивні системи пожежної безпеки. При складанні плану евакуації рекомендується спиратися на розрахунок динаміки небезпечних чинників пожежі і параметрів руху людей.

Відповідно до Правил пожежної безпеки в Україні НАПБ А.01.001-2004 у навчальних закладах, дитячих дошкільних установах на об'єктах з масовим перебуванням людей (50 і більш за чоловік) на додаток до схематичного плану евакуації людей при пожежі має бути розроблена інструкція, що визначає дії персоналу із забезпечення безпечною і швидкою евакуацією людей, по якій, не рідше одного разу в півріччя, повинні проводитися практичні тренування всіх задіяних для евакуації працівників. Відповідальність за порушення Правил пожежної безпеки, згідно з чинним законодавством, несе керівник об'єкту.

Загальнооб'єктовий план евакуації складається з:

1. Графічної частини, де викреслюються плани будівлі, які не повинні захаращуватися другорядними деталями та складається схема евакуації людей:

- суцільними зеленими стрілками показують основні дороги евакуації, що рекомендуються;*
- пунктирними стрілками вказують запасні (другі) дороги евакуації.*
- умовними знаками показано розміщення вогнегасників, пожежних кранів, телефонів, місць включення систем пожежної автоматики і ін.*
- заштрихованими зеленим кольором ділянками допускається на шляхах евакуації вказувати зони, які заборонено захаращувати.*

2. Текстової частини, яка виконується у вигляді таблиці (№ п/п перелік і порядок дій, виконавець) або може оформлятися у вигляді інструкцій або пам'яток про дії при пожежі.

Керівникові на початку кожного навчального року необхідно розпорядженням або наказом призначати відповідальних осіб на випадок пожежі, виходячи з можливостей людей, і сповіщати їх про обов'язки з пожежної безпеки під підпис. Під таблицею мають бути підписи осіб, що склали план евакуації і підпису співробітників, ознайомлених з ним.

Індивідуальний план евакуації – це різновид загального плану евакуації, розробка якого потрібна для кожного кабінету, класної кімнати. Індивідуальний план евакуації містить:

1. Графічна частина складається так само, як для загального плану евакуації, але дороги евакуації наносять для конкретної кімнати, кабінету.

2. Текстова частина містить перелік дій відвідувачів на випадок пожежі і коротку пам'ятку про заходи пожежної безпеки.

Згідно з правилами пожежної безпеки в Україні на об'єктах з масовим перебуванням людей (50 і більш за чоловік) практичні тренування по відробітку планів евакуації повинні проводитись не рідше за один раз на півріччя.

3. Обов'язки працівників навчально-виховних закладів з додержання правил пожежної безпеки

Заклади установи і організації зобов'язані:

- вести облік пожеж, які виникають на об'єктах, що належать або підконтрольні їм
- аналізувати причини виникнення та наслідки пожеж вживати заходів щодо їх усунення.

За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, створення перешкод для діяльності посадових осіб органів державного пожежного нагляду, невиконання їх приписів винні в цьому посадові особи, інші працівники притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Керівники, вчителі, вихователі, викладачі, обслуговуючий персонал та інші працівники закладів, установ і, а також учні, вихованці, студенти, слухачі зобов'язані знати і виконувати правила пожежної безпеки, а в разі пожежі – вживати всіх залежних від них заходів до евакуації людей і гасіння пожежі.

Відповідальність за пожежну безпеку закладів установ і організацій несуть їх керівники – директори, завідувачі і уповноважені ними особи, які залежно від характеру порушень і наслідків несуть адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність згідно з чинним законодавством.

Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки керівних педагогічних працівників і спеціалістів проводиться один раз на три роки одночасно з перевіркою знань з питань безпеки життєдіяльності охорони праці. Порядок організації навчання визначається НАПБ Б.02.005-94.

Керівник, власник закладу, установи, організації зобов'язаний:

- забезпечити виконання даних Правил і здійснювати контроль за дотриманням установленого протипожежного режиму всіма учасниками навчально-виховного процесу, вживати заходів щодо попередження пожежної небезпеки і усунення недоліків, що спричиняють пожежну небезпеку;
- забезпечити об'єкт первинними засобами пожежогасіння відповідно до норм, а також пожежним обладнанням і установками автоматичного виявлення і гасіння пожеж;
- призначати відповідальних осіб за протипожежний стан усіх структурних підрозділів;
- організувати вивчення вимог пожежної безпеки цих Правил і проведення протипожежного інструктажу з працівниками закладів установ і організацій згідно з НАПБ Б.02.005-94;

- визначати терміни місце і порядок проведення інструктажу з пожежної безпеки, а також список посадових осіб, на яких покладається його проведення. Особи які не пройшли навчання протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки до роботи не допускаються;

- у закладах і установах організувати проведення навчання з вивчення правил пожежної безпеки: у дошкільних і позашкільних закладах та установах у вигляді комплексу занять з охорони життя і здоров'я дітей; у загальноосвітніх навчальних закладах у складі навчальної програми «Охорона життя і здоров'я учнів»; у професійно-технічних вищих закладах та закладах післядипломної освіти в складі навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Охорона праці»;

- організувати з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вихованців шкіл-інтернатів і дитячих будинків, крім закладів для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку, дружини юних пожежних;

- організувати в закладах і установах добровільну пожежну дружину ДПД відповідно до НАПБ Б.02.004-94 та пожежно-технічну комісію відповідно до НАПБ Б.02.003-94;

- забезпечити розробку і затвердити план евакуації та порядок оповіщення людей, який встановлює обов'язки і дії працівників закладів і установ на випадок виникнення пожежі (План евакуації та порядок евакуації повинні переглядатися один раз на три роки з урахуванням умов що постійно змінюються;

- проводити практичні заняття щодо відпрацювання планів евакуацій не рідше одного разу на півріччя в закладах і установах, в установах сезонного типу – на початку кожної зміни ;

- установити порядок огляду і закриття приміщень і будівель після закінчення занять і роботи закладів і установ;

- під час розслідування нещасних випадків, що трапилися внаслідок пожежі в закладах установах і організаціях керуватися Положенням про розслідування та облік нещасних випадків професійних захворювань і аварій на підприємствах в установах і організаціях та Положенням про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах;

- здійснювати контроль за дотриманням пожежної безпеки орендними організаціями; забезпечити своєчасне виконання заходів пожежної безпеки запропонованих органами державного пожежного нагляду і органами державної виконавчої влади і прийнятих у межах їх компетенції.

Відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій, факультети, кафедри, лабораторії, навчальні кабінети, цехи, склади, бібліотеки, архіви, майстерні тощо несуть їх керівники. Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах функціональних обов'язках інструкціях положеннях тощо.

У закладах освіти з цілодобовим перебуванням учнів або вихованців черговий у вихідні та святкові дні, а також у вечірні і нічні години зобов'язаний заступаючи на чергування:

- перевірити наявність і стан засобів пожежогасіння, справність телефонного зв'язку, чергового освітлення і пожежної сигналізації;
- пересвідчитися що всі шляхи евакуації коридори сходові клітки тамбури фойє холи вестибюлі не захаращено, а двері евакуаційних виходів у разі потреби можуть бути без перешкод відчинені;
- у разі виявлення порушення протипожежного режиму і несправностей, внаслідок яких можливе виникнення пожежі, вжити заходів щодо їх усунення, а в разі потреби повідомити керівника або працівника, що його заміщує;
- мати списки журнали обліку учнів вихованців та працівників, що перебувають у навчальному закладі, знати місця їх розміщення;
- постійно мати при собі комплект ключів від дверей евакуаційних виходів та воріт автомобільних в'їздів на територію закладу, а також ручний електричний ліхтар.

Уведення в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів освіти, оренда будь-яких приміщень проводяться з дозволу органів державного пожежного нагляду. Відповідальність за забезпечення протипожежного режиму в орендованих будівлях і приміщеннях, а також за виконання протипожежних заходів зазначених угодою на оренду несуть керівники орендних організацій.

У кожному структурному підрозділі закладу установи і організації має бути розроблена конкретна інструкція щодо заходів пожежної безпеки. Інструкція опрацьовується керівником структурного підрозділу, узгоджується з органами пожежної охорони закладу установи чи організації, затверджується керівником вищого рівня і розміщується на видному місці.

У будівлях і спорудах, які мають два і більше поверхів, в разі одночасного перебування на поверсі понад 25 осіб, мають бути розроблені і вивішені на видних місцях плани схеми евакуації людей на випадок пожежі. Для об'єктів з цілодобовим перебуванням учасників навчально-виховного процесу (дошкільні заклади, інтернати, гуртожитки тощо) інструкції повинні передбачати два варіанти дій: у денний та нічний час.

Згідно з НАПБ А.01.001-95 у кожному закладі установи і організації повинні бути встановлені відповідний протипожежний режим і порядок оповіщення людей про пожежу, з якими потрібно ознайомити всіх працівників.

4. Порядок дій у разі виникнення пожежі у закладах освіти України

На випадок виникнення пожежі дії працівників навчального закладу повинні бути спрямовані на забезпечення безпеки учнів, їх евакуацію і врятування.

Кожен працівник закладу, установи і організації, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів, підвищення температури в приміщенні тощо) зобов'язаний:

- негайно повідомити про це за телефоном до пожежної частини, при цьому слід чітко назвати адресу об'єкта місце виникнення пожежі а також свою посаду та прізвище;
- сповістити про пожежу керівника закладу, установи і організації або працівника, що його заміщує;
- задіяти систему сповіщення людей про пожежу;
- розпочати самому і залучити інших осіб до евакуації людей з будівлі до безпечного місця згідно з планом евакуації;
- розпочати гасіння вогню первинними засобами пожежогасіння;
- організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів до гасіння пожежі наявними в установі засобами пожежогасіння.

Керівник закладу, установи чи організації або працівник, що його заміщує, який прибув на місце пожежі, зобов'язаний:

- перевірити чи повідомлено до пожежної охорони про виникнення пожежі;
- здійснювати керівництво евакуацією людей та гасінням пожежі до прибуття пожежних підрозділів. У разі загрози для життя людей, негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі наявні сили і засоби;
- організувати перевірку наявності всіх учасників навчально-виховного процесу, евакуйованих з будівлі, за списками і журналами обліку навчальних занять;
- виділити для зустрічі пожежних підрозділів особу, яка добре знає розміщення під'їзних шляхів та вододжерел;
- перевірити включення в роботу автоматичної стаціонарної системи пожежогасіння;
- вилучити з небезпечної зони всіх працівників та інших осіб не зайнятих евакуацією людей та ліквідацією пожежі;
- у разі потреби викликати до місця пожежі медичну та інші служби;
- припинити всі роботи, не пов'язані з заходами щодо ліквідації пожежі;
- організувати відключення мереж електро- і газопостачання, зупинку систем вентиляції та кондиціонування повітря і здійснення інших заходів, які сприяють запобіганню поширенню пожежі;
- забезпечити безпеку людей, які беруть участь в евакуації та гасінні пожежі від можливих обвалів конструкцій, дії токсичних продуктів горіння і підвищеної температури, ураження електрострумом тощо;
- організувати евакуацію матеріальних цінностей із небезпечної зони, визначити місця їх складування і забезпечити при потребі їх охорону;
- інформувати керівника пожежного підрозділу про наявність людей у будівлі.

Порядок дій учителя при пожежі:

1. Не піддаватися паніці самому і заспокоїти дітей.
2. У першу чергу евакуювати дітей із тих приміщень, де знаходиться небезпечно для життя, а також з верхніх поверхів, причому першими виводити учнів молодших класів.
3. Уточнити обстановку: чи немає задимлення в коридорі, чи можливий вихід і евакуація учнів.
4. Якщо вихід з класу безпечний, вишукувати учнів. Портфелі, одяг залишити на місцях. Якщо є, надіти на дітей марлеві пов'язки для захисту органів дихання. Взяти класний журнал.
5. Виводити учнів з будівлі школи по найбільш безпечного та найкоротшому шляху. Вчитель при цьому повинен йти попереду, а в кінці ланцюжка дітей поставити найросліших і фізично розвинених хлопчиків, щоб у разі потреби вони змогли надати допомогу більш слабким.
6. По закінченню евакуації, у заздалегідь визначеному безпечному місці збору, провести перекличку всіх дітей за списками. Вчитель повинен невідлучно знаходитися поряд з виведеними з будівлі учнями.
7. Якщо коридор задимлений і вихід з класу небезпечний, потрібно закрити вхідні двері, ущільнити їх підручною тканиною, посадити дітей на підлогу і трохи відкрити вікно для провітрювання. Якщо на вікнах металеві ґрати, їх необхідно відразу відкрити. Як тільки почуєте шум під'їхавших пожежних машин, подайте сигнал, щоб рятувальники негайно приступили до евакуації дітей через вікна. Вчитель у такому разі залишає клас останнім.

Учні під час виникнення пожежі у приміщенні школи мають:

- виконувати накази і розпорядження вчителів;
- поводитися організовано та не піддаватися паніці;
- заборонено ховатися у шафах, під партами, у кабінетах, підсобних приміщеннях, туалетах тощо.

Порядок дій вихователя, помічника вихователя дошкільного навчально-виховного закладу

У разі виникнення пожежі вихователь, що працює на групі, та помічник вихователя організовує зобов'язані організувати евакуацію дітей у безпечне приміщення відповідно до плану евакуації у наступному порядку:

1. Враховуючи ситуацію, визначити найбезпечніший евакуаційний шлях і вихід у безпечну зону за найкоротший термін;
2. Запобігти виникненню паніки;
3. Евакуація починається із приміщення, де виникла пожежа, та із суміжних приміщень, де є загроза поширення вогню та продуктів горіння;
4. Першими із приміщення евакуюють дітей груп раннього віку, молодшого, середнього і старшого віку
5. У холодну пору року одягти дітей старшого віку або взяти теплий одяг із собою;
6. Виводити або виносити дітей з небезпечного приміщення організовано без паніки й поспіху;
7. Дітей молодшого віку виносять на руках, замотавши в ковдри або інші теплі речі;

8. Ретельно перевірити всі приміщення, щоб уникнути перебування дітей у небезпечній зоні (сховалися під ліжко, шафу або якесь інше місце);

9. Виставити чергового біля входу в приміщення, щоб виключити можливість повернення дітей або дорослих у приміщення, де виникла пожежа;

10. Взяти із собою журнал відвідування дітей журнал об'єктивних даних та іншу документацію та організувати перевірку облікового складу дітей з фактично виведеними (у разі загублення дітей сповістити про це керівництво);

11. При гасінні домагатися забезпечення сприятливих умов для безпечної евакуації дітей і дорослих;

12. Утримуватися відкривати вікна й двері для запобігання поширення й посилення вогню й диму в сусідні приміщення;

13. Залишаючи приміщення, зачинити за собою двері, закрити вікна;

14. Створити нормальні моральні і фізичні безпечні умови для евакуйованих дітей.

Під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно:

- з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший термін;

- ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки. З цією метою вчителям, викладачам, вихователям, майстрам та іншим працівникам закладу установи не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації;

- евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, яким загрожує небезпека поширення вогню і продуктів горіння. Дітей молодшого віку і хворих слід евакуювати в першу чергу;

- у зимовий час на розсуд осіб, які здійснюють евакуацію, діти старших вікових груп можуть заздалегідь одягтися або взяти теплий одяг з собою, а дітей молодшого віку слід виводити або виносити, загорнувши в ковдри або інші теплі речі;

- ретельно перевірити всі приміщення, щоб унеможливити перебування у небезпечній зоні дітей, які сховалися під ліжками партами у шафах або інших місцях;

- виставляти пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа;

- у разі гасіння, слід намагатися у першу чергу забезпечити сприятливі умови для безпечної евакуації людей;

- утримуватися від відчинення вікон і дверей, а також від розбивання скла в протилежному разі вогонь і дим поширяться до суміжних приміщень.

Залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері і вікна.

5. Навчання працівників навчально-виховних закладів з питань пожежної безпеки

Усі працівники під час прийняття на роботу і за місцем роботи повинні проходити інструктажі з питань пожежної безпеки відповідно до порядку, встановленого НАПБ Б.02.005-2003 Типовим положенням про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України, НАПБ В.01.050-98/920 Правилами пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України та Положенням про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.2001 № 563.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, попередньо, на початку самостійного виконання роботи, повинні пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум), а потім постійно один раз на рік – перевірку знань. Особи, які суміщують професії (роботи), навчаються або інструктуються як за основною, так і за сумісною професією.

Організація своєчасного і якісного проведення спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки в установі, закладі і організації покладається на його керівника, а в структурному підрозділі (кафедра, лабораторія, дільниця, цех тощо) – на керівника відповідного підрозділу.

Порядок проходження працівниками спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань визначається керівником установи, закладу, організації (наказом або відповідним положенням, що розробляється на об'єкті і затверджується керівником).

Допуск до роботи осіб, які не пройшли спеціального навчання, інструктажу і перевірки знань, не дозволяється.

За призначенням та часом проведення протипожежні інструктажі поділяються на: вступний; первинний; повторний; позаплановий; цільовий.

Вступний протипожежний інструктаж проводиться з:

- усіма щойно прийнятими на роботу особами;
- особами, які прибули в установу, заклад чи організацію у відрядження, на виробничу практику (навчання) і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі;
- учнями і студентами в навчальних закладах перед початком навчання в лабораторіях, майстернях тощо.

Вступний протипожежний інструктаж проводиться на підставі чинних в об'єктах освіти правил, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки в спеціально обладнаному для цього приміщенні фахівцем, на якого наказом по об'єкту покладені ці обов'язки, з використанням сучасних методів і засобів навчання та наочних посібників.

Програма для проведення вступного протипожежного інструктажу затверджується керівником (заступником, головним інженером) закладу освіти.

Первинний протипожежний інструктаж проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника. Його повинні проходити:

- усі прийняті на роботу (постійну чи тимчасову);
- працівники, які переведені на роботу з інших підрозділів, виробничих дільниць;
- особи, які прибули в установу, заклад, організацію освіти у відрядження, на навчання (практику),
- будівельники сторонніх організацій, які виконують на діючому об'єкті освіти будівельно-монтажні, ремонтні та інші роботи;
- учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять в навчальних майстернях, лабораторіях тощо.

Програма для проведення первинного протипожежного інструктажу затверджується керівником відповідного структурного підрозділу (завідувачем кафедри, відділу, начальником цеху тощо), відповідальним за протипожежний стан або керівником об'єкта освіти і погоджується з пожежною охороною.

Первинний протипожежний інструктаж проводиться індивідуально або з групою осіб спільного фаху за програмою, складеною з урахуванням відповідних інструкцій з пожежної безпеки для працівників, інших нормативних актів про пожежну безпеку і орієнтовного переліку питань первинного протипожежного інструктажу.

Повторний протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менше ніж один раз на рік за переліком питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного та первинного протипожежного інструктажів.

Позаплановий інструктаж проводиться на робочому місці або в спеціально відведеному приміщенні:

- у разі введення в дію нових або доопрацьованих нормативних документів з питань пожежної безпеки (норм, правил, інструкцій, положень тощо);
- у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни чи модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування;
- на вимогу державних інспекторів з пожежного нагляду, якщо виявлено незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти у разі пожежі та користуватися первинними засобами пожежогасіння.

Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально або з групою працівників споріднених спеціальностей (видів робіт). Обсяг та зміст інструктажів визначаються в кожному випадку окремо залежно від причин, що викликали потребу в його проведенні.

Цільовий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками:

- перед виконанням ними разових (тимчасових) пожежонебезпечних робіт (зварювальних, розігрівальних тощо);
- під час ліквідації стихійного лиха, аварії;
- у разі організації масових заходів з учнями та дітьми дошкільного віку.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт, які пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Проведення протипожежних інструктажів може здійснюватися разом з проведенням відповідних інструктажів з охорони праці.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань усним опитуванням, за допомогою технічних засобів навчання, а також перевіркою набутих навичок роботи з засобами пожежогасіння.

Про проведення всіх видів протипожежних інструктажів, крім цільового, у спеціальних журналах робиться запис з підписом осіб, з якими проводився інструктаж, і тих, хто його проводив. Запис про проведення цільового протипожежного інструктажу робиться в документі, що дозволяє виконання робіт (наряд-допуск, дозвіл).

Керівник закладу, установи і організації зобов'язаний видати примірник інструкції з пожежної безпеки за напрямком роботи або вивісити його на робочому місці.

6. Вимоги пожежної безпеки для приміщень різного призначення що належать до системи освіти України

Навчальні та навчально-виробничі приміщення, класи, кабінети, лабораторії та навчально-виробничі майстерні

У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях слід розміщувати лише потрібні для забезпечення навчального процесу меблі, прилади, моделі, приладдя, посібники, транспаранти тощо, навчально-наочні засоби .

Усі навчально-наочні засоби, які розміщуються у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях або в спеціально виділених для цього приміщеннях, мають зберігатися у шафах стелажах чи на стаціонарно встановлених стійках.

У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях зберігаються тільки ті навчально-наочні посібники та навчальне обладнання, проводяться тільки ті досліди та роботи, які передбачені переліками та навчальними програмами.

Зберігання фільмокопій, діапозитивів, слайдів, магнітних стрічок тощо має здійснюватися у спеціально відведених для цієї мети приміщеннях.

Не дозволяється складати обрізки та шматки кіно- та фотоплівки, магнітної плівки до загальних ящиків із сміттям, папером та іншими матеріалами. Після закінчення занять усі пожежо- вибухонебезпечні речовини

та матеріали повинні бути прибрані з класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені та обладнані приміщення.

Кількість парт, столів в учбових класах та кабінетах не повинна перевищувати граничну нормативну наповнюваність класних груп, яка встановлюється Міністерством освіти і погоджується з Міністерством охорони здоров'я України.

Усі учасники навчально-виховного процесу, учні, вихованці, студенти та співробітники кабінетів, лабораторій та навчально-виробничих майстерень навчальних закладів, де проводяться практичні заняття, зобов'язані знати пожежну небезпеку застосовуваних хімічних реактивів і речовин, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

Перед початком проведення лабораторних занять з нової теми керівник, який проводить їх, повинен провести протипожежний інструктаж і зафіксувати його в журналі періодичного інструктажу.

Лабораторні приміщення та навчально-виробничі майстерні слід забезпечити вогнегасниками. Учасники навчально-виховного процесу повинні знати місце де містяться засоби пожежогасіння і вміти користуватися у разі виникнення пожежі чи загоряння.

У приміщеннях лабораторій та навчально-виробничих майстерень не дозволяється:

- застосовувати для миття підлоги та обладнання легкозаймисті або горючі речовини (бензин, ацетон, гас тощо);
- користуватися електронагрівачами з відкритою спіраллю;
- залишати без нагляду робоче місце, запалені пальники та інші нагрівальні прилади;
- сушити предмети, що можуть горіти, на опалювальних приладах;
- зберігати будь-які речовини, пожежонебезпечні властивості яких не досліджені;
- тримати легкозаймисті та горючі речовини біля відкритого вогню нагрівальних приладів, пальників тощо;
- виливати відпрацьовані легкозаймисті та горючі рідини в каналізацію.

У навчально-виробничих майстернях не дозволяється застосування відкритого вогню проведення зварювальних робіт.

Обтиральний матеріал для робіт у навчально-виробничих майстернях навчальних закладів слід зберігати в спеціальних металевих ящиках. Використаний обтиральний матеріал, стружки слід прибирати після занять наприкінці кожного дня.

Аудиторії та адміністративні приміщення

Усі двері евакуаційних та інших виходів повинні завжди утримуватися у справному стані, відчинятися у напрямку виходу людей із аудиторії, будівлі.

Не дозволяється влаштовувати перегородки і сховища на сходових клітках і на шляхах евакуації, а також захаращувати сходові майданчики різними предметами і обладнанням.

Користуватися електронагрівачами в аудиторіях і адміністративних приміщеннях не дозволяється.

Кошки та ящики для паперу повинні регулярно спорожнюватися а сміття виноситися за межі будівлі в спеціально відведені місця.

Після закінчення роботи необхідно провести обов'язковий огляд усіх приміщень з відключенням електрообладнання крім апаратів і приладів безперервної дії.

Обчислювальні центри

Усі приміщення обчислювальних центрів повинні бути обладнані установками автоматичної пожежної сигналізації та пожежогасіння. Приміщення, в яких розташовуються персональні електронно-обчислювальні машини (ЕОМ ПЕОМ), та дисплейні зали, де влаштування систем автоматичного пожежогасіння не обов'язкове, слід оснащувати переносними вуглекислотними вогнегасниками з розрахунку 2 шт. на кожні 20 м кв. площі приміщення.

Перфокарти, перфострічки, магнітні стрічки та пакети магнітних дисків (сховища інформації) потрібно зберігати в окремому приміщенні, яке слід обладнати негорючими стелажми і шафами. Перфокарти, перфострічки та магнітні стрічки зберігаються у металевих касетах.

Звукопоглинальне облицювання стін та стель приміщень для ЕОМ слід виготовляти із негорючих або важкогорючих матеріалів. Фальшпідлога в приміщеннях ЕОМ повинна бути виготовлена з негорючих матеріалів.

Агрегати, вузли та кабельні канали електронних обчислювальних машин ЕОМ повинні очищатися від пилу щонайменше один раз на квартал.

Електроживлення ЕОМ повинно мати автоматичне блокування відключення електроенергії на випадок зупинки системи охолодження та кондиціонування.

Система вентиляції обчислювальних центрів повинна бути обладнана блокувальним пристроєм який забезпечує її відключення на випадок пожежі.

Ремонт вузлів, блоків ЕОМ безпосередньо в машинному залі, як правило, не допускається. Для цієї мети використовують окремі приміщення майстерні .

Для промивання деталей ЕОМ і ПЕОМ слід використовувати негорючі мийні засоби. Промивання чарунок та інших знімних пристроїв горючими рідинами (спирт, бензин тощо) повинно здійснюватися у спеціальних приміщеннях, обладнаних припливно-витяжною вентиляцією. У разі потреби, проведення дрібного ремонту або технічного обслуговування ЕОМ ПЕОМ і при неможливості застосування негорючих рідин рекомендується мати не більше 0,5 л легкозаймистої рідини в тарі, яка не б'ється і герметично закривається.

У приміщеннях обчислювальних центрів не дозволяється:

- використовувати плівки на нітрооснові;
- встановлювати електророзетки на горючій основі;
- користуватися побутовими електронагрівальними приладами;
- захищувати евакуаційні виходи та проходи;
- встановлювати на вікнах глухі ґрати;
- користуватися відкритим вогнем;

– залишати без нагляду ввімкнену в електромережу апаратуру, яка використовується для вимірювання і контролю.

Після закінчення роботи, перед закриттям приміщення, всі електроустановки та персональні комп'ютери слід вимкнути з мережі електроживлення.

***Конференц-зали, лекторії, актові зали
та інші приміщення для проведення масових заходів***

Відповідальними за забезпечення пожежної безпеки під час проведення культурно-масових заходів, вечорів, спектаклів, концертів, кіносеансів, новорічних ялинок тощо є керівники закладів, установ, організацій.

Приміщення, в яких проводяться масові заходи, повинні мати не менше двох евакуаційних виходів, які слід постійно утримувати в справному стані.

Перед початком культурно-масових заходів керівник установи, закладу, організації призначає відповідальних осіб за пожежну безпеку, які повинні ретельно перевірити всі приміщення, евакуаційні шляхи і виходи на відповідність їх вимогам пожежної безпеки, а також переконатися у наявності і справному стані засобів пожежогасіння, зв'язку і пожежної автоматики. Усі виявлені недоліки мають бути усунені до початку культурно-масового заходу.

За 15 днів до проведення святкувань новорічної ялинки керівник закладу установи організації повинен повідомити пожежну охорону про дату і місце їх проведення. Без дозволу місцевої пожежної охорони розміщення новорічної ялинки не дозволяється.

На час проведення культурно-масових заходів у навчальних закладах і установах необхідно забезпечити чергування працівників установи чи закладу та учнів старших класів.

Під час проведення культурно-масового заходу з дітьми мають невідступно бути черговий викладач, класні керівники чи вихователі. Ці особи повинні бути проінструктовані про заходи пожежної безпеки і порядок евакуації дітей у разі виникнення пожежі і зобов'язані забезпечити дотримання вимог пожежної безпеки під час проведення культурно-масового заходу. Черговий персонал перед початком святкувань новорічної ялинки зобов'язаний ретельно оглянути всі приміщення запасні виходи і особисто упевнитися у їх пожежобезпечному стані.

Культурно-масові заходи мають проводитися: у будівлях I і II ступенів вогнетривкості – в приміщеннях будь-якого поверху; у будівлях III–V ступенів вогнетривкості – тільки в приміщеннях першого поверху (при цьому захисні конструкції в середині приміщень мають бути оштукатурені або оброблені вогнезахисною сумішшю). Проведення культурно-масових заходів у підвальних і цокольних приміщеннях не дозволяється.

Поверхи в приміщеннях, де проводяться культурно-масові заходи повинні мати не менше двох розосереджених евакуаційних виходів.

Кількість місць у приміщеннях встановлюється з розрахунку 0,75 м² на особу, а при проведенні танців, ігор і подібних їм заходів – з розрахунку 1,5 м² на одну особу без урахування площі сцени. Заповнення приміщень людьми понад установлені норми не допускається.

Ширина поздовжніх і поперечних проходів у приміщеннях для проведення культурно-масових заходів має бути не менше одного метра, а проходів, які ведуть до виходів – не менше ширини самих виходів. Усі проходи і виходи мають розміщатися таким чином, щоб не створювати зустрічних або перехресних потоків людей. Скорочувати ширину проходів між рядами і встановлювати у проходах додаткові місця не дозволяється.

У приміщеннях для культурно-масових заходів килими та килимові покриття, а також ряди стільців, при кількості місць понад 200, слід міцно прикріпити до підлоги. У залах для глядачів з кількістю місць до 200 кріплення стільців до підлоги не обов'язкове за умови з'єднання їх у рядах між собою.

Евакуаційні виходи з приміщень мають бути позначені світловими покажчиками з написом «Вихід» білого кольору на зеленому тлі, підключеними до мережі аварійного або евакуаційного освітлення будівлі. За наявності людей у приміщеннях світлові покажчики мають бути у ввімкненому стані.

У приміщеннях, що використовуються для проведення культурно-масових заходів, не дозволяється:

- використовувати віконниці на вікна для затемнення приміщень;
- обклеювати стіни і вікна шпалерами і папером;
- застосовувати горючі матеріали не оброблені вогнезахисними сумішами для акустичної обробки стін і стель;
- зберігати бензин, гас та інші легкозаймисті і горючі рідини;
- зберігати майно, інвентар та інші предмети речовини і матеріали під сценою чи помостами, а також у підвалах, розміщених під приміщеннями;
- застосовувати предмети оформлення приміщень, декорації та сценічне обладнання, виготовлене з горючих синтетичних матеріалів, штучних тканин і волокон пінопласту, поролону, полівінілу тощо ;
- застосовувати відкритий вогонь, факели, свічки, феєрверки, бенгальські вогні, використовувати лопушки, застосовувати дугові прожектори, влаштовувати світлові ефекти із застосуванням хімічних та інших речовин, які можуть викликати загоряння;
- установлювати стільці, крісла, конструкції яких виконано з пластмас і легкозаймистих матеріалів, а також ставити приставні стільці у проходах залу;
- установлювати на дверях евакуаційних виходів замки та інші запори, що важко відкриваються;
- установлювати на вікнах глухі ґрати.

Підлоги приміщень мають бути рівними без порогів, сідців, щілин і вибоїн. У разі різниці рівнів суміжних приміщень у проходах мають влаштовуватися пологі пандуси.

Усі горючі декорації, сценічне оформлення, а також драпірування, які застосовуються на вікнах і дверях мають піддаватися обробці вогнезахисними сумішами із складанням акта в двох примірниках, один з

яких передається замовнику, а другий зберігається в організації, яка проводила просочення.

Керівники закладів та установ зобов'язані проводити перевірку якості вогнезахисної обробки декорацій і конструкцій перед проведенням кожного культурно-масового заходу.

Під час проведення новорічного вечора ялинка має встановлюватися на стійкій основі (підставка – діжка з піском) з таким розрахунком, щоб не утруднювався вихід з приміщення. Ялинка має стояти на відстані не менше як один метр від стін і стелі. За відсутності в закладі чи установі електричного освітлення новорічні вистави та інші культурно-масові заходи слід проводити у денний час.

Ілюмінацію ялинки повинен проводити лише досвідчений електрик з дотриманням вимог ПУЕ.

Ілюмінацію ялинки слід здійснювати через знижувальний трансформатор гірляндами з послідовним підключенням електроламп напругою до 12 В. Лампочки в гірляндах повинні бути потужністю не більше як 25 Вт. При цьому електропроводи які живлять лампочки ялинкового освітлення мають бути гнучкими з мідними жилами. Електропроводи повинні мати справну ізоляцію і вмикатися до електромережі за допомогою штепсельних з'єднань.

У разі несправності ялинкового освітлення, сильне нагрівання проводів, мигтіння лампочок, іскріння ілюмінація має бути негайно вимкнена і не вмикатися до з'ясування та усунення несправностей.

Участь у святі ялинки дітей і дорослих вдягнених у костюми з вати, паперу, марлі та подібних легкозаймистих матеріалів, що не просочені вогнезахисною сумішшю не дозволяється.

Під час оформлення ялинки не дозволяється:

- використовувати для прикрашання целулоїдні та інші легкозаймисті іграшки і прикраси;
- застосовувати для ілюмінації ялинки свічки, бенгальські вогні, феєрверки тощо;
- обкладати підставку і прикрашати віти ватою та іграшками з неї, які не просочені вогнезахисною сумішшю.

У разі потреби проведення спеціальних вогневих ефектів відповідальний постановник спектаклю, видовища повинен опрацювати протипожежні заходи за узгодженням з органами державного пожежного нагляду.

Питання для самоконтролю

1. Подайте класифікацію способів пожежогасіння у навчально-виховних закладах.
2. Охарактеризуйте первинні засоби пожежогасіння, які використовуються у навчально-виховних закладах.
3. Наведіть правила розміщення первинних засобів пожежогасіння у закладах освіти.

4. Назвіть основні вимоги пожежної безпеки для закладів освіти України.
5. Подайте правила протипожежного утримання території закладів освіти.
6. Наведіть основні правила утримання будівель, приміщень та споруд закладів освіти
7. Перелічіть обов'язки з пожежної безпеки чергових у закладах освіти з цілодобовим перебуванням учнів або вихованців.
8. Наведіть обов'язки керівника навчально-виховного закладу з пожежної безпеки.
9. Наведіть порядок дій працівників навчально-виховного закладу на випадок виникнення пожежі у навчально-виховному закладі.
10. Зазначте необхідні дії керівника, власника навчально-виховного закладу на випадок виникнення пожежі у навчально-виховному закладі.
11. Наведіть порядок дій вчителя під час пожежі у навчально-виховному закладі.
12. Наведіть порядок дій вихователя, помічника вихователя дошкільного навчально-виховного закладу.
13. Подайте особливості та складання загального та індивідуального планів евакуації та охарактеризуйте їх складові.
14. Подайте порядок навчання працівників навчально-виховних закладів з питань пожежної безпеки
15. Наведіть вимоги пожежної безпеки у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях, класах, кабінетах, лабораторіях та навчально-виробничих майстернях
16. Зазначте вимоги пожежної безпеки в аудиторіях та адміністративних приміщеннях
17. Охарактеризуйте вимоги пожежної безпеки в обчислювальних центрах
18. Назвіть вимоги пожежної безпеки у конференц-залах, лекторіях, актових залах та інших приміщеннях для проведення масових заходів.

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ ПРАЦІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ

1. Органи державного нагляду за охороною праці

У Розділі VII «Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці» закону України «Про охорону праці» вказано органи, які здійснюють державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці:

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці (Державний комітет промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду — Держпромгірнагляд);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки (Головна державна інспекція з нагляду за ядерною та радіаційною безпекою Міністерства екології та природних ресурсів України) ;

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки (Державний департамент пожежної безпеки Міністерства надзвичайних ситуацій України);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (Санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України).

Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляд) є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Держгірпромнагляду є:

– формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері промислової безпеки та охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, охорони надр;

– здійснення комплексного управління у сфері промислової безпеки та охорони праці, а також контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями та органами місцевого самоврядування;

– організація та здійснення державного нагляду за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з:

– охорони праці в частині промислової безпеки, безпечного ведення робіт юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю;

– геологічного вивчення надр, їх використання та охорони, а також використання і переробки мінеральної сировини;

– промислової безпеки у сфері поводження з вибуховими матеріалами, безпечного проведення робіт з утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення.

Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання України) є центральним органом виконавчої влади, який є головним у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії.

Держатомрегулювання України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України.

Основними завданнями Держатомрегулювання України є:

1) формування та реалізація державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії;

2) здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання безпеки використання ядерної енергії;

3) здійснення повноважень компетентного органу з фізичного захисту ядерного матеріалу та ядерних установок відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок; з питань безпечного перевезення радіоактивних матеріалів відповідно до правил ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів; з питань аварійного оповіщення та інформування згідно з Конвенцією про оперативне оповіщення про ядерні аварії.

Державний департамент пожежної безпеки (Держпожбезпеки) – є урядовим органом державного нагляду у сфері пожежної безпеки, що діє у складі МНС і є відповідальним перед Кабінетом Міністрів України, підзвітним та підконтрольним МНС.

Держпожбезпеки здійснює управління системою державної пожежної охорони, до складу якої входять територіальні органи державного пожежного нагляду, підрозділи, допоміжні служби, науково-дослідні установи, пожежно-технічні навчальні заклади, підприємства, Державний центр сертифікації (органи та підрозділи державної пожежної охорони).

Основними завданнями Держпожбезпеки є:

1) участь у реалізації державної політики у сфері пожежної безпеки;

2) координація у межах своїх повноважень діяльності органів виконавчої влади, пов'язаної з поліпшенням пожежної безпеки;

3) здійснення державного пожежного нагляду в населених пунктах та на об'єктах усіх форм власності;

4) організація гасіння пожеж, проведення пожежно-рятувальних робіт та участь у ліквідації наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха;

5) виконання функцій з управління протипожежною службою цивільної оборони та забезпечення мобілізаційної готовності спеціальних формувань пожежної охорони в особливий період;

6) здійснення науково-технічного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного, правового та інших видів забезпечення органів та підрозділів державної пожежної охорони;

7) організація в межах своїх повноважень співробітництва з міжнародними організаціями у сфері пожежної безпеки.

Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (держсанепідслужба МОЗ України) – це централізована система органів, установ та закладів санітарно-епідеміологічного профілю Міністерства охорони здоров'я України, яка реалізує державну політику в сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Держсанепідслужбу МОЗ України очолює Головний державний санітарний лікар України – перший заступник Міністра охорони здоров'я України, який призначається на посаду і звільняється з неї Кабінетом Міністрів України.

До завдань держсанепідслужби МОЗ України належать:

1. Здійснення нагляду за: організацією й проведенням органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами санітарних і протиепідемічних заходів; реалізацією державної політики з питань профілактики захворювань населення; дотриманням вимог санітарних норм, правил та гігієнічних нормативів у стандартах та інших нормативно-технічних документах; відповідністю продукції вимогам безпеки для здоров'я і життя населення; дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства.

2. Контроль за: проведенням санітарних і протиепідемічних заходів; виконанням програм профілактики захворювань та охорони здоров'я населення; імунобіологічними препаратами, що застосовуються в медичній практиці; створенням органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, власниками й адміністрацією навчально-виховних закладів та громадянами, які організують або здійснюють навчальні та виховні процеси, умов навчання і виховання громадян, вивчення основ гігієни, пропаганди здорового способу життя.

3. Підготовка пропозицій з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення до рішень органів державної виконавчої влади, проектів державних, регіональних і місцевих програм охорони здоров'я, профілактики захворювань населення, оздоровлення довкілля й умов життєдіяльності людини.

4. Здійснення гігієнічної регламентації небезпечних факторів фізичної, хімічної, біологічної природи, присутніх у середовищі життєдіяльності людини, та їх державної реєстрації в порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

5. Визначення: факторів, що можуть шкідливо впливати на здоров'я населення; потреби запровадження органами державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування, у разі виникнення чи загрози виникнення або поширення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних захворювань, масових отруєнь, радіаційних уражень населення на відповідних територіях чи об'єктах, особливих умов та режиму праці, навчання, пересування і перевезення, спрямованих на запобігання та ліквідацію цих захворювань та уражень; переліку інфекційних захворювань, за яких госпіталізація хворих є обов'язковою, а також виробництв (професій), до роботи в яких не допускаються особи, які хворіють інфекційними хворобами; груп населення та категорій працівників, які підлягають профілактичним щепленням, у тому числі обов'язковим; потреби позачергових медичних оглядів для працівників підприємств харчової промисловості, громадського харчування і торгівлі, водопровідних споруд, лікувально-профілактичних, дошкільних і навчально-виховних закладів, об'єктів комунально-побутового обслуговування, інших підприємств, установ, організацій, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може спричинити поширення інфекційних захворювань, виникнення харчових отруєнь, працівників, зайнятих на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, осіб віком до 21 року.

6. Запровадження позачергових профілактичних щеплень, інших заходів профілактики в разі загрози виникнення або поширення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних захворювань, масових отруєнь та радіаційних уражень.

7. Систематичний аналіз санітарної та епідемічної ситуації, показників здоров'я населення та окремих його груп.

8. Вивчення, оцінка, прогнозування показників здоров'я населення, залежно від стану середовища життєдіяльності людини, встановлення факторів довкілля, які можуть шкідливо впливати на здоров'я людей, визначення критеріїв шкідливого впливу цих факторів, підготовка наукового обґрунтування санітарних і протиепідемічних заходів, а також проведення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі профілактики захворювань населення.

9. Розробка державних санітарних норм, правил та гігієнічних нормативів, регламентів використання небезпечних факторів, гранично допустимих концентрацій, орієнтовно безпечних рівнів хімічних і біологічних чинників у харчових продуктах, предметах та виробках, у воді, повітрі, ґрунті, а також норм радіаційної безпеки та допустимих рівнів впливу на людину інших фізичних факторів.

10. Науково-методичне керівництво роботою з питань гігієнічного виховання і освіти громадян, участь у пропаганді гігієнічних знань, здорового способу життя.

11. Розслідування причин і умов виникнення професійних чи групових інфекційних захворювань, отруєнь, радіаційних аварій і подання матеріалів з

цих питань компетентним органам до притягнення винних до відповідальності.

12. Подання матеріалів до компетентних органів для притягнення винних до відповідальності з питань виникнення професійних чи групових інфекційних захворювань, отруєнь, радіаційних аварій.

13. Ведення державного обліку інфекційних і професійних захворювань та отруєнь.

14. Підготовка та надання органам державної виконавчої влади місцевого і регіонального самоврядування, підприємствам, організаціям, установам, громадським об'єднанням і громадянам інформації про стан здоров'я населення, санітарну та епідемічну ситуацію, чинні законодавчі, нормативні акти з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

15. Взаємодія з іншими спеціально уповноваженими органами, що здійснюють державний нагляд і контроль відповідно до законодавчих та нормативних актів, що визначають їх компетенцію; співпраця з державними органами і громадськими організаціями, діяльність яких спрямована на профілактику захворювань, охорону здоров'я людини та довкілля, захист прав громадян на безпечні умови їх життєдіяльності.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Посадові особи органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони праці, мають право:

- безперешкодно відвідувати підконтрольні підприємства (об'єкти), виробництва фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку додержання законодавства з питань, віднесених до їх компетенції;

- одержувати від роботодавця і посадових осіб письмові чи усні пояснення, висновки експертних обстежень, аудитів, матеріали та інформацію з відповідних питань, звіти про рівень і стан профілактичної роботи, причини порушень законодавства та вжиті заходи щодо їх усунення;

- видавати в установленому порядку роботодавцям, керівникам та іншим посадовим особам юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків в галузі охорони праці, охорони надр, безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки;

- забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будівель, споруд, приміщень, випуск та експлуатацію машин, механізмів, устаткування,

транспортних та інших засобів праці, виконання певних робіт, застосування нових небезпечних речовин, реалізацію продукції, а також скасовувати або припиняти дію виданих ними дозволів і ліцензій до усунення порушень, які створюють загрозу життю працюючих;

- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці;

- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати матеріали органам прокуратури для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законом.

Рішення посадових осіб органів виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, за необхідності обґрунтовуються результатами роботи та висновками експертно-технічних центрів, дослідних, випробувальних лабораторій та інших підрозділів (груп) технічної підтримки, що функціонують у складі органів державного нагляду за охороною праці відповідно до завдань інспекційної служби або створюються і діють згідно із законодавством як незалежні експертні організації. Наукова підтримка наглядової діяльності здійснюється відповідними науково-дослідними установами.

Посадові особи органів виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, є державними службовцями, і на них поширюється дія Закону України «Про державну службу». Вони несуть відповідальність згідно із законом за виконання покладених на них обов'язків. Посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, мають право носити формений одяг, зразки якого затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Посадовим особам органів виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, держава гарантує соціальний захист.

Працівники правоохоронних органів надають допомогу посадовим особам органів державного нагляду у виконанні ними службових обов'язків та вживають заходів щодо припинення незаконних дій осіб, які перешкоджають виконувати ці обов'язки, вдаються до погроз, шантажу, нанесення тілесних ушкоджень посадовим особам органів державного нагляду або членам їх сімей, завдають шкоди їх майну.

За особами, які звільнені з посад в органах державного нагляду за віком або через хворобу чи каліцтво, а також за членами сім'ї або утриманцями загиблої під час виконання службових обов'язків посадової особи зберігається право на пільги згідно з законодавством.

Пенсійне забезпечення посадових осіб органів державного нагляду здійснюється згідно з законодавством за рахунок держави.

Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законодавства здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

2. Основні засади державного нагляду (контролю) з охорони праці у закладах освіти

Згідно з Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування (органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Заходи державного нагляду (контролю) – це планові та позапланові заходи, які здійснюються шляхом проведення перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та інших дій;

Державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;

- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;

- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;

- гарантування прав суб'єкту господарювання;

- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю);

- наявності підстав, визначених законом, для здійснення державного нагляду (контролю);

- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);

- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю);

- невтручання органу державного нагляду (контролю) у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;

- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства;

- дотримання умов міжнародних договорів України;

- незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;

- наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади.

Загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю):

1. Державний нагляд (контроль) здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених

підрозділів, або у приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених законом.

2. Державний нагляд (контроль) може здійснюватися комплексно кількома органами державного нагляду (контролю), якщо їхні повноваження на здійснення чи участь у комплексних заходах передбачені законом. Такі заходи проводяться за спільним рішенням керівників відповідних органів державного нагляду (контролю).

3. Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Планові заходи здійснюються відповідно до річних або квартальних планів, які затверджуються органом державного нагляду (контролю) до 1 грудня року, що передує плановому, або до 25 числа останнього місяця кварталу, що передує плановому.

Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності.

З урахуванням значення прийнятного ризику всі суб'єкти господарювання, що підлягають нагляду (контролю), відносяться до одного з трьох ступенів ризику: з високим, середнім та незначним.

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)

Відповідно до статті 5 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 року № 311 затверджені критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі загальної середньої та професійно-технічної освіти, та визначена періодичність здійснення заходів державного нагляду (контролю) за діяльністю загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів.

Постановами Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2012 року № 910 та № 911 затверджені критерії, за якими оцінюється *ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг* відповідно у системі дошкільної та позашкільної освіти, та визначена періодичність здійснення заходів державного нагляду (контролю) за діяльністю дошкільних та позашкільних навчальних закладів.

Згідно розроблених критеріїв до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику в системі дошкільної та позашкільної освіти відносяться навчальні заклади:

- у яких строк провадження господарської діяльності з надання відповідних освітніх послуг становить менш як три роки;
- які за результатами проведеної атестації визнані не атестованими;
- у яких під час здійснення попереднього заходу державного нагляду (контролю) виявлено факти порушення вимог законодавства, яке регулює

питання щодо провадження господарської діяльності з надання відповідних освітніх послуг;

- які не виконують планові показники діяльності, що містяться в щорічних планах суб'єктів господарювання.

До суб'єктів господарювання із середнім ступенем ризику в системі дошкільної та позашкільної освіти відносяться суб'єкти:

- у яких строк провадження господарської діяльності з надання відповідних освітніх послуг становить від трьох до 10 років;

- які за результатами проведеної атестації визнані атестованими умовно;

- які виконують планові показники діяльності, що містяться в щорічних планах суб'єктів господарювання, з порушенням строків, передбачених такими планами.

До суб'єктів господарювання з незначним ступенем ризику в системі дошкільної та позашкільної освіти відносяться суб'єкти, що не віднесені до суб'єктів господарювання з високим та середнім ступенем ризику.

У системі загальної середньої освіти до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику відносяться навчальні заклади:

- які проводять господарську діяльність з надання освітніх послуг не більш як один строк навчання, що встановлений для загальноосвітнього навчального закладу відповідного ступеня;

- в яких під час здійснення попереднього заходу державного нагляду (контролю) виявлено факти порушення вимог законодавства, яке регулює питання щодо провадження господарської діяльності з надання відповідних освітніх послуг;

До суб'єктів господарювання із середнім ступенем ризику в системі загальної середньої освіти відносяться суб'єкти:

- які проводять господарську діяльність з надання освітніх послуг від одного до трьох строків навчання, що встановлені для загальноосвітнього навчального закладу відповідного ступеня;

До суб'єктів господарювання з незначним ступенем ризику в системі загальної середньої освіти відносяться суб'єкти, що не належать до суб'єктів господарювання з високим та середнім ступенем ризику.

У системі професійно-технічної освіти до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику відносяться навчальні заклади:

- у яких строк провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг становить менш як три роки;

- у яких під час здійснення попереднього заходу державного нагляду (контролю) виявлено факти порушення вимог законодавства, яке регулює питання щодо провадження господарської діяльності з надання відповідних освітніх послуг.

До суб'єктів господарювання з середнім ступенем ризику в системі професійно-технічної освіти відносяться навчальні заклади, в яких строк провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг становить від трьох до десяти років.

До суб'єктів господарювання з незначним ступенем ризику в системі професійно-технічної освіти відносяться суб'єкти, що не належать до суб'єктів господарювання з високим та середнім ступенем ризику.

Вимоги законодавства, яке регулює питання щодо провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг в системі дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти визначені Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», постановами Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. № 305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад», від 27.08.2010р. № 778 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад», від 06.05.2001 р. № 433 «Про затвердження Положення про позашкільний навчальний заклад», від 05.08.1998 р. № 1240 «Про затвердження Положення про професійно-технічний навчальний заклад», від 05.04.1994 р. № 228 «Про затвердження Положення про порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів», від 08.08.2007 р. № 1019 «Про затвердження Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг», від 29.08.2003 р. № 1380 «Про затвердження Положення про державну акредитаційну комісію», від 09.08.2001р. № 978 «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах», від 17.08.2002 р. № 1135 «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти», Ліцензійними умовами надання освітніх послуг у сфері позашкільної освіти (наказ МОН від 24.12.2003 № 847, зареєстрований в Мін'юсті 19.01.2004 р. № 73/8672), іншими нормативними актами МОНмолодьспорту.

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначаються переліки питань для здійснення планових заходів, які затверджуються його наказом.

У межах переліку питань кожен орган державного нагляду (контролю) залежно від цілей заходу має визначити ті питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

Уніфіковані форми актів, в яких передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику, затверджуються органом державного нагляду (контролю) і публікуються в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Орган державного нагляду (контролю) оприлюднює критерії та періодичність проведення планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) шляхом розміщення інформації в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Щорічно до 1 квітня орган державного нагляду (контролю) готує звіт про виконання річного плану (квартальних планів) державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання за попередній рік і оприлюднює його в мережі Інтернет.

Органи державного нагляду (контролю) здійснюють планові заходи з державного нагляду (контролю) за умови письмового повідомлення суб'єкта

господарювання про проведення планового заходу не пізніше як за десять днів до дня здійснення цього заходу.

Повідомлення повинно містити:

- дату початку та дату закінчення здійснення планового заходу;
- найменування юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи - підприємця, щодо діяльності яких здійснюється захід;
- найменування органу державного нагляду (контролю).

Повідомлення надсилається рекомендованим листом чи телефонограмою за рахунок коштів органу державного нагляду (контролю) або вручається особисто керівнику чи уповноваженій особі суб'єкта господарювання під розписку.

Суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу органу державного нагляду (контролю) до здійснення планового заходу в разі недержання повідомлення про здійснення планового заходу.

Строк здійснення планового заходу не може перевищувати п'ятнадцяти робочих днів, а для суб'єктів малого підприємництва – п'яти робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення планового заходу не допускається.

Позапланові заходи зі здійснення державного нагляду (контролю) за станом охорони праці проводяться за наступних підстав:

- подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;
- виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання;
- перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного нагляду (контролю);
- звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства. Позаплановий захід у цьому разі здійснюється тільки за наявності згоди центрального органу виконавчої влади на його проведення;
- неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкождали поданню таких документів;
- настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Під час проведення позапланового заходу з'ясовуються лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу, з обов'язковим зазначенням цих питань у посвідченні (направленні) на проведення державного нагляду (контролю).

Проведення позапланових заходів з інших підстав, крім передбачених цією статтею, забороняється, якщо інше не передбачається законом або

міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Суб'єкт господарювання повинен ознайомитися з підставою проведення позапланового заходу з наданням йому копії відповідного документа.

Строк здійснення позапланового заходу не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва – двох робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення позапланового заходу не допускається.

Орган державного нагляду (контролю) в межах повноважень, передбачених законом, під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

- вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства;

- вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного нагляду (контролю);

- відбирати зразки продукції, призначати експертизу, одержувати пояснення, довідки, документи, матеріали, відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;

- надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень і недоліків;

- накладати штрафні санкції та вживати заходи, передбачені законом.

Органи державного нагляду (контролю) та їх посадові особи під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) зобов'язані:

- повно, об'єктивно та неупереджено здійснювати державний нагляд (контроль) у межах повноважень, передбачених законом;

- дотримуватися ділової етики у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання;

- не втручатися і не перешкоджати здійсненню господарської діяльності під час здійснення заходів державного нагляду (контролю), якщо це не загрожує життю та здоров'ю людей, не спричиняє небезпеки виникнення техногенних ситуацій і пожеж;

- забезпечувати нерозголошення комерційної таємниці суб'єкта господарювання, що стає доступною посадовим особам у ході здійснення державного нагляду (контролю);

- ознайомити керівника суб'єкта господарювання або його заступника, або уповноважену ним особу з результатами державного нагляду (контролю) в строки, передбачені законом;

- надавати суб'єкту господарювання консультаційну допомогу щодо здійснення державного нагляду (контролю).

За невиконання вимог законодавства, а також завдання неправомірними діями збитків суб'єкту господарювання орган державного нагляду (контролю), його посадові особи несуть відповідальність згідно із законом.

Збитки, завдані суб'єкту господарювання неправомірними діями посадових осіб органів державного нагляду (контролю), підлягають відшкодуванню у встановленому законом порядку.

Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

- вимагати від посадових осіб органу державного нагляду (контролю) додержання вимог законодавства;
- перевіряти наявність у посадових осіб органу державного нагляду (контролю) службового посвідчення і одержувати копії посвідчення (направлення) на проведення планового або позапланового заходу;
- не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення державного нагляду (контролю), якщо:
  - він здійснюється з порушенням вимог щодо періодичності проведення заходів державного нагляду (контролю), передбачених законом;
  - посадова особа органу державного нагляду (контролю) не надала копії документів, передбачених цим Законом, або якщо надані документи не відповідають вимогам цього Закону;
  - бути присутнім під час здійснення заходів державного нагляду (контролю);
  - вимагати нерозголошення інформації, що є комерційною таємницею суб'єкта господарювання;
  - одержувати та знайомитися з актами державного нагляду (контролю);
  - надавати в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта органу державного нагляду (контролю);
  - оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб.

Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний:

- допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання порядку здійснення державного нагляду (контролю), передбаченого цим Законом;
- виконувати вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства;
- надавати документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;
- одержувати примірник припису або акта органу державного нагляду (контролю) за результатами проведеного планового чи позапланового заходу.

Невиконання приписів розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виявлених під час здійснення заходу державного нагляду (контролю), тягне за собою застосування до суб'єкта господарювання штрафних санкцій у порядку, встановленому законом.

У разі застосування санкцій за порушення вимог законодавства, зокрема, якщо законом передбачаються мінімальні та максимальні розміри санкцій, враховується принцип пропорційності порушення і покарання.

3. Громадський контроль за станом охорони праці в навчально-виховних закладах

Відповідно до законодавства громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників.

У Розділі VII «Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці» закону України «Про охорону праці» вказано, що *професійні спілки* здійснюють громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. Згідно із Законом «Про охорону праці» у разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право.

Професійні спілки мають право:

- вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих ділянках, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників;

- на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці;

- брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них;

- вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь;

- безперешкодно перевіряти стан безпеки і гігієни праці, дотримання працівниками нормативних актів з охорони праці на об'єктах підприємства чи виробничого підрозділу, колектив якого його обрав;

- вносити у спеціально заведену для цього книгу обов'язків для розгляду власником (керівником відповідного структурного підрозділу підприємства) пропозиції щодо усунення виявлених порушень нормативних актів з охорони праці, здійснювати контроль за реалізацією цих пропозицій;

- вимагати від майстра, бригадира чи іншого керівника виробничого підрозділу припинення роботи на робочому місці у разі створення загрози життю або здоров'ю працюючих;

- вносити пропозиції про притягнення до відповідальності працівників, які порушують нормативні акти про охорону праці;

— брати участь у перевірках стану безпеки та умов праці, які проводяться посадовими особами органів державного нагляду і громадського контролю за охороною праці, міністерства, відомства, об'єднання, підприємства, місцевих органів державної виконавчої влади;

— бути обраними до складу комісії з питань охорони праці підприємства;

— бути представниками трудових колективів з питань охорони праці в районних (міських), міжрайонних (окружних) та товариських судах.

Законодавство України (КЗпПУ, Закон про «Професійні спілки» тощо) покладає на профспілки чимало повноважень, що стосуються охорони праці. Представники профспілок беруть участь у вирішенні таких питань:

— опрацювання національної, галузевих і регіональних програм покращення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

— опрацюванні нормативно-правових актів з охорони праці;

— опрацювання роботодавцем комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів з охорони праці;

— розслідування нещасних випадків та профзахворювань;

— підготовка подання про визначення і затвердження трудовим колективом порядку оплати та розмірів одноразової допомоги працівникам;

— розроблення пропозицій для включення їх в угоду з питань охорони праці колективного договору;

— організація соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань;

— визначення Кабінетом Міністрів України порядку перегляду і збільшення тарифів на соціальне страхування від нещасних випадків;

— робота у комісіях із питань охорони праці підприємств, з атестації посадових осіб на знання питань з охорони праці.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює *уповноважена найманими працівниками особа*, основні функції якої визначені ст. 42 Закону України «Про охорону праці» та «Типовим Положенням уповноважених трудових колективів з питань охорони праці (наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21 березня 2007 р. № 56).

Уповноважені обираються простою більшістю голосів на загальних зборах колективу відкритим голосуванням з числа досвідчених та ініціативних працівників на строк дії повноважень органу самоврядування трудового колективу. Може бути обраний працівник, який згідно з посадовими обов'язками відповідає за організацію безпечних та нешкідливих умов праці. Чисельність уповноважених визначається рішенням загальних зборів трудового колективу. В місячний термін керівник закладу повинен організувати навчання уповноваженого з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. У своїй діяльності уповноважений керується нормативними (галузевими і міжгалузевими) актами охорони праці, безпеки життєдіяльності

та Положенням про діяльність уповноважених трудових колективів з питань охорони праці.

Відповідно до Типового положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці, затвердженого Наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.03.2007 № 56

Уповноважені трудових колективів з питань охорони праці (уповноважені з питань охорони праці) обираються простою більшістю голосів на загальних зборах (конференції) колективу підприємства або цеху, зміни, дільниці, бригади, ланки тощо відкритим голосуванням з числа досвідчених та ініціативних працівників на строк дії повноважень органу самоврядування трудового колективу.

Уповноваженим з питань охорони праці не може бути обраний працівник, який згідно з посадовими обов'язками відповідає за організацію безпечних та нешкідливих умов праці.

У своїй діяльності уповноважені з питань охорони праці керуються законодавством про працю, міжгалузевими і галузевими нормативними актами про охорону праці, Законом України «Про підприємства в Україні», статутом підприємства та Положенням про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці підприємства.

Уповноважені з питань охорони праці виконують свої обов'язки, як правило, в процесі виробництва, безпосередньо на своїй дільниці, в своєму цеху, зміні, бригаді, ланці тощо.

У разі залучення до перевірок стану безпеки і умов праці посадовими особами міністерства, відомства, об'єднання, підприємства, місцевих органів державної виконавчої влади, державного нагляду та громадського контролю за охороною праці уповноважений звільняється від основної роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ним середнього заробітку.

Власник за свій рахунок забезпечує уповноважених з питань охорони праці правилами, інструкціями, іншими нормативними актами і довідковими матеріалами з питань охорони праці.

Методичне керівництво роботою уповноважених з питань охорони праці здійснює орган самоврядування трудового колективу, а також за погодженням власника, трудового колективу і профспілки (профспілок) – служба охорони праці підприємства.

Уповноважені з питань охорони праці співпрацюють з комісією з питань охорони праці підприємства.

Уповноважений з питань охорони праці може бути одночасно і представником профспілки з цих питань.

Уповноважені з питань охорони праці при виконанні своїх функцій взаємодіють з ланковими, бригадирами, майстрами, керівниками відповідних структурних підрозділів, спеціалістами служби охорони праці підприємства, посадовими особами органів державного нагляду за охороною праці, представниками профспілки (профспілок).

Уповноважені з питань охорони праці не рідше одного разу на рік звітують про свою роботу на загальних зборах (конференції) трудового колективу, котрим вони обрані.

Уповноважені з питань охорони праці з метою створення безпечних і нешкідливих умов праці на виробництві, оперативного усунення виявлених порушень здійснюють контроль за:

1. Відповідністю законодавству про охорону праці:

- умов праці на робочих місцях, безпеки технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стану засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівниками, проходів, шляхів евакуації та запасних виходів, а також санітарно-побутових умов;

- діючого режиму праці і відпочинку;

- використання праці жінок, неповнолітніх та інвалідів;

- забезпеченості працівників спеціальним одягом, взуттям, іншими засобами індивідуального захисту, лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, миючими засобами, організації питного режиму;

- пільг і компенсацій, що надаються працівникам за роботу з важкими та шкідливими умовами праці;

- відшкодування власником шкоди працівникам у разі ушкодження їх здоров'я або заподіяння моральної шкоди;

- проведення навчання, інструктажів та перевірки знань працівників з охорони праці;

- проходження працівниками попереднього і періодичних медичних оглядів;

2. Забезпеченням працівників інструкціями, положеннями з охорони праці, що діють в межах підприємства, та додержанням працівниками в процесі роботи вимог цих нормативних актів;

3. Своєчасним і правильним розслідуванням, документальним оформленням та обліком нещасних випадків та професійних захворювань;

4. Виконанням наказів, розпоряджень, заходів з питань охорони праці, в тому числі заходів по усуненню причин нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, визначених у актах розслідування;

5. Використанням фонду охорони праці підприємства за його призначенням;

6. Наявністю і станом наочних засобів пропаганди та інформації з питань охорони праці на підприємстві.

Уповноважені з питань охорони праці негайно повідомляють майстра, бригадира чи іншого керівника робіт про будь-який нещасний випадок чи ушкодження здоров'я, які сталися з працівником в процесі роботи чи у зв'язку з нею, та надають допомогу потерпілому.

Уповноважені з питань охорони праці беруть участь у:

- розробленні розділу «Охорона праці» в колективному договорі (угоді), комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів з

охорони праці, усунення причин, що призводять до нещасних випадків і професійних захворювань;

- роботі постійно діючої комісії з питань атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці;

- розслідуванні професійних захворювань та нещасних випадків на виробництві, якщо потерпілий не є членом профспілки;

- вирішенні питання про зниження розміру одноразової допомоги потерпілому від нещасного випадку у разі невиконання працівником вимог нормативних актів про охорону праці;

- розгляді факту наявності виробничої ситуації, небезпечної для життя чи здоров'я працівника або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища, у випадку відмови працівника виконувати з цих причин доручену йому роботу;

- розгляді, при необхідності, посадовими особами листів, заяв та скарг з питань охорони праці працівників відповідного трудового колективу;

- підготовці та проведенні громадських оглядів, конкурсів, рейдів з питань охорони праці.

Уповноважені з питань охорони праці мають право:

- безперешкодно перевіряти стан безпеки і гігієни праці, додержання працівниками нормативних актів з охорони праці на об'єктах підприємства чи виробничого підрозділу, колектив якого його обрав;

- вносити в спеціально заведену для цього книгу обов'язків для розгляду власником (керівником відповідного структурного підрозділу підприємства) пропозиції щодо усунення виявлених порушень нормативних актів з охорони праці, здійснювати контроль за реалізацією цих пропозицій;

- вимагати від майстра, бригадира чи іншого керівника виробничого підрозділу припинення роботи на робочому місці у разі створення загрози життю або здоров'ю працюючих;

- вносити пропозиції про притягнення до відповідальності працівників, які порушують нормативні акти про охорону праці;

- брати участь у перевітках стану безпеки і умов праці, які проводяться посадовими особами органів державного нагляду і громадського контролю за охороною праці, міністерства, відомства, об'єднання, підприємства, місцевих органів державної виконавчої влади;

- бути обраними до складу комісії з питань охорони праці підприємства;

- бути представниками трудових колективів з питань охорони праці в районних (міських), міжрайонних (окружних) та товариських судах.

Гарантії прав та діяльності для уповноважених з питань охорони праці щодо увільнення їх від роботи з ініціативи власника або притягнення до дисциплінарної і матеріальної відповідальності передбачаються у колективному договорі.

Особи, які створюють перешкоди для діяльності уповноважених з питань охорони праці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України.

Уповноважений з питань охорони праці може бути відкликаний до закінчення терміну своїх повноважень у разі незадовільного їх виконання тільки за рішенням загальних зборів (конференції) трудового колективу, котрим його було обрано.

Професійні спілки та уповноважені з питань охорони праці здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Звільнення уповноважених найманими працівниками осіб або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, цими органами.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть органи державного нагляду за охороною праці на підприємствах, установах, організаціях усіх типів власності.
2. Означте діяльність Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляду) у галузі державного нагляду за станом охорони праці.
3. Назвіть основні завдання державної інспекції ядерного регулювання України (Держатомрегулювання України) щодо безпечної організації праці.
4. Охарактеризуйте діяльність державного департаменту пожежної безпеки (Держпожбезпеки) в галузі охорони праці.
5. Наведіть завдання та права державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України (держсанепідслужба МОЗ України) з питань охорони праці.

6. Перелічіть та охарактеризуйте принципи здійснення державного нагляду (контролю) за умовами праці.

7. Назвіть загальні вимоги до здійснення державного нагляду за станом охорони праці на підприємствах, установах, організаціях.

8. Визначте основні положення проведення планових заходів державного нагляду у закладах освіти.

9. Означте ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг.

10. Визначте основні положення проведення позапланових заходів зі здійснення державного нагляду (контролю) за станом охорони праці.

11. Означте права органів державного нагляду під час здійснення державного нагляду.

12. Подайте обов'язки органів державного нагляду та їх посадових осіб під час здійснення державного нагляду.

13. Перелічіть права та обов'язки суб'єкта господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю).

14. Означте права та завдання представників профспілок у галузі громадського контролю за охороною праці.

15. Визначте діяльність та охарактеризуйте права та завдання уповноважених найманими працівниками осіб у галузі громадського контролю за охороною праці.

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ

1. Загальні засади соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві

Законодавство про страхування від нещасного випадку складається із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, цього Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про охорону праці» та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством про страхування від нещасного випадку, то застосовуються норми міжнародного договору.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Дія цього Закону поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їх форм власності та господарювання (підприємства), у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності.

Особи, право яких на отримання відшкодування шкоди раніше було встановлено згідно із законодавством СРСР або законодавством України про відшкодування шкоди, заподіяної працівникам внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання, пов'язаних з виконанням ними трудових обов'язків, мають право на забезпечення по страхуванню від нещасного випадку відповідно до цього Закону.

Держава гарантує усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Згідно зі ст. 1 завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;
- відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових

обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

За ст. 5 основними принципами страхування від нещасного випадку є:

- паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Матеріально-технічне забезпечення Фонду соціального страхування від нещасних випадків, включаючи будівництво або придбання службових та виробничих приміщень, здійснюється за рахунок коштів, що надходять до Фонду. Джерелами формування майна, яке перебуває у власності Фонду соціального страхування від нещасних випадків, є майно, придбане ним за рахунок коштів, що надходять до цього Фонду, а також майно, передане йому у власність іншими власниками. Майно, що передається Фонду соціального страхування від нещасних випадків для провадження страхової діяльності, використовується ним у порядку, встановленому законодавством України.

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів, передбачених ст. 21 та 22 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», провадяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків за рахунок коштів цього Фонду.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків бере участь у фінансуванні заходів, передбачених державними цільовими, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з охорони, безпеки та гігієни праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання,

розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить акумулювання страхових внесків, має автономну, незалежну від будь-якої іншої, систему фінансування.

Фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснюється за рахунок:

- внесків роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;
- капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
- коштів, що надійшли від стягнення штрафів і пені із страхувальників та їх посадових осіб відповідно до закону;
- добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Нагляд за діяльністю Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснює *наглядова рада*. Метою нагляду є забезпечення виконання Фондом соціального страхування від нещасних випадків його статутних завдань і цільового використання коштів цього Фонду.

Члени наглядової ради працюють на громадських засадах і не можуть бути одночасно членами правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків та працівниками виконавчої дирекції зазначеного Фонду або її робочих органів.

До наглядової ради, яка складається з 15 осіб, входять у рівній кількості представники держави, застрахованих осіб і роботодавців. Від держави участь у наглядовій раді беруть представники відповідних центральних органів виконавчої влади. Представники застрахованих осіб до наглядової ради обираються (делегуються) репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, а представники роботодавців – репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців. Порядок обрання (делегування) таких представників визначається сторонами соціального діалогу самостійно.

Строк повноважень членів наглядової ради становить 6 років.

Державний нагляд у сфері страхування від нещасного випадку здійснюють центральні органи виконавчої влади, уповноважені Президентом України. Метою нагляду є контроль за додержанням страхувальниками та Фондом соціального страхування від нещасних випадків законодавства про страхування від нещасного випадку.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, здійснює державний нагляд у галузі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у частині забезпечення відповідності чинному законодавству рішень правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків, у тому числі погодження структури органів цього Фонду, граничної чисельності працівників, схем їх посадових окладів, видатків на адміністративно-господарські витрати Фонду.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, безперешкодно здійснює перевірки в адміністративних приміщеннях робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків з питань призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, має право з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб ознайомлюватися під час проведення перевірок з інформацією, документами і матеріалами та одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків необхідні для виконання повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, копії або витяги з документів.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків та страхувальники зобов'язані подавати органам державного нагляду або їх уповноваженим усі документи та довідки, необхідні для виконання ними функцій контролю у сфері страхування від нещасного випадку.

2. Суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку, їх права та обов'язки

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик. Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування (працівник).

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) або на інших підставах, передбачених законодавством про працю;

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти:

– у разі залучення до будь-яких робіт під час, перед або після занять;

- під час занять, коли вони набувають професійних навичок;
- у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилася інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим. Така дитина відповідно до медичного висновку вважається застрахованою, та до 18 років або до закінчення навчання, але не більш як до досягнення 23 років їй подається допомога Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Добровільно від нещасного випадку можуть застрахуватися:

1) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності, члени фермерського господарства, особистого селянського господарства, якщо вони не є найманими працівниками;

2) громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності

Особам, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування.

Застрахований має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;

3) брати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

4) у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплати та соціальні послуги, передбачені статтею 21 цього Закону;

5) на послуги медичної реабілітації;

6) на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;

7) на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;

8) на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;

9) отримувати безоплатно від Фонду соціального страхування від нещасних випадків роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

У разі смерті потерпілого члени його сім'ї мають право на одержання від Фонду соціального страхування від нещасних випадків страхових виплат (одноразової допомоги, пенсії у зв'язку із втратою годувальника) та послуг, пов'язаних з похованням померлого.

Застрахований зобов'язаний:

1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

а) лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд соціального страхування від нещасних випадків уклав угоди на медичне обслуговування;

б) додержувати правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

в) не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

г) своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Застрахована особа несе відповідальність за невиконання своїх обов'язків щодо страхування від нещасного випадку згідно із законодавством.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Розмір страхового внеску підприємства залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого належить підприємство за видом економічної діяльності. У разі якщо страхувальник провадить свою діяльність за декількома видами економічної діяльності, віднесення підприємства до класу професійного ризику виробництва здійснюється за основним видом його економічної діяльності.

У разі зміни виду економічної діяльності підприємства Фонд соціального страхування від нещасних випадків відповідно змінює належність цього підприємства до класу професійного ризику виробництва.

Зміна класу професійного ризику здійснюється один раз на рік за результатами роботи страхувальника за минулий календарний рік. Новий клас професійного ризику встановлюється з початку поточного року.

У разі систематичного порушення нормативно-правових актів з охорони праці, внаслідок чого підвищується ризик настання нещасних випадків і професійних захворювань, а також у разі непроведення атестації робочих місць за умовами праці відповідно до законодавства підприємство у будь-який час за рішенням відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків може бути віднесено на основі відповідного подання страхового експерта, який обслуговує це підприємство, до іншого, вищого класу професійного ризику виробництва. Такий захід може мати і зворотну дію з початку фінансового року, зокрема, у разі проведення атестації та затвердження заходів щодо покращення умов праці.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком.

Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення.

В окремих випадках, за наявності підстав, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених передбаченим частиною другою цієї статті переліком.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, затверджується Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, не внесені до переліку професійних захворювань, передбаченого частиною п'ятою цієї статті, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

Страховими виплатами є грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

Зазначені грошові суми складаються із:

1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (щомісячна страхова виплата);

2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3) страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;

4) страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;

5) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

б) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Страхувальниками є роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (Фонд соціального страхування від нещасних випадків).

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Роботодавцем відповідно до цього Закону вважається юридична (підприємство, установа, організація) або фізична особа, яка в межах трудових відносин використовує працю фізичних осіб.

Роботодавець як страхувальник має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання обов'язків Фонду щодо організації профілактики нещасних випадків і професійних захворювань та соціального захисту потерпілих;

3) оскаржувати рішення працівників Фонду соціального страхування від нещасних випадків у спеціальних комісіях з питань вирішення спорів при виконавчій дирекції Фонду та при її робочих органах;

5) захищати свої права та законні інтереси, а також права та законні інтереси застрахованих, у тому числі в суді.

Роботодавець як страхувальник зобов'язаний:

1) інформувати робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків:

а) про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві;

б) про зміну технології робіт або виду діяльності підприємства для переведення його до відповідного класу професійного ризику;

2) подавати робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків відомості про річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік;

3) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

4) повідомляти працівникам підприємства адресу та номери телефонів робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з цим Фондом обслуговують підприємство;

5) подавати звітність робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків у строки, в порядку та за формою, що встановлені цим Фондом.

Страхувальник несе відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованому або Фонду соціального страхування від нещасних випадків внаслідок невиконання своїх обов'язків із страхування від нещасного випадку, відповідно до закону.

За порушення порядку використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності, несвоєчасне або неповне їх повернення, несвоєчасне подання або неподання встановленої звітності, подання недостовірної звітності щодо страхових коштів, несвоєчасне інформування Фонду соціального страхування від нещасних випадків про річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, що сталися на підприємстві, про зміни технології робіт або виду діяльності підприємства страхувальник притягується до відповідальності згідно із законом.

Страховальнику забороняється вчиняти будь-які дії, що можуть призвести до прийняття ним разом із застрахованою особою спільного рішення, яке може завдати шкоди цій особі.

3. Діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків, його обов'язки та права

Страховання від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, а також емблему, яка затверджується його правлінням.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків набуває прав юридичної особи з дня реєстрації статуту у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації (легалізації) статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків знаходиться у місті Києві.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний:

1) вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва;

2) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві;

3) вивчати та використовувати досвід управління охороною праці та страхування від нещасного випадку в зарубіжних країнах;

4) співпрацювати з фондами з інших видів соціального страхування у фінансуванні заходів, пов'язаних з матеріальним забезпеченням та наданням соціальних послуг застрахованим, у кожному конкретному випадку спільно приймаючи рішення щодо того, хто з них братиме участь у фінансуванні цих заходів.

Якщо після призначення застрахованій особі матеріальної допомоги чи надання соціальних послуг між Фондом соціального страхування від нещасних випадків і страховиками з інших видів соціального страхування виникають спори щодо понесених витрат, виплата здійснюється страховиком, до якого звернувся застрахований. При цьому страховик, до якого звернувся застрахований, має право звернутися до відповідного страховика з інших видів соціального страхування щодо відшкодування понесених ним витрат;

б) виконувати інші роботи, пов'язані з координацією страхової діяльності.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків має право:

1) користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій;

2) відносити страхувальника до класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду його економічної діяльності;

3) проводити перевірки дотримання підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності, виду економічної діяльності та господарювання порядку використання страхових коштів, перерахованих Фондом на фінансування заходів, передбачених статтею 25 цього Закону;

4) проводити перевірки достовірності поданих страхувальниками відомостей про види економічної діяльності (у тому числі основний) підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання для віднесення страхувальника до класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду його економічної діяльності;

5) отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки;

6) застосовувати фінансові санкції та накладати адміністративні штрафи відповідно до закону.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, у тому числі:

1) надає страхувальникам необхідні консультації, сприяє у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці;

2) бере участь:

– у розробленні центральними органами виконавчої влади державних цільових та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища та їх реалізації;

– у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці;

– в організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників;

– у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

3) перевіряє стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, бере участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві, а також професійних захворювань;

4) веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, організовує створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видає та розповсюджує нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці. З метою виконання цих функцій Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює своє видавництво з відповідною поліграфічною базою;

5) бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

6) вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

8) виконує інші профілактичні роботи.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

г) пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

є) допомогу дитині відповідно до ст. 9 Закону;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати (Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює спеціалізовану медичну та патронажну службу соціального страхування):

а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;

б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;

г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

6) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізолюваного житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь - за рахунок Фонду;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат, передбачені цією статтею, надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, перебуває на обліку підприємство, на якому стався страховий випадок, як платник страхових внесків чи ні.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків несе відповідальність згідно із законодавством за шкоду, заподіяну застрахованим особам внаслідок невиконання, несвоєчасного або неналежного виконання умов страхування, встановлених законодавством. Працівники Фонду соціального страхування від нещасних випадків за порушення законодавчих або інших нормативно-правових актів про страхування від нещасного випадку несуть відповідальність згідно із законодавством України.

4. Органи управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків та їх повноваження

Управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців. Безпосереднє управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюють його правління та виконавча дирекція.

До складу *правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків* включаються представники трьох представницьких сторін: держави; застрахованих осіб; роботодавців.

Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України, а представники застрахованих осіб і роботодавців обираються (делегуються) репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців. Порядок обрання (делегування) таких представників визначається сторонами соціального діалогу самостійно.

Від кожної із трьох представницьких сторін, зазначених у частині першій цієї статті, призначається і обирається (делегується) по 15 членів правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків з вирішальним голосом та по 5 їх дублерів, які за тимчасової відсутності членів правління за рішенням голови правління цього Фонду виконують їх обов'язки.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків створюється на шестирічний строк.

Строк повноважень членів правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків закінчується в день першого засідання новоствореного його правління.

За невиконання своїх обов'язків члени правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків за рекомендацією органів державного нагляду можуть бути позбавлені своїх повноважень органом, який їх делегував у склад правління Фонду. Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків проводить свої засідання відповідно до затвердженого ним плану, але не рідше двох разів на рік. Позапланові засідання правління Фонду можуть проводитися за ініціативою його голови або за пропозицією більшості членів однієї з трьох представницьких сторін правління чи на вимогу однієї третини членів правління Фонду.

Члени правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків та їх дублери виконують свої обов'язки, передбачені статутом Фонду, на громадських засадах, крім випадків, коли вони беруть участь у засіданнях правління Фонду або виконують інші завдання правління Фонду. У цьому разі членам правління та їх дублерам Фонд відшкодовує витрати на проїзд і проживання, а також фактично втрачений у зв'язку із виконанням цих обов'язків заробіток за місцем роботи та внески з нього на соціальне страхування.

Засідання правління Фонду є правомочним, якщо на ньому присутні дві третини складу кожної представницької сторони.

Рішення правління Фонду вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість присутніх на засіданні членів правління. У разі рівного розподілу голосів голос голови правління Фонду є вирішальним.

Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання всіма страхувальниками та застрахованими.

Рішення правління Фонду, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Рішення правління Фонду, які мають нормативний характер і стосуються прав та обов'язків страхувальників і застрахованих осіб, підлягають обов'язковій державній реєстрації в порядку, встановленому для реєстрації нормативно-правових актів органів виконавчої влади.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків має наступні повноваження:

1) обирає із своїх членів строком на два роки голову правління Фонду та двох його заступників. При цьому забезпечується почергове представництво на цих посадах кожної із трьох представницьких сторін, зазначених у частині першій цієї статті;

2) спрямовує і контролює діяльність виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів; щорічно, а також у разі потреби заслуховує звіти директора виконавчої дирекції Фонду про її діяльність;

3) створює на паритетних засадах для вирішення найбільш важливих завдань Фонду постійні та тимчасові комісії з питань профілактики нещасних випадків, виконання бюджету, призначення пенсій тощо;

4) щорічно готує та подає у встановленому порядку пропозиції щодо галузевих тарифів внесків на соціальне страхування від нещасних випадків;

5) визначає кадрову політику;

6) призначає директора виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків та його заступників;

7) затверджує:

– статут Фонду соціального страхування від нещасних випадків, зміни до нього;

– регламент роботи правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

– річні бюджети Фонду та звіти про їх виконання, порядок використання коштів бюджету та коштів резерву Фонду;

– Положення про виконавчу дирекцію Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

– структуру органів Фонду, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів, видатки на адміністративно-господарські витрати Фонду (за погодженням із центральними органами виконавчої влади, що

забезпечують формування державної фінансової політики, державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення);

- річні програми робіт та звіти про їх виконання;
- Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;
- Положення про порядок використання коштів лікувально-профілактичними, навчальними та іншими закладами, які надають Фонду соціальні послуги, та контроль за їх цільовим використанням;
- Положення про навчально-інформаційні центри;
- Порядок призначення, перерахування та проведення страхових виплат; нормативні документи, що регламентують внутрішню діяльність Фонду;

8) розпоряджається майном, яке перебуває у власності Фонду;

9) створює резерв коштів для забезпечення виконання завдань страхування від нещасного випадку, передбачених статтею 1 цього Закону;

10) виконує інші функції, передбачені статутом Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

11) готує подання щорічних звітів про діяльність Фонду.

Виконавча дирекція Фонду соціального страхування від нещасних випадків є постійно діючим виконавчим органом правління Фонду.

Виконавча дирекція є підзвітною правлінню Фонду, проводить свою діяльність від імені Фонду у межах та в порядку, що визначаються його статутом і Положенням про виконавчу дирекцію Фонду соціального страхування від нещасних випадків, організовує та забезпечує виконання рішень правління Фонду.

Виконавча дирекція Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснює матеріально-технічне забезпечення роботи наглядової ради та правління Фонду.

Директор виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків входить до складу правління Фонду з правом дорадчого голосу.

Робочими органами виконавчої дирекції Фонду є її управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділення в районах і містах обласного значення. Робочі органи виконавчої дирекції Фонду є юридичними особами, мають самостійні кошториси, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Керівників управлінь і відділень Фонду соціального страхування від нещасних випадків призначає директор виконавчої дирекції Фонду за погодженням з правлінням Фонду.

Виконання статутних функцій та обов'язків Фонду соціального страхування від нещасних випадків щодо запобігання нещасним випадкам покладається на *страхових експертів з охорони праці*. Страховими експертами з охорони праці можуть бути особи з вищою спеціальною освітою за фахом спеціаліста з охорони праці або особи з вищою технічною або медичною освітою, які мають стаж практичної роботи на підприємстві не

менше трьох років та відповідне посвідчення, яке видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці.

Страхові експерти з охорони праці мають право:

1) безперешкодно та в будь-який час відвідувати підприємства для перевірки стану умов і безпеки праці та проведення профілактичної роботи з цих питань;

2) у складі відповідних комісій брати участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також у перевірці знань з охорони праці працівників підприємств;

3) одержувати від роботодавців пояснення та інформацію, в тому числі у письмовій формі, про стан охорони праці та види здійснюваної діяльності;

4) брати участь у роботі комісій з питань охорони праці підприємств;

5) вносити роботодавцям обов'язкові для виконання подання про порушення законодавства про охорону праці, а центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з охорони праці, - подання щодо застосування адміністративних стягнень або притягнення до відповідальності посадових осіб, які допустили ці порушення, а також про заборону подальшої експлуатації робочих місць, діляниць і цехів, робота на яких загрожує здоров'ю або життю працівників;

6) складати протоколи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

7) брати участь як незалежні експерти в роботі комісій з випробувань та приймання в експлуатацію виробничих об'єктів, засобів виробництва та індивідуального захисту, апаратури та приладів контролю.

Страхові експерти з охорони праці провадять свою діяльність відповідно до Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

5. Відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'я

Ступінь втрати працездатності потерпілим установлюється МСЕК за участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків і визначається у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я. МСЕК установлює обмеження рівня життєдіяльності потерпілого, визначає професію, з якою пов'язане ушкодження здоров'я, причину, час настання та групу інвалідності у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також визначає необхідні види медичної та соціальної допомоги.

Стійкою втратою професійної працездатності вважається будь-яка втрата професійної працездатності, визначена МСЕК.

Заклади охорони здоров'я, заклади професійної реабілітації та громадяни, які надають соціальні послуги застрахованим особам, несуть цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованим особам

або Фонду соціального страхування від нещасних випадків внаслідок фальсифікації даних про обсяги та якість наданих послуг. Достовірність зазначених у документах даних, передбачених частиною першою цієї статті, перевіряється виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

За потерпілим, тимчасово переведеним на легшу нижчеоплачувану роботу, зберігається його середньомісячний заробіток на строк, визначений ЛКК, або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності.

Потерпілому, який проходить професійне навчання або перекваліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації (якщо з часу встановлення ступеня втрати професійної працездатності минуло не більше одного року), Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати у розмірі середньомісячного заробітку протягом строку, визначеного програмою реабілітації.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків оплачує вартість придбаних потерпілим інструментів, протезів та інших пристосувань, відшкодовує потерпілому інші необхідні витрати, пов'язані з його професійною підготовкою.

У разі смерті потерпілого право на одержання щомісячних страхових виплат (пенсій) мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті. Такими непрацездатними особами є:

1) діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання - до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

2) жінки, які досягли 55 років, і чоловіки, які досягли 60 років, якщо вони не працюють;

3) інваліди – члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;

4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;

5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право.

Право на одержання страхових виплат у разі смерті потерпілого мають також дружина (чоловік) або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли 8-річного віку.

До щомісячних, одноразових страхових виплат та інших витрат на відшкодування шкоди належать:

1. Сума щомісячної страхової виплати встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку,

що потерпілий мав до ушкодження здоров'я не повинна перевищувати середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

2. У разі стійкої втрати професійної працездатності, встановленої МСЕК, Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить одноразову страхову виплату потерпілому.

Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків.

3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК.

Якщо внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання потерпілий тимчасово втратив працездатність, Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує всі витрати на його лікування.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю виплачується в розмірі 100 відсотків середнього заробітку (оподаткованого доходу). При цьому перші п'ять днів тимчасової непрацездатності оплачуються роботодавцем за рахунок коштів підприємства, установи, організації. Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, страхова виплата у разі переведення потерпілого на легшу нижчеоплачувану роботу, відшкодування вартості поховання потерпілого та пов'язаних з цим ритуальних послуг надаються в порядку, встановленому правлінням Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Сума витрат на необхідний догляд за потерпілим залежить від характеру цього догляду, встановленого МСЕК, відшкодовується Фондом соціального страхування від нещасних випадків незалежно від того, ким вони здійснюються.

4. Потерпілому, який став інвалідом, періодично, але не рідше одного разу на три роки, а інвалідам I групи щорічно безоплатно за медичним висновком надається путівка для санаторно-курортного лікування; у разі самостійного придбання путівки її вартість компенсує Фонд соціального страхування від нещасних випадків у розмірі, встановленому правлінням Фонду.

5. За наявності медичних показань для одержання автомобіля і наявності або відсутності протипоказань до керування ним Фонд соціального страхування від нещасних випадків забезпечує потерпілого автомобілем безоплатно чи на пільгових умовах, організовує та оплачує навчання водінню автомобіля, а також виплачує компенсацію на бензин (пальне), ремонт і технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування в порядку та на умовах, що визначаються Кабінетом Міністрів України.

6. У разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання розмір одноразової допомоги його сім'ї повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого.

7. У разі смерті потерпілого від нещасного випадку або професійного захворювання витрати на його поховання несе Фонд соціального страхування від нещасних випадків згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

8. У разі смерті потерпілого суми страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати. Страхові виплати особам, які втратили годувальника, провадяться в повному розмірі без урахування призначеної їм пенсії у разі втрати годувальника та інших доходів.

9. У разі ушкодження здоров'я в період виробничого навчання (практики) сума страхової виплати визначається за діючою на підприємстві ставкою (окладом) тієї професії (спеціальності), якій навчався потерпілий, але не нижче найменшого розряду тарифної сітки відповідної професії. Якщо у період навчання (практики) потерпілий одержував заробіток, сума страхової виплати визначається, за його згодою, із середньомісячного заробітку за цей період.

10. Неповнолітній особі, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання матері під час її вагітності, або особам, які стали інвалідами під час відповідних занять або робіт, Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати як інвалідам дитинства, а після досягнення ними 18 років – у розмірі середньомісячного заробітку, що склався на території області (міста) проживання цих осіб, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати.

Страхові виплати провадяться *щомісячно* в установлені Фондом соціального страхування від нещасних випадків дні на підставі постанови цього Фонду або рішення суду:

– потерпілому – з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дати встановлення професійного захворювання;

– особам, які мають право на виплати у зв'язку із смертю годувальника, – з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати.

Одноразова допомога виплачується потерпілому в місячний строк з дня визначення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності, а в разі смерті потерпілого – у місячний строк з дня смерті застрахованого особам, які мають на це право.

Страхові виплати провадяться протягом строку, на який встановлено втрату працездатності у зв'язку із страховим випадком, а фінансування додаткових витрат – протягом строку, встановленого МСЕК або ЛКК, на який визначено потребу в них, незалежно від часу звернення потерпілого або заінтересованих осіб до Фонду соціального страхування від нещасних випадків. При цьому сума страхових виплат за минулий час виплачується за умови підтвердження МСЕК втрати працездатності та причинного зв'язку між настанням непрацездатності та ушкодженням здоров'я.

Рис. 9.1. Схема відшкодування шкоди потерпілому, передбачена Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може затримати страхові виплати до з'ясування підстав для виплат, якщо документи про нещасний випадок оформлені з порушенням установлених вимог.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відмовити у страхових виплатах і наданні соціальних послуг застрахованому, якщо мали місце:

- 1) навмисні дії потерпілого, спрямовані на створення умов для настання страхового випадку;
- 2) подання роботодавцем або потерпілим Фонду соціального страхування від нещасних випадків свідомо неправдивих відомостей про страховий випадок;
- 3) вчинення застрахованим умисного злочину, що призвів до настання страхового випадку.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відмовити у виплатах і наданні соціальних послуг застрахованому, якщо нещасний випадок згідно із законодавством не визнаний пов'язаним з виробництвом.

Страхові виплати і надання соціальних послуг може бути припинено:

1) на весь час проживання потерпілого за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

2) на весь час, протягом якого потерпілий перебуває на державному утриманні, за умови, що частка виплати, яка перевищує вартість такого утримання, надається особам, які перебувають на утриманні потерпілого;

3) якщо з'ясувалося, що виплати призначено на підставі документів, які містять неправдиві відомості. Сума витрат на страхові виплати, отримані застрахованим, стягується в судовому порядку;

4) якщо страховий випадок настав внаслідок навмисного наміру заподіяння собі травми;

5) якщо потерпілий ухиляється від медичної чи професійної реабілітації або не виконує правил, пов'язаних з установленням чи переглядом обставин страхового випадку, або порушує правила поведінки та встановлений для нього режим, що перешкоджає одужанню;

б) в інших випадках, передбачених законодавством.

Якщо на утриманні потерпілого перебувають члени сім'ї, які проживають на території України, виплати не припиняються, а лише зменшуються на суму, що не перевищує 25 відсотків усієї суми виплат.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть завдання страхування працівників від нещасного випадку на виробництві в Україні.

2. Означте основні принципи страхування осіб від нещасного випадку.

3. Вкажіть джерела фінансування та матеріально-технічного забезпечення Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

4. Наведіть види нагляду та органи, які здійснюють нагляд за діяльністю Фонду соціального страхування та їх повноваження.

5. Дайте визначення суб'єктам страхування та наведіть їх обов'язки, права та відповідальність.

6. Дайте визначення страхувальника та наведіть його обов'язки, права та відповідальність.

7. Дайте визначення та коротко поясніть зміст понять «страховий ризик», «страховий випадок».

8. Дайте визначення та коротко поясніть зміст понять «страхові виплати», «об'єкти страхування».

9. Наведіть обов'язки Фонду соціального страхування від нещасних випадків України.

10. Наведіть права Фонду соціального страхування від нещасних випадків України.

11. Наведіть види діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків України та відповідальність за свою діяльність.

12. Наведіть обов'язки Фонду соціального страхування від нещасних випадків у разі настання страхового випадку.

13. Охарактеризуйте управлінську діяльність та повноваження правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

14. Охарактеризуйте управлінську діяльність та повноваження виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

15. Наведіть функції та обов'язки страхових експертів з охорони праці.

16. Охарактеризуйте підстави, за яких постраждалий, чи утриманці потерпілого мають отримувати виплати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

17. Перелічіть щомісячні, одноразові страхові виплати та інші витрати Фонду соціального страхування від нещасних випадків на відшкодування шкоди потерпілим або їх утриманцям.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ З ДИСЦИПЛІНИ «ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ»

1. Наведіть засади соціального партнерства в Україні.
2. Охарактеризуйте міжнародні стандарти з соціальної відповідальності (ISO 26000, SA 8000).
3. Перелічіть та охарактеризуйте міжнародні принципи профілактики виробничого травматизму та охорони праці (Рамкова Директива 89/391/ЄС).
4. Проаналізуйте діяльність міжнародних організацій у правовому регулюванні праці в Україні (ООН, ВООЗ, МАГАТЕ, МОП, ЄС, СНД).
5. Коротко подайте зміст та завдання основних законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці в галузі (ЗУ «Про охорону праці», КЗпПУ, НАОП, ДСТУ).
6. Перелічіть нормативно-правові акти, якими регулюються вимоги охорони праці відповідно до видів економічної діяльності установи.
7. Охарактеризуйте галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища (Закон України «Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки»).
8. Наведіть загальну структуру системи, основні цілі й завдання системи управління охороною праці (СУОП).
9. Наведіть структуру та зміст розділів «Положення про СУОП».
10. Охарактеризуйте види планування заходів з охорони праці та назвіть характерні для них заходи з охорони праці.
11. Наведіть обов'язки керівника навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.
12. Наведіть обов'язки заступника керівника навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.
13. Наведіть обов'язки завідуючого кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстра виробничого навчання щодо реалізації системи управління охороною праці.
14. Наведіть обов'язки викладача, учителя, класовода, куратора групи, вихователя, класного керівника щодо реалізації системи управління охороною праці.
15. Наведіть обов'язки заступника керівника навчального закладу з виховної роботи щодо реалізації системи управління охороною праці.
16. Наведіть обов'язки керівник гуртка, секції навчально-виховного закладу щодо реалізації системи управління охороною праці.
17. Наведіть обов'язки заступника керівника навчально-виховного закладу з адміністративно-господарської роботи щодо реалізації системи управління охороною праці.
18. Проаналізуйте «Положення про службу охорони праці» та наведіть приклад його функціонування у закладах освіти.
19. Дайте визначення основних понять у сфері дослідження та профілактики виробничого травматизму.

20. Наведіть послідовність та особливості організації розслідування нещасних випадків виробничого характеру.
21. Наведіть послідовність та особливості організації розслідування професійних захворювань.
22. Наведіть послідовність та особливості організації розслідування нещасних випадків невиробничого характеру.
23. Наведіть послідовність та особливості організації розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах.
24. Перелічіть нормативно-правові основи організації навчально-виховного процесу у закладах освіти.
25. Наведіть вимоги безпеки до розміщення обладнання та утримання робочих місць у навчально-виховних закладах.
26. Подайте санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі освіти.
27. Визначте порядок організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності.
28. Визначте особливості безпеки під час проведення занять.
29. Проведіть аналіз ризиків педагогічної діяльності.
30. Наведіть вимоги безпеки до обладнання для наукових досліджень у галузі освіти.
31. Подайте вимоги до навчальних приміщень з персональними комп'ютерами.
32. Зазначте правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики в навчально-виховних закладах.
33. Охарактеризуйте засоби гасіння пожеж, які використовуються у навчально-виховних закладах.
34. Наведіть основні вимоги пожежної безпеки для закладів освіти України.
35. Наведіть обов'язки керівника навчально-виховного закладу з пожежної безпеки.
36. Наведіть порядок дій працівників навчально-виховного закладу на випадок виникнення пожежі у навчально-виховному закладі.
37. Зазначте необхідні дії керівника, власника навчально-виховного закладу на випадок виникнення пожежі у навчально-виховному закладі.
38. Наведіть порядок дій вчителя під час пожежі у навчально-виховному закладі.
39. Наведіть порядок дій вихователя, помічника вихователя дошкільного навчально-виховного закладу.
40. Означте порядок навчання працівників навчально-виховних закладів з питань пожежної безпеки.
41. Визначте вимоги пожежної безпеки для приміщень різного призначення що належать до системи освіти України.
42. Назвіть та зазначте основні завдання органів державного нагляду за охороною праці.

43. Визначте засади державного нагляду (контролю) з охорони праці у закладах освіти.

44. Означте права та завдання представників профспілок у галузі громадського контролю за охороною праці.

45. Визначте діяльність та охарактеризуйте права та завдання уповноважених найманими працівниками осіб у галузі громадського контролю за охороною праці.

46. Загальні засади соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві в Україні.

47. Дайте визначення суб'єктам та об'єктам страхування від нещасного випадку.

48. Наведіть права та обов'язки суб'єктів страхування від нещасного випадку.

49. Подайте зміст діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків, його обов'язки та права.

50. Наведіть органи управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків та їх повноваження.

51. Означте розміри відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'я.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СКОРОЧЕНЬ

Виробнича травма – це раптове механічне (забої, переломи, рани тощо), фізичне (рухомі вузли машин, механізмів, інструмент, оброблюваний матеріал, ненормальні метеорологічні умови, недостатня освітленість робочої зони, шум та вібрація тощо), хімічне (хімічні опіки, загальнотоксичні гострі отруєння тощо), біологічне (мікроорганізми, бактерії, віруси, рослинні та тваринні макроорганізми), психофізіологічне (фізичне та нервово перевантаження організму людини), комбіноване та інше пошкодження людини у виробничих умовах.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, заснована у 1946 році на Міжнародній конференції з охорони здоров'я в Нью-Йорку, головною метою якої є сприяння забезпеченню охорони здоров'я населення усіх країн світу.

Втома – це сукупність тимчасових змін у фізіологічному та психологічному стані людини, які з'являються внаслідок напруженої чи тривалої праці і призводять до погіршення її кількісних і якісних показників, нещасних випадків.

Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляд) – це спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання України) – це центральний орган виконавчої влади, який є головним у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії.

Державний департамент пожежної безпеки (Держспожбезпеки) – це урядовий орган державного нагляду у сфері пожежної безпеки, що діє у складі МНС і є відповідальним перед Кабінетом Міністрів України, підзвітним та підконтрольним МНС.

Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (держсанепідслужба МОЗ України) – це централізована система органів, установ та закладів санітарно-епідеміологічного профілю Міністерства охорони здоров'я України, яка реалізує державну політику в сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Дублювання – самостійне виконання працівником (дублером) професійних обов'язків на робочому місці під наглядом досвідченого працівника з обов'язковим проходженням протипожежного і протипожежного тренувань.

Заходи державного нагляду (контролю) – планові та позапланові заходи, які здійснюються шляхом проведення перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та інших дій.

Евакуація – процес організованого самостійного руху людей безпосередньо назовні або в безпечну зону з приміщень, в яких є можливість впливу на людей небезпечних факторів пожежі.

Евакуаційний вихід – це проходи, двері, ворота, перехідні балкони, внутрішні переходи, якщо вони ведуть з приміщень першого

поверху назовні безпосередньо або через коридор, вестибюль, сходову клітку будь-якого поверху, крім першого, до коридору, який веде до сходової клітки, сусіднього приміщення на тому ж поверсі, яке забезпечене евакуаційними виходами.

Електробезпека – це система організаційних та технічних заходів і засобів, що регламентуються правовими і технічними документами, нормативно-технічною базою для забезпечення захисту людей від шкідливого та небезпечного впливу електричного струму, електричної дуги, електромагнітного поля і статичної електрики і є обов'язковими для знання і дотримання персоналом підприємства, установи, організації.

Європейський союз (ЄС) – союз держав-членів Європейських Спільнот, створений згідно з «Договором про Європейський Союз» (Маастрихтський Трактат), підписаним в лютому 1992 року, метою якого є створення економічного союзу з найвищим рівнем інтеграції економік держав (спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, матеріальних благ, капіталу і праці, а також спільна валюта) і політичного (спільна зовнішня політика) союзу, а також впровадження спільного громадянства.

Коефіцієнт заглиблення – відношення висоти верхнього краю вікна від підлоги до глибини (ширини) приміщення (не менше 0,5).

Коефіцієнт природного освітлення (КПО) – це відношення освітленості (в люксах) горизонтальної поверхні на робочому місці до освітленості розсіяним світлом горизонтальної поверхні поза будівлею, виражене у відсотках (для навчальних приміщень не менше 1,25–1,50%).

Контроль (облік, аналіз, звітність, комунікація, аудит, моніторинг) – функція управління, призначена для з'ясування фактичного стану і виконання завдань з охорони праці в галузі (підрозділах), порівняно з планом і чинними нормативними актами, визначення наслідків цих відхилень, нагромадження планових і фактичних даних, періодичного складання статистичних звітів установленної форми, прийняття рішень

щодо визначення і включення заходів охорони праці в плани робіт наступних років.

Кут світлового отвору – кут, під яким видно небо із точки на робочому місці (не менше 5°).

Кут падіння світла – кут у вертикальній площині, під яким видно засклену площу вікна із точки на робочому місці (не менше 27°).

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) – міжурядова організація в галузі використання атомної енергії, створена за рішенням ООН на міжнародній конференції у Нью-Йорку у 1956 році, головними завданнями якої є організація й координація досліджень і розробок у галузі ядерної енергетики, радіаційної безпеки; надання технічної допомоги державам-членам Агентства в галузі світового використання ядерної енергетики; здійснення контролю (гарантій) за світовим використанням атомної енергії; розробка регламентацій на діяльність з питань, пов'язаних з атомною небезпекою.

Міжнародна організація праці (МОП) – міжурядова організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка була заснована у 1919 році урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці.

Мікроклімат навчальних приміщень – це сукупність фізичних чинників та умов навколишнього середовища (температура, швидкість руху та вологість повітря), які зумовлюють його тепловий стан і впливають на теплообмін людини.

Моббінг – це часті випадки недостойних чи неприязельських дій по відношенню до деяких працівників, котрі принижують честь і гідність особи (наклеп), сукупність багатьох психологічних факторів, які негативно впливають на психо-емоційний стан особи (колективу), що часто провокують звільнення людини з місця її роботи, важку депресію або й самогубство.

Навчання з питань охорони праці – це навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт.

Навчально-виховний процес – система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів тощо).

Нещасний випадок на виробництві – це обмежений у часі або раптовий вплив на працівника небезпечного фактора виробничого середовища чи середовища помешкання, який відбувся в процесі виконання ним трудових обов'язків чи завдань керівника робіт і внаслідок якого заподіяна шкода його здоров'ю або настала смерть.

Нещасний випадок у навчально-виховному закладі – це обмежена в часі подія, раптовий вплив небезпечного фактора чи середовища, що сталися під час навчально-виховного процесу, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть учасника навчально-виховного процесу.

Об'єкти страхування від нещасного випадку – це життя застрахованого, його здоров'я та працездатність або майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Об'єкт управління охороною праці в галузі – це діяльність керівництва галуззю, структурних підрозділів і функціональних служб щодо здійснення правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів з виконання законодавства і нормативних вимог з охорони праці в галузі.

Організація об'єднаних націй (ООН) – міжнародна організація, заснована [24 жовтня 1945](#) на конференції у [Сан-Франциско](#) на підставі Хартії Об'єднаних Націй, декларованою метою діяльності якої є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

Організації профспілки – організаційні ланки профспілки, визначені статутом профспілки, що діють у межах повноважень, наданих статутом.

Первинні засоби пожежогасіння – це протипожежний інвентар, за допомогою якого можна швидко ліквідувати та зупинити поширення полум'я (вогнегасники, пожежні крани, різні за типом системи пожежогасіння, пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини або повсті, ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати), пожежний інструмент (гаки, ломи, сокири)).

Первинна організація профспілки – добровільне об'єднання членів профспілки, які, як правило, працюють на одному підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності і виду господарювання або у фізичної особи, яка використовує найману працю, або забезпечують себе роботою самостійно, або навчаються в одному навчальному закладі.

Перевтома – це сукупність стійких несприятливих для здоров'я працівників функціональних порушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

Персональний комп'ютер (ПК) – персональна [електронна обчислювальна машина](#) (ПЕОМ), призначена для особистого використання.

План евакуації – це документ, у графічній частині якого вказані евакуаційні шляхи й виходи, показані місця розміщення вогнегасників, пожежних кранів та інших первинних засобів пожежогасіння, а у текстовій частині – встановлені правила поведінки людей, порядок і послідовність дій персоналу, який обслуговує об'єкт на випадок пожежі

Планування заходів з охорони праці – це встановлення цільових завдань виконавцям і визначення потреби в ресурсах усіх видів, змісту і об'єму робіт з розподілом їх щодо часу виконання.

Пожежна безпека – стан об'єкта, при якому з регламентованою ймовірністю відкидається можливість виникнення та розвиток пожежі, і впливу на людей її небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

Пожежна небезпека – це сукупність чинників, які зумовлюють можливість виникнення та (або) розвитку пожежі на об'єкті.

Прийнятний ризик – соціально, економічно, технічно і політично обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого рівня.

Природне освітлення – це освітлення приміщень світлом неба (природним або денним світлом) та сонячними променями, які проникають крізь світлові отвори в зовнішніх загороджувальних конструкціях.

Протипожежний режим – комплекс установлених норм поведінки людей, правил виконання робіт та експлуатації об'єкта (виробу), спрямованих на забезпечення його пожежної безпеки.

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання).

Професійне захворювання – патологічний стан, зумовлений тривалою роботою за шкідливих умов праці і пов'язаний з надмірним

напруженням організму або несприятливою дією виробничих факторів.

Профспілковий орган – орган, створений згідно із статутом (положенням) профспілки, об'єднання профспілок, через який профспілка здійснює свої повноваження.

Профспілковий представник – керівник профспілки, її організації, об'єднання профспілок, профспілкового органу, профорганізатор або інша особа, уповноважена на представництво статутом або відповідним рішенням профспілкового органу.

Ризик – кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них.

Робота з підвищеною небезпекою – є робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю.

Світловий коефіцієнт – це відношення загальної площі заскленої поверхні вікон до площі підлоги у приміщенні (у навчальних приміщеннях – понад 0,20; у жилих кімнатах – понад 0,12).

Синдром професійного вигорання (СПВ) – це хворобливий стан, що характеризується зниженим настроєм, відсутністю одержуваного від роботи задоволення, суб'єктивним відчуттям емоційного і енергетичного спустошення з одного боку і відчуттям постійної напруги з іншого.

Система стандартів безпеки праці (ССБП) – комплекс взаємопов'язаних стандартів, які містять вимоги, норми і правила, що направлені на забезпечення безпеки праці, збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Система управління охороною праці (СУОП) – сукупність органів управління галуззю, які на підставі чинних нормативно-правових актів здійснюють цілеспрямовану планомірну діяльність з виконання завдань охорони праці в галузі, скерованих на усунення неприпустимих ризиків.

Соціальна відповідальність – це визнання обов'язків по відношенню до інших зацікавлених сторін (у тому числі до не юридично обумовлених), які базуються на повазі правових норм і можуть витікати із загальних цінностей, переконань та етики.

Соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Соціальне партнерство – взаємодія органів державної влади, об'єднань роботодавців і профспілок у визначенні і проведенні в життя узгодженої соціально-економічної політики, політики в галузі трудових відносин, а також двосторонні відносини між роботодавцями і профспілками, спрямовані на забезпечення узгодження їхніх інтересів.

Співдружність незалежних держав (СНД) – регіональна [міжнародна організація](#), до якої входять більшість пострадянських країн, була створена у 1991 році, основними цілями є збереження й подальше зміцнення відносин дружби, добросусідства і взаємовигідного співробітництва; співпраця в політичній, економічній, екологічній, гуманітарній, культурній та інших галузях; всебічний розвиток держав-членів в рамках [єдиного економічного простору](#), міждержавної кооперації та інтеграції; забезпечення прав і свобод людини; співпраця в забезпеченні міжнародного миру і безпеки, досягнення загального і повного [роззброєння](#); взаємна правова допомога.

Спеціальне навчання – є щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Стажування – набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці підприємства після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого фахівця.

Стрес (від [англ.](#) Stress – напруга, тиск) – неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже сильну дію (подразник) зовні, яка перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи.

Стомлення – це тимчасове погіршення функціонального стану організму людини, що виявляється в змінах фізіологічних функцій і є захисною реакцією організму. Воно спрямоване проти виснаження функціонального потенціалу центральної нервової системи і характеризується розвитком гальмівних процесів у корі головного мозку.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховий випадок – це нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Страхові виплати – це грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

Страховальниками – це юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори щодо страхування свого власного інтересу або інтересу третьої особи, сплачують страхові премії і мають право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку.

Страховик – юридичні особи (акціонерні, повні, командитні товариства або товариства з додатковою відповідальністю), що одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (Фонд соціального страхування від нещасних випадків).

Травма – порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії небезпечних виробничих факторів.

Травматизм – систематичне повторення сукупності травм, які виникають і повторюються серед певних груп населення, яке перебуває в однакових умовах діяльності, життя або внаслідок непередбаченої дії на робітника небезпечного виробничого фактору при виконанні ним своїх трудових обов'язків.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація України, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Член профспілки – особа, яка входить до складу профспілки, визнає її статут та сплачує членські внески.

Штучне освітлення – це освітлення будинків, приміщень і споруд, зовнішнього освітлення міст, селищ і сільських населених пунктів, територій підприємств і закладів за допомогою спеціальних електроосвітлювальних установок – [світильників](#).

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук П.С. Безпека життєдіяльності (Електронний ресурс) / П.С. Атаманчук – Вид-во 2011 р. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/bzhd/bezpeka_zhittyediyalnosti_-_atamanchuk_ps
2. Березуцький В.В. Основи охорони праці (Електронний ресурс) / В.В. Березуцький – Вид-во – 2005р. – Електронний доступ: http://pidruchniki.ws/15840720/bzhd/osnovi_ohoroni_pratsi_-_berezutskiy_vv
3. Богомаз-Назарова С.М. Охорона праці в галузі. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів всіх спеціальностей і напрямів підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» і «магістр» / С.М. Богомаз-Назарова, А.І. Ткачук, С.О. Кононенко. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Вінниченка. – 2012. – 144 с.
4. Гандзюк М.П., Основи охорони праці: навч. посібник / М.П.Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Хамімовський– К.: Каравела, 2003. – 408 с.
5. Гандзюк М.П. Основи охорони праці: посібник (Електронний ресурс) / М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський – Видавництво «Каравелла», 2011р. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1912062138141/bzhd/osnovi_ohoroni_pratsi_-_gandzyuk_mp
6. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами (Електронний ресурс) / Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/bzhd/upravlinnya_ohoronoyu_pratsi_ta_rizikom_za_mizhnarodnimi_standartami_-_gogitashvili
7. Желєзна Т.П., Система управління охороною праці в закладах освіти області / Т.П. Желєзна, Л.Г. Бурлака – Кіровоград: Видавництво Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2010. – 150 с.
8. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів (ДСанПіН 5.5.2.008-01) (Електронний ресурс). – Режим доступу: http://profspilka.kiev.ua/soc-zahust/ohorona_praci/docs_ohorona/1377konvenciya81.html
9. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці / В.Ц. Жидецький — Л.: УАД, 2006. — 336 с.
10. Жуков, В. І. Соціальне партнерство в Україні: навч. посібник / В. І. Жуков, А. Скуратівський - К. : УАДУ, 2000. - 200 с
11. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХП, в ред. Закону № 229-ІУ від 21.11.2002 р., ВВР. — 2003. — № 2
12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3>
13. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого

середовища на 2014 - 2018 роки» (реєстр. № 1184 від 27.12.2012 р), поданий Кабінетом Міністрів України (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://lider.fpsu.org.ua/gromadskomu-inspektoru-pratsi/40-proekt-zakonu-prijnyato-za-osnovu>

14.Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі: Загальні вимоги: Навчальний посібник/ Д.В. Зеркалов – К.: «Основа», 2011. – 551с.

15.Карапузова Н.Д. Основи педагогічної ергономіки. (Електронний ресурс) / Н.Д. Карапузова, Є.А. Зімниця, В.М. Помогайбо – Вид-во 2012. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1719051236580/pedagogika/zabezpechennya_spriyatlivih_ergonomiko-pedagogichnih_umov_pratsi_uchniv

16.Карпенко В.В. Методичні рекомендації щодо організації пожежно-профілактичної роботи в навчальному закладі (Електронний ресурс) / В.В. Карпенко – КОПОПК – Режим доступу: http://kristti.com.ua/detail_content.php?id=601&level2=77&level1=15

17.Лесковець С.О. Правове регулювання праці вчителя: Довідково-методичне видання / С.О. Лесковець— Харків: Торсінг плюс, 2006.

18.Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії (Електронний ресурс) / Г.М. Мешко – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16170701/pedagogika/vstup_do_pedagogichnoyi_profesiyi_-_meshko_gm

19.Міжнародний стандарт SAI SA 8000®: 2001 «Соціальна відповідальність» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07>

20.Москальова В.М. Охорона праці (питання і відповіді): Навчальни посібник / В.М. Москальова, В.А. Батлук, С.Л. Кусковець, В.Л. Филипчук – Видавництво 2011 р. (Електронний ресурс). – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1821100138898/bzhd/zagalni_pravovi_organizatsiyi_pitannya_ohoroni_pratsi

21.Муравйов В.І. Право Європейського Союзу: підручник (Електронний ресурс) / В.І. Муравйов – 2011. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1911052248569/pravo/ohorona_pratsi_yevrosoyuzi

22.Наказ № 348/70 від 30.09.98 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0800-98/page>

23.Наказ № 616 від 31.08.2001 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1093-01>

24.Наказ № 81 від 16.03.2004 «Про затвердження Правил безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

25.Наказ № 15 Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку

робіт з підвищеною небезпекою» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05>

26. Наказ МОН №304 від 18.04.2006 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.pon.te.ua/>

27. Наказ № 730 від 13.08.2007 «Про затвердження Правил безпеки під час занять у навчальних і навчально-виробничих майстернях навчальних закладів системи загальної навчальних закладів системи загальної середньої освіти» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

28. Наказ № 521 від 01.06.2010 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

29. Наливайко Н. В. Невідкладна допомога у разі гострих патологічних та екстремальних станів: навч.-метод. Посібник (Електронний ресурс) / Н.В. Наливайко, Л.О. Баклицька, Н. Д. Крижановська, З. М. Яремко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 196 с. – ISBN 978-966-613-760-2 – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/bzhd/OMZ/Lekcia_4_ND.pdf

30. Настанови з систем управління охороною праці (МОП-СУОП 2001/ІЛО-OSH 2001) та згідно з вимогами стандарту серії OHSAS 18001 «Система менеджменту охорони здоров'я та безпеки персоналу»

31. Організація роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти (законодавчо-нормативні акти з охорони праці). Укладач Юхименко А.П. — Кам'янець-Подільський, 2004.

32. Охорона праці в Україні : у 2 т. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 398 с.

33. Падалка О.С. Управління трудовим процесом в школі: правове регулювання / О.С. Падалка, В.П. Пастухов, А.Г. Слісаренко – К.: Українська енциклопедія, 1993.

34. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0969-01/page2>

35. Положення про Державний департамент пожежної безпеки України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2002 р. № 500 (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/500-2002-%D0%BF>

36. Положення про Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2006 р. №1640.

37. Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: затв. Указом президента України від 6 квітня 2011 року № 403/2011

(Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/403/2011>

38. Постанова № 623 від 10 серпня 1993 Про Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях. (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/623-93-%D0%BF>

39. Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці, затверджених головою Держгірпромнагляду С. Сторчаком 07.02.2008 року.

40. Сачков Л.С. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. На допомогу керівникам навчальних закладів / Л.С. Сачков – К: Фенікс, 2000.

41. Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства: затв. наказом Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 03.08.1993 р. № 72.

42. Типове положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці: затв. наказом Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 28.12.1993 р. № 135.

43. Типове положення про службу охорони праці: затв. Наказом Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 р. №255.

44. Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці: затв. Наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21.03.2007 № 56 (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0316-07>

45. Ткачук К.Н. Основи охорони праці: підручник. — 2-ге вид. / К.Н. Ткачук, М.О. Халімовський, В.В. Зацарний [та ін.]. — К.: Основа, 2006. — 448 с.

46. Третьяков О.В. Охорона праці: Навч. посібник (Електронний ресурс) / О.В. Третьяков, В.В. Зацарний, В.Л. Безсонний – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/bzhd/ohorona_pratsi_-_tretiakov_ob

47. Христов А.Д. Правовые и методические материалы по организации труда в учебных заведениях. / А.Д. Христов – Севастополь, 2004.

Навчальне видання

Бутиріна Марина Володимирівна

Охорона праці в галузі
для студентів педагогічних вищих навчальних закладів